L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBRI XII.

Eiuſdem de Arboribus liber, ſeparatus ab alijs.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM LVGDVNI,
1548.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

SAEPENVMERO *ciuitatis noſtræ principes audio culpantes modò agrorũ infœcunditatẽ, modò cœli per multa iam tẽpora noxiã frugibus intẽperiem: quoſdã etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigãtes, quòd exiſtimẽt ubertate nimia prioris æui defatigatũ, & effœtũ ſolũ nequire priſtina benignitate præbere mortalibus alimẽta. Quas ego cauſas, Publi Siluine, procul à ueritate abeſſe certum habeo: quòd neq; fas eſt exiſtimare, humi naturã, quam primus ille mũdi genitor perpetua fœcũditate donauit, quaſi quodã morbo ſterilitate affectam: neq; prudentis eſt credere, tellurẽ, quæ diuinam & æternam iuuentam ſortita, cõmunis omnium parens dicta ſit, quia & cuncta peperit ſemper, & deinceps paritura ſit, uelut hominẽ conſenuiſſe. Nec poſt hæc reor intẽperãtia cœli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere uitio, qui rem ruſticam p̃ßimo cuiq; ſeruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maiorum noſtrorum optimus quiſque optimè tractauerit. Atqui ego ſatis mirari non poſſum, quid ita dicendi cu-*

pidi ſcligant oratorẽ,cuius imitentur eloquentiam, menſurarum,& numerorũ modum rimantes, placitæ diſciplinæ conſectentur magiſtrũ uocis,& cantus modulatorem: nec minus corporis geſticulatorem ſcrupuloſiſsimè requirant ſaltationis,ac muſicæ rationis ſtudioſi.Iamq; qui ædificare uelint,fabros et architectos aduocent:qui nauigia mari cõcredere,gubernãdi peritos:qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere uelit,cõſultiſsimum rectorem adhibeat.Denique animi ſibi quiſq; formatorẽ præceptoremq; uirtutis è cœtu ſapientium arceſſat.Sola res ruſtica, quæ ſine dubitatione proxima,& quaſi cõſanguinea ſapientiæ eſt, tam diſcentibus egeat,quàm magiſtris. Adhuc enim ſcholas rhetorum, &,ut dixi,geometrarũ,muſicorumq;, uel quod magis mirandum eſt, contẽptiſsimorum uitiorum officinas guloſius cõdiendi cibos,& luxurioſius fercula ſtruendi, capitumq; & capillorum cõcinnatores non ſolum eſſe audiui,ſed & ipſe uidi. Agricolationis neq; doctores, qui ſe profiterentur,neq; diſcipulos cognoui. Cùm etiam ſi prædictarũ artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen ſicut apud priſcos florere poſſet Reſp.Nam ſine ludicris artibus,atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuere futuræq; ſunt urbes. At ſine agricultoribus nec cõſiſtere mortales,nec ali poſſe manifeſtũ eſt.Quò magis prodigij ſimile eſt,quod accidit, ut res corporibus noſtris, uitæq; utilitati maximè conueniens,minimam uſq; in hoc tẽpus conſummationẽ haberet, idq; ſperneretur genus amplificãdi,retinẽdiq; patrimonij, quod omni crimine caret.Nã cætera diuerſa, & quaſi repugnãtia diſsident à iuſtitia,Niſi æquius exiſtimamus, cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladibus alienis affert.An bellũ peroſis,maris & negotiationis

tionis alea ſit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terreſtre animal homo, uentorũ, & maris obiectus iræ, ſe fluctibus audeat credere, ſemperq; ritu uolucrũ, lõginqui littoris peregrinus, ignotum pererret orbẽ? An fœneratio probabilior ſit, etiã his inuiſa, quibus ſuccurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, ſicut dixere ueteres, ſtudiũ præſtantius locupletiſſimũ quenq; adlatrãdi, & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectũ à maioribus, à nobis etiã conceſſum intra mœnia, & in ipſo foro latrocinium? An honeſtius duxerim mercenarij ſaltatoris mẽdaciſſimũ aucupiũ circumuolitantis limina potẽtiorum, ſomnumq; regis ſui rumoribus inaugurãtis: neq; enim roganti, quid agatur intus, reſpondere ſerui dignantur. An putẽ fortunatius à catenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſera foribus ingratis adiacere, miſerrimoq; famulatu per dedecus, faſciũ decus, & imperium, profuſo tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuitæ ſeruituti, ſed donis rependitur honor: quæ ſi & ipſa, & eorum ſimilia bonis fugienda ſunt, ſupereſt (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta ſi uel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ poſſeſſoribus antiquo more adminiſtrarentur, minus iacturæ paterentur res ruſticæ: nam induſtria dominorũ cum ignorãtiæ detrimentis multa penſaret. Nec quorum cõmodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij ſui conſpici, eoq; diſcendi cupidiores agricolationẽ pernoſcerẽt. Nunc & ipſi prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritiſſimum quenq; uillicum facere, uel ſi neſcium, certè uigoris experrecti, quò celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundum locuples mercatus eſt, è turba pediſequorum, lecticariorumq; defectiſſimum annis, & uiribus,

in agrũ relegat(cũ iſtud opus nõ ſolũ ſciẽtiã, ſed & uiridẽ ætatẽ cũ robore corporis,ad labores ſufferẽdos deſideret) ſiue mediarũ facultatũ dominus ex mercenarijs aliquẽ iam accuſantẽ quotidianũ illud tributũ, qui uectigalis eſſe non poßit,ignarum rei,cui præfuturus eſt,magiſtrũ fieri iubet. Quæ cùm animaduertam,ſæpe mecũ retractãs,ac recogitãs,quàm turpi conſenſu deſerta exoluerit diſciplina ruris, uereor,ne flagitioſa,& quodãmodo pudẽda,aut inhoneſta uideatur ingenuis. Verùm cùm plurimis monumentis ſcriptorum admonear, apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam ruſticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obſeßi conſulis & exercitus liberator , ab aratro uocatus ad Dictaturam uenerit,ac rurſus faſcibus depoſitis,quos feſtinãtius uictor reddiderat, quàmſumpſerat Imperator,ad eoſdem iuuencos, & quatuor iugerũ auitum hærediolum redierit.Itemq; C.Fabricius, & Curius Dentatus,alter Pyrrho finibus Italiæ pulſo,domitis alter Sabinis, accepta quæ uiritim diuidebãtur captiui agri, ſeptem iugera,non minus induſtriè coluerit,quàm fortiter armis quæſierat.Et ne ſingulos intempeſtiuè nunc perſequar,cùm tot alios Romani generis intuear memorabiles duces,hoc ſemper duplici ſtudio floruiſſe,uel defendendi,uel colẽdi patrios,quæſitoſ'ue fines)intelligo luxuriæ, & delicijs noſtris priſtinũ morẽ, uirilemq; uitam diſplicuiſſe.Omnes enim(ſicut M. Varro iam tẽporibus auorũ conqueſtus eſt)patresfamiliæ falce,et aratro relictis,intra murum correpſimus,& in circis potius ac theatris, quàm in ſegetibus & uinetis manus mouemus:attonitiq; miramur geſtus effœminatorum,quod à natura ſexũ uiris denegatum,muliebri motu mentiatur,decipiantq;,oculos ſpectantium.Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas, quotidianã cruditatem Laconicis excoquimus,

&

& exucto ſudore ſitim quærimus, noctesq; libidinibus,& ebrietatibus,dies ludo, uel ſomno conſumimus. Ac noſmetipſos ducimus fortunatos,quòd nec orientem Solē uidemus, nec occidentem:itaq; iſtam uitam ſocordem perſequitur ualetudo. Nam ſic iuuenum corpora fluxa & reſoluta ſunt,ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Romuli proles aßiduis uenatibus,nec minus agreſtibus operibus exercitata, firmißimis præualuit corporibus,ac militiā belli,cùm res poſtulauit,facilè ſuſtinuit,durata pacis laboribus,ſemperq; ruſticam plebē præpoſuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra conſepta morarentur,quàm qui foris terram molirentur,ignauiores habitos: ſic eos,qui ſub umbra ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur, quàm qui rura colerent adminiſtrarent'ue opera colonorum, ſegniores uiſos. Nundinarū etiam conuentus manifeſtum eſt propterea uſurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis adminiſtrarentur ruſticæ: illis enim temporibus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur: & cùm conſilium publicum deſiderabatur, à uillis arceſſebantur in ſenatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores nominati ſunt: isq; mos dum ſeruatus eſt perſeuerantißimo colendorum agrorum ſtudio, ueteres illi Sabini Quirites, atauiq; Romani, quanquàm inter ferrum, & ignes hoſticisq; incurſionibus uaſtatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem ſuam docuerunt, ibi nunc ad haſtam locamus, ut nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & uindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicisq;. Nec mirum,

cùm ſit publice concepta, & cõfirmata iam uulgaris exiſti matio, rem ruſticã ſordidum opus, & id eſſe negotiũ, quod nullius egeat magiſterio præceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quaſi quandã uaſtitatẽ corporis, aut partiũ eius, uelut ſingulorũ membrorum numerũ recenſeo, uereor ne ſupremus antè me dies occupet, quàm uniuerſam diſciplinã ruris poßim cognoſcere. Nam qui ſe in hac ſcientia perfectũ uolet profiteri, ſit oportet rerum naturæ ſagacißimus, declinationũ mundi non ignarus, ut exploratũ habeat, quid cuiq; plagæ conueniat, quid repugnet: ſyderum ortus & occaſus memoria repetat, ne imbribus uentisq; imminentibus opera inchoent, laboremq; fruſtretur. Cœli, & anni præſentes mores intueatur: neq; enim ſemper eũdem, uelut ex præſcripto, habitũ gerunt: nec omnibus annis eodem uultu uenit æſtas, aut hyems: nec pluuium ſemper eſt uer, aut humidus autumnus. Quæ prænoſcere ſine lumine animi, & ſine exquiſitißimis diſciplinis non quẽquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ uarietas, & cuiuſq; ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorũ eſt diſcernere. Contemplatio uerò cunctarum in ea diſciplina partium quando cuiq; contingit, ut & ſegetũ, arationumq; perciperet uſum, & uarias dißimilimasq; terrarũ ſpecies pernoſceret, quarũ nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, eſt laudabilis: in alijs pinguis rubrica melius reſpondet quibuſdam (ſicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate uel robuſtißimum ſolum uincunt. In Aſia Myſiaq; denſa, & glutinoſa terra maximè exuberat. Atq; in his ipſis habere cognitum, quid recuſet collis, quid campeſtris poſitio, quid cultus, quid ſyluester ager, quid humidus, & graminoſus, quid ſiccus, & ſpurcus, ratione quoq;

diſpic

diſpicere: & in arboribus, uinetiſq́;, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conſeruandiſq́;, quoniam & hanc adſciuimus quaſi agricul turæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. Nec ea tamen ſimplex: quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum, & in eo ipſo diſsimilem rationem poſtulat tarentinum, atq; hyrtum, aliud caprinum, & id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris uerò, & ſubulci diuerſa profeſsio, diuerſæ paſtiones, nec eundem glabræ ſues, denſæq́;, cœli ſtatum, nec eandē educationem, cultum'ue quærunt. Et ut à pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum? tot putationum? tot pomorū holerumq; cultus exercere? tot generibus ficorum, ſic ut roſarijs impenderet curam, cum à pleriſq; etiam maiora negligantur? quanquā & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt. Nam prata & ſalicta, geniſtæq́; & arundines, quamuis tenuem, nihilominus aliquam deſiderant induſtriā. Poſt hanc tam multarum, tamq; multiplicium rerum prædicationē non me præterit, ſi quem deſideramus agricolā, quemq; deſcribimus, exegero à participibus agreſtium operū tardatum iri ſtudia diſcentium, qui tam uariæ, tamq; uaſtæ ſciētiæ deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffidēt. Veruntamen quod in oratore iam M. Tul. rectiſsime dixit, Par eſt eos qui generi humano res utiliſsimas conquirere, & perpenſas, exploratasq́; memoriæ tradere cōcupierint, cuncta tentare. Nec ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit inſtrumentū, confeſtim debemus ad otium

& inertiam deuolui, ſed quod ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summũ enim culmen affectantes, ſatis honeſtè uel in ſecundo faſtigio conſpicimur. An Latiæ muſæ non ſolos adytis ſuis Accium *&* Vergilium *recepere, ſed eorũ & proximis & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes?* Nec Brutũ, *aut* Cælium, Pollionem*'ue cum* Meſſala, *&* Catulo *deterruere ab eloquẽtiæ ſtudio fulmina illa* Ciceronis. Nam *neq; ille ipſe* Cicero *territus ceſſerat tonantibus* Demoſthem, Platoniq;: *nec parẽs eloquentiæ deus illæ* Mæonius *uaſtiſsimis fluminibus facũdiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat.* Ac *ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula uidemus laborem ſuum deſtituiſſe qui* Protogenẽ, Apellemq; *cũ* Parrhaſio *mirati ſunt.* Nec *pulchritudine* Iouis Olympij, Mineruæq; Phidiacæ *ſequentis ætatis attonitos piguit experiri* Bryaxim, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum, *quid efficere, aut quouſque progredi poſſent.* Sed *in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio, ueneratioq;, & inferioribus merita laus contingit.* Accedit *huc, quòd ille, quem nos perfectũ eſſe uolumus agricolam, ſi quidem artis conſummatæ non ſit, nec in uniuerſa rerum natura ſagacitatem* Democriti, *uel* Pythagoræ *non fuerit cõſecutus, & in motibus aſtrorum, uentorumq;* Metonis *prouidentiam, uel* Eudoxi, *& in pecoris cultu doctrinam* Chironis *ac* Melampodis, *& in agrorum ſoliq; molitione* Triptolemi *aut* Ariſtæi *prudentiã: multũ tamẽ profecerit, ſi uſu* Tremellios, Saſernasq; *&* Stolones *noſtros æquauerit.* Poteſt *enim nec ſubtiliſsima, nec rurſus, quod aiunt, pingui* Minerua *res agreſtis adminiſtrari.* Nã *illud procul uero eſt, quod pleriq; crediderunt, facilimã eſſe, nec ullius acuminis ruſticationem.* De *cuius uniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere, quandoquidem cunctæ partes*

eius deſtinatis aliquot uoluminibus explicandæ ſunt, quas ordine ſuo tunc demum perſequar, cũ præfatus fuero quæ reor ad uniuerſam diſciplinam maximè pertinere.

Præcepta quæ ſequantur qui ruſticari uelint. CAP. I.

QVI ſtudiũ agricolationi dederit, antiquiſſima ſciat hæc ſibi aduocanda, prudentiã rei, facultatẽ impendendi, uoluntatẽ agẽdi. Nam is demum cultiſsimũ rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere ſciet, & poterit, & uolet: neq; enim ſcire, aut uelle, cuiquam ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt opera. Nec rurſus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit ſine arte: quia caput eſt in omni negotio, noſſe quid agendum ſit, maximeq; in agricultura, in qua uolũtas, facultasq; citra ſcientiã ſæpe magnam dominis afferunt iacturam, cum imprudẽter facta opera fruſtrantur impenſas. Itaque diligens paterfamilias, cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationem rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis ſuæ prudentiſsimos agricolas de quaq; re conſulat, & commentarios antiquorum ſedulò ſcrutetur, atq; æſtimet, quid eorum quiſq; ſenſerit, quid præceperit. An uniuerſa quæ maiores prodiderunt, huius tẽporis culturæ reſpondeant, an aliqua diſſonent. Multos enim iam memorabiles autores cõperi perſuaſum habere, longo æui ſitu qualitatem cœli, ſtatumq; mutari, eorumq; conſultiſsimum aſtrologiæ profeſſorem Hipparchum prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerentur, idq; etiã non ſpernendus autor rei ruſticæ Saſerna uidetur adcredidiſſe. Nam eo libro, quem de agricultura ſcriptũ reliquit, mutatũ cœli ſtatum ſic colligit, quòd quæ regiones antea propter hyemis aſsiduã uiolen-

tiam

tiam nullam ſtirpē uitis aut oleæ depoſitam cuſtodire po-terint, nunc mitigato iam & intepeſcente priſtino frigo-re largiſsimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc ſiue falſa, ſeu uera ratio eſt, literis aſtrologiæ conce-datur. Cætera non diſsimulanda erunt agrorum cultori præcepta ruſticationis, quæ cū plurima tradiderint Pœni ex Africa ſciptores, multa tamē ab his falsò prodita coar-guunt noſtri coloni, ſicut Tremellius, qui quærēs id ipſum tamen excuſat, quòd Italiæ & Africæ ſolum, cœlumq; di-uerſæ naturæ, nequeat eoſdē prouentus habere. Quæcunq; ſunt autē, quæ propter diſciplinam ruris noſtrorū tempo-rum cū priſcis diſcrepent, non deterrere debent à lectione diſcentē. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda ſint, quàm quæ repudiādæ. Magna porrò & Græcorū turba eſt, de ruſticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates nō minimum profeſsioni no-ſtræ contulit Heſiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti ſapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarentinus Archit as, Peripatetici magiſter ac diſcipulus Ariſtoteles cum Theophraſto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſunt. Hieron, & Epicarmus diſcipulus, Philometor, et Attalus. Athenæ uerò ſcriptorū frequentiā pepererunt, è queis probatiſsimi auto res Chæreas, Ariſtandros, Amphilochus, Euphron, Chre-ſtus Euphronis, nō, ut multi putant, Amphipolites qui & ipſe laudabilis habetur agricola, ſed indigena ſoli Attici. Inſulæ quoq; curā iſtam celebrauerunt, ut teſtis eſt Rho-dius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipo-lis Thaſij. Vnius quoq; de ſeptem Biantis illius populares Menander, & Diodorus in primis ſibi uendicauerunt a-gricolationis prudentiam. Nec his ceſſere Mileſij Bac-

chius

chius & Mnaſſeas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totũ Dionyſium Pœni Magonis interpretẽ per multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod ſtipẽdium noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationẽ Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis autoribus Græcæ gentis fuit (iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus inſtituit. Poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eã eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij. Veruntamẽ ut Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſconſulto in Latinum ſermonem conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudẽ meruerunt noſtrorũ temporũ uiri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinq; libris complexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit, Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorũ de uineis Iulius Græcinus compoſita facetius, eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſilium

lium: nec tamen ſic mente diſpoſitus uelut ſummam totius rei ſententijs eorũ conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcriptorum monumenta magis inſtruunt, quàm faciunt artificem. Vſus, & experientia dominantur in artibus: neq; eſt ulla diſciplina, in qua nõ peccando diſcatur: nam ubi quid perperam adminiſtratum ceſſerit improſperè, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectã uiam docentis magiſteriũ. Quare noſtra præcepta non conſummare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt, nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: niſi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cũ alijs. Ac ne iſta quidem prædia, ut diximus, non aßiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollent, quantum uel una præſentia domini: quæ niſi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cũ abeſt imperator, cuncta ceſſant officia: maximeq; reor hoc ſignificantem Pœnum Magonem ſuorum ſcriptorum primordium talibus auſpicatum ſententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm ruſticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, ruſtico prædio non erit opus: quod ego præceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniam pleroſq; noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commodißimum eſſe putem, quò ut occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam tranſmarina, rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt, uiui cedunt ſeruis ſuis, quoniam quidẽ & illi tam longa dominorum diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia,

tia, quæ commiſerunt, ſub expectatione ſucceſſorum rapinis magis quàm culturæ ſtudent.

Qualiter diſpoſitus fundus maximè probetur. CAP. II.

Cenſeo igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius ſe uenturum, quàm ſit uenturus, denuntiet. Sub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occaſionis, ueri moretur, quæ non ſit mora ſegnis, nec umbratilis: nam diligentem patremfamiliâs decet agri ſui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam ſoli, ſiue in frondibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus contempletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus eſt, & Catonis, agrum peßimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum ſit, non docet, ſed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditũ, poßidenti, uel empturo fundum præcipua cura ſit ſcire, quod maximè regionis genus probetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd ſi uoto fortuna ſubſcripſerit, agrum habebimus ſalubri cœlo, uberi gleba, parte cãpeſtri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq́; alijs cultis, atq; alijs ſylueſtribus & aſperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per qđ merces inuehi poßint. Cãpus in prata, & arua, ſalictaq́;, & arundineta digeſtus, ædificio ſubiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut ſolis ſegetibus ſeruiant, quæ tamẽ modicè ſiccis, ac pinguibus cãpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoq́; etiã celſiores agri frumẽtarij planicies habere, & quammollißimè deuexi, ac ſimillimi debent eſſe cãpeſtri poſitioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetisq́;, & earũ

futuris

ſuturis pedamentis ueſtiantur: materiam, lapidemq́ѕ, ſi neceßitas ædificandi coëgerit: nec minus pecudibus paſcua præbere poßint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & ſalicta, uiuæ aquæ ſalientes demittant, nec abſint greges armentorum, cæterorumq́ѕ quadrupedum culta, & dumeta paſcentium: ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucißima.

Quæ præcipuè reſpiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda ſunt. CAP. III.

PORcius quidem Cato cenſebat in emendo, inſpiciendoq́ѕ agro præcipuè duo eſſe conſideranda, ſalubritatem cœli, & ubertatem loci: quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente eſſe captum, atq́ѕ eum ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli, nec rurſus peſtilenti quamuis feracißimo, pinguiq́ѕ agro dominum ad fructus peruenire. Nam ubi ſit cũ orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionẽ fructuum, ſed & uitam colonorum eſſe dubiam, uel potius mortem quæſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius commeaturus ſit, ſi uexationem uiæ non reformidet: deinde ad uehenda & exportanda utenſilia, quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impenſas rerum inuectarum, quia minoris apportentur eò, quò facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiam paruo uehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̃ tueri propria. Seruos quoq́ѕ qui ſecuturi patremfamiliàs ſint, non ægrè iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita

omnibus

omnibus clarum eſt, ut pluribus non ſit diſſerendum. Quis enim dubitet eam maximè probatā haberi, ſine qua nemo noſtrum uel proſperæ, uel aduerſæ ualetudinis uitam prorogt? De uicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnunquā mors, aliæq; nobiſcum diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodū ſapientis eſt, fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt, ipſum ſibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam uicinum ſuis numis parat, cùm à primis cunabulis, ſi modò liberis parentibus eſt oriundus, audiſſe potuerit,

Μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolùm de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtræ familiaris: adeò quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum ſedes ſuas profugerint, niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes uniuerſas petiſſe, relicto patrio ſolo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos? &, ut primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipſa Heſperia deteſtabiles fuiſſe uicinos, niſi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis eſſe cōterminus, aut Auentini montis incola Palatinis ullam gaudium finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim præteritorū, quàm præſentium meminiſſe, ne uicinū meum nominem, qui nec arborē prolixiorē ſtare noſtræ regionis, nec inuiolatum ſeminariū, nec pedamenti quicquam adnexum uineæ, nec etiam pecudes negligentiùs paſci ſinit. Iure igitur quantum mea fert opinio, M. Portius talem peſtem uitare cenſuit. Et in primis futurū, agricolam

b præmo

præmonuit, ne ſua ſponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus, quod ſapiens unus de ſeptem in perpetuum poſteritati pronuntiauit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum menſuramq; rebus, idq; ut non ſolum aliud acturis, ſed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorum patiatur, emere uelit: nam huc pertinet præclara noſtri poëtæ ſententia:

-Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir erudítiſſimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris ſignauit: quippe acutiſſimam gentem Pœnos dixiſſe conuenit, Imbecilliorem agrum, quàm agricolam eſſe debere: quoniam cùm ſit colluctandũ cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominũ. Nec dubiũ quin minus reddat laxus ager non rectè cultus, q̃ anguſtus eximiè. Ideoq; poſt reges exactos Liciniana illa ſeptena iugera, quæ plebis triuiritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent ampliſſima ueruacta. tanta quidem Curius Dẽtatus, quem paulò ante retulimus, proſpero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutẽ deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera, ſupra cõſularem, triumphalemq; fortunam putauit eſſe. Repudiatoq; publico munere populari, ac plebeia menſura contentus fuit. Mox etiam cum agrorũ uaſtitatẽ uictoriæ noſtræ, & internitiones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe. Suaq; lege C. Licinius damnatus eſt, quòd agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poßidendi libidine tranſcendiſſet: nec magis quia ſuperbum uidebatur tantum loci detinere, quàm quia flagitioſum, quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo more ciuem Romanum ſupra uires patrimonij poßidendo deſerere. Modus ergo qui

*In omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendũ eſt, quanto eſt opus, ut emiſſe uideamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipſi, atq; alijs fruendum eriperemus, more præpotentiũ, qui poßident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, ſed proculcandos pecudibus, & uaſtandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu*ciuium, & ergaſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuique moderata uoluntas, facultasq;. Neq; enim ſatis eſt, ut iam prius dixi, poßidere uelle, ſi colere non poßis.* *crurum.

De ſalubritate regionum. CAP. IIII.

SEquitur deinceps Cæſonianum præceptum, quo fertur uſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendum ſæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inſpectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas oſtendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. Inſpectionis quoq; uelut formula nobis à maioribus tradita eſt. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cùm de generibus terræ diſſeremus. In uniuerſum tamen quaſi teſtificandũ, atq; ſæpius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytißimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne fœcundißimi quidẽ ſoli, cùm ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi uel ſaluberrimus ſit, parandũ: quod Attilius ætatis ſuæ agricolis, maiore cum autoritate ſuadebat peritus uſu. Nam Pupiniæ peſtilentis ſimul, & exilis agri cultorem fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ. Quapropter cùm ſit ſapientis, non ubique emere, nec aut ubertatis illecebris, aut deliciarum concinnitate decipi. ſic uerè induſtrij patrisfamiliâs eſt, quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuoſum, atq; utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pe-

ſtiſtra lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt. Hæc *autem conſequemur, ſi ueriſsimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti:*

Ventos, & uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusq́;, habitusq́; locorum,
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.

Nec contenti tamẽ autoritate uel priorũ uel præſentiũ colonorũ, noſtra prætermiſerimus exempla, nouaq́; quæ tentauerimus, experimenta. Q*uod etſi per partes nõnunquam damnoſum eſt, in ſumma tamen fit cõpendioſum, quòd nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentandò poſſeſſor efficit, ut in id formetur, quod maximè præſtare poſsit, cæres etiã feraciſsimos agros utiliores reddit.* Itaq; *nuſquàm experimentorum uarietas omittenda eſt: longeq́; etiam in pingui ſolo magis audendũ, quoniã nec laborem, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniã refert qualis fundus, & quomodo colatur, tũ uilla qualiter ædificetur, et quàm utiliter diſponatur.* Multos *enim deerraſſe, memoria prodidit, ſicut præſtãtiſsimos uiros* L. Lucullũ, & Q. *Scæuolam, quorũ alter maiores, alter minus amplas, quàm poſtulauit modus agri, uillas extruxit, cùm utrunq; ſit cõtra rem familiarẽ.* D*iffuſiora enim conſepta, nõ ſolùm pluris ædificamus, ſed etiã impenſis maioribus tuemur: at minora cùm ſunt, quàm poſtulat fundus, dilabitur fructus, nã & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facilè uitiantur, ſi aut nõ ſũt, aut propter anguſtias, incõmoda ſunt tecta quibus inferãtur.* Pro *portione etiã facultatum, quàm optimè paterfamiliâs debet habitare, ut & libẽtius rus ueniat, & degat in eo.* Iucundius *utiq; uiro, ſi etiam matrona comitabitur, cuius ut ſexus, ita animus eſt delicatior, quamobrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur*

cum

cum uiro.Elegãter igitur ædificet agricola, nec ſit tamen ædificator,atq; areæ idem tantũ cõplectatur,quod ait Cato,quantũ ne uilla fundũ quærat,ne'ue fundus uillam: cuius uniuerſum ſitũ qualem oporteat eſſe, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificium,ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima parte regionis debet conſtitui: nã circunfuſus aër, atque corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarũ.Sunt quædam loca,quæ ſolſtitijs minus concaleſcunt, ſed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias.Sunt quæ tepent hyeme, ſed æſtate ſæuiſsimè candent,ut affirmãt Euboicam Calcidẽ. Petatur igitur aër calore,& frigore temperatus,quem ferè medius obtinet collis, quòd neq; depreſſus hyeme pruinis torpet, aut torret æſtate uaporibus, neq; elatus in ſumma montiũ perexiguis uentorũ motibus,aut pluuijs omni tempore aer ui ſæuit. Hæc igitur eſt medij collis optima poſitio, loco tamen ipſo paululũ intumeſcente, ne cùm à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit,fundamenta conuellat.

De aqua. CAP. V.

SIt autem uel intra uillam, uel extrinſecus inductus fons perennis,lignatio,pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda,putealis quæratur in uicino,quæ nõ ſit hauſtus profundi,non amari ſaporis,aut ſalſi:hæc quoq; ſi deficiet, & ſpes arctior aquæ manantis coëgerit,uaſtæ ciſternæ hominibus,piſcinæq; pecoribus inſtruantur, colligẽdæ aquæ tãdẽ pluuiali, quæ ſalubritati corporis eſt accõmodatiſsima: ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in cõtectam ciſternã deducatur:huic proxima fluẽs aqua è mõtibus oriũda,ſi per ſaxa præceps deuoluitur,ut eſt in Guarceno Cãpaniæ.Tertia putealis,uel collina, uel quæ nõ infima ualle reperitur.Deterrima paluſtris,quæ pigro lapſu repit. Pe-

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

ſtilens, quæ in palude ſemper cõſiſtit. Hic idẽ tamẽ humor quãuis nocẽtis naturæ, temporibus tamẽ hyemis edomitus imbribus mitiſcit, ex quo cœleſtis aqua maximè ſalubris intelligitur, quòd etiã uenenati liquoris eluit perniciẽ: ſed hãc potui ꝓbatiſſimã diximus. Cæterùm ad æſtiuũ tẽperãdos calores, & amœnitatẽ locorũ, plurimũ conferũt ſaliẽtes riui, quos, ſi cõditio loci patietur, qualeſcũq;, dummodo dulces, utiq; perducẽdos in uillam cẽſeo. Sin ſummotus longius à collibus erit amnis, & loci ſalubritas, editiorq́; ſitus ripæ pmittet ſuperponere uillã profluẽti, cauẽdũ tamẽ erit, ut à tergo potius, q̃ præ ſe flumẽ habeat, & ut ædificij frõs auerſa ſit ab infeſtis eius regiõis uẽtis, & amiciſſimis aduerſa, cùm pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligẽt: quæ, niſi ui maiore inſpirãtiũ uentorũ ſubmoueãtur, pecudibus, hominibusq́; cõferunt peſtem. Optime autẽ ſalubribus, ut dixi, locis ad oriẽtẽ, uel ad meridiẽ: grauibus ad ſeptẽtrionem uilla conuertitur, eademq́; ſemper mare rectè cõſpicit, cùm pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nũquàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore. Nam præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui reſugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludẽ quidẽ uicinã eſſe oportet ædificijs, nec iũctã militarẽ uiàm, quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos dẽſiſſimis examinibus inuolant. Tum etiã natricũ, ſerpentiumq́; peſtes hyberna deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uenenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. Sed & anni toto tempore ſitus atque humor inſtrumentum ruſticum, ſupellectilemq́;, & inconditos, conditosq́; fructus corrumpit. Hæc autem prætereuntium uiatorum populationibus

bus, & aßiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familiarem, propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda, uillamq; nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul, & editiore ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatumq; libramentum uentorum hyemalium, & æſtiuorum tenet: quantoq; fuerit ædificij ſolum pronius orienti, tanto & æſtate liberius capere perflatus, & hyemis procellis minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liqueſcant: quoniam ferè peſtilens habetur, quod eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, quibus ſi caret, nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas, & quodcunq; rubiginis autſpurcitia reſedit, ſiccare atq; detergere. Hæc autem cùm hominibus afferant perniciem, tum & armentis, & uirentibus eorumq; fructibus. Sed quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſemper ab inferiore parte auſpicetur, quia cùm ex depreßiore loco fuerint orſa fundamenta, non ſolùm ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebunt, ſed & pro fultura, & ſubſtructione fungentur, aduerſus ea, quæ mox, ſi fortè uillam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum ſuperpoſita incumbent: at ſi ſumma pars cliui fundata, propriam molem ſuſceperit, quicquid ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit, rimoſumq;. Nam nouum cum ueteri adſtruitur, rimoſoq; recens ædificium quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit, & quod prius extructum iminebit cedenti paulatimq; degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium, cùm primùm ſtatim fundamenta iaciuntur, euitandum eſt.

De poſitione uillæ. CAP. VI.

Modus autem, membrorumq; numerus aptetur uniuerſo concepto, & diuidatur in tres partes, urbanam, ruſticam, & fructuariam. Vrbana rurſus in hyberna, & æſtiua, ſic digeratur, ut ſpectent hyemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialē occidentem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiē æquinoctialem; ſed cœnationes eiuſdē temporis proſpectent hybernum orientem. Balnearia occidenti æſtiuo aduertantur, ut ſint poſt meridiem, & uſq; in ueſperum inluſtria. Ambulationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, ut hyeme plurimum ſolis, & æſtate minimum recipiant. At in ruſtica parte, magna & alta culina ponetur, ut & contignatio careat incendij periculo, & in ea commode familiares omni tempore anni morari queant. Optime ſolutis ſeruis cellæ meridiem æquinoctialē ſpectantes fient: uinctis quàm ſaluberrimum ſubterraneū ergaſtulum plurimis, ſicq; id anguſtis illuſtratum feneſtris, atq; à terra ſic editis ne manu contingi poſſint. Pecudibus fient ſtabula, quæ neque frigore, neq; calore infeſtentur. Domitis armentis duplicia bubilia ſint, hyberna, atq; æſtiua. Cæteris autē pecoribus, quæ intra uillam eſſe cōuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis, circunſepta, ut illic per hyemem, hic per æſtatē ſine uiolentia ferarum conquieſcant. Sed omnia ſtabula ſic ordinentur, ne quis humor influere poſſit: & ut quiſq;, qui ibi conceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrūpantur, nec ungulæ pecudū. Lata bubilia eſſe oportebit pedes decem, uel minime nouē: quæ menſura & ad procumbendū pecori, & iugario ad circumeundum laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe præſepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum ſine incommodo ſtans ueſci poſſit. Villico iuxta ianuā fiat

habit

habitatio, ut intrantium exeuntiumq; conſpectum habeat. Procuratori *ſupra ianuam ob eaſdem cauſas, & is tamen uillicum obſeruet ex uicino, ſitq; utriq; proximũ horreum, quò cõferatur omne ruſticũ inſtrumentũ, & intra ad ipſum clauſus locus, quo ferramenta condantur.* Bubulcis, *paſtoribusq; cellæ ponantur iuxta ſua pecora, ut ad corũ curam ſit opportunus excurſus.* Omnes *tamen quàmproximè alter ab altero debẽt habitare, ne uillici diuerſas partes circumeuntis ſedulitas diſtendatur, & ut inter ſe diligentiæ, & negligentiæ cuiuſq; teſtes ſint.* Pars *autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariã, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariaq;, & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ ſunt in plano, cuſtodiam recipiant humidarũ rerum tanquã uini aut olei uenalium. Siccæ autẽ res congerantur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraq; pabula.* Sed *granaria, ut dixi, ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirentur.* Nã *ea cœli poſitio maximè frigida & minimè humida eſt, quæ utraq; perennitatẽ conditis frumentis afferunt.* Eadem *ratio eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquisq; immunditijs tetrum odorem ſpirantibus: nec minus à ciſternis, aquis'ue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit.* Neque *me præterit ſedem frumentis optimam quibuſdã uideri horreũ camera contectum, cuius ſolum terrenum prius quàm conſternatur perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, uelut ſigninum opus pauiculis condenſatur.* Tum *deinde cum exaruit ſimili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcã miſtam calci, & arenæ ſuperſternuntur, & magna ui paniculis inculcantur, atq; expoliuntur, omnesq; parietum, & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis*

ſibulantur. Nam ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus. Sed & lacubus diſtinguūtur granaria, ut ſeparatim quæq; legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro palcis admiſta ſunt arida oleaſtri, uel ſi ea non ſunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionū, & ſimilium animaliū commodiſſimè uidetur conditas fruges defendere, quæ niſi diligenter repoſitæ ſint, celeriter ab ijs conſumuntur. Sed id genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione uillæ, quamuis granum robuſtiſſimū corrumpit ſitu: qui ſi nullus adſit, poſſunt etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut tranſmarinis quibuſdā prouincijs, ubi puteorū in modum, quos appellant Syros, exhauſta humus, editos à ſe fructus recipit. Sed nos in noſtris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam poſitionē penſilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietū probamus, quoniā, ut retuli, ſic emunita ſola, & latera horreorū prohibent curculionem, quod genus exitij cùm incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in horreo uentilentur, & quaſi refrigerentur. Id autem falſiſſimum eſt: neq; enim hoc facto expelluntur animalia, ſed immiſcentur totis aceruis: qui ſi maneant immoti, ſummis tantum partibus infeſtantur, quoniam infra menſuram palmi non naſcitur curculio, longeq; præſtat id ſolū, quod iam uitiatum eſt, quàm totū periculo ſubijcere: nam cùm exiget uſus, facilè eſt eo ſublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: ſed hæc, etſi extrinſecus, non tamen intempeſtiuè uideor hoc loco retuliſſe. Torcularia præcipuè, cellæq; oleariæ calidæ eſſe debent, quia commodius omnis liquor uapore ſoluitur, ac frigoribus

magis

magis conſtringitur. Oleum, quod minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet: ſed ut calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione cœli, & declinatione, ita non eſt opus ignibus, aut flammis, quoniã fumo & fuligine ſapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illuſtrari, neceſſe ne habeamus ignes lucernãq; adhibere cùm premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec anguſtum, nec obſcurum ſit, ut ſine incommodo miniſter, qui ſapam decoquet, uerſari poßit. Fumarium quoq;, quo materia, ſi non ſit iampridẽ cæſa, feſtinato ſiccetur, in parte ruſticæ uillæ fieri poteſt iunctum ruſticis balneis: nam eas quoq; refert eſſe, in quibus familia, ſed tantũ ferijs, lauetur. Neq; enim corporis robori conuenit frequẽs uſus earum. Apothecæ rectè ſuperponentur his locis, unde plerũq; fumus earũ exoritur, quoniã uina celerius uetuſteſcunt, quæ fumi quodam tenore præcocem maturitatẽ trahũt. Propter quod & aliud tabulatũ eſſe debebit, quo admoueantur, ne rurſus nimia ſuffitione medicata ſint. Quod ad uillæ pertinet ſitum, partiumq; eius diſpoſitionẽ, ſatis dictũ eſt. Circa uillam deinceps hæc eſſe oportebit, furnũ & piſtrinum, quantum futurus numerus colonorũ poſtulauerit. Piſcinas minimũ duas, alteram, quæ anſeribus, ac pecoribus ſeruiat: alterã in qua lupinũ, uimina, & uirgas, atq; alia quæ ſunt uſibus noſtris apta, maceremus. Sterquilinia quoq; duo ſint, unũ, quod noua purgamenta recipiat, & in annũ conſeruet: alterum ex quo uetera uehantur: ſed utrunq; more piſcinarum deuexum leni cliuo, & extructum pauitumq; ſolum habeat, ne humorem tranſmittant. Plurimum enim refert non adſiccato ſucco fimum uires continere, & aßiduo macerari liquore, ut ſi qua interiecta ſint ſtramentis aut paleis, ſpinarum, uel graminum ſemina, intereant, nec

in

in agrũ exportata ſegetes herbidas reddant. Ideoq; periti ruſtici quicquid ouilibus, ſtabuliſq; conuerſum progeſſerunt, ſuperpoſitis uirgeis cratibus tegunt, nec areſcere uentis ſinunt, aut ſolis incurſu patiuntur exuri. Area, ſi cõpetit, ita cõſtituenda eſt, ut uel à domino, uel certè à procuratore deſpici poßit. Eaq; optima eſt ſcilicet conſtrata, quòd & celeriter frumenta deterũtur, nõ cedẽte ſolo pulſibus ungularũ, tribularumq;, & eadẽ euentilata mundiora ſunt, lapilliſq; carẽt, & glebulis, quas per triturã ferè terrena remittit area. Huic autẽ nubilariũ applicari debet, maximèq; in Italia propter inconſtantiã cœli, quò collata ſemitrita frumenta protegãtur, ſi ſubitaneũs imber inceſſerit. Nam in tranſmarinis quibuſdam regionibus, ubi æſtas pluuia caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoq; & hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in propinquo, atq; in ea parte, quò poßit omnis ſtercorata colluuies cortis, balineorumq;, & oleis expreſſa amurcæ ſanies influere: nam eiuſmodi quoq; lætatur alimentis, & olus & arbor.

De officijs patrisfamilias. CAP. VII.

H*Is omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis, præcipua cura domini requiritur, cùm in cæteris rebus, tum maximè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſoluti, aut uincti. Comiter agat cum colonis, facilemq; ſe præbeat, & auarius opus exigat, quàm penſiones: quoniam & minus id offendit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nam ubi ſedulò colitur ager, plerunq; cõpendiũ, nunquam (niſi ſi cœli maior uis, aut prædonis inceßit) detrimentum affert, eoq; remißionẽ colonus petere non audet. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, ut lignis, & cæteris paruis acceßionibus exigendis,*

quarum

quarum cura maiorem moleſtiam, quàm impenſam ruſticis affert. Nec ſanè eſt uindicandum nobis quicquid licet. Nam ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum, quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixiſſe uerißimè fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterem conſularem, uirumq; opulentißimum L. Voluſium aſſeuerantem audiui, patrisfamilias felicißimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam eſſe frequentem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, quàm per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litem reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aßiduos colonos retineamus, cùm aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere nō expedierit, quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cœli, ſoliq; ſterilitate uaſtantur. Cæterum cùm mediocris adeſt & ſalubritas, & terræ bonitas, nunquàm non ex agro plus ſua cuique cura reddidit, quàm coloni: nunquàm non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel cōmitti, uel foueri, nihil dubium eſt: cum liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur, curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt facilis excurſus patrisfamilias, cùm omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipue frumentarium, quem minime (ſicut uineas aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & maximè uexant ſerui, qui boues elocant

cant

cant, eoſdemq́; , & cætera pecora male paſcunt, nec induſtriè terram uertunt, longeq́; plus imputant ſeminis iacti, quàm quod ſeuerint: ſed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant, ut rectè proueniat: idq́; cùm in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipſi diripiunt, & ab alijs furibus non cuſtodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt: ita fit, ut & actor, & familia peccent, & ager ſæpius infametur: quare talis generis prædium, ſi, ut dixi, domini præſentia cariturum eſt, cenſeo locandum.

De pecore, & pecorum magiſtris. CAP. VIII.

PRoxima eſt cura de ſeruis, cui quenq́; officio præponere conueniat, quosq́; & qualibus operibus deſtinare. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt, inſtituamus: ne ex eo quidem ordine, qui urbanas, ac delicatas arteis exercuerit. Socors & ſomniculoſum genus id mancipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus conſuetum, nunquàm non eaſdem ineptias ſomniat, quas cùm in agriculturam tranſtulit, non tantum in ipſo ſeruo, quantũ in uniuerſa re detrimenti dominus capit. Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus & inſpectus experimentis. Si tamẽ is nõ erit, de ijs præficiatur, qui ſeruitutẽ laborioſam tolerauerunt. Iamq́; is tranſcenderit ætatem primæ iuuentæ, necdum ſenectutis attigerit: illa ne & autoritatem detrahat ad imperiũ, cùm maiores dedignentur parêre adoleſcentulo: hæc ne laborioſiſſimo ſuccumbat operi. Mediæ igitur ſit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum ruſticarum, aut certè maximæ curæ, quò celerius addiſcat. Nam non eſt noſtri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet, qui quid, aut

aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto diſcit. Poteſt etiam illiteratus, dũmodo tenaciſſimæ ſit memoriæ, rem ſatis commode adminiſtrare. Eiuſmodi uillicũ Cornelius Celſus ait, ſæpius numos domino, quàm librum afferre, quia neſcius literarum uel ipſe minus poßit rationes confingere, uel per alium propter conſcientiam fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier aßignanda eſt, quæ contineat eum, & in quibuſdam rebus tamen adiuuet. Idemq; actori præcipiendum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multoq; minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem aßiduè ſedulum, & fortem in operibus adminiſtrandis cognouerit, honoris cauſa menſæ ſuæ die feſto dignetur adhibere. Sacrificia, niſi ex præcepto domini, ne fecerit. Aruſpices, ſagasq;, quæ utraque genera uana ſuperſtitione rudeis animos ad impenſas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiſerit: neque urbem, neq; ullas nundinas nouerit, niſi emendæ, uendendæ'ue pertinentis ad ſe rei cauſa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator eſſe non debet, nec egredi terminos, niſi ut addiſcat aliquã culturam, & hoc ſi ita in uicino eſt, ut citò remeare poßit. Semitas, nouosq; limites in agro fieri ne patiatur, ne'ue hoſpitem, niſi amicum, familiaremq; domini neceſſarium receperit. Vt ab his arcẽdus, ita exhortandus eſt ad inſtrumentorum, ferramentorumq; curam, ut duplicia quàm numerus ſeruorum exigit, refecta, & repoſita cuſtodiat, nequid à uicino petendũ ſit, quia plus in operis ſeruorũ, quàm in pretio rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam ueſtitamq; familiã magis utiliter quàm delicatè habeat, munitamq; diligenter à uento, frigore, pluuiaq;, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, uel ſagis cucullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non ſub diuo moliri aliquid

quid poſſit. Nec tantum operis agreſtis ſit artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitur ingenium, uirtutibus inſtructus, ut neq; remiſſe, neq; crudeliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius ſeueritatē, quàm crudelitatem deteſtentur. Id cōtingere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quàm negligentia ſua committere, ut puniat delinquentes. Nulla eſt autem maior uel nequiſsimi hominis cuſtodia, quàm operis exactio: ut iuſta reddantur, ut uillicus ſemper ſe repræſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedulo munia ſua exequentur, & cæteri poſt defatigationem operis, quieti, ac ſomno potius, quàm delicijs operam dabunt. Iam illa uetera, ſed optimi moris, quæ nunc exoleuerunt, utinam poſſint obtineri: ne conſeruo miniſtro quoquam, niſi in re domini, utatur: ne cibum, niſi in conſpectu familiæ, capiat: neu'ue alium, quàm qui cæteris præbetur: ſic enim curabit, ut & panis diligenter conficiat, & reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines, niſi à ſe miſſum, progredi ſinat: ſed nec ipſe mittat, niſi magna neceſsitate cogente. Ne'ue negotietur ſibi, pecuniamq; domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cū rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In uniuerſum tamen hoc maximè obtinendum ab eo eſt, ne quid ſe putet ſcire, quod neſciat, quæratq; ſemper addiſcere quod ignorat. Nam cùm multum prodeſt peritè quid facere, tum plus obeſt perperā feciſſe. Vnum enim ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere, quippe cùm emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum

dum exuberat, ut & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum præteritorum reſarciat. In *cæteris ſeruis hæc ferè præcepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, ut ruſticos, qui modò non incommodè ſe geſſiſſent, ſæpius quàm urbanos, familiariusq; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuũ laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, & plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, ut quaſi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcam cuiuſque ingenium, quale, quamq; ſit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptum putant: nam illa ſolennia ſunt omnibus circumſpectis, ut ergaſtuli mancipia recognoſcant, ut explorent, an diligenter uincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitæq; ſint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino neſciente, aut reuinxerit: nam utrunque maximè ſeruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat: & quem ipſe ſua ſponte uinxerit, antè, quàm ſciat dominus, non reſoluat: tantoq; curioſior inquiſitio patrisfamiliâs debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in ueſtiarijs, aut in cæteris præbitis iniurioſe tractentur, quanto & pluribus ſubiecti, ut uillicis operum magiſtris, ut ergaſtularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rurſus ſæuitia atque auaritia læſi magis timendi ſunt. Itaque diligens dominus, cùm & ab ipſis, tum & abſolutis, quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant. Atque ipſe panis, potionisq; bonitatem guſtu ſuo exploret, ueſtem, manicas, pedumq; tegmina recognoſcat. Sæpe etiam querendi poteſtatem faciat, de ijs, qui aut cru-*

deliter eos, aut fraudulenter inſiſtent. Nos *quidem aliquan to iuſtè dolentes, tam uindicamus, quàm animaduertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos: ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenue, atque induſtriè ſe gerunt.* Fœminis *quoque fœcun dioribus, quarum in ſobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cùm complures natos educaſſent: nam cui tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoque contingebat.* Hæc *enim iuſtitia, & cura patrisfamiliâs multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cùm è ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde ſi tempeſtiuum erit, confeſtim: ſi minus, poſtero die fines oculis perluſtrare, & omnes partes agri reuiſere atq; æſtimare, nunquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remiſerit.* Num *aliqua uitis, num arbor, num fruges abſint, tum etiam pecus & familiam recenſeat, fundiq; inſtrumentum, & ſupellectilem: quæ cuncta ſi per pluréis annos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cùm ſenectus aduenerit, obtinebit.* Nec *erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut ſpernatur à ſeruis.*

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda ſunt. CAP. IX.

D*Icendum etiam eſt, quibus operibus quenque habitum corporis aut animi contribuendum putemus.* Magi*ſtros pecoribus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos, ea res utraq; plus quàm corporis ſtatura, roburq; confert huic negotio, quoniam id miniſterium cuſtodiæ diligentis & artis officium eſt. Bubulco quamuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles mentis, niſi eum uaſtitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit.* Sed *tempe*

ret

ret uires clementia, quoniam terribilior debet eſſe, quàm ſæuior, ut & obſequãtur eius imperijs, & diutius perennent boues non confecti uexatione ſimul operum, uerberumq́;. Sed quæ ſint magiſtrorum munia, quæq́; bubulcorum, ſuo loco repetam. Nunc admonuiſſe ſatis eſt, nihil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longiſsimum quenq; aratorem, ſicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulò antè retuli, & quòd in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando ſtiuæ penè rectus innititur: mediaſtinus qualiſcũq; ſtatus poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos, quemadmodum latos, & lacertoſos uiros exigunt. Nam is habitus foſſuris, & putationibus, cæteriſq́; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & ſub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus eſt improborum hominum, quàm deſiderat huius operis conditio: non ſolùm enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrũ poſtulat. Ideoq́; uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agilitatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc interpoſui, nequis exiſtimet in ea me opinione uerſari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere. Sed & illud cenſeo, ne confundantur opera familiæ, ſic ut omnes omnia exequãtur. Nam id minimè conducit agricolæ, ſed quia nemo ſuum propriũ aliquod eſſe opus credit, ſeu quia cùm enixus eſt, non ſuo, ſed communi officio proficit, ideoq́; labori multum ſe ſubtrahit: nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod ſeparandi ſunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratori-

bus, iiſq; à mediaſtinis. Claſſes etiã nõ maiores, quàm denûm hominũ faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxime ꝓbauerũt, quòd is numeri modus in opere cõmodiſſimè cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiã multitudo confunderet. Itaq; ſi latior eſt ager, in regiones deducendæ ſunt eæ claſſes diuidũdumq; ita opus ut neq; ſinguli, bini'ue ſint, quoniam diſperſi non facilè cuſtodiũtur. Nec tamẽ ſupra decẽ, ne rurſus ubi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment: hæc ordinatio non ſolùm cõcitat æmulationẽ ſed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in ceſſanteis animaduerſio iuſta, & ſine querela uidetur adhiberi. Sed nimirũ dum quæ maximè prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de uia, de uicino, de aqua, ſitu uillæ, fundi modo, colonorum, & ſeruorum generibus, officiorum operumq; diſtributione, tempeſtiuè per hæc ad ipſum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro inſequente mox diſſeremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. II.

Terram nec ſeneſcere, neç fatigari, ſi ſtercoretur. CAP. I.

Q*VAERIS ex me Publi Siluine, quod ego ſine cunctatione nõ recuſo docere, cur priore libro ueterũ opinionẽ ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti ſunt, à principio confeſtim repulerim, falſamq; ſententiã repudiauerim,*

cenſentium

cenſentium longo æui ſitu, longiq; iam temporis exercitatione fatigatam, & effœtam humum conſenuiſſe. Nec te ignoro *cum & aliorum illuſtrium ſcriptorum, tum præcipuè* Tremellij *autoritatem revereri, qui cùm plurima ruſticarum rerum præcepta ſimul eleganter, & ſcitè memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priſcorum de ſimili materia diſſerentium, falſo credidit parentem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, progenerandis eſſe fœtibus inhabilem.* Quod *ipſe quoque confiterer, ſi in totum nullæ fruges prouenirēt.* Nam *& hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cùm deſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cùm omnino nullum conceptum edere ualet.* Itaque *tranſactis iuuentæ temporibus, etiam ſi longa uita ſupereſt, partus tamen annis denegatus, non reſtituitur.* At *è contrario ſeu ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cùm eſt repetita cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet.* Non *ergo eſt exiguarum frugum cauſa terræ uetuſtas, ſi modò cùm ſemel inuaſit ſenectus regreſſum non habet, nec reuireſcere, aut repubeſcere poteſt: ſed ne laſsitudo quidem ſoli minuit agricolæ fructum.* Neque *enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem ſuccedere.* Quid *ergo eſt, inquis, quod aſſeuerat* Tremellius *intacta, & ſylueſtria loca, cùm primùm cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpondere labori colonorum?* Videt *ſine dubio quid eueniat, ſed cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modò ex ſylueſtri habitu in aruum tranſducta fœcundior haberi terra debet, quòd ſit requietior & iunior,*

ſed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, uelut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis educandisq; frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris, & aratris radices herbarum, ferroq; ſucciſa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis & arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa uomeribus, & inferiori ſolo, quod plerunque eſt exilius, permiſta, atque abſumpta ſunt, ſequitur, ut deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benignè nobis arua reſpondent. Licet enim maiorem fructum percipere, ſi frequenti & tempeſtiua & modica ſtercoratione terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc diſſeremus.

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur: quod ſolum maxime probetur. CAP. II.

CAllidiſſimi ruſticarum rerum Siluine genera terreni tria eſſe dixerunt: campeſtre, collinum, montanum. Campum non æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exiguè prona. Collem clementer, & molliter aſſurgētem. Montem non ſublimem & aſperum, ſed nemoroſum & herbidum maximè probauerunt. His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur: ſoli pinguis uel macri, ſoluti uel ſpiſſi, humidi uel ſicci: quæ qualitates inter ſe miſtæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum uarietates: eas enumerare non eſt artificis agricolæ. Neq; enim artis officium eſt, per ſpecies, quæ ſunt innumerabiles, euagari: ſed ingredi per genera, quæ poſſunt cogi-

tatione

tatione mentis, & ambitu uerborum facilè copulari. Recurrendum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſsidentium, quaſi quaſdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιοτήτων*, nos diſcordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam ſignificandum eſt ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quàm colle, plura pingui ſolo quàm macro lætari. De ſiccaneis & riguis non comperimus utra numero uincant, cum utique penè infinita ſint, quæ ſiccis, quæq; humidis locis gaudent, ſed ex his nihil non melius reſoluta humo, quàm denſa prouenit. Quod noſter quoq; Vergilius cum & alias fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit,*

Et cui putre ſolum, nanq; hoc imitamur arando.

Neq; enim aliud eſt colere, quàm reſoluere, & fermentare terram, ideoq; maximos quæſtus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum poſcit: & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa conficitur. Præſtantiſsimum igitur tale ſolum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni, laboremq; magno fœtu remuneratur. Tertia eſt ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maximè redditum pratorum cæteris anteponebat: ſed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quàm quod eſt ſiccum, pariter & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel paſcuis abunde ſufficit. Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus,

λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. *Sed nunc potius uberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio, culti & ſylueſtris: de ſylueſtri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum conſideremus, ſiccus, an humidus, nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus, iunco'ne ſit, an gramine ueſtitus, ac filictis alijs'ue frutetis impeditus: ſi humidus erit, abundantia uliginis antè ſiccetur foßis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, ſpißis atque cretoſis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte decliuesq́; & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet: nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis uitiantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replentur. Opertæ rurſus obcæcari debebũt, ſulcis in altitudinem trepidaneam depreßis, qui cùm parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream receperint, æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa. Vel ſi nec lapis erit, nec glarea, ſarmentis connexus uelut funis informabitur in eam craßitudinem, quam ſolum foſſæ poßit anguſtè, quaſi accommodatam coarctatamq́; capere. Tum per imum contendetur, ut ſuper calcatis cupreßinis, uel pineis, aut ſi eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu foſſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum uice conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis, ut eiuſmodi conſtructio ripam ſuſtineat, ne præcludatur humoris illapſu atque exitu. Nemoroſi, frutetoſiq́; tractus duplex cura eſt, uel extirpandis radicitus arboribus & remo*

remouendis, uel, ſi raræ ſint, tantum ſuccidendis, incendendisq́;, & inarandis. At ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum, quorum ſi magna eſt abundantia, uelut quibuſdam ſubſtructionibus partes agri ſunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem ſulco depreſſo lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, ſi ſuadebit operarum utilitas. Iunci & graminis pernicies, repaſtinatio eſt: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri poteſt, quoniam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur: celerius etiam, ſi eodem tempore ſtercores, & lupino uel faba conſeras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque conſtat filicem ſationibus & ſtercoratione facilius interimi. Verum & ſi ſubinde naſcentem falce decidas, quod uel puerile opus eſt, intra prædictum tempus uiuacitas eius abſumitur. Sed iam expedienti rudis agri rationem ſequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid cenſeam proſitebor, ſi quæ antè diſcenda ſunt aruorum ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore ſatis admirari non poſſum cum alios, tum Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed uniuerſæ naturæ prudentem uirum, ſic & ſententia, & uiſu decraſſe, ut oculis eius tot paludes, tot étiam campi ſalinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temerè uidemus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, niſi fortè in eo fallor ipſe, quòd non putem aut in

ſolo limoſæ paludis, & uliginis amare, aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe iacta frumenta: ſed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quàm ut pluribus argumentis conuincendus ſit: non ergo color, tanquam certus autor, teſtis eſt bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id eſt pinguis magis alijs qualitatibus æſtimandus eſt. Nam ut fortiſsimæ pecudes diuerſos ac penè innumerabiles, ſic etiam robuſtiſsimæ terræ plurimos & uarios colores ſortitæ ſunt. Itaque conſiderandum erit, ut ſolum, quod excolere deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamen id parum eſt, ſi dulcedine caret, quod utrunque ſatis expedita nobis ratione contingit diſcere: nam perexigua conſpergitur aquæ gleba, manuq; ſubigitur, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhæreſcit, & picis in morem ad digitos lenteſcit habēdo, ut ait Vergilius. Eademq; illiſa humo non diſsipatur, ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum, & pinguitudinem. Sed & ſi uelis ſcrobibus egeſtam humum recondere, & recalcare, cùm aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit eſſe eam pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm æquauerit, mediocrem: quanquàm iſta quæ nunc retuli, non tam uera poſſunt uideri, quàm ſi ſit pullula terra, quæ melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maximè diſplicebit, effoſſæ glebæ, & in fictili uaſe madefactæ, dulci aqua permiſceantur, ac more feculēti uini diligenter colatæ guſtu explorentur: nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli: ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulū, rubi, pruni ſylueſtres, & alia cōplura, quæ etiam indagatoribus aquarū

nota,

nota, non niſi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiæ qualitas, terrena nec'ne ſit. Frumentis *autem ſat erit, ſi æquè bona ſuberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedum abundè eſt.* Hæc *cum ita explorauerimus, agrum ſationibus faciundis, expediemus.* Is *autem non minimum exuberat, ſi curiorſe & ſcitè ſubigitur: quare antiquißimi ferè omnes formam huius operis conſcripſere, quam uelut ſcitam legemq́; in proſcindendis agris ſequantur agricolæ.* Igitur *in opere boues arctè iunctos habere conuenit, quò ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq́; melius aptum ceruicibus inſidat.* Hoc *enim genus iuncturæ maximè probatum eſt.* Nam *illud, quod in quibuſdã prouincijs uſurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum eſt ab omnibus, qui præcepta ruſticis conſcripſerunt, neq; immeritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq́; pondere nituntur: at illo, retractis & reſupinis capitibus excruciantur, ægreq́; terræ ſummam partem leui admodum uomere ſauciant.* Et *ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent altè perfoſſam noualium terram reſcindere: quod cùm ſit, omnibus uirentibus plurimum confert: nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum, arborumq́; fœtus grandeſcunt.* Et *in hoc igitur à* Celſo *diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis uomeribus & dentalibus terrã ſubigere, quò minoris formæ bubus adminiſtrari id poßit, ignorans plus eſſe reditus in ubertate frugum quàm impendij, ſi maiora merce-*

mur

mur armenta, præſertim in Italia, ubi arbuſtis atq; oleis conſitus ager altius reſolui ac ſubigi deſiderat, ut & ſummæ radices uitium, olearumq́; uomeribus reſcindantur: quæ ſi maneant, frugibus obſint, & inferiores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris alimentum. Poteſt tamen illa Celſi ratio Numidiæ, & Aegypto conuenire, ubi plerunq; arboribus uiduum ſolum frumentis ſeminatur. Atq; eiuſmodi terrã pinguibus arenis putrem ueluti cinerem ſolutam, quamuis leuiſsimo dente moueri ſatis eſt. Bubulcùm autem per proſciſſum ingredi oportet, alternisq́; uerſibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq́; ſulcare, ſed ita; necubi crudum ſolum, & immotum relinquat, quod agricolæ ſcamnum uocant. Boues, cùm ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardare, ne in radicem maiore niſu uomis impactus colla commoueat, ne'ue aut cornu bos ad ſtipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq́; deplantet, uoce potius quàm uerberibus terreat. Vltimaq́; ſint opus recuſantibus remedia, plagæ. nunquàm ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem, calcitroſumq́; eum reddit, nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte uerſuræ conſiſtat, detq; requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centumuiginti, contrarium pecori eſt, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceßit. Cùm uentum erit ad uerſuram, in priorẽ partem iugũ propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aßiduè refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm uomere bubulcus utatur, & præfractas ſtirpes, ſummasq́; radices, quibus arbuſto conſitus

tus implicatur, omnes refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere. diſiunctis. CAP. III.

BOues cùm ab opere diſiunxerit ſubſtrictos confricet, manibuſq; comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maximè eſt armẽtis noxiũ. Colla ſubigat, merumq; faucibus, ſi æſtuauerint, infundat. Satis autẽ eſt ſingulis binos ſextarios præbere: ſed antè ad præſepia boues religari non expedit, quàm ſudare, atq; anhelare deſierint: cum deinde tempeſtiuè potuerint ueſci, non multum, nec uniuerſum cibum, ſed partibus & paulatim præbere conuenit. Quem cùm abſumpſerint, ad aquam duci oportet, ſibiloq; allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde eſt. Sequitur, ut tempora quoque ſubigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi ſint, & quomodo. CAP. IIII.

PIngues campi, qui diutius continent aquam, proſcindendi ſunt anni tempore iam incaleſcente, cùm omneis herbas ediderint, neq; adhuc earum ſemina maturuerint, ſed tam frequentibus denſiſq; ſulcis arandi ſunt, ut uix dignoſcatur in utram partem uomer actus ſit, quoniam ſic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur ueruactum in puluerem, ut uel nullam, uel exiguam deſideret occationem, cùm ſeminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt malè ſubactum agrum, qui ſatis frugibus occandus ſit: eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantùm uiſu, qui fallitur nonnunquam,

ſuper

ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cùm ſolidi rigoris admota pertica tranſuerſis ſulcis inſeritur: ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtum eſt totum ſolum deinceps eſſe motum: ſin autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudum ueruactum eſſe demonſtrat. Hoc cùm ſæpius bubulci fieri uident, non committunt ſcamna facere. Igitur uliginoſi campi proſcindi debent poſt Idus menſis Aprilis. Quo tempore cùm arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum uel octauum Calendas Iulias, iteratos eſſe oportebit ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cùm id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticæ non eſſe arandum, niſi ſi magnis, ut fit nonnunquam, ac ſubitaneis imbribus, quaſi hybernis pluuijs terra permaduerit. Quod cùm accidit, nihil prohibet, quò minus menſe Iulio ueruacta ſubigantur: ſed quandocunque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, neue exiguis nimbis ſemumadidus, quam terram ruſtici uariam carioſamq; appellant. Ea eſt cùm poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attingit. Nam quæ limoſa uerſantur arua, toto anno deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſementi, aut occationi, aut ſationi. At rurſus, quæ uaria ſubacta ſunt, continuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maximè ſequamur in arandis agris, ut neq; ſucco careant, nec abundent uligine. Quippe nimius humor, ut dixi, limoſos, lutoſosq; reddit: at quæ ſiccitatibus aruerunt, expediri probè non poſſunt, nam uel reſpuitur duritia ſoli dens aratri, uel ſi qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, ſed uaſtos ceſpites conuellit, quibus

bus obiacentibus impeditum aruum minus rectè poteſt iterari, quia ponderibus glebarum, ſicut aliquibus obſtantibus fundamentis uomis à ſulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque ſcamna fiant, & boues iniquitate operis maximè multētur. Accedit huc, quòd omnis humus quamuis lætiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet, eamq; attrahūt excitatæ maiores glebæ. Quò euenit, ut infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem minus uberem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cùm induruit ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt, iterare. pluuiamq; opperiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commodè proſcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in liram ſtatim redigitur quadrante opere. Liras autem ruſtici uocant eaſdem porcas, cùm ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat. Colles pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, ſi uerò tepor cœli, ſiccitasq; regionis ſuadebit, Februario ſtatim proſcindendi ſunt. Deinde de Aprili medio uſque in ſolſtitium iterandi, tertiandiq;. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginoſi cāpi excolitur iugerum talis agri. Sed in arando maximè eſt obſeruandum, ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum commodiſſimè ſic minuitur. Paulùm tamen quotieſcunque iterabitur, modò in elatiora, modò in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utranque partem reſcindamus, nec eodem ueſtigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primùm aretur,

ultima

ultima in parte menſis Auguſti. Subinde Septembri ſit iteratus, paratusq́; ſementi circa æquinoctium. Expeditior au*tem labor eiuſmodi ſolo eſt, eò quòd pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero ſufficiunt. Item graciles cliui non ſunt æſtate arandi, ſed circa Septembres Calẽdas: quoniam ſi ante hoc tempus proſcinditur, effœta, & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nullasq́; uirium reliquias habet. Itaque optimè inter Calendas, & Idus Septẽbris aratur, ac ſubinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conſeri poßit: neque in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.*

Exilis terra quomodo ſtercoretur. CAP. V.

PRius tamen, quàm exilem terram iteremus, ſtercorare conueniet, nam eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius, in colle ſpißius, acerui ſtercoris inſtar quinque modiorum diſponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uerſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit, ſed id nobis decreſcente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat ſegetes. Iugerum autem deſiderat, quod ſpißius ſtercoratur, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Diſiectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne ſolis halitu uires amittat, & ut permiſta humus prædicto alimento pingueſcat. Itaque cùm in agro diſponentur acerui ſtercoris, non debet maior modus eorum dißipari, quàm quem bubulci eodem die poſſint obruere.

De generibus ſeminum. CAP. VI.

QVoniam ſementi terram docuimus præparare, nunc ſeminum generà perſequemur. Prima, & utilißima ſunt hominibus frumenta, triticum, & ſemen adoreum. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maximè

ſerendum

ſerendum eſt, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore præſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis, cuius ſpecies in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre, cuius uſus agricolis gratiſſimus. Nam ubi propter aquas, aliam'ue cauſam matura ſatio eſt omiſſa, præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorei autem plerunq; uidimus in uſu genera quatuor. Far, quod appellatur cluſinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atq; alterum candidum, ſed utrunq; maioris ponderis, quàm cluſinum. Semen trimeſtre, quod dicitur halicaſtrum, idq; pondere, & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea cuſtodienda ſunt agricolis, quòd raro quiſquam ager ita ſitus eſt, ut uno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniente parte aliqua uel uliginoſa, uel arida. Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

LEguminum genera cum ſint complura, maximè grata, & in uſu hominum uidentur, faba, lenticula, piſum, phaſelus, cicer, cannabis, milium, panicum, ſeſama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. Item pabulorum optima ſunt medica, & fœnum Græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo: ſed de his prius diſſeremus, quæ noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſſimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouiſſimè, tepidis celerius, calidis ocyſſimè ſeramus. Nunc autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod ſit ſeminandi tempus. CAP. VIII.

Placet noſtro poëtæ adoreum, atque etiam triticum non antè ſeminare, quàm occiderint Vergiliæ, quod ipſum numeris ſic ediſſerit:

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaq; farra
Exercebis humum, ſolisq; inſtabis ariſtis,
Antè tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur autem altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex & quadraginta ab occaſu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim ſeruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; poſt eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minimè humido ſementem ſic fieri debere. Cæterum locis uliginoſis atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris ſeminare conuenire, dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualeſcant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infeſtentur. Sed quamuis tempeſtiue ſementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patenteis liras, crebrosq; ſulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atq; inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam ueteres autores præcepiſſe, ne ſeminarentur agri, niſi cùm terra pluuijs permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiuè competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed ſi, quod euenit nonnunquam, ſeri ſunt imbres, quamuis ſitienti ſolo rectè ſemen committitur, idq; etiam in quibuſdam prouincijs, ubi ſtatus cœli talis eſt, uſurpatur. Nam quod ſicco loco ingeſtum, & inoccatum

occatum eſt, perinde ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum ſementis uno die ſurgit. Tremellius quidẽ aſſeuerat, prius quàm impleuerit, ab auibus, aut formicis ſata edi, ubi æſtiuis ſerenitatibus ager aret. Idq́; etiam ſæpius non experti, uerum adhuc eſſe comperimus. Magis aptè tamen in eiuſmodi agris adoreum, quàm triticum ſeritur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. CAP. IX.

IVgerum agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; poſtulat: adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum, ſi mediocre, decem deſiderat. Nam quamuis de menſura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodiſsimam docuit noſter uſus, quem ſiquis ſequi recuſat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in ſingula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obſerere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris ſemina præbẽda cenſent. Nobis ne iſtam quidem, quam prædiximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cùm uel in campis, uel collibus frumentum ſeritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cùm autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima ſementis rarius ſerere permittit, nouiſsima ſpiſſius poſtulat. Cœli, cùm aut pluuium, aut ſiccum eſt. Nam illud idem quod prima ſementis, hoc quoque ultima deſiderat. Omne autem frumentum maximè campo patente, & ad ſolem prono, apricóque & ſoluto lætatur. Collis enim quamuis

granum robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Denſa, cretoſa'que & uliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommode alit. Ordeum niſi ſolutum, & ſiccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatum'que alterius, & quàm lætiſsimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem poſtulat: nam uel pinguiſsima, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa poſt cõtinuos imbres, ſi neceſsitas exigat, quamuis adhuc limoſo & madente ſole ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. Hoc ſi lutoſo commiſeris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, ſi mediocriter cretoſus uliginoſus'ue ager eſt, etiam paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus, & reſolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis eſt, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem ſeminis poſcit. Nam niſi rarè conſeritur, uanam, & minutam ſpicam facit. At ubi ex uno ſemine pluribus culmis frutificauit, etiam ex rara ſegete denſam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem ſeminis amplius occupare agrum conſitum arbuſto, quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de ſatione atumnali loquimur, hanc enim potiſsimam ducimus. Sed & eſt altera, cum cogit neceſsitas, trimeſtrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac uinoſis, ubi æſtas eſt humida, & ſine uaporibus, rectè committitur. Cæteris admodum raro reſpondet, quam tamen ipſam celeriter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uerò locorum, & cœli conditio patietur, quantò maturius ſeuerimus, tantò commodius proueniet. Neque enim eſt ullum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen, quippe idem iactum autumno melius reſpondet. Sed ſunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ ſuſtinent ueris

tepores, ut ſiligo, & ordeum galaticum, & halicaſtrum, granum'que fabæ marſicæ. Nam cætera robuſta frumenta ſemper ante hyemem ſeri debent in regionibus temperatis. Solet autem ſalſam nonnunquam & amaram uliginem uomere terra, que quamuis natura iam ſata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſine ulla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, ut ſuo tempore uitijs eiuſmodi medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetem enecat, ibi columbinum ſtercus, uel ſi id non eſt, folia cupreſſi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquiſsimum eſt, omnem inde humorem, facto ſulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyenæ ſatoriam trimodiam ueſtiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adultis ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat, remedio eſt, aquæ miſtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appellant: nam hoc medicamine una nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorẽ expreſſum, & eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimiliq; ratione madefacta ſemina terræ mandant. Alij hac eadem aqua uel amurca infulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini cõſulamus. Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimam quanq; ſpicã legere oportet, ſeparatimq; ex ea ſemen reponere: cum rurſus amplior meſſis prouenerit, quidquid exteretur, capiſterio expurgandum erit, & ſemper quod propter magnitudinem ac põdus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum: nam id plurimum prodeſt,

quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum: quod uerò protinus exile natum ſit, nunquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideoq; Vergilius cum & alia tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit:

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi, cum diſiſſum eſt, eundem colorem interiorem habet, integrum eſſe non dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet: nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici uitium eſt, & quamuis candore præſtet, pondere tamen uincitur: Verum in humido ſtatu cœli recte prouenit, & ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem. Proximus eſt his frumentis uſus ordei, quod ruſtici hexaſtichum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quàm triticum, & hominem ſalubrius quàm malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta, ſiccáq; terra, & uel præualida uel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius maceſcere: propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo: ſi gracili, maturius. Iugerum quinque modij occu-

pabunt

pabunt. Id'que ubi paulum maturuerit, feſtinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla ueſtitum palea granum eius celeriter decidit, iiſdem'que de cauſis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare: ſi minus, ſtercore ſaturare, & omne uirus, quod adhuc ineſt terræ, propulſare. Alterum quoque genus ordei eſt, quod alij diſtichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeò ut tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Scritur quàm pinguiſsimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen reſpondet, ſi clementia hyemis permittit, cùm ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda ſunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni ſuſtinentur. Leuem, ſolutam'que humum deſiderant. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoque proueniunt, modò humido cœlo, uel riguo ſolo, nam ſiccum cretoſum'que reformidant. Ante uer ſeri non poſſunt, quoniam tēporibus maximè lætantur: ultima tamē parte Martij menſis cōmodiſsimè terræ committuntur. Nec impenſa graui ſationem cultoris onerant, quippe ſextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt ſarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quàm ſemina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa in ſole cum aſiccata fuerint, recōduntur, atq; ita repoſita perennant diutius quàm cætera. Panis ex milio conficitur, qui antè quàm refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoque pultem, quauis inopia, maximè

cum lacte non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. CAP. X.

QVoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quòd & minimum operarum abſumit, & uiliſſimè emitur, & maximè ex ijs, quæ ſeruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum ſtercus præbet, ac uel effœto ſolo prouenit, uel repoſitum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumq; probè alit. Famem quoq;, ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, commodè propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atque id ſolum omnium leguminum non deſiderat requiem in horreo, ſiue Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, ſuſtinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni deſiderat, ut celeriter confirmetur. Nam ſi non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis. quoniam ſi humor inuaſit, uermes gignit, qui ſimulatq; oſcilla lupinorum ederunt, reliqua pars enaſci non poteſt. Id, ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipuè. Nam cretam reformidat, limoſoq; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaſelus terræ mandabitur, uel in ueruacto, uel melius pingui, & reſtibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obſeritur. Similis quoque ratio eſt piſi, quod tamen facilem, & ſolutam terram deſiderat, tepidumq; locum & cœlum frequentis humoris. Eadem menſura iugerum, uel modio minus quàm phaſelum, licet obſerere primo tempore ſementis ab

tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguiſsimus locus, uel ſtercoratus deſtinatur, & ſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamen iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terram, proſciſſamq́; in liram reuocabimus, occabimusq́;, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum refert, ut radices enatorum ſeminum penitus demerſæ ſint. Sint autem proximæ meßis, occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis quatuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſponemus, dißipabimus'que. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatum'que occabimus, quamuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigori laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fungi, quod ſic ego interpretor, ut exiſtimem non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm cætera ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſiliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre paulò amplius. Ea'que nec macrum, nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commode reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua frequentius, nonnunquam tamen ſera, melior eſt. Poſt brumam parum rectè ſeritur peßimè uere, quamuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur. quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas, nec multam ſiliquam facit. Veteres itaq; ruſticos plerunque dicenteis audio, malle ſe matura fabalia

quàm fructum trimeſtrem. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum deſtinauerimus in ſationē, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod Græci ἀπόκαυσιν uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex cauſis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.

Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatam cōperimus, cùm ad maturitatem perducta ſit, minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus, experti præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucē. Deinde cū in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſsimè ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſsimum eius, mediumq; ſpatium tres uel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcillis'ue contundant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq; ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſsimæ quidem acus reſectæ, ſeparatæq; erunt à cudentibus: minutæ uerò, quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq; miſtus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uentilabris per

longius

longius ſpatium iactetur, quo facto, palea, quæ leuior eſt, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quo uentilator eam iaculabitur. Lentem ſementi media, creſcenti luna uſq; in duodecimam, ſolo tenui & reſoluto, uel pingui & ſicco maximè loco ſeri conuenit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandeſcat, antequam ſeratur, fimo arido permiſceri debet, & cum ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam per mediam ſementim, ſeriorem alteram menſe Februario. *Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur (nam etiam dum eſt in ſiliqua, eſtur) curandum erit, ut cùm extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, ſeparetur ſolida: tunc in ſole ſiccetur, & radice ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defriceturq́;, atque ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi maior eſt modus, in horreo: ſi minor, in uaſis olearijs, ſalſamentaarijs'que, quæ repleta cum confeſtim gypſata ſint, quandocunq; in uſus prompſerimus, integram lentem reperiemus. Poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commodè ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium proritat, ſerendum non eſt: agris enim præcipuè noxium eſt: itaq; pinguiſſimum locum, & modicè humidum poſcit. Seritur a* Calend. Octob. *in ortum* Aquilæ, *qui eſt* VII. Idus Decemb. *Iugerum agri octo modijs obſeritur. Nonnullis placet macro ſolo quàm ſpiſſiſſimum ſemen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſolo ſeratur menſe* Februario, X. *modios in iugerum iaci oportere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent*

rent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octob. putre ſolum, quod Campani pullum uocant, plerunq; deſiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congeſtitia humo proueniunt: tantumq; ſeminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus ſextarijs amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidem ſemen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipſe uidi menſe Iunio Iulioq; conſeri, & per autumnum cùm permaturuerit, tolli. Cicercula quæ ipſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario ſeri debet læto loco, cœlo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, ſed raro reſpondet, quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni ſunt quo defloreſcit. Cicer quod arietinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, ſeri menſe Martio toto poteſt, cœlo humido, loco quàm lætiſſimo. Nam etiam id terram lædit: atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen ſi ſeri debeat, pridie macerandum erit, ut celerius enaſcatur. Iugero modij tres abunde ſunt. Cannabis ſolum pingue ſtercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè ſubactum, depoſcit. In quadratum pedem ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo exoriente, quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen uſq; in æquinoctium uernum, ſi ſit pluuius cœli ſtatus, improbè ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum raporumq;, nam utraque ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem ſolùm, uerum etiam boues paſcunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum

lum putre, & ſolutum res utraq; deſiderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & ſiccam, tenuiq; propiorem terram. Itaque glareoſis, ſabuloſisq; aruis melior exit, lociq; proprietas utriuſque ſemen commutat. Nanque in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrunque rectè ab ſolſtitio ſeritur, ſiccis ultima parte menſis Augusti, uel prima Septembris. Subactum ſolum pluribus iterationibus aratri uel raſtri, largoq; ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id plurimum refert, non ſolum quod melius ea proueniunt, ſed quòd etiam poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextarijs raporum ſeminis obſerendũ eſt, quarta parte amplius napis ſpargendum, quia non in uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt. Atque hæc hominum cauſſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

P*Abulorum genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica, quòd cum ſemel ſeritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam ſexies demetitur, quòd agrum ſtercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quòd ægrotanti pecori remedium eſt, quòd iugerum eius toto anno*

tribus

tribus equis abũde ſufficit. Seritur,ut deinceps præcipiẽmus. Locum in quo medicam proximo uerè ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq́; effringito. Poſteà circa Martium menſem tertiato, & occato. Cũ ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenûm facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poßit. Aditusq́; utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus ſtercus inijcito, atque ita menſe ultimo Aprilis ſerito tantum, quantum ut ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis raſtris id enim multum cõfert, ſtatim iacta ſemina obruantur, nam celerrimè ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atq;,ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius facere oportebit, cum iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſteaquam uoles teneram, cùm proſiluerit, deſeces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum conſueſcant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat ſanguinem. Cum ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Paucos deinde poſt dies, ut cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, ſexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquinoctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, uel etiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraque ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa, idq́ue genus

præcipuè

præcipuè non amat rores, cum ſeritur. Itaque poſt ſecundam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cum iam omnis humor ſole uento'ue deterſus eſt: neque amplius proijci debet, quàm quod eodem die poßit operiri. Nam ſi nox inceßit, quantulocunque humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & uigeſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatis ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratißimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei decem modijs iugerum obſeritur circa æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs, ut conſita, rigata'que imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæteriſq; pecudibus optimè deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſque in menſem Maium ſufficit. Quòd ſi etiam ſemen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda eſt, ut ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnum Græcum, quod ſiliquam uocant ruſtici, duo tempora ſationum habet, quorum alterum eſt Septembris menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem menſis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in meſſem ſeminatur: ſed hac ratione iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus: utraque cruda terra non incommodè fit: datur'que opera, ut ſpißè aretur, nec tamen altè: nam ſi plus quatuor digitis adobrutum eſt, ſemen eius non facilè prodit: propter quod nonnulli prius quàm ſerant, minimis aratris proſcindunt, atque ita iaciunt ſemina, & ſarculis ad

lis ad

lis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunq; corrumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ianuarij parte nouiſsima, uel toto Februario, dum ante calendas Martias: quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore ſatum pecori ſit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat. quinque modijs iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania betica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua maceratur, dum leneſcat. Atque iſta miſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt. Sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum diſcernitur: nam eſt obſoletior, & nigro propior: ſeritur primo uel altero ſulco, menſe Martio, ita ut poſtulat ſoli lætitia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; legumen colatur. CAP. XII.

QVoniam quando quidq; ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodum quotq; operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiuè runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaque fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primùm

mum ſarritionem pati queant ſegetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poſsint: quod ipſum ante hyemem fieri oportere, deinde poſt hyemem iterari. In locis autem frigidis, & paluſtribus plerunq; tranſacta hyeme ſarriri, nec adobrui, ſed plana ſarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe hyemalem ſarritionem comperimus, duntaxat ubi & ſiccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec iſtud ubique fieri cenſemus, uerum incolarum conſuetudine uti: ſunt enim regionum propria munera, ſicut Aegypti & Africæ, quibus agricola poſt ſementem, ante meſſem ſegetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea eſt, ut uix ulla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi deſideratur ſarritio, non ante ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cœli ſtatus permittit, quàm cùm ſata ſulcos contexerint. Triticumq; & adoreum cùm quatuor fibras habere cœperint, ordeum cùm quinque, faba & cætera legumina cùm quatuor digitis à terra extiterit, rectè ſarrientur. Excepto tamen lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniam unam radicem habet, quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret, ſuperuacuus tamen eſſet cultus, cùm ſola hæc res adeò non infeſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes uel quæ humidæ moueri poſſunt, melius tamen ſiccæ ſarriuntur, quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine, hordeum uerò niſi ſicciſsimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, quòd & manibus, cùm maturuerit, ducta ſecernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celſus eſt,

qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat, quòd ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidetur peßimi agricolæ, committere, ut ſatis herba proueniat. Frugibus enim plurimum detrahitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum, quàm cibis hominum, cùm præſertim liceat illa quoque cultu pratorum conſequi: adeoq́; fabam ſarriendam cenſeo, ut exiſtimem debere ter ſarriri, nam ſic cultam comperimus non ſolùm multiplicare fructum, ſed exiguam portionem in ualuulis habere. Freſæq́; eius & expurgatæ modium penè tam plenum eſſe, quàm integræ, cùm uix minuatur menſura detractis putaminibus. Atque in totum, ſicut antè iam diximus, hyberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis, ac ſiccis poſt brumam cõfectam menſe Ianuario, ſi gelicidia non ſint. Ea porrò ſic debet fieri, ne radices ſatorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisq́; exaggerentur, ut latius ſe frutex humi diffundat. Id prima ſarritione feciſſe, proderit, ſecunda oberit, quia cùm pullulare deſijt frumentum, putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq́; tranſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm ſeges in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita corrumpitur in ſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio, curãdumq́; ne florentem ſegetem tangamus, ſed aut antea, aut mox cùm defloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum, quicquid denique non duplici ſemine eſt, ſpicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cùm totam edidit, octo diebus defloreſcit, ac deinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit. Rurſus

ſus

ſus quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum, lenticula, diebus XL. florent, ſimulq; grandeſcunt.

Pro modo cuiuſq; agri quot operæ deſignentur. CAP. XIII.

ET *ut iam percenſeamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor. occatoris unam, ſarritoris duas primũ, & unã cũm iterum ſarriuntur, runcatoris unam, meſſoris unam & dimidiam: in totum ſumma operarum decem & dimidia. Siliginis modij quinq;, totidem operas deſiderant. Seſami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; poſtulant.* Hordei *modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, ſarritoriam unam & dimidiã, meſſoriam unam. Summa operarum ſex & dimidia.* Fabæ *modij quatuor, uel ſex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in reſtibili unam.* Occantur *ſeſquiopera, ſarriuntur ſeſquiopera, iterum ſarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel ſeptem.* Viciæ *modij ſex, uel ſeptem, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in reſtibili unam: item occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium.* Erui *modij quinque totidem operis conſeruntur, occantur una: item ſingulis ſarriuntur, runcantur, metunturq;: cuncta ſex operas occupant.* Siliquæ *modij ſex, uel ſeptem totidem operis obruuntur, metuntur una.* Phaſeoli *modij quatuor obruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una.* Ciceræ, *uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres poſtulant, occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit ſex operarum.* Lentis *ſeſquimodius totidẽ operas deſiderat, occatur*

una,ſarritur duabus,rūcatur una,uellitur una. Summa fit operarū octo.Lupini modij decē, obruūtur una,occantur una,metūtur una. Milij ſextarij quatuor, totidemq; panici bubulcorū operas occupāt quatuor, occātur operis tribus,ſarriūtur tribus:quot operis carpātur incertū eſt. Ciceris modij tres,operis totidē ſeminātur,occatur duabus, ſarriūtur una,runcantur una,uelluntur tribus. Summa fit decē operarū.Lini decē modij,uel octo,quatuor iugis conſeruntur,occantur operis tribus,runcātur una,uellūtur tribus.Sūma fit undecim operarū. Seſami ſextarij ſex, tribus iugis à proſciſ ione colūtur,occātur operis quatuor, ſarriuntur quatuor,& ſarriūtur iterū duabus, metūtur duabus.Summa fit operarum quindecim. Cannabis ſeritur,ut ſuprà docuimus:ſed incertū eſt quātam impēſam, curamq; deſideret. At medica obruitur non aratro, ſed ut dixi, ligneis raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur una, metitur una.Hac conſummatione operarum colligitur poſſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boum,totidemq; bubulcis, & ſex mediaſtinis, ſi tamen uacet arboribus: at ſi ſit arbuſtum, eundem modum Saſerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probè ſatis excoli:quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugū boum tritici centum uigintiquinq; modijs totidemq; leguminum, ut ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorum quinquaginta:& poſt hanc nihilominus conſerat trimeſtrium modios quinq; & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quæ quarto ſulco ſeruntur in iugeribus uigintiquinq;,deſiderant bubulcorū operas C X V. Nā proſcinditur is agri modus,quamuis duriſſimi,quinquaginta operis, iteratur quinq; & uiginti, tertiatur & conſeritur X L. Cætera legumina occupant operas L X. id eſt mēſes duos.

Pluuiales

pluuiales quoq; & feriarum computātur,quibus non aratur,dies quinq; & x l. item peracta ſementi, quibus requieſcūt,dies x x x. Sic in aſſe fiūt octo menſes,& dies x. Superſunt tamē de anno tres reliqui menſes,& dies v. & x x. quos abſumamus aut in ſatione trimeſtriū,aut in uecturis fœni,& pabulorū,& ſtercorū,aliorumq; utenſilium.

Quæ legumina aruis noceant,quæq; proſint. CAP. XIIII.

SEd ex ijs,quæ retuli, ſeminibus, idem Saserna putat alijs ſtercorari & iuuari agros, alijs rurſus peruri,& emaciari. Stercorari lupino,faba,uicia,eruo,lente,cicercula piſo. De lupino nihil dubito,atq; etiam de pabulari uicia, ſi tamen eam uiridem deſectā cōfeſtim aratrū ſubſequatur, & quod falx reliquerit prius quam inareſcat, uomis reſcindat,atq; obruat: id enim cedit pro ſtercore: nam ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccum omnem ſolo auferent,uimq; terræ abſument. Quod etiam in faba,cæteriſq; leguminibus,quibus terra gliſcere uidetur, uериſimile eſt accidere,ut niſi protinus ſublata meſſe eorū proſcindatur,nihil ijs ſegetibus,quæ deinceps in eo loco ſeminari debēt,profuturum ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus,quæ uelluntur, Tremellius obeſſe maxime ait ſolo uirus ciceris,& lini:alterū quia ſit ſalſæ,alterum quia ſit feruidæ naturæ, quod etiam Vergilius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges,urit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubium, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiam milio,& panico. Sed omni ſolo,quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt,ut ſtercore adiuues,& abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tamē propter ſemina,quæ ſulcis aratri

committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modũ lætantur eiuſmodi alimento. Quare ſi eſt, ut uidetur agricolis utiliſsimum, diligentius de eo dicendum exiſtimo cum priſcis autoribus, quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. CAP. XV.

TRia igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium primũ habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteræq́; uolucres edunt exceptis tamẽ paluſtribus, aut nantibus, ut anatis & anſeris: nã id noxiũ quoq; eſt. Maximè tamẽ colũbinũ probamus, quod modice ſparſum terrã fermẽtare cõperimus. Secũdum deinde qđ homines faciũt, ſi & alijs uillæ purgamẽtis immiſceatur, quoniam per ſe naturæ eſt feruentioris, & idcirco terrã perurit. Aptior eſt tamẽ ſurculis hominis urina, quã ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi uitibus aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec ſolum ea res maiorẽ facit prouẽtum, ſed etiã ſaporem, & odorẽ uini, pomorumq́; reddit meliorẽ. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalem nõ habet, permiſta hinc cõmodè frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. Nam per ſe quoque adhibita multum iuuat. Sed uſus utriuſq; maximè per hyemem eſt: & adhuc uere ante æſtiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ ſunt. Tertium locum obtinet pecudum ſtercus, atq; in eo quoque diſcrimen eſt, nam optimum exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniam id animal lentiſsime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene cõfectum, atq; idoneum protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinum eſt, mox cæterorum iumentorum, armẽtorumq́;.

Deterrimum ex omnibus ſullum habetur. Quinetiam ſatis profuit cineris uſus & ſuillæ. Frutex uero lupini ſucciſus optimi ſtercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam eſſe ruris genus, in quo neque pecora neque auis haberi poßint, attamen inertis eſt ruſtici eo quoque loco defici ſtercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congeſta colligere. Licet filicem ſine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiſcere cum purgamentis cortis. Licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus, cinerem, cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraq; quæ euerruntur, in unum congerere, ſed eodem medio loco robuſtam materiam defigere conuenit: nanq; ea res ſerpentium noxam latere in ſtercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uerſantur, quædam quotidie, ut culina, & caſcale, quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At ſi tantum frumentarius ager eſt, nihil refert genera ſtercoris ſeparari, ſin autem ſurculo, & ſegetibus, atq; etiam pratis fundus eſt diſpoſitus, generatim quoque reponendum eſt, ſicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aßiduo humore ſatianda ſunt, ut herbarum ſemina culmis, cæteriſq; rebus immiſta putreſcant. Aeſtiuis deinde menſibus non aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquilinium raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis idoneum. Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus quàm ſingulas, itemq; maiores denas uehes ſtercoris efficiunt, totidemq; ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta quæ ipſi corporibus edunt, ſed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gignit, con-

trahere & congerere poſſunt. Illud quoq; præcipiendum habeo, ſtercus omne quod tempeſtiuè repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe maximè utile. Nam & uires adhuc ſolidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetuſtius ſit, minus prodeſſe, quoniã minus ualeat. Itaq; pratis quàm recentiſsimum debere inijci, quòd plus herbarum progeneret: idq; menſe Februario luna creſcente fieri oportere: nam ea quoq; res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero uſus ſtercoris qualis in quaq; re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt. CAP. XVI.

INterim qui frumentis arua præparare uolet, ſi autumno ſementem facturus eſt, menſe Septembri: ſi uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos luna decreſcente diſponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuoſi quatuor & uiginti uehes ſtercoris teneant: &, ut paulò prius dixi, non antea diſsipet cumulos, quàm erit ſaturus. Si tamen aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt, antè quàm ſarrias more ſeminantis ex auiarijs puluerem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si & is non erit, caprinũ manu iacere, atq; ita terram ſarculis permiſcere, ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſtercoretur, ita peruri ſi nimium ſtercoretur, magisq; conducere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodicè facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiam, ſiccus minorem deſideret. Alter quòd aſsiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quòd per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore torretur, propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec ſupereſſe oportet. Si tamen nullum genus

ſtercoris ſuppetet, ei multum proderit feciſſe, quod M. Columellam patruum meum doctiſsimum & diligentiſsimum agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret: cretoſis ac nimium denſis, ſabulum: atq; ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, uerumetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quòd ſaporem uini corrumperet: melioremq́; cenſebat eſſe materiam uindemijs exuberandis, congeſtitiam, uel de uepribus, uel deniq; aliam quamlibet arceſsitam, & aduectam humum. Iam uero, ut ego reor, ſi deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certè expeditiſsimum præſidiũ nõ deeſſe, quod cùm exili loco circa Idus Septembris ſparſerit, & inarauerit, idq́; tẽpeſtiuè uomere uel ligone ſucciderit, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi autẽ lupinũ ſabuloſis locis oportet, cũ ſecundũ florẽ: rubricoſis, cũ tertiũ egerit. Illic dũ tenerũ eſt conuertitur, ut celeriter ipſum putreſcat, permiſceaturq́; gracili ſolo: hic iam robuſtius, quòd ſolidiores glebas diutius ſuſtineat, & ſuſpendat, ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. CAP. XVII.

ATque hæc arator exequi poterit, ſi non ſolùm, quæ retuli genera pabulorum, prouiderit, uerumetiam copiam fœni, quò melius armenta tueatur, ſine quibus terram commodè moliri difficile eſt: & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoq; indiderunt ab eo, quòd protinus eſſet paratum, nec magnum laborem deſideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quò[d] nec tempeſtatibus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimiq́; ſumptus egens, per omneis annos præberet reditum: neq; eum ſimplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm

in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum eſt ſiccaneum, alterum riguum. Læto pinguiq́; campo non deſideratur influens riuus, meliusq́; habetur fœnum, quod ſuapte natura ſuccoſo gignitur ſolo, quàm quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen ſunt neceſſariæ, ſi macies terræ poſtulat. Nam & in denſa & reſoluta humo quamuis exili, pratum fieri poteſt, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ poſitionis eſſe, neque collis prærupti debet: ille ne collectam diutius contineat aquam: hic ne ſtatim præcipitem fundat. Poteſt tamen mediocriter accliuis, ſi aut pinguis eſt aut riguus ager, pratum fieri. At planicies maximè talis probatur, quæ exiguè prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut ſi quis eam ſuperuenit humor, lentè prorepit. Itaque ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat, ſulcis deriuanda eſt. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æquè eſt exitio.

Quēadmodū facta prata colantur. CAP. XVIII.

CVltus autem pratorum magis curæ, quàm laboris eſt. Primùm ne ſtirpes aut ſpinas ualidiorisq́; incrementi herbas ineſſe patiamur: atque alias ante hyemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, uirgulta, iuncos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac ſolſtitialeis ſpinas: ac neq; ſuem uelimus impaſci, quoniam roſtro ſuffodiat, & ceſpites excitet, neque pecora maiora, niſi cùm ſicciſſimum ſolum eſt, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, ſcinduntq́; radices herbarum. Tum deinde macriora, & pendula loca menſe Februario luna creſcēte fimo iuuanda ſunt. Omnesq́; lapides, & ſi qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, ſummittiq́; pro natura locorum, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu uetu-

ſtatis

ſtatis obducta ueteri uel craſſo muſco, quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, uel ingeſto ſtercore, quorū neutrū tantùm prodeſt, quantum ſi cinerem ſæpius ingeras, ea res muſcum enecat. At tamē pigriora ſunt iſta remedia, cùm ſit efficaciſsimum de integro locum exarare. Sed hoc ſi prata cœpimus facere debemus: ſin autē noua fuerint inſtituenda, uel antiqua renouanda (nam multa ſunt, ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdum etiā frumēti cauſa exarare, quia talis ager poſt lōgā deſidiā lætas ſegetes affert. Igitur cùm locum, quē prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactumq; ſæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba cōſeremus: inſequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabimus, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus: niſi, ſi fructus arbuſti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permiſtam ſeminibus fœni ſeremus, tum glebas ſarculis reſoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosq;, quos ad uerſuram plerunq; tractæ faciunt crates, diſsipabimus ita, ut necubi ferramentum fœniſecæ poſsit offendere. Sed eam uiciā non cōuenit antè deſecare, quàm permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacēti ſolo iecerit. Tum fœniſecā meſſorē oportet inducere, & deſectam herbam religare, & exportare, deinde locū rigare, ſi fuerit facultas aquæ, ſi tamen terra denſior eſt: nam in reſoluta humo non expedit inducere maiorē uim riuorū, prius quàm cōſpiſſatum, & herbis colligatum ſit ſolum, quoniā impetus aquarū proluit terram, nudatisq; radicibus gramina nō patitur coaleſcere. propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & ſubſidētibus pratis immittere, ſed quoties herba proſiluerit falcibus deſecare. Nam

pecudes

pecudes, ut antè iam dixi, molli ſolo infigũt ungulas, atq; interruptas non ſinunt herbarum radices ſerpere, & cōdē ſarc. altero tamen anno minora pecora poſt fœniſicia permittemus admitti, ſi modò ſiccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cùm pratũ ſolidius, ac durius erit, poterit etiã maiores recipere pecudes: ſed in totũ curãdum eſt, ut ſecundũ Fauonij exortum, menſe Februario, circa Idus immuſtis ſeminibus fœni, macriora loca, & utiq; celſiora ſtercorentur: nam editior cliuus præbet etiã ſubiectis alimẽtum, cùm ſuperueniens imber, aut manu riuus perductus, ſuccũ ſtercoris in inferiorẽ partem ſecum trahit: atq; ideo fere prudentes agricolæ etiã in aratis collem magis, quàm uallem ſtercorant, quoniam, ut dixi, pluuiæ ſemper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

FOenum autem demetitur optimè, antè, quàm inareſcat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibũ pecudibus præbet. Eſt autem modus in ſiccãdo, ut neq; peraridum, neq; rurſus uiride colligatur: alterum quòd omnem ſuccũ ſi amiſit, ſtramẽti uicẽ obtinet: alterũ quòd ſi nimium retinuit, in tabulato putreſcit: ac ſæpe concaluit, ignem creat, & incẽdiũ: nõnunquã etiam cùm fœnum cecidimus, imber oppreſſit, quòd ſi permaduit, inutile eſt udũ mouere: meliusq; patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari. tunc demum cõuertemus, & utrunq; ſiccatum coartabimus in ſtriam, atq; ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò minus ſub tectũ congeratur, uel ſi nõ competit, ut aut in uillã fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatum erit, in metas extrui cõueniet, easq; ipſas in anguſtiſſimos

uertices

uertices exacui. Sic enim cōmodiſſimè fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam ſi non ſint, nō alienū tamē eſt prædictas metas facere, ut ſi quis humor herbis ineſt, exudet, atq; excoquatur in aceruis propter quod prudētes agricolæ quāuis iam illatam tecto non ante cōponunt, quàm per paucos dies tenuere congeſtum, ut in ſe concoqui, & deferueſcere patiantur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meſſis quam ut rectè poſſimus percipere. prius inſtrumenta præparāda ſunt, quibus fruges coguntur.

De area conſtituenda. CAP. XX.

AREA quoq; ſi terrena erit, ut ſit ad trituram ſatis habilis, primùm radatur, deinde cōfodiatur, permiſtiſq; paleis cum amurca, quæ ſalem non accepit, extergatur: nam ea res à populatione murium formicarumq; frumēta defendit: tum æquata pauiculis, uel molari lapide cōdenſetur, et rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atq; ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtināt, areamq; demeſſa faba & lecta expoliunt. nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, atq; ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.

De meſſe facienda, & de tritura. CAP. XXI.

SEd cùm matura fuerit ſeges, antè, quàm torreatur uaporibus æſtiui ſideris, qui ſunt uaſtiſſimi per ortū Caniculæ, celeriter demetatur. nam diſpendioſa eſt cunctatio. Primùm, quòd auibus prædam, cæteriſq; animalibus præbet: deinde quòd grana, & ipſæ ſpicæ culmis arentibus & ariſtis celeriter decidunt. ſi uerò procellæ uentorum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terrā defluit: propter quæ recraſtinari non debet: ſed æqualiter flauentibus iam ſatis, antè, quàm ex toto grana indureſcāt, cùm rubi-

cundum

cundum colorem traxerunt, meſsis facienda eſt, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandeſcāt frumenta: cõſtat enim ſi tempeſtiuè deciſa ſint, poſteà capere incrementũ. Sunt autẽ metendi genera cõplura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel roſtratis uel denticulatis medium culmum ſecãt, multi mergis, alij pectinibus ſpicam ipſam legunt, idq; in rara ſegete facilimũ, in denſa difficilimũ eſt. Quòd ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa ſit, protinus in aceruum, uel in nubilarium cõgeritur & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta proteritur. Sin autem ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt, poſſunt in horreum conferri, & deinde per hyemem uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At ſi competit, ut in area teratur frumentum, nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res cõficiatur, & ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulã & trabam poſsis, quæ res utraq; culmos facilimè cõminuit. Ipſæ autẽ ſpicæ melius fuſtibus tunduntur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immiſta ſunt frumenta, uento ſeparentur: ad eã rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq; æſtiuis mẽſibus perflat, quem tamẽ opperiri lenti eſt agricolæ: quia dum expectatur, ſæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta ſic ſunt aggerenda, ut omni flatu poſsint excerni. At ſi compluribus diebus undique ſilebit aura, uannis expurgentur, ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, ſi in annos recõduntur, repurgari debent: nã quanto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatisq; eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminũ quoq; nõ alia cura eſt, quàm reliquorum frumentorum: nam ea quoq; uel ſtatim abſumuntur,

uel

uel reconduntur, atq; hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. CAP. XXII.

SEd cùm tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerint, nos quoq; monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ feſtis exercere diebus,

Fas, & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Relligio uetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq; gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquàm Pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debere. Vetant quoque lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinam. Verg. quòd liceat ferijs flumine abluere gregem, præcepit, & idcirco adiecit, fluuio merſare ſalubri. Sunt enim uitia, quorum cauſa pecus utile ſit lauare. Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſebare, uineam conductam colere, piſcinas, lacus, foſſas ueteres tergere, & purgare, prata ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caſeum facere, arbores ſerẽdi cauſa, collo uel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neque terram aperire, neque arborem collucare: ſed ne ſementem quidem adminiſtrare, niſi prius catulo feceris: nec fœnum ſecare, aut uincire, aut uehere, ac ne uindemiam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere, niſi prius catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itemq; oliuas conditui legere licet. Pellibus oues ueſtiri non licet. In horto quicq

*quicquid olerum cauſa facias,omne licet.*Ferijs publicis *hominem mortuum ſepelire non licet.* M. Porcius Cato *mulis,equis, aſinis nullas eſſe ferias dixit.* Idemq́; *boues permittit coniungere lignorum,& frumentorum aduehendorum cauſa.nos apud* Pontifices *legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere.* Hoc loco *certum habeo quoſdam cùm ſolennia feſtorum percenſuerim,deſideraturos luſtrationum,cæterorumq́; ſacrificiorũ, quæ pro frugibus fiunt,morem priſcis uſurpatum.nec ego abnuo docendi curam:ſed differo in eum librum,quem componere in animo eſt, cùm agricolationis totam diſciplinam præſcripſero.* Finẽ *interim præſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente,quæ de uineis,arbuſtisq́; prodidere ueteres autores,quæq́; ipſe mox comperi.*

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuiq; ſolo, & ſtatui cœli. CAP. I.

HACTENVS *aruorum cultus, ut ait præſtantiſsimus poëta.* Nihil *enim prohibet nos ,* P. *Siluine , de ijſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura,quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt.*Earum *ſpecies diuerſæ , & multiformes ſunt , quippe uarij generis (ſicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſponte ſua ueniunt : multæ etiam noſtra manu ſatæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur,*

tur,ſyluestres,ac feræ,ſui cuiuſque ingenij ſemina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De *eo igitur prius genere dicendum eſt,quod nobis alimenta præbet.* Idq; *tripartitò diuiditur.* Nam *ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campeſtris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut eſt uitis.* Hanc *nos cæteris ſtirpibus iure præponimus,non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate,per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi,niſi tamen glaciali,uel præferuida,curæ mortalium reſpondet.* Tamq; *felix campis, quàm collibus prouenit, & in denſa non minus,quàm in reſoluta,ſæpe etiam gracili, atq; pingui terra, ſiccaq; & uliginoſa.*Tum *ſola maximè utranque patitur intemperiē cœli,uel ſub axe frigido,æſtiuo,procelloſoq;.*Refert *tamen cuius generis,aut quo habitu uitem pro regionis ſtatu colere cenſeas:neque enim omni cœlo ſolo'ue cultus idem: neque eſt idem ſtirpis eius genus:quod'que præcipuum eſt,ex omnibus non facile dictu eſt,cùm ſuum cuique regioni magis aut minus aptum eſſe doceat uſus.*Exploratum *tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; ſine noxa perfert, cœli'que ſiccitatem, uentos'que patitur.*Pingui *& uberi dabit agro gracilem uitem,nec natura nimis fœcundam:macro feracem: terræ denſæ uehementem,multa'que materia frondentem: reſoluto,& læto ſolo rari ſarmenti:humido loco ſciet non rectè mandari fructus teneri,& amplioris acini,ſed calloſi, & anguſti, frequentisq; uinacei:ſicco rectè contribui diuerſæ quoque naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci,plus poſſe qualitatem cœli frigidam,uel calidam,ſiccam,uel roſidam,grandinoſam, uentoſam'que, uel*

maximè probabilis eſt cœli & ſoli qualitas.

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. CAP. II.

Vitis autem uel ad eſcam, uel ad effuſionem deponitur. Ad eſcam non expedit inſtituere uineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, ut ratio poſtulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis eſt con ditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumaſti, dactyliq; & rhodiæ, libycæ quoque & cerauniæ. Nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, uerum etiam quæ ſpecie commendari poßint, conſeri debent, ut ſtephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarum uuæ temporibus hyemis durabiles uaſis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos uſus exploratæ, numiſianæ. At ubi uino conſulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia: quod alterum ad redditus coloni, alterum ad diuturnitatem ſtirpis plurimũ confert. Sed ea tum præcipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoque tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit: quin etiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facilè propulſat, eademq; nec imbribus putreſcit, ſiccitatibus aboleſcit. Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda, ſi modò is locus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſus que fluit: nam ſi ſordidus aut uilis eſt, feracißimam quanque ſerere conducit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere autem omni ſtatu locorum campeſtria largius uinum, ſed iucundius afferunt collina: quæ tamen ipſa modico ſtatu cœli magis exuberant Aquiloni prona, ſed ſunt generoſiora ſub Auſtro. Nec dubium quin ſit ea nonnullarum uitium natura, ut pro locorum ſitu bonitate uini modò uincat, modò ſuperetur. Solæ traduntur amineæ ex-

cepto cœli ſtatu nimis frigido, ubicunq; ſint etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ magis aut minus probi guſtus uina præbere, & cæteras omneis ſapore præcedere. Eæ, cũ ſint unius nominis, nõ unam ſpeciẽ gerunt. Duas germanas cognouimus, quarũ minor ocyus & melius deflorescit, habilis arbori, nec nõ iugo: illic pinguẽ terrram, hic mediocrem deſiderat, longeq; præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore cor rumpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideoq; nõ eſt uineis apta, uix etiam arbuſto, niſi præpingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoq; minus in exili: proli xarum frequentia materiarũ, foliorumq; & uuarum, & acinorum magnitudine dignoſcitur: internodius quoq; rarior, largis fructibus à minore ſuperatur, guſtu nõ uincitur, & hæ quidẽ utranq; amineæ. Verum & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt, gemellæ uocantur, auſterioris uini, ſed æque perennis: Earum minor uulgo notiſſima: quippe Campaniæ celeberrimos Veſuuij colles, ſurrentinosq; ueſtit, Hilaris inter æſtiuos Fauonij flatus, Auſtris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quam arbuſto eſt idonea, cum prædictis regionibus cõmodiſſime iugum ſuſtineat materiam, fructumq;, niſi quòd duplicem nõ abſimilẽ minori germanæ egerit, ſicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior eſt, quòd fœcundior etiã mediocri ſolo: nam illã niſi præpingui non reſpõdere iam dictũ eſt. Lanatam quoque amineã quidam maximè probant, quæ hoc uocabulum nõ ideo uſurpat, quòd ſola ex omnibus amineis, uerum quòd præcipue caneſcit lanugine. Sanè boni uini, ſed leuioris, quàm ſuperioris, crebrã quoq; materiã fundit, atque ideo propter pampini denſitatẽ ſæpe parũ rectè deflorescit, eademq;

demq́; maturo fructu celeriter putreſcit. Super hunc nume rum, quẽ retulimus, ſingularis habetur aminea maiori geminæ nõ diſsimilis, primùm ſpecie pampini & trunci, ſed uini ſapore aliquanto inferior, quamuis generoſiſsimus ſit, proximæ præferenda etiam proprijs uirtutibus: nã & feracior eſt, & flore melius exuitur, ſpiſſaq́; et albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non deſciſcit: atque ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ *uini nobilitate ſubſequuntur amineas, fœcunditate uerò etiã præueniunt: quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq́; feracior eſt minor, cuius & folium parcius ſcinditur, & materia nõ ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupãtur: eædemq́; fecinlæ, quòd plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamen incõmodum repenſant uuarum multitudine, quas & in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter ſufferunt, & celeriter defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incõmodi patientes, præter caloris: nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æſtibus cõtrahuntur. Pingui aruo maximè gaudent, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac roſidum ſolum, & cœlũ cõmodiſsime ſuſtinent eugeniæ, dum ſunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini ſuo reſpõdent. nec minus Allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ cõmendantur, omnes feraces, iugoq́; & arboribus ſatis idoneæ, generoſior tamen una, quæ nudis folijs eſt: nam duæ lanatæ quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem uetuſtatis. Pingui ſolo feraciſsimæ, mediocri quoq́; fœcundæ, præcoquis fructus.*

Ideoq; frigidis locis aptiſsimæ, uini dulcis, ſed capiti, neruis, uenisq; non aptæ, niſi maturè lectæ: pluuijs, uentis'que, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tamen etiam ſecundæ notæ uites prouentu & ubertate commendari, qualis eſt biturica, qualis baſilica, quarum minorem cocolubem uocant Hiſpani, longe omnium primis utræq; proximæ: nam & uetuſtatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uerò ipſæ fœcunditate præſtant omnibus quas antè retuli, tum etiam patientia: quippe turbines, imbresq; fortiſsimè ſuſtinent, & commode fluūt nec deficiunt macro ſolo. Frigora melius quàm humores ſuſtinent, humores commodius quàm ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur. Viſulæ deinde ab his & minor argitis terræ mediocritate lætantur: nam in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues & uacuæ fructu ueniunt. Amiciores iugo quàm arboribus, ſed argitis etiam in ſublimibus fertilis uaſtis materijs & uuis exuberat, humilimis tabulatis aptior. Viſula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur: qui tamen niſi primo quoq; tēpori maturi legantur, ad terram deciduni: humoribus etiam prius quàm defluant putreſcunt. Sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant, neq; purpureæ, neq; nigræ, ab heluo (niſi fallor) colore uocitatæ: melior eſt nigrior abundantia uini, ſed hæc ſapore pretioſior: color acinorum in neutra conſpicitur æqualis, utraq; candidi muſti alterna uice annorum plus aut minus afferunt: melius arborē, ſed & iugum commodè ueſtiunt: mediocri quoq; ſolo fœcūdæ, ſicut pretiæ minor, & maior: ſed eæ generoſitate uini magis commendan

mendantur, & frequentibus materijs frondent, & cito maturescunt. Albuelis utilior, ut ait Celſus, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in ſumma arbore, quàm in ima, ferax & materiæ frequētis, & uuæ: nam quæ Græculæ uites ſunt, ut marcoticæ, thaſiæ, pſithiæ, ſophortiæ ſicut habent probabilem guſtum, ita noſtris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethyſton appellant, poteſt in ſecunda quaſi tribu eſſe, quòd & boni uini eſt, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quòd iners habetur in tentandis neruis, quamuis guſtu non ſit hebes. Tertium gradum facit earum Celſus, quæ fœcunditate ſola commendantur, ut tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia muſti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemq́; auaram ſordidi, nec tam largi quàm ex numero uuarum, quas prima ſpes promittit. Minima & optima è tribus facillime folio dignoſcitur: nam rotundiſſimum omnium id gerit, atque eſt laudabilis, quòd ſiccitates maximè perfert, quòd frigora ſuſtinet, dum tamen ſine imbribus ſit, quòd nonnullis locis etiam uinum eius in uetuſtatem diffunditur, quòd præcipuè ſola acerrimum quoq; ſolum fertilitate ſua commendet. At ſpionia dapſilis muſto & amplitudine magis uuarum, quàm numero fertilis, ut oleaginia, ut murgentina, eademq́; pompeiana, ut numiſiana, ut uenucula eademq́; ſcirpula, atque ſticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copioſiſſima arcelaca maior, à multis argitis falsò exiſtimata. Nam has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolam, fereolamq́; non facilè aſſeuerem

quo gradu habendæ ſint: quòd etſi ſatis fœcundas ſcio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui: unam etiam præcocem uitem nobis ante hoc tempus incognitã in Græca conſuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucunditate'ue arcelacæ baſilicæq́; & bituricæ comparari poßit, generoſitate uini amineæ. Multa præterea ſunt genera uitium, quarũ nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus. Neque enim, ut ait poëta, numero comprehendere refert:

Quem qui ſcire uelit, Libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq́; pene ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quædam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorũ, ſicut ſuprà diximus, etiam à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci non poßint: ideoq́; in hac ipſa Italia, ne dicã in tam diffuſo terrarum orbe, uicinæ etiã nationes nominibus eorum diſcrepant, uariantq́; uocabula: quare prudẽtis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeant, ſtudioſos nõ demorari: ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum M. Cato. Nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimento probatum: atq; ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus, inquit Iulius Græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, fœcunditatem potius ſequemur: quæ non eadem portione uincitur pretio quàm uincit abundantia. Sed de hac ſententia, quanquam & ipſe paulò antè id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter

ter

ter ferraces & pretioſæ, fluxuræ poßint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire, quàm uitem colere. CAP. III.

NVnc prius quàm de ſatione uitium diſſeram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere diſputationi futuræ, ut antè perpenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliâs uinearum cultus: eſt enim penè adhuc ſuperuacuum de his conſerendis præcipere, dum quod prius eſt, nondum concedatur, an omnino ſint habendæ. Idq; *adeò plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem poſitionem ruris, atque optabiliorem pratorum poſſeßionem, paſcuorum'que uel ſyluæ cæduæ iudicent: nam de arbuſto etiam inter autores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris,* Tremellio *maximè probante, ſed & hanc ſententiam ſuo loco æſtimabimus. interim ſtudioſi agricolationis hoc primum docendi ſunt, uberrimum eſſe reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & antè iam* M.Cato, *& mox* Terẽtius *Varro prodidit ſingula iugera uinearum ſexcenas urnas uini præbuiſſe: id enim maximè aſſeuerat in primo libro rerum ruſticarum* Varro: *nec una regione prouenire ſolitum, uerum & in* Fauentino *agro, & in* Gallico, *qui nunc* Pyceno *contribuitur: hæc ijs certè temporibus.* Sed Nomenta*na regio nunc celeberrima fama eſt illuſtris, & præcipuè quam poßidet* Seneca, *uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerunque compertum eſt: nam illa uidentur prodigialiter in noſtris* Ceretanis *accidiſſe, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſepte-*

 nos

nos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & paſcua, & ſyluæ, ſi centenos ſeſtertios in ſingula iugera efficiant, optimè domino conſulere uideantur: nam frumenta maiore quidem parte Italiæ *quando cum quarto reſponderint, uix meminiſſe poſſumus.* Cur *ergo res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed hominum inquit uitio Græcinus.* Primum, *quòd in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peßimi generis pleriq; uineta conſerunt, deinde ſata non ita enutriunt, ut antè conualeſcant, ac proſiliant, quàm retorreſcant, ſed & ſi fortè adoleuerint, negligenter colunt.* Iam *illud à principio nihil referre cenſent, quem locum conſerant, immo etiam ſeligunt deterrimam partem agrorum, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre poßit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perſpiciunt, aut perſpectam exequuntur: tum etiam dotem, id eſt, inſtrumentum rarò uineis præparant, cum ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamiliâs ſemper exhauriat.* Fructum *uerò plerique quàm uberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi planè in diem uiuant, ſic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut poſteritati non conſulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cum commiſerint, quiduis malunt quàm ſuam culpam confiteri: queruntúrq; nõ reſpondere ſibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inſcitiam, uel per negligentiam perdiderunt. At ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non ut ego exiſtimo tricenas uel quadragenas certè, ſed ut Græcinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex ſingulis iugeribus, omneis iſtos, qui fœnum ſuum, & olera amplexãtur, incremento patri-*

monij

monij facilè ſuperabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo poſito uidet id genus agricolationis maximè rei familiari conducere. Nam ut ampliſſimas impenſas uineæ poſcant, non tamen excedunt ſeptem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium poſſe comparari putat: ſed ego plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum uinitorem in primis eſſe cenſeo, isq́; licet ſit emptus ſex, uel potius ſeſtertijs octo milibus, cū ipſum ſolum ſeptē iugerum totidem milibus numerum partum, uineas'que cum ſua dote, id eſt, cū pedamentis, & uiminibus binis milibus in ſingula iugera poſitas duco: fit tum in aſſem conſummatum pretium ſeſtertiorum x x i x. *milium.* Huc accedunt *ſemiſſes uſurarum ſeſtertia tria milia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum ceſſat à fructu.* Fit *in aſſem ſumma ſortis, & uſurarum* x x x i i. *milium quadringentorum* L x x x. *numorum. quod quaſi nomen ſi, ut fœnerator cum debitore, ita ruſticus cum uineis ſuis fecerit, eius ſummæ, ut in perpetuum prædictam uſuram ſemiſſium dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadraginta ſeſtertios numos, qua computatione uincit tamen reditus* v i i. *iugerum ſecundum opinionem Græcini uſurarum trium milium quadringentorum octoginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis ſint uineæ, tamen ſi cultæ ſingulos utiq; culleos uini, ſingula earum iugera peræquabunt: utq; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneant, quod minimum pretium eſt annonæ, conſumant tamen ſeptem cullei ſeſtertia duo milia, & centum numos: ea porrò ſumma excedit uſuram ſemiſſium: atq; hic calculus quem poſuimus, Græcini rationem continet: ſed nos*

extirp

extirpanda uineta cenſemus, quorum ſingula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adhuc tamē ſic computauimus, quaſi nullæ ſint uiuiradices, quæ de paſtinato eximantur: cum ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo liberet, ſi modo non prouincialis, ſed Italicus *ager eſt: neque id cuiquam dubium eſſe debet, cum & noſtram, &* Iulij Attici *rationem diſpexerit.* Nos *iam enim uicena milia malleolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. Ille minus quatuor milibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquiſſimus locus nō maiorem queſtum reddet, quàm acceperit impenſam. Sit quidē, ut cultoris negligentia ſex milia ſeminum intereant, reliqua tamen decem milia tribus milibus nummorum libēter, & cum lucro redemptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat duo milia ſeſtertia, quanti conſtare iugerū uinearum prædiximus: quanquam noſtra cura in tantum iam proceſſit, ut nō inuiti ſeſtertijs ſexcētis numis, ſingula milia uiuiradicis à me ruſtici mercentur. Sed uix iſtud alius præſtiterit: nam nec quiſquam nobis facilè crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiā uini, quātam tu Syluine nouiſti. Mediocre itaq;, uulgatumq; pretiū uiuiradicis poſui, quò celerius nullo diſſentiente perduci poſſent in noſtram ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidāt. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarum ſpes uindemiarum cohortari nos debet ad poſitionē uinearum, quas cum docuimus rationis eſſe conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.*

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. CAP. IIII.

C*Vi uineta facere cordi eſt, præcipuè caueat, ne alienæ potius curæ, quàm ſuæ credere uelit, ne'ue mercetur*

cetur uiuiradicem. Sed genus ſurculi probatiſsimum domi conſerat, faciatq́; uitiarium, ex quo poſſit agrū uineis ueſtire: nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm uernacula: eoq́; uelut alienigena reformidant mutatam cœli lociq́; poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligenter exploratum, probatumq́; genus ſurculi depoſuerit. Quamobrem biennij ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod utique tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper, ut dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi: quam cum peregerit, non minore cura uitem conſerat: & cum ſeuerit, ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat: id enim quaſi caput & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſegnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ præpoſui, ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo, & quomodo uitiarium faciendum ſit. CAP. V.

Vitiarium neq; ieiuna terra, neq; uliginoſa faciendum eſt: ſuccoſa tamen, & mediocri potius, quàm pingui, tametſi ferè omnes autores huic rei lætiſsimum locum deſtinauerūt. Quod ego minimè reor eſſe pro agricola; nam depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, quamuis celeriter cōprehendant, atq; proſiliant, tamen cū ſint uiuiradices factæ prius quàm transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudētis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod

quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni maliq; poſita eſt. Siue enim poſtmodum neceßitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere, non magnam ſentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem tranſlata ſunt, ſiue lætior ager conſerendus eſt, longe celerius in ubertate coaleſcunt. Rurſus *tenuißimo ſolo uitiarium facere minime rationis eſt, quoniam malleolorũ pars maior deperit, & quæ ſupereſt tarde ſit idonea tranſlationi.* Ergo *mediocris, & modice ſiccus ager uitiario eſt aptißimus, isq; bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cum in duos pedes, & ſemiſſem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis ſpatijs, per quæ ſemina excolantur, in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, ſexceteni malleoli pangendi ſunt: is numerus conſumat per totum iugerum ſeminum milia quatuor & uiginti.* Verum *hanc curam præuenit inquiſitio, & electio malleolorum: nam ut ſæpe iam retuli, quaſi fundamentum eſt prædictæ rei, probatißimum genus ſtirpis deponere.*

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus ſit. CAP. VI.

SEd *electio dupliciter facienda eſt: non enim ſolum fœcundam eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior, ut ex his partibus trunci ſumantur, quæ & genitales ſunt, & maxime fertiles.* Vitis *autem fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non tantum debet eo æſtimari, quod uuas complures exigit: poteſt enim trunci uaſtitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius ſingulæ uuæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur, ſed ſi per unumquenq; pampinum maior numerus uuarum dependet, ſi*

ex ſing

ex ſingulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: ſi deniq; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, ſi etiam nepotum fructu grauida eſt, ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus autē nouellus eſt, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à ſimilitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex uetere ſarmento prominens utrinque malleoli ſpeciem præbet. Hunc ex fœcundiſſima ſtirpe legendū cenſemus omni tempore, quo uineæ putantur, ac ſuper terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uliginoſo, dum tamen antiquiſſimum ſit cōſiderare, ne uitis ex qua is ſumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat, ne aūt præcoquem, aut ſeræ maturitatis fructū afferat: nam illa uolucribus, hæc etiā tempeſtatibus hyemis infeſtatur. Tale porrò genus non una comprobatur uindemia: poteſt enim uel anni prouentu, uel alijs de cauſis etiam naturaliter infœcunda uitis ſemel exuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorum ſtipendijs fides ſurculo conſtitit, nihil dubitandum eſt de fœcunditate: nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquiſitio: id enim tempus ferè uirentium generoſitatē declarat, quo ſol in eandem partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant ſtudioſi rerum cœleſtium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. CAP. VII.

SEd certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda uitis, quam nos tam accurate deſcribimus, ac ne de ijs aliqua ſignificetur

cetur, quæ uulgò non habentur feraciſſimæ: plurimi nanq; bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque *hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt enim largiſſimi uini: ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certè non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio pene omnium argricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenita ſterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorũ damnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit.* Quare *non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.*

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

I*Gitur ſi rerum naturam* P. *Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intuerĩ uelimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe uirentibus, atque hominibus, cæterisq; animalibus, nec ſic alijs nationibus, regionibus'ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera denegaret: quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut* Aegyptijs, & *Afris, quibus gemini partus familiares, ac pene ſolennes ſunt; ſed &* Italici *generis eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis* Albanas Curiatiæ *familiæ trigeminorum matres.* Germaniam *decorauit altiſſimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris.* Nam & M. Tullius Cicero *teſtis eſt* Romanum *fuiſſe ciuem*

Næuium

Næuium Pollionem pede longiorem quàm quenquam longiſsimum: & nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ Circẽſium ludorum Iudææ gentis hominem procceriorem celſiſsimo Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis Meuania eſt, Liguria paruis. Sed & Meuaniæ bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tamen in hac terra uaſtitate beluas progenerari quis neget? cum intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam, Libyamq́; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosq́; agros opimis defici ſegetibus. Tmolon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuitatem prædictis egere ſtirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam caſiam frondentẽ conſpicimus, iam tuream plantam, florentesq́; hortos myrrha & croco. His tamen exemplis nimirũ admonemur curæ mortalium obſequentiſsimam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito ſtudio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq́; & uernaculus eſt huius ſoli. Neq; enim dubium eſt maſsici, ſurrentiniq́;, & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas terra ſuſtinet, in nobilitate uini principes eſſe.

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

FOecunditas ab his forſan deſideratur, ſed & hæc adiuuari poteſt cultoris induſtria: nam ſi, ut paulò antè retuli, benigniſsima rerum omnium parens natura quaſq́; genteis atque terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret; cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem

ſeruaſſe? ut quamuis earum genus aliquod præcipuè fœcũdum eſſe uoluerit, tanquam bituricum, aut baſilicum, non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne pauciſſimæ quidem uites fœcundæ, tanquam in Italicis hominibus Albanæ illæ ſorores reperiri poſſint. Id autem cum ſit ueriſimile, tum etiam uerum eſſe nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro, quem multis temporibus ipſi antè poſſedimus, & in Carſeolano, itemq; in Albano generis aminei uites huiuſmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo ſingulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem ſingulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcunditas uideri: nam quemadmodum Terentius Varro, & ante eum M. Cato poſſent affirmare, ſexcentenas urnas priſcis cultoribus ſingula uinerarum iugera fudiſſe, ſi fœcũditas amineis defuiſſet? quas plerunq; ſolas antiqui nouerant, niſi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus acceſſita notitiæ noſtræ ſunt tradita, biturici generis, aut baſilici uineta eos coluiſſe, cum uetuſtiſſimas quaſq; uineas adhuc exiſtimemus amineas. Si quis ergo tales, quales paulò antè poſſediſſe me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feraciſſimos eligat, poſſet is pariter generoſas uineas & uberes efficere: nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe uoluerit. Vnde etiam paſtor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Noram.

Vnde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarũ quadrigarum ſemina, diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum uictoriarum concipiunt propagata ſobole gener

generoſi armenti:nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarum,ita feraciſsimarum aminearum ſeminibus electis largæ uindemiæ ſpem capiamus: neq; eſt quòd temporis tarditas quenquā deterreat, nam quidquid moræ eſt,in exploratione ſurculi abſumitur. Cæterum, cùm fœcunditas uitis comprobata eſt, celerrimè inſitionibus ad maximum numerum perducitur.eius rei teſtimonium tu præcipuè Publi Siluine perhibere nobis potes,cū pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus biennij ex una præcoque uite, quam in Ceretano tuo poſsides, inſitione facta conſummata.Quemnam igitur exiſtimas uitium numerum intra tantundem temporis interſeri poſſe duorum iugerum malleolis,cum ſint ipſa duo iugera unius uitis progenies?quare ſi,ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere,facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas cōſtituemus,quàm biturici, aut baſilici:tantùm retulerit, ut in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cœli, lociq;, & ipſius uitis habitum obſeruemus,quoniā plerūq; degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aëris qualitas repugnent,aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia,de uineis in uineas transferemus:magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidū ſuſtinere, quàm ex calido frigidum,quoniam omne uitis genus, tum maxime prædictū,naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas ſoli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri tranſducatur in melius:nam quod aſſuetū eſt pingui,nullo modo maciē terræ patitur,niſi ſæpius ſtercores. Atq; hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus nunc illud propriè ſpecialiter,ut non ſolū ex fœcūdiſsima uite,ſed etiam è uitis parte feraciſsima ſemina eligantur.

Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. CAP. X.

FEraciſſima autē ſemina ſunt, nō ut ueteres autores tradiderunt, extrema pars eius quod caput uitis appellāt, id eſt ultimum & productiſſimum flagellum: nam in eo quoq; falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus uuarum, qui plerunq; conſpicitur in productiſſimo ſarmento, quæ res nos decipere non debet: id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentū, quod à ſolo miniſtratur trāſcurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim ſpiritu omne alimentum, uirentis quaſi quædam anima per medullā trunci ueluti per ſiphonē, quē diabeten uocant mechanici, trahitur in ſummum. Quò cum peruenerit, ibi conſiſtit, atq; conſumitur. Vnde etiam materiæ uehementiſſimæ reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: ſed & eæ ſtirpes, quæ è duro citantur, duplici ex cauſa probatæ ſunt, quòd à fœtu uacant, quodq; ex proximo terræ integro atq; illibato ſucco aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut ſuprà dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimæ, quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à ſe tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quaſi fœcundum obſeruari, etiā ſi plurimum afferat, ſiquidē loci ubertate in fructum cogitur: ſed id ſarmētum quod media uite ſitum, nō importuna quidē parte deficit, ac numeroſo fœtu benignitatem ſuam oſtendit. Hic ſurculus translatus rarius degenerat, cum ex dexteriore ſtatu meliorē ſortitur, ſiue enim paſtinato deponitur, ſiue trūco inſeritur, largioribus ſatiatur alimentis, quàm prius, cum eſſet in

egeno

egeno. Itaque cuſtodiemus, ut à prædictis locis, quos humoroſos ruſtici uocant, ſemina legamus tamē quæ attuliſſe fructū antea animaduerterimus: nam ſi fœtu uacua ſint quamuis laudabilē partem uitis nihil cenſemus ad feracitatem conferre malleolo: quare uitioſiſſima eſt eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas ſarmentū habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinariū uocant. Hæc autem opinio, quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis ſteriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam ſeriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea quæ paulò antè retulimus? Immo quis non imprudentiſſimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac conſuetudine ueniunt imprudentiſſimi ad rem maximè neceſſariam, deinde, etiam infirmiſſimi: nam & inutiliſſimus quiſque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam ſi quam ſcientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem diſſimulat, aut ſeponit: & ut numerum, quem uillicus imperauit, explere poſſit, nihil curioſe, nihil religioſe adminiſtrat, unūq; eſt ei propoſitum peragere operis ſui pēſum, cum tamè & ut ſciat, & quod ſcit exequatur, hoc ſolum præceptum à magiſtris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera omnia ut ſeminibus contribuat. Nos autem primum rationem ſecuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco ſterili lætum, robuſtumq; ſine fœtu proceſſit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec

ullam generandi uim poßidet. Id procul dubio uerum eſſe ratio nos admonet, ſi modò ut in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſq; membri, ſic & frugiferarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inſpiratam uelut aurigam rectricemq; membrorum animã, ſenſusq; iniectos ad ea diſcernenda, quæ tactu, naribus, auribusq;, & oculis indagãtur, pedes ad greſſum compoſitos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices miniſteriorum uagetur inſolenter oratio, nihil aures agere ualent quod eſt oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generandi quidem data eſt facultas manibus aut plantis, ſed quod hominibus ignotum uoluit eſſe genitor uniuerſi, uẽtre pretexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atq; operto ſacra illa ſpiritus elementa cum terrenis primordijs miſceret, atq; hanc animantis machinæ ſpeciẽ effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſteret. Truncum deinde ſuperpoſuit uelut quandam ſtaturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quaſi brachijs. Tum caules & pampinos elicuit, uelut palmas, eorumq; alios fructu donauit, alios fronde ſola ueſtiuit ad protegendos tutandosq; partus. Ex his igitur, ut ſuprà diximus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu atq; fœtu grauida, ſed tanquam tegmina & umbracula corũ, quæ fructibus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet non uindemiæ laborabimus. Quid ergo eſt cur quamuis nõ ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damnatur à nobis? Modò enim diſputatio noſtra colligebat unicuiq; corporis parti proprium

prium eſſe attributum officium, quod ſcilicet ei conuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus eſt, fœcunditatis uis adſit, etiam ſi interim ceſſet à partu. Nec ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari: ſed & illud maximè profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, ſi fructum non attulerit, ne uim quidem fœcunditatis habere: nec hoc illi ſententiæ repugnat. Nam & homines quoſdam non poſſe generare, quamuis omnium membrorum numero conſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredibile, ſi genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; eſſe fœtu. Itaq; ut ad conſuetudinem agricolarum reuertar, eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellant, quod non facerent, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipſa appellatio rationem mihi ſubiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, ſi fructum non tuliſſent: quanquàm & hos ſciam non in totum ſterilitate affectos: nam confiteor pampinarios quoq; cum è duro prorepſerint, tempore anni ſequentis acquirere fœcunditatem, & ideo in reſecem ſubmitti, ut progenerare poßit. Verum eiuſmodi partum comperimus, non tam ipſius reſecis, quàm materni eſſe muneris. Nam quia inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atque intempeſtiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certè minuit. Quare magnopere cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curã, uti fructuoſa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu pro-

 mittunt.

mittunt. Nec tamen contenti ſimus ſingulis uuis, maximeq́; probemus eos, qui numeroſiſsimis fœtibus conſpiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre ſobolem propagantem, quæ geminos enixa ſit, & caprarium ſummittentem fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quaſi ſemper ſit parentũ fœcunditati proles reſponſura, & nos ſequamur in uitibus hanc ipſam rationem, tanto quidem magis, quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate deſciſcere interdum, quamuis diligenter probata ſemina, idq́; nobis poëta uelut ſurdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Quod non tantum de ſeminibus leguminum, ſed in totam agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Si modò longi temporis obſeruatione comperimus, quod certè comperimus, cum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terram depoſitum à fœcunditate materna ſic degenerare, ut interdum ſingulis, nõnunquam etiam binis uuis minus afferat. Inquantum autem cenſemus defecturos eos, qui binos, aut ferè ſingulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feraciſsimi translationem ſæpe reformident: itaque huius rationis demonſtratorem magis eſſe me, quàm inuentorem, libenter profiteor, nequis exiſtimet fraudari maiores noſtros laude merita: nam id ipſum cenſuiſſe eos non dubium eſt, quamuis nullo alio ſit ſcripto proditũ, exceptis quæ retulimus metris Vergilij. Et hic tamen ut de ſeminibus leguminũ præcipiatur. Cur enim aut è duro natam uirgam, aut etiam ex fœcũdo malleolo, quem ipſi probaſſent,

baſſent, deciſam ſagittam repudiabant, ſi nihil intereſſe dicebant, ex quo loco ſemina legerentur? Nunc quia uim fœcun*ditatis certis quaſi membris ineſſe non dubitabant, idcirco pampinarium, & ſagittam uelut inutiles ad deponendum prudentiſsimè damnauerunt.* Quod *ſi ita eſt, nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attuliſſet. Nā, ſi ſagittam, id eſt, ſuperiorem partem malleoli, uituperandam cenſebant, cum eſſet eadem pars ſurculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa declarat?* Niſi *tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id translatum, & abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutumq́; materno alimento, frugiferum, quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atq; hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm poſtulabat prauè detorta, & inueterata opinio ruſticorum.*

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſtinaueris. CAP. XI.

NVnc ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis officium, ſi tamen antè de qualitate ſoli conſtiterit, nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubium eſt, ac prius, quàm ipſum perſpiciamus, illud antiquiſsimum cenſemus, rudem potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, quàm ubi fuerit ſeges, aut arbuſtum: nam de uinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes autores conſtitit, peſsima eſſe ſi referere uelimus, quòd & inferius ſolū pluribus radicibus ſit impeditum, ac uelut irretitū, & adhuc nō amiſerit uirus, & cariē illā uetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus uenenis humus tor

peat. Quam ob cauſam ſyluestris ager praecipuè eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut arboribus obſeſſus eſt, facilè extricatur, quòd ſuapte natura quaecunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, ſed per ſummum terrae diſpergunt, atq; deducunt, quibus ferro reciſis, atque extirpatis, parum, quod ſupereſt, inferioris ſoli raſtris licet effodere, & in fermentum congerere, atq; componere: ſi tamen rudis terra non ſit, proximum eſt uacuum arboribus aruum: ſi nec hoc eſt, rariſsimum arbuſtum, uel oliuctũ quod non fuerit maritum, uineis deſtinatur. Vltima eſt, ut dixi, conditio reſtibilis uineae: nam ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduae uitis extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id non ſit, alterius generis quam recentiſsimo ſtercorari, atq; ita conuerti, & diligentiſsimè refoſſas omnes radices in ſummũ regeri, atq; comburi. Tunc rurſus uel ſtercore uetuſto, quia non gignit herbas, uel de uepribus egeſta humo paſtinatum largè cõtegi. At ubi pura noualia arboribus ſunt libera, conſyderandum eſt ante, quàm paſtinemus, ſurcularis, nec'ne ſit terra: idq; facilimè exploratur per ſtirpes, quae ſua ſponte proueniũt. Neq; enim eſt ullum tandiu uiduum ſolum uirgultis, ut non aliquos ſurculos progeneret tanquam pyros ſylueſtres, & prunos, uel rubos certè. Nam haec quamuis genera ſpinarum ſint, ſolent tamen fortia, & laeta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida, & ſcabra, ſed leuia, & nitida, & prolixa, foecundaq; uiderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis praecipuè eſt idoneum, propriè conſyderandum, ut prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modicè reſoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maximè uinctis. Quis enim uel mediocris

agric

agricola neſciat etiam duriſsimum tophum, uel carbunculum, ſimulatq; ſunt confracti, & in ſummo regeſti tempeſtatibus, gelu'ue, nec minus æſtiuis putreſcere caloribus, ac reſolui, eoſq; pulcherrimè radices uitium per æſtatem refrigerare, ſuccumq; retinere: quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſsimæ. Simili quoque de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſumq; agrum, & mobilem lapidem, ſi tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt, nam eadem ieiuna maximè culpantur. Eſt autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ à uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerint, aptas eſſe uineis aſſeuerat, me non diſſentiente. Cretoſa humus utilis habetur uiti, nam per ſe ipſa creta, qua utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimiciſsima eſt: nec minus ieiunus ſabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum ſurculum facit. Id autem ſolum uel uliginoſum eſt, uel ſalſum, uel amarum, & uel ſiticuloſum, & peraridum. Nigrum tamen, & rutilum ſabulonē, qui ſit humidæ terræ permiſtus, probauerunt antiqui, nam carbunculoſum agrum, niſi ſtercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cùm tenuit, uerùm eſt in opere difficilor, quòd neq; humentem fodere poſsis, quòd ſit glutinoſiſsima, nec nimiū ſiccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

Sed

SEd ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non intempeſtiuè cõmemorabimus Iulij Græcini conſcriptam uelut formulam, ad quam poſita eſt limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus ſic ait: Eſſe aliquam terram calidam, uel frigidam, humidam, uel ſiccam, raram, uel denſam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram: ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut ſtupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat, neque humidum, quoniam cùm ſe promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iuſto maiorẽ, qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut ſcabras, & retorridas facere. Perdenſam humum cœleſteis aquas non ſorbere, nec facilè perflari, facilimè perrumpi, & præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret: eademq; uelut conclauſa, & coarctata ſemina comprimere, atq; ſtrangulare. Raram ſupra modum uelut per infundibulũ tranſmittere imbres, & ſole, ac uento penitus ſiccari, atq; exareſcere. Grauem terram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla ſuſtineri, pinguiſsimam, & lætiſsimam luxuria, macram, ac tenuem, ieiunio laborare. Opus eſt, inquit, inter has tam diuerſas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoq; noſtris deſideratur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, denſi, & rari, certo, & quaſi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ uineis deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alteram partẽ propẽſius, ut calidior terra ſit, quàm frigidior, ſiccior quàm humidior, rarior quàm denſior, & ſiqua ſunt his ſimilia, ad quæ contemplationem ſuam dirigat

gat, qui uineas inſtituet: quæ cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cùm ſuffragatur etiã ſtatus cœli, cuius regionem, quã ſpectare debeãt uineæ, uetus eſt diſſenſio, Saſerna maxime probante ſolis ortum, mox deinde meridiẽ, tum occaſum, Tremellio Scrofa præcipuã poſitionẽ meridianã cenſente, Vergilio de induſtria occaſum repudiante,

Ne'ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtimẽt ei ſubiectas feraciſsimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimũ uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciantur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamẽ non infeſtabuntur auſtris, euriſq;, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uẽtis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio cõmittentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni ſeptentrioni rectius opponẽtur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

Quomodo terra paſtinetur. CAP. XIII.

EIus autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt, quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus uertendi, & ſubigendi agri minime uſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunq; cõſeruntur. Scrobibus uineta ſic ponuntur. Quibus uitem mos eſt ſcrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinem, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iuſta latera foſſarum cõſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt: duabuſq; gemmis ſupra terram eminere paſsi repoſita humo cætera coæquãt, quæ faciunt in eadem linea intermiſsis totidem pedum ſcamnis,

dum

dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuiq; mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantum terra uerſetur, minimum eſt quinq; pedum interordinium, ſeptem maximum: ſin bubus, et aratro, minimum eſt ſeptẽ pedum, ſatis amplum decem. Nonnulli tamẽ omnẽ uitem per denos pedes in quincũcem diſponunt, ut more noualiũ terra trãſuerſis, aduerſisq; ſulcis proſcindatur. Id genus uincti non conducit agricolæ, niſi ubi lætiſsimo ſolo uitis amplo incremento conſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationẽ imitari ſtudẽt, paribus alternis omiſsis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigũt: fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum uitem, uel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum ſulcum, latum pedum quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius ſpatium crudum relinquunt: atq; ita ſequentem ſulcum infodiunt: quod cùm per definitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuiradices, uel deciſos quàm recentiſsimos palmites nouellos erigunt, cõſitis compluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quòs poſteaquàm conualuerint, crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus propagent, atq; ordinẽt uineam paribus interuallis: ſed eæ, quas retulimus, uinearũ ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpãdæ, aut repudiandæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere. Ac primùm ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſylueſtri loco, quem uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, & ſum moueri debet, ne poſteà foſſorẽ moretur, ne'ue iam paſtinatum ſolum iacentibus mollibus imprimatur, & exportãtiũ ramos, atq; trũcos ingreſſu proculcetur. Neq; enim parum

refert

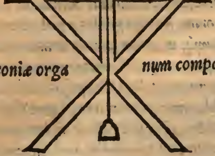
refert ſuſpenſiſsimum eſſe paſtinatum, & ſi fieri poſsit, ueſtigio quoque inuiolatum, ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quancunque in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed tenerò uelut nutritio ſinu recipiat, & cœleſtes admittat imbres: eosq; alendis ſeminibus diſpenſet: ac ſuis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus altè duos pedes, & ſemiſſem infodiendus eſt, accliuis regio treis. Præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniam cùm à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum: niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſsis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro Rauennate) plus quàm ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium eſt, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatam paſtionis altitudinē. Sed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit: tum per omne ſpatium gradus æqualiter mouēda linea eſt: obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo: opus eſt autem perito, ac uigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcumq; uacuari, ac totū ſpatium crudi ſoli cum emota iam terra committi, ſicut præcepi ſuperiore libro, cū arandi rationē traderē, monendo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durū, ſummis glebis obtegatur: ſed huic operi exigēdo quaſi quādā machinā cōmenti

maio

maiores noſtri, regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam uocant ruſtici.

Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaq; huic machinæ quaſdam partes adiecimus, quæ contendentium litẽ, diſputationemq́; dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem Græcæ literæ x decuſſauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam ſuppoſitæ baſi ad perpendiculum normata inſiſteret: deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere uirgulæ, fabrilem libellam ſuppoſuimus.

Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſſum eſt, litem

tem domini, & conductoris ſine iniuria deducit. Nam *ſtella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ foſſæ ſolum metitur, atq; perlibrat, quia ſiue pronum, ſeu reſupinum eſt, poſitione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec patitur exactorem operis decipi: ſic permenſum, & perlibratũ opus in ſimilitudinem ueruacti ſemper procedit: tantumq; ſpatij linea promota occupatur, quãtum effoſſus ſulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus præparandi ſoli probatiſſimum eſt.*

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia.

CAP. XIIII.

S*Equitur opus uineæ conſerendæ, quæ uel uere, uel autũno tempeſtiuè deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut cãpeſtris, & uliginoſa planicies: rurſus autumno ſi ſicca, ſi calida eſt aëris qualitas, ſi exilis, atq; aridus campus, ſi macer præruptus'ue collis: uernæq; poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab Idibus Februarijs uſq; in æquinoctium: rurſus autũnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunq; ab agricolis uſurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neq; enim ſeminarijs ſtudent, nec uſum habent faciendæ uiuiradicis: hanc ſationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præſtet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calorẽ, & frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat: deinde adoleſcit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; ſit tẽpeſtiua edendis fructibus, tum etiam nihil dubium eſt ſæpius translatũ: poteſt tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conſeri ſoluta, & facili*

terra: cæterum denſa, & grauis utiq; uitem deſyderat.

Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo quàm nouali. CAP. XV.

S*Eritur ergo prius in emundata, inoccataq;, & æquata paſtinatione, macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſsis: mediocri, ſenis: in pingui uerò ſeptenûm pedum ſpatia danda ſunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq; materiæ diffundantur: hæc in quincuncem uinearum metatio expeditiſsima ratione conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum ſpatijs purpura, uel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur: eáq; ſic denotata per repaſtinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus ſpatijs ordines diriguntur: quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobemq; alternis omiſsis per ordinem ſpatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes: in hanc menſuram ſcrobibus depreſsis uiuiradices ita deponuntur, ut à media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrarijs frondibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium eſt primum quam recentiſsimam, & ſi fieri poſsit, eodem momento, quo ſerere uelit: de ſeminario transferre plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam ueluti ueteranam uitem totam exputare, & ad unã materiam firmiſsimam redigere, nodoſque, & cicatrices alleuare: ſi quæ etiam radices (quod maximè cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare, ſic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim uitare facile eſt per imũ ſolum iuxta diuerſa latera foſſarum*

diſpoſi

diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli nõ excedant quinq; librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis, & uapores æſtatis propulſare radicibus: quẽ ſecutus Vergilius tutari ſemina, & muniri ſic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode conchas:

& paulo pòſt: —Iamq; reperti

Qui ſaxo ſuper, atq; ingentis pondere teſtæ

Vrgerent: hoc effuſos munimen ad imbres,

Hoc ubi biulca ſiti findit canis æſtifer arua.

Idemq; Pœnus autor probat uinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem uires mouere, quòd illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hyemem frigentem, & humidã ſcrobibus inferre calorẽ tempeſtiuum, ac per æſtatem uirẽtibus alimentũ, & humorẽ præbere. Si uerò ſolum, cui uitis cõmittitur, uidetur exile, longius accerſitam pinguẽ humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit uineis. CAP. XVI.

EXiguẽ humidum paſtinatum ſationi conuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoſo ſemen committitur: idq; cum ſupra ſummã ſcrobem cõpluribus internodijs productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terrã relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis completur. Coæquato, deinceps paſtinato malleolus ordinarijs uitibus interſerendus eſt: cumq; ſat erit medio ſpatio, quod uacat inter uites per imam lineam depangere. Sic enim melius & ipſe conualeſcit, & ordinarijs ſeminibus modicè uacuum ſolum ad culturam præbebit iter: in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem ſuum, præſidij cauſa quorum ex numero propagare poſ-

ſit in locũ demortuæ uitis, quinq; malleoli pangendi ſunt, per ſpatium pedis, isq; pes à medio interordinio ſumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis diſtent: tali conſitioni Iulius Atticus abunde putat eſſe malleorum ſexdecim millia. Nos tamen plus quatuor milibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. CAP. XVII.

DE poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire: idq; per gemmas quinas, uel etiam ſenas partiti complureis taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisq; aſſentior his autoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partẽ materiæ, ſolamq; eam, quæ eſt iuncta cum uetere ſarmento, probauerunt. Cæterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici uocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit à matre, & quaſi micuit, atq; proſiluit, ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit. Hanc ergo prudentiſſimi agricolæ negauerunt conſeri debere: nec tamẽ ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipſis in re ruſtica multum callẽtibus prompta erat, & ante oculos penè expoſita: omnis enim fœcundus pampinus intra quintam, aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quãuis longiſſima uel ceſſat, uel perexiguos oſtẽdit racemos: quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt. Malleolus autẽ ſic ab iiſdẽ pangebatur, ut nouello ſarmento pars aliqua ueteris hæreret: ſed hanc poſitionẽ dãnauit uſus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depreſſum, atq;

obru

obrutum celeriter humore putreſcebat, proximasq́; radices teneras, & uixdum prorumpentes uitio ſuo enecabat: quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox *Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi autores patrem, atque filium Saſernam ſecuti, quicquid reſidui fuit ex uetere palma per ipſam commiſſuram, qua naſcitur materia noua, reſecuerunt, atq; ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.*

Quæ obſeruare debet qui uitem ponit.

CAP. XVIII.

S*Ed Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit.* Paſtinū *uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur: unde etiam repaſtinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio reſtibilis uineti erat: nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparetur, repaſtinatum uocat: ſed redeamus ad propoſitum, uitioſa eſt (ut mea fert opinio) Iulij Attici ſatio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: eiusq́; rei uitandæ non una ratio eſt.* Primum *quòd nulla ſtirps antè quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata ſine iniuria depoſita eſt: deinde quicquid recuruum, & ſurſum uerſus ſpectans, diuerſum eſt: cum tempeſtiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori: & uelut uncus infixus ſolo antè quàm extrahatur, prærumpitur.* Nam *fragilis eſt ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitiū, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda iſta prætercam, certè illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo.* Nam *paulò antè cum de ſumma parte ſarmenti diſ-*

putarem, quam ſagittam dixeram uocitari, colligebam fore intra quintum, uel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ ueteri ſarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundam partem conſumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimantur, merſiq́; non materias, ſed radices creant: ita euenit, ut quod in ſalicto cõſerendo uitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem ſi uolumus detortum depangere: nec dubiũ, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteriles, uel certè minus feraces, quos ruſtici uocãt racemarios: quid quod plurimum intereſt, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricẽ ducat. Nam ſi id factũ non eſt, uelut per fiſtulã, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq́; trũcum cauat: unde formicis, alijsq́; animalibus, quæ putrefaciunt crura uitium, latebræ præbentur: hoc autem euenit retortis ſeminibus: cum enim per exemptionem imæ partes eorũ perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictiſque animalibus celeriter ſeneſcunt, quare pãgendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertũ eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facilè continetur, ac deprimitur: idq́; ſarmentũ ſic depreſſum citius coaleſcit. Nam & radices è capite, qua reciſum eſt æquè mittit: quæ cùm exercuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa, quæ reflexa, & reſupina more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quàm

Quàm longus debet eſſe malleolus.

CAPVT XIX.

LOngitudo, quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus: ille ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. ſed hæc in plano. Nam in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigemmem, qui eſt paulò minor dodrante, longior utique ſemipede, isq́; non ab eo trigemmis dictus eſt, quòd omnino trium oculorum eſt, cùm fere circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quòd his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidemq́; gemmas habet. Super cætera illud quoq; ſiue malleolum, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo, ne ſemina exarcſcant, immodicũ uentum, ſolemq́; uitare, qui uterq; non incommodè arcetur obiectu ueſtis, aut cuiuslibet denſi tegminis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, uel certè placidi ſpiritus diem. Nam ſol umbraculis facilè depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt, an plurium generum uites habendæ ſint, eæq́; ſeparatæ, & diſtinctè ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim. Prius diſſeremus de eo, quod primùm propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint.

CAPVT XX.

PRudentis igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerumq́; quammaximum eius ſemper augere. Sed

re. Sed prouidentis eſt diuerſa quoq; genera deponere: neque enim unquam ſic mitis, ac temperatus eſt annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: ſiue enim ſiccus eſt, id, quod humore proficit, contriſtatur, ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet, ſeu frigidus, & pruinoſus, quod non eſt patiens uredinis, ſeu feruens, quod uaporem non ſuſtinet. Ac ne nunc mille tempeſtatum iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid, quod uineas offendat: igitur ſi unum genus ſeuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium eſt, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit ſubſidium, cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint: at ſi uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea cauſa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, ſed quod iudicauerimus eximium genus, id, quantæ multitudinis poſſumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod eſt tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; catenus uelut lectarum quoddam contenti ſimus tetartæo, ſatis eſt enim per quatuor, uel ſummum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri: de altero quod mox propoſueram, nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ uites, deponendæq; ſint in proprios hortos ſemitis, ac decumani diſtinguendæ: nec quod ipſe potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quiſquam eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Eſt enim omnium ruſticorum operum difficilimum, quia, & ſummam diligentiam legendis deſyderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis, in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus eſt, ſed interdum (quod ait diuinus autor Plato) *rei nos pulchritudo trahit, uel ea conſectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ conſequi nequeamus. Iſtud tamen, ſi ætas ſuppetat, & ſcientia,*

facul

facultasq́; cum uoluntate congruant, non ægerrimè perficiemus, quamuis non omnino minimè ætatis ſpatio perſeuerandum ſit, ut magnus numerus per aliquot annos diſcernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter ſimilitudinē coloris, aut trunci, flagellorum'ue dignoſci nequeunt, maturo fructu, folijsq́; declarantur, quam tamen diligentiā niſi per ipſum patremfamiliâs exhiberi poſſe nō affirmauerim: nā crediſſe uillico, uel etiā uinitori ſecordis eſt, cū qđ longè ſit facilius, adhuc ꝑpauciſſimis agricolis cōtigerit, ut nigri uini ſtirpe carcāt, quāuis color uuæ poßit uel ab imprudētißimo dcprehēdi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. CAP. XXI.

ILla tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrimè quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint ueteranæ uineæ, ut ſeparatorum ſurculorum cuiuſque generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos milia malleolorum ex inſitis percepturos: atque ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis compellere poteſt: & ut à leuioribus incipiam, primum quòd ad omnem rationem uitæ, non ſolum agricolationis, ſed cuiuſq; diſciplinæ, prudentem delectant impenſius ea, quæ proprijs generibus diſtinguuntur, quàm quæ paßim uelut abiecta, & quodam aceruo confuſa ſunt. Deinde quòd uel alieniſſimus ruſticæ uitæ, ſi in agrum tempeſtiuè conſitum ueniat, ſumma cum uoluptate naturæ benignitatem miretur: cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs beluolæ reſpondent. Illinc arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ, baſilicæ'ue conueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodā puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit ubera. Inter quæ fauente libero foetis pal

tis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micātis, undiq; uerſicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nam & paterfamiliâs libentius ad ſpectaculū rei ſuæ quanto eſt ea luculentior deſcendit, & quod de ſacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honeſtum.

Verùm quocunq; domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in deſcriptis etiā uitibus contingere poteſt, illa, quæ ſunt maximè ſpectanda, perſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quā ob cauſam, qui ſeparata generibus uineta non habet, patiatur alterum incōmodum neceſſe eſt, ut aut ſerum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut ſi maturitatē ſerotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuijsq;, aut uentis laceſſita dilabitur. Si uerò interiectibus capere cuiuſq; generis fructum aueat, primùm neceſſe eſt, ut uindemiatorū aleam ſubeat, neq; enim ſingulis totidem antiſtites dare poteſt, qui obſeruent, quiq; præcipiant, ne acerbæ uuæ cū maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſus'que in unum multarū ſapor, uetuſtatis impatiens fit: atq; ideo neceſſitas cogit agricolam muſti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, ſi uenditio uel in annū, uel in æſtatem certè deferri poßit. Iam illa generū ſeparatio ſummam commoditatem habet, quòd uinitor ſuam cuiq; facilius putationem reddet, cum ſcit cuius notæ ſit hortus, quē deputet: idq; in uineis non conſemineis obſeruari difficile eſt, quia

maior

maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo uitis neq; foliũ notabile gerit, ac multum intereſt plures'ne an pauciores materias pro natura cuiuſque ſtirpis uinitor ſummittat, prolixis'ue flagellis incitet, an anguſta putatione uitem coërceat. Quin etiam quam cœli partẽ ſpectat genus quodq; uincti plurimum refert, neq; enim omni calido ſtatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, ut alij meridiano axe conualeſcant, quia rigore uitiantur: alij ſeptentrionem deſiderent, quia contriſtentur æſtu, quidam temperamento lætentur orientis, uel occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorum, qui genera per hortos ſeparat. Illam quoq; non exiguam ſequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & ſumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt, tempeſtiuè leguntur, & quæ nondum maturitatem cœperunt uuæ, ſine diſpendio differuntur. Nec pariter uetus, atq; tẽpeſtiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitq; plureis operas quantocunque pretio conducere. Iam & illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiuſq; generis non miſtum, ſed uere merum condere, ac ſeparatim reponere, ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus, quæ genera cum ſic diuiſa ſunt, quia nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur: neq; enim poſt annos quindecim, uel paulò plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu, quoniam ferè omne uinum poſt id tempus eam qualitatem ſortitur, ut uetuſtate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere inſtituimus, utiliſſima eſt generum diſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, ut diuerſæ notæ non alias conſeras uites, quàm quæ ſaporem conſimilem, fructumq; maturitatis eiuſdem præbeant. Potes iam (ſi te cura pomorum

rum tangit) ultimis ordinbus in ea uineti fine, que ſubiacet ſeptentrionibus,ne cum increuerint obumbrent, cacumina ficorum, pirorum'ue, & malorum depangere,quæ uel inſeras interpoſito biennij ſpatio, uel ſi generoſa ſint, adulta transferas.Hæc de poſitione uinearũ.Supereſt pars antiquiſsima, ut præcipiamus etiam cultus earũ, de quibus ſequenti uolumine pluribus diſſeremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. IIII.

Contra opinionem Attici,& Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. CAP. I.

C*VM de uineis conſerendis librum à me ſcriptum Publi Siluine compluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdam repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, unum tamen atque alterum reprehendiſſent, quippe ſeminibus uineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneam,quam Celſus,& Atticus prodiderant, ſingulasq; uiuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cum permiſerint iiſdem illi autores minore ſumptu geminis diductis duo continua per ordinem ueſtire pedamenta,quæ utraque ambiguam magis habent æſtimationem, quàm ueram. Etenim(ut quod prius propoſui, prius refellam) ſi cõtinenti bipedanea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius paſtinare tam humili menſura*

uitem

uitem poſituri? Dicet aliquis, ut ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non arceat, nec duricie ſua repellat nouas irrepentes radiculas. Iſtud quidē contingere poteſt etiam ſi ager bipalio moueatur, & deprimantur ſemina in regeſto, quod eſt fermentatum, plus dupondio ſemiſſe: nam ſemper in plano refuſus egeſta humus tumidior eſt, quàm gradus ſoli crudi: nec ſanè poſitio ſeminum ſibi altum cubile ſubſterni deſiderat. Verum abunde eſt ſemipedaneam conſitis reſolutam uitibus terram ſubijcere, quæ uelut hoſpitali, atque etiam materno ſinu recipiat incrementa uirentium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, ubi cum ſcrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici ſubijcimus. Verior igitur cauſa eſt depreſſius paſtinandi, quoniam iugata uincta melius conſurgunt altioribus demiſſa ſcrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu uitis plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq́; iugo deſtinatur, altiore fundamento ſtabilienda ſit, & ſi modo ſcandit excelſius, plus alimenti, terræq́; deſiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea ſcrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum proſunt agricolarum ſtudio præcipua commoda humilis poſitionis, quòd & celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigantur multo ſoli preſſa pondere, fiantq́; uberiora, quæ leniter ſuſpenſa ſunt. Nam utraque iſta Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo ualidiorem, fertilioremq́; ſtirpem reddit, quod non facerent ſi non laborarent altius demerſa ſemina. Quid quòd repaſtinata humus, dum eſt recens ſoluta, laxaq́; uelut fermento quodam intumeſcit? cum deinde non longiſſimam cepit uetuſtatem, cōdenſata ſubſidit, ac uelut innatantes radices

uitium

uitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc autem minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura uitis demittitur. Nam *quòd in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non eſt dupondij, & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poßit, cum præſertim, quod paulò antè retulimus, depreßior arbuſtiuæ uitis ſatio tamen effugiat prædictum incommodum.*

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. CAP. II.

A*Lterum illud, quòd minori impenſa duos palos unius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo uideantur ſtatumina, & mox uiuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut ſæpe uenit, uel nigri eſt generis, uel parum fertilis, non in uno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quanquam etiam generoſæ ſtirpis uitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudētiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem factura ſit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit, quòd mergi mox facilè radicantur, ita ut quæq; uitis ſuis radicibus tanquam proprijs fundamētis innitatur. Hæc autē, quæ toto proſtrata corpore cum inferius ſolum quaſi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendium conſectari, quod in utranque partem longe maius afferre poßit diſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis promiſſum*

promiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſsidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

IN *omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) plerią; noua opera fortius auſpicantur, quàm tuentur perfecta.* Nam *quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenuè fabricant nauigia, nec conſummata perinde inſtruunt armamentis, miniſtriſq;: quoſdā emacitas in armentis, quoſdam exercet in comparandis mancipijs, ſed ijſdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs, uotis'que quæſitos auarè nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis.* Quid *ijs colligitur? ſcilicet plerunque ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas antè quàm pubeſcant, uarijs ex cauſis deſtituunt. Alij ſumptum annuum refugientes, & hunc primum reditum certiſſimum exiſtimantes impendere nihil, quaſi planè fuerit neceſſe uineas facere, quas mox auaritia deſererent.* Nonnulli *magna potius, quàm culta uineta poſſidere pulchrum eſſe ducunt.* Cognoui *iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſciteq; exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum uel maximè uineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maximè impatiens, quæ plerunque nimio labore, & ubertate conſumitur, peritq; ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet.* Nouella *ucrò*

uerò, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, ut nullis deinceps impenſis recreari poßit. Igitur *ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formanda, quod niſi fecerimus, omnis impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſq; rei tem peſtiuitas reuocari queat.* Experto *mihi crede* Siluine, *bene poſitam uineã boniq; generis, & bono cultore nunquã non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe.* Idq; *non ſolum ratione, ſed etiam exẽplo nobis idem* Græcinus *declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum* Paridium *quendam* Veterenſem *uicinum ſuum duas filias, & uineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotẽ, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum.* Minorem *deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri.* Nec *ſic ex priſtino reditu detraxiſſe.* Quo *quid conijcit? niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuerſam.*

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

ET *nos igitur* Publi Siluine *magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus, quarum conſitionis ſola illa commodißima ratio eſt, quam priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternatur, & ad frontem eius ab imo uſq; recta materies erigatur, calamo'que applicetur, id enim præcipuè obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreßis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius dirig*

dirigantur. Nam uitis ſupina, & uelut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquã uitem plerũq; ſauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo uſq; ab imo ſcrobis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus. ac deinde duabus gemmis ſuper extantibus terrã coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foßionibus paſtinatum reſoluere, atq; in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.

A conſitione omnibus menſibus fodiendũ, & curandum, ne herbæ naſcantur. CAP. V.

NVmerus autem uertendi ſoli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non eſt, cùm quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foßionẽ conueniat. Sed quoniam impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſq; uiſum eſt, ex Calendis Martijs uſque in Octobres trigeſimo quoq; die nouella uineta confodere, omneſq; herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ niſi manu eliguntur, & in ſummũ reijciuntur, quantulacunq; parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, & uitium ſemina ita perurunt, ut ſcabra, atq; retorrida efficiant.

De pampinatione, malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

EA porrò ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, optimum eſt ab initio ſic formare, ut frequenti pampinatione ſuperuacua detrahantur: nec patiamur plus quàm in unam materiam uires, & omne alimentum conferre, pri-

mò tamen bini pampini ſummittuntur, ut ſit alter ſubſidio, ſi alter fortè deciderit. Cum deinde paulum induruere uirgæ, tum deteriores ſingulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ ſunt procellis uentorum decutiantur, molli, & laxo uinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdã manibus adminicula comprehendant. Hoc *ſi operarum penuria facere prohibet in malleolo, quẽ & ipſum pampinare cenſemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendũ eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris proſpicienus. Sed ut ſingulis materijs ſeruiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut ſequentis anni iugum exuperent, & in fructum curuari poſſint.* Ad *quam menſuram cum increuerint, cacumina infringenda ſunt, ut potius craßitudine conualeſcant, quàm ſuperuacua longitudine attenuẽtur.* Idem *tamen ſarmentum, quod in materiam ſubmittimus, ab imo uſq; in tres pedes, & ſemiſſem pampinabimus, & omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſuprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari ſuperiorem partem, quàm æſtiuo tempore pampinari, quoniam ex eo loco, unde nepotem ademeris, confeſtim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cum fructu germinet.*

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur, CAP. VII.

O*Mnis autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dum adeò teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutiantur.* N*am ſi uehementius induruerint, aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut falce deputandi, quod utrunque uitandum*

dum eſt. Alterũ quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris. Alterum quia ſauciat, quod in uiridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxium eſt. Neq; enim catenus plaga cõſiſtit, qua ueſtigiũ fecit acies: ſed æſtiuis caloribus falce uulnus penitus impreſſum, latius inareſcit ita, ut non minimã partem de ipſo matris corpore enecet. Atq; ideo ſi iam caulibus duris falcem adhibere neceſſe eſt, ij paulùlum ab ipſa matre recidendi, & uelut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiant iniuriam, catenus qua naſcuntur à latere palmitis. Vltrà enim non ſerpit uaporis uiolentia. In malleolo ſimilis ratio eſt pampinandi, & in longitudinem eliciẽdi materiã, ſi eo uelimus adminiculo uti, quod ego ſæpe feci: ſed ſi propoſitum eſt utiq; recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit pedalẽ longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior. Atq; hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. CAP. VIII.

SEquens deinde tempus (ut prodidit Celſus, & Atticus, quos in re ruſtica maximè noſtra ætas probauit) ampliorẽ curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris priuſquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda eſt, quod opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, caſq; prudens agricola ferro decidit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea ſumma parte terreni radices agat, quæ & frigore infeſtentur, & caloribus maiorem in modum æſtuent, ac uehementer ſitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipedem natum eſt, cum ablaqueaueris, recidendũ eſt. Sed huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ traditur in

ſuperiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, minimeq; applicandum ferramentum ipſi matri, quoniam ſi iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio conueniet, atq; ita radiculas præcidere, quæ ſic ademptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõſummato, ſi eſt hyems in ea regione placida, patens uitis relinquenda eſt, ſin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacuſculi æquandi ſunt. Si uerò etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erunt, aliquid fimi, uel, ſi eſt cõmodius, columbini ſtercoris, aut in hunc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſeſtarios, antè quàm uitem adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autũnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis conualeſcat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

Ablaqueationem deinde ſequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterũ autorũ uitis ad unam uirgulã reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terrã relictis. Quæ putatio non debet ſecundũ articulũ fieri, ne reformidet oculus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi trãſuerſa fuerit cicatrix, cœleſtẽ ſuperincidentẽ aquã cõtineat. Sed nec ad eam partẽ, qua eſt gẽma, uerùm ad poſteriorem declinatur, ut in terram potius deuexa

uexa, quàm in germen delacrymet. Nanq; *defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.*

Quod ſit optimũ tempus putãdi. CAP. X.

P*Vtandi autem duo ſunt tempora, melius autem (ut ait* Mago*) uernum, antè quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat.* Hunc *autem ſecuti ſunt* Celſus, & Atticus. Nobis *neq; anguſta putatione coërcenda ſemina uidentur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq; utiq; uerno recidenda.* Sed *primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foßionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, ut robur accipiant.*Nec *plus quàm uni materiæ ſeruiãt: quam ut educauerint, autumno, uel uere ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atq; ita in iugũ imponenda.*Ea *enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugũ extulit.* Quod *tamen apud paucos agricolas, & raro contingit.* Ideoq; *prædicti autores primitias uitis reſecare cenſuerunt.* Sed *nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio eſt: nã ubi cœlũ frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt.* Vbi *uerò aprica loca ſunt, mollesq; hyemes, optima, & maximè naturalis eſt autumnalis, quo tempore diuina quadã lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.*

Quomodo malleolus reſecandus ſit. CAP. XI.

H*Oc facere ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſecueris, cenſeo: nam illam ueterem opinionem damnauit uſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod fruſtra* Vergilius, & Saſerna, Stolonesq;, & Catones *timuerunt, qui non ſolùm*

in eo errabant, quòd primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & pòſt biennium cùm uiuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum, ut è duro pullularet: nos autem magiſter artium docuit uſus, primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſylueſcere: nec rurſus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam ſuperficiem amputemus: nam id quidem maximè contrarium eſt. Primum *quòd cùm ad terram decideris, ſemina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias efferunt: ſiquidē è duro quæ pullulant, omnium confeßione, pāpinaria ſæpißime fructu carent. Media igitur ratio ſequēda eſt, ut neq; ſolo tenus malleolum recidamus, nec rurſus in longiorem materiam prouocemus: ſed annotato ſuperioris anni pollice ſupra ipſam commiſſuram ueteris ſarmēti unam, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.*

Quemadmodum pedanda ſit uinea. & de canterio. CAP. XII.

P*Vtationem ſequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm hic annus nondum uehementer palum, aut ridicam deſiderat: notatum eſt enim à me plerunq; tenerā uineam melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquieſcere: itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas ſingulis uitibus applicabimus, aut ſi regionis conditio permittit, uetera deponemus haſtilia, quibus adnectantur ſingulæ trāſuerſæ perticæ in imā partē ordinis, quod genus iugi canteriū uocant ruſtici: plurimum id refert eſſe, quod paulùm infra curuationem uitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius*

ſe ſun

ſe fundat, quàm in edita, uentosq́; facilius ſuſtineat ſubnixus cantcrio. Idq́; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. CAP. XIII.

DEinde ſequatur alligator, cuius officium eſt, ut rectam uitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut quibuſdam placuit autoribus, obſeruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (ſi fortè curuus eſt) ſequendum putet, nam ea res uncam uitem facit, ſiue (ut Attico, *& nonnullis alijs agricolis uiſum eſt) inter uitem & palum ſpatium relinquetur, quod nec mihi diſplicet.* Recta *arundo adiungenda ſtirpi eſt, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda.* Vinculi *genus quale ſit, quo religantur ſemina, plurimum refert.* Nam *dum nouella uinea eſt, quàm molliſſimo nectenda eſt, quia ſi uiminibus ſalicis, aut ulmi ligaueris, increſcens uitis ſeipſam præcidit. Optima eſt ergo geniſta, uel paludibus deſectus iuncus, aut ulua. non peſſime tamen in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoq; folia.*

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus ſit. CAP. XLIII.

SEd & malleolorum ſimilis cura agẽda eſt, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinent, iungentur. is, ut dixi canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt: neq; enim editior eſſe debet pedali altitudine, ut ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur. inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim ſoli terga conuertat: hanc planã foſſuram maximè nos probamus: nam illa, quam in Hiſpania *hybernam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media*

ſpatia interordiniorum conſeritur, ſuperuacua nobis uidetur, quia iam præceßit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſumma, & ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos tranſmiſit imbres: numerus autem foßionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una minus: nam utique frequenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo uites inumbrent, nec patiantur herbam ſubereſcere. Pampinationis *eadem debet eſſe ratio huius anni, atque prioris, adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerari.*

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

SEd cùm annicula, menſiumq́; ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti: uel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahendus: nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri: nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt: mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculum uitis curuatur, atque ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugũ euocatur. Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſque ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali, bima deinde præciditur proximè palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt: & id, quod à matre abſciſſum recens erit, confeſtim altè circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum

imum ſolum præciditur, adobruiturq́; ut & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectum progermunet: tempus autem non aliud magis idoneum eſt hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. ut hybernis menſibus ſuas radices confirmet: nam ſi uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubitò deſtitutus langueſcit.

Quo tempore uiuiradix transferenda ſit.

CAPVT XVI.

EAdem ratio eſt in transferendo malleolo: nam in ſecundo autumno, ſi cœli, & loci qualitas patitur, commodiſſime poſt Idus Octob. exemptus conſeritur: ſin autem aliqua terræ, uel aëris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur: neque diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat: & ordinaria ſemina infeſtet: quæ quanto celerius libtrata ſunt conſortio uiuiradicum, tanto facilius conualeſcunt: at in ſeminario licet trimam, atque etiam quadrimam uitem reſectam, uel anguſtè putatam cuſtodire, quoniam non conſulitur uindemiæ: cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita uinea, id eſt tertio autumno uehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedanda eſt, idq́; non ut libet, aut fortuitò faciendum: nam ſiue prope truncum defigitur palus, pedali tamen ſpatio recedendum eſt, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat: isq́; palus ſic ponendus eſt, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uiolentiam, uitemq́; protegat, ſiue medio interordinio pangetur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato ſolo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum ſuſtineat. Nam quanto propius truncus cum ridica ſtatuitur, etiam leuiter defixa ſtabilior eſt, quoniam

contingens uitem mutua uice ſuſtinetur, & ſuſtinet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, eaq́; uel ſaligneis perticis, uel compluribus quaſi faſciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum: nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ erunt, niſi ſi tamen gracilitas uitis alicuius anguſtiorem putationem deſyderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. CAP. XVII.

PErticæ iugum firmius faciũt, minusq́; operoſum, arundines pluribus operis iugantur, quoniam & pluribus locis nectuntur: eæq́; inter ſe conuerſis cacuminibus uinciendæ ſunt, ut æqualis craßitudo totius iugi ſit: nam ſi cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturũ fructum proſternit, & canibus, ferisq́; reddit obnoxium. At cum iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum eſt, ferè quinquennij præbet uſum: neq; enim eſt alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biennij: nam & autumnalis ablaqueatio ſedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ: hoc enim opus nunquam intermittendum eſt, quin omnibus inſtauretur annis. Neque enim ea, quæ ſeruntur à nobis, immortalia eſſe poſſunt, attamen æternitati eorum ſic conſulimus, ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occidionem uniuerſum genus perduci patimur complurium annorum negligentia: quin etiam crebræ foßiones dandæ, quamuis poßit una detrahi culturæ prioris anni: pampinationes quoq; ſæpe adhibendæ: neq; enim ſatis eſt ſemel, aut iterũ tota æſtate uiti detrahere frondẽ ſuperuacuam. Præcipuè autẽ decutiendæ ſunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint: item

ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint, quamuis largos fructus oſtendãt, detrahẽdi ſunt eis ſinguli palmites, quò lætior, quæ ſupereſt materia conſurgat, & reliquum melius educet fructũ: poſt quadrageſimũ, & alterũ mẽſem perfecta uindemia, ſic inſtituẽda eſt putatio, ut ſubmiſsis pluribus flagellis, uitis in ſtellam diuidatur. Sed putatoris officium eſt pedali ferè ſpatio circa iugum uitem compeſcere, ut è capite quicquid tenerum eſt, per brachia emiſſum prouocetur, & per iugum inflexũ præcipitetur, ad eam menſuram, quæ terram non poßit contingere: ſed modus pro uiribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, quàm quibus uitis ſufficere queat: ferè autem prædicta ætas læto ſolo, truncoq; tres materias, raro quatuor deſiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in ſtellam decuſſari, atque diduci, niſi & palmites adiugentur: quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi ſimplici ordine fuere contenti: uerùm ſtabilior eſt uinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibuſdam diſtinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique ſubnixa, quàm quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtipatur: poteſt tamen, ſi uel parum latè diſpoſita uinea, uel parum fructuoſa, cœlumq; non turbidum, nec procelloſum habeat, uno iugo contenta eſſe: nam ubi magna uis, & incurſus eſt pluuiarum, procellarumq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pendens plurima præſidia deſiderat, ibi quaſi quadrato circunfirmanda eſt agmine: calidis uerò, & ſiccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum eſt, ut prorepentes

repentes undiq; pampini iungantur, & condenſati cameræ moræ, terram ſitientem obumbrent: contrà frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi, nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq́; ſalubriorem habet: foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. CAP. XVIII.

SEd quando uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodum, quòd plus ſolis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq; æſtimationē in exigendis operibus præbet: neq; enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulorum deſcriptio, quanto eſt minoribus modulis conſita, fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinādum inuitat: nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodeſt uires, & prouētum cuiſcūq; partis uinearū noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, ut minus colenda ſint. Vindemiatoribus quoq; hæ ſemitæ, & iugum, pedamentaq́; ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.

De poſitione iugi, & quatens à terra leuandum. CAP. XIX.

DE poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humilimam eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptem. Quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda

tanda eſt. Neq; enim hæc prima conſtitutio uinearum eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinem uitis perducenda eſt. Cæterum quanto humidius eſt ſolum, & cœlũ, humidioresq́; uenti, tanto eſt altius attollendum iugum. Nam lætitia uitium patitur ſe celſius euagari, fructusq́; ſummotus à terra minus putreſcit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multumq́; ad defloreſcendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rurſus exilis terra, & accliuis, torrensq́; æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta competunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

CAP. XX.

PEdatam uineam, iugatamq́; ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimum eſſe debet, ut ſuprà dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem configuret. Id non ſolùm ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad ubertatem, & ad firmitatem, perpetuitatemq́;. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere ſine flexu, atq; impedimento facilius terræ matris alimenta meant, & ad ſummum perueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris ueluti ſalebris, retardante. quare cùm ad ſummum palum recta uitis extenta eſt, capiſtro cõſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curueturq́;. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæq́;

palmæq; ſuperpoſitæ deorſum uerſus curuantur à uinculo: itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rurſusq; curuatura iuxta uinculum materiam exprimit. Quidã eam partem, quam nos præcipitamus, ſupra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruinæ, grandines'ue tantum nocent, quantum religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis. iidẽ tamen palmites prius quàm fructus miteſcant, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putreſcere, aut uentis, ferisq; deuaſtentur. Iuxta decumanum, atque ſemitas palmites intrinſecus flectendi ſunt, ne prætereuntium incurſu lædantur. & hac quidem ratione tempeſtatiua uitis ad iugũ perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis eſt, ad duas gemmas recidẽda eſt, quo uehementiorẽ fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda ſit.

CAP. XXI.

Qvinquennis uineæ non alia eſt putatio, quàm ut figuretur, quemadmodum ſuprà inſtituimus, ne'ue ſuperuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaternisq; brachijs, quæ duramenta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris. cum aliquot deinde annis, quaſi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum eſt. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſiderat. Siquidem luxurioſa uitis niſi fructu compeſcitur, male defloreſcit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. Itaque pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iungere flagella,

nec

nec tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſeruiat palmitibus, niſi ſi admodum nimia ubertas plureis poſtulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figuram obtinet, quæ ſupra hunc modum materijs diſtenditur: nec debemus cõmittere, ut brachia pleniora trunco ſint: uerum aſsiduè, cum è lateribus eorũ flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramẽta, ne iugum excedant, ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur, quæ ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur: ſin aliqua earũ uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq́; idoneum obtinebit, unde uitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidã cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſidiarium appellant, id eſt, ſarmentũ gemmarum duarum: uel trium, ex quo cum proceſſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſuprà uetuſti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulaſcit. Atq; hæc ratio bene inſtitutarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uineæ reſtituantur. CAP. XXII.

SI uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum, conſyderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quia excedunt prædictam menſurã. Nam ſi duorum pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti. Si autem palus trunco eſt applicitus, is à uite ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad lineam pangitur, tranſuerſa deinde uitis ad ſtatumen perducitur, atq; ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſtatumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis. His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerrime

rime prouenit. Hoc tamen ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies trunci, maiorem, at ſi robuſta, & integra, minorem operam deſyderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo ſatiatur, anguſteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridiſsima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequētibus deinde foſſuris terra permiſcetur, ut incitari uitis poſsit, & ab ea maximè parte, quæ uulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunq; autem germen de cicatrice procedit, quod ſiue longius proſiluerit, in flagellum ſummittitur, ſiue breuius, in pollicem, ſiue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri poteſt. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepſit è duro, dummodo ad maturitatem proueniat, ſequente uere ſi non obnodatus, neq; abraſus eſt, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo ſubijcere. Multi ſequentes compendium temporis, tales uineas ſupra quartū pedem detruncant, nihil reformidantes eiuſmodi reſectionem, quoniam ferè plurimarum ſtirpium natura ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulefcant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet, ſiquidē uaſtior plaga niſi habeat ſuperpoſitam ualentem materiam, qua poſsit inoleſcere, ſolis halitu torretur: mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen cum eſt utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut ſuperiecta humus uim ſolis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules tranſmittat, qui poſsint uel ſua maritare ſtatumina, uel ſi qua ſunt uidua in propinquo propaginibus ueſtire. Hæc autem ita fieri debebunt, ſi uineæ altius poſitæ,

ſitæ, nec in ſummo labentcis radices habebunt, & ſi boni generis erũt,nanq; aliter incaſſum dependitur opera,quoniam degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt ingenium,atque ſumma parte terræ uix adhærebunt,& deficient antè,quàm conualeſcant.Altera ergo uinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit,altera funditus extirpanda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit: at ſi cum eius uitio conſenuit,nullo modo reſtituendam cenſemus.Loci porrò uitia ſunt,quæ ferè ad internicionem uineta perducunt,macies,& ſterilitas,terra ſalſa,uel amara,uligo,præceps & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, ualles arenoſæ,arenoſus etiam tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo,nec minus terreno carens,ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis,quæ uitem non alit: Cæterum ſi uacat ijs, & horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rurſus mali generis uineta,quæ quamuis robuſta ſint, propter ſterilitatem fructu carent,ut diximus, emẽdantur inſitione facta,de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam diſputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur.

CAPVT XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis, ac temperata permittit in ea regione,quam colimus,cœli clementia, facta uindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem, cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatem cœperint, nam ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cœli ſtatus frigidus, & pruinoſus hyemis uiolentiam denuntiat,

k in Idus

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonſa ſint, plus materiæ, quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare aut ſequi debeat. CAP. XXIIII.

QVandocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui conſulat. deinde, ut in annum ſequentem quamlætiſſimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cùm ſit per quatuor diuerſa parteis, totidem cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cùm contrarias inter ſe qualitates habeant, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent, nec patiantur antè maturitatem fructum inareſcere. Orientis, atque occidentis haud ſanè magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pari horarum

rarum numero ſub utroque axe uitis accipi. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipſius ſtirpis lætitia. Hæc in uniuerſum, illa per parteis cuſtodienda ſunt. Nam ut ab una uite quaſi à quibuſdam fundamētis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroq́; alleuanda eſt, ut hybernas aquas reſpuat. Nam præſtat ex uulnere ſobolem repullſcentem uellere, quàm nodoſam, & ſcabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atque putreſcit. Perennatis deinde quaſi pedibus crura ipſa, trunciq́; circunſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerrucæ ſimilis furunculus relinquatur, niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uerò trunci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut aquis, noxijſ'ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis eſt, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum eſt: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem. Neque eſt difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamq́; prohibet. Solem etiam, & pluuias arcet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fructum uiridem conſeruat. Cortex quoque aridus, fiſſusq́; per ſumma trunci dependens corpore tenus delibrandus eſt, quòd & melius uitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit, & minus uino fecis affert. Iam uerò muſcus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, ſituq́; & ueterno macerat, ferro diſtringendus, & eradendus eſt. Atque hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite ſeruanda ſint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, rotundæq́;

tundæq; fieri debent, nam citius conualeſcunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Tranſuerſæ plus humoris & excipiunt, & cōtinent. Eam culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorſum ſpectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta ſummittito. Brachia tenera, & uiridia ſeruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos reſecato. In quatuor fermè pedes ſupra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes. tum uel unum flagellum, ſi macrior uitis erit, uel duo, ſi plenior, brachio cuiq; ſummittito, eaq; iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij eſſe duas materias. plures'ue patiamur. Nanq; id maximè uuē infeſtat, ubi nō omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure areſcat. Vocatur etiā ſocaneus palmes, qui ſolet in biſurco medius prorepere, & idcirco cum prædicto uocabulo ruſtici appellant, quòd inter duo brachia, quà ſe diuidit uitis, enatus uelut fauces obſidet, atq; utriſq; duramenti alimēta præripit. Hunc ergo tanquā æmulū diligenter ijdē amputant, & abnodāt, priuſquàm corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe ſocaneus ſummittitur. Receiſo enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater ſumminiſtrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum conſtituito, unde ſe pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et ſummiſſis nouis palmitibus, quarū delectus ſcitè faciendus eſt. Nā ubi magna materiarū facultas eſt,

putator

putator cuſtodire debet,ne aut proximas duro,id eſt,à trũco,& capite uitis relinquat,aut rurſus extremas. Nam *illæ minimum uindemiæ conferunt,cùm exiguum fructũ præbent, ſimules ſcilicet pampinarijs,hæ uitẽ exhauriunt,quia nimio fœtu onerant,& uſq; in alterum ac tertiũ palum, quod uitioſum eſſe diximus, ſe extendunt.* Quare *medio in brachio cõmodißimè palmæ ſummittentur,quæ nec ſpem uindemiæ deſtituant, nec emacient ſtirpem ſuam, nonnulli fructus auidius eliciunt,extrema & media flagella ſummittendo,nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando,quod faciendũ,niſi permittentibus ſoli, & trũci uiribus minimè cenſeo.* Nam *ita ſe induũt uuis,ut nequeãt maturitatem capere, ſi benignitas terræ,atq; ipſius trunci lætitia non adſit, ſubſidiarius, idemq; cuſtos in pollicem reſecari non debet,cùm palmæ,ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt.* Nam *ubi ligaueris eas, & in terram ſpectantes deflexeris,infra uinculũ materias exprimes.* At *ſi longius,quàm ritus agricolarum permittit,& à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepſerit, coſtodem ualidum, & quàm maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium,ut ſic reciſa uitis, ac renouata intra iugum contineatur.* Sed *in ſummittendo cuſtode hæc maximè ſunt obſeruanda.*Primum,*ne reſupina cœlum,ſed prona potius plaga terram ſpectet:ſic enim & gelicidijs ipſa ſe protegit,& ab ſole obumbratur, deinde ne ſagittæ, ſed ungulis quidem ſimilis fiat reſectio: nam illa celerius,& latius emoritur, hæc tardius,& anguſtius reformidat.* Quodq; *etiam uſurpari uitioſißimè animaduerto, maximè uitandum eſt.* Nam *dum ſeruiunt decori, quo*

ſit breuior cuſtos,& ſimilis pollici,iuxta articulū ſarmen tum recidunt. Id autē plurimum officit,quoniā ſecundum plagam poſita gēma pruinis,& frigore,tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq́; reſectionem facere poſt gemmam, ne (ut iam anteà diximus) ſuperlacrymet, & gemmantem excæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas nō erit,circunſpiciendus eſt ſurunculus, qui quamuis anguſtiſſime præciſus in modum uerrucæ proximo uere materiam exigat,quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus:ſi neque is reperiatur, ſauciāda ferro eſt, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere. Iam uerò ipſos palmites,quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in ijs recidendis alia conditio eſt, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatricem. Rurſus quicquid è tenero proceſſit,ſicut nepos, parcius detundetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur, preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit:tum etiā magis obnoxius uentis, ſcilicet,quia infirmus de cicatrice prorepſerit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus longitudini modum difficile eſt imponere.Pleriq; tamen in tantum prouocant,ut curuata,& præcipitata per iugum nequeat terram contingere.Nos ſubtilius diſpicienda illa cenſemus:primùm uitis habitum, nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet: deinde ſoli quoq; pinguitudinem

nem, quæ niſi adeſt, quãuis ualidiſſimã uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non menſura: uerum gemmarũ numero æſtimantur: nam ubi maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet euſq; materiam producere, dum penè terrã cõtingat: nihilo minus enim paucis frondeſcet pampinis. At ubi ſpiſſa internodia, frequentesq́; oculi ſunt, quamuis breue ſarmentum, multis palmitibus uireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſariò maximè eſt adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut conſyderet uinitor proximi anni magna, nec'ne fuerit uindemia. Nã poſt largos fructus parcendũ eſt uitibus, & ideo anguſtè putandum, poſt exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam cenſemus, ut duris, tenuiſſimisq; & acutiſſimis ferramentis totũ iſtud opus exequamur: obtuſa enim, & hebes & mollis falx putatorẽ moratur, eoq́; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo, & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum etiam plagæ aſperæ, atq; inæquales, uites lacerãt. Neq; enim uno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerũq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, et ſic uitis laniata, ſcabrataq́; putreſcat humoribus, nec plagæ conſanentur. Quare magnopere monendus putator eſt, ut prolixet aciem ferramẽti, & quantum poſſit, nouaculæ ſimilem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum ſit. Nam plurimos per hanc inſcitiam uaſtare uineta comperi.

Figura falcis. CAP. XXV.

EST autẽ ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. Quæ flectitur, ſinus: quæ à flexu

repentes undiq; pampini iungantur, & condenſati cameræ moræ, terram ſitientem obumbrent: contrà frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi, nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq́; ſalubriorem habet: foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. CAP. XVIII.

SEd quando *uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodum, quòd plus ſolis, & uenti uiribus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq́; æſtimationē in exigendis operibus præbet: neq; enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulorum deſcriptio, quanto eſt minoribus modulis conſita, fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinādum inuitat: nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodeſt uires, & prouētum cuiſcūq; partis uinearū noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, ut minus colenda ſint. Vindemiatoribus quoq; hæ ſemitæ, & iugum, pedamentaq́; ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.*

De poſitione iugi, & quatens à terra leuandum. CAP. XIX.

DE *poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humilimam eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptem. Quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda*

tanda eſt. Neq; enim hæc prima conſtitutio uinearum eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinem uitis perducenda eſt. Cæterum quanto humidius eſt ſolum, & cœlũ, humidioresq; uenti, tanto eſt altius attollendum iugum. Nam lætitia uitium patitur ſe celſius euagari, fructusq; ſummotus à terra minus putreſcit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multumq; ad deflorescendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rurſus exilis terra, & accliuis, torrensq; æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta competunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

CAP. XX.

PEdatam uineam, iugatamq; ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimum eſſe debet, ut ſuprà dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem configuret. Id non ſolùm ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad ubertatem, & ad firmitatem, perpetuitatemq;. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere ſine flexu, atq; impedimento facilius terræ matris alimenta meant, & ad ſummum perueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris ueluti ſalebris, retardante. quare cùm ad ſummum palum recta uitis extenta eſt, capiſtro cõſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curueturq;. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæq;

nec tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſeruiat palmitibus, niſi ſi admodum nimia ubertas plureis poſtulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figuram obtinet, quæ ſupra hunc modum materijs diſtenditur: nec debemus cõmittere, ut brachia pleniora trunco ſint: uerum aſſiduè, cum è lateribus eorũ flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramẽta, ne iugum excedant, ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur, quæ ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur: ſin aliqua earũ uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde uitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidã cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſidiarium appellant, id eſt, ſarmentũ gemmarum duarum: uel trium, ex quo cum proceſſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſuprà ueteſti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulaſcit. Atq; hæc ratio bene inſtitutarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uineæ reſtituantur. CAP. XXII.

S*I uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum, conſyderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quia excedunt prædictam menſurã. Nam ſi duorum pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti. Si autem palus trunco eſt applicitus, is à uite ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad lineam pangitur, tranſuerſa deinde uitis ad ſtatumen perducitur, atq; ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſtatumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis. His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerrime*

rime prouenit. Hoc tamen ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies trunci, maiorem, at ſi robuſta, & integra, minorem operam deſyderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo ſatiatur, anguſteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridiſſima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequētibus deinde foſſuris terra permiſcetur, ut incitari uitis poßit, & ab ea maximè parte, quæ uulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunq; autem germen de cicatrice procedit, quod ſiue longius proſiluerit, in flagellum ſummittitur, ſiue breuius, in pollicem, ſiue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri poteſt. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepſit è duro, dummodo ad maturitatem proueniat, ſequente uere ſi non obnodatus, neq; abraſus eſt, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo ſubijcere. Multi ſequentes compendium temporis, tales uineas ſupra quartū pedem detruncant, nihil reformidantes eiuſmodi reſectionem, quoniam ferè plurimarum ſtirpium natura ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repulluleſcant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet, ſiquidē uaſtior plaga niſi habeat ſuperpoſitam ualentem materiam, qua poßit inoleſcere, ſolis halitu torretur: mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen cum eſt utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut ſuperiecta humus uim ſolis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules tranſmittat, qui poßint uel ſua maritare ſtatumina, uel ſi qua ſint uidua in propinquo propaginibus ueſtire. Hæc autem ita fieri debebunt, ſi uineæ altius poſitæ,

ſitæ, nec in ſummo labenteis radices habebunt, & ſi boni generis erũt, nanq; aliter incaſſum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt ingenium, atque ſumma parte terræ uix adhærebunt, & deficient ante, quàm conualeſcant. Altera ergo uinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extirpanda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit: at ſi cum eius uitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porrò uitia ſunt, quæ ferè ad internicionem uineta perducunt, macies, & ſterilitas, terra ſalſa, uel amara, uligo, præceps & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, ualles arenoſæ, arenoſus etiam tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ uitem non alit: Cæterum ſi uacat ijs, & horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rurſus mali generis uineta, quæ quamuis robuſta ſint, propter ſterilitatem fructu carent, ut diximus, emẽdantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam diſputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur.

CAPVT XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem, cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatem cœperint, nam ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cœli ſtatus frigidus, & pruinoſus hyemis uiolentiam denuntiat,

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonſa ſint, plus materiæ, quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare aut ſequi debeat. CAP. XXIIII.

QVandocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui conſulat. deinde, ut in annum ſequentem quamlætiſſimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cùm ſit per quatuor diuerſa parteis, totidem cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cùm contrarias inter ſe qualitates habeant, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent, nec patiantur antè maturitatem fructum inareſcere. Orientis, atque occidentis haud ſanè magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pari horarum

rarum numero ſub utroque axe uitis accipi. Modus *itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipſius ſtirpis lætitia.* Hæc *in uniuerſum, illa per parteis cuſtodienda ſunt.* Nam *ut ab una uite quaſi à quibuſdam fundamẽtis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt.* Et *ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroq; alleuanda eſt, ut hybernas aquas reſpuat.* Nam *præſtat ex uulnere ſobolem repullɛſcentem uellere, quàm nodoſam, & ſcabram plagam relinquere.* Hoc *enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atque putreſcit.* Peracuratis *deinde quaſi pedibus crura ipſa, truncíq; circunſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerrucæ ſimilis furunculus relinquatur, niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſyderabit ab inferiore parte reuocari.* Si *uerò trunci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs'ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis eſt, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum eſt: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem.* Neque *eſt difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamq; prohibet.* Solem *etiam, & pluuias arcet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fructum uiridem conſeruat.* Cortex *quoque aridus, fiſſuſq; per ſumma trunci dependens corpore tenus delibrandus eſt, quòd & melius uitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit, & minus uino fecis affert.* Iam *uerò muſcus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, ſituq; & ueterno macerat, ferro diſtringendus, & eradendus eſt.* Atque *hæc in ima parte uitis.* Nec *minus ea, quæ in capite ſeruanda ſint, deinceps præcipiantur.* Plagæ, *quas in duro uitis accipit, obliquæ, ro-*

tundæq; fieri debent, nam citius conualeſcunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Tranſuerſæ plus humoris & excipiunt, & cõtinent. Eam culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorſum ſpectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta ſummittito. Brachia tenera, & uiridia ſeruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues cuſtodum annotinos reſecato. In quatuor fermè pedes ſupra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes. tum uel unum flagellum, ſi macrior uitis erit, uel duo, ſi plenior, brachio cuiq; ſummittito, eaq; iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij eſſe duas materias. plures'ue patiamur. Nanq; id maxime uitẽ infeſtat, ubi nõ omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure areſcat. Vocatur etiã ſocaneus palmes, qui ſolet in biſurco medius prorepere, & idcirco cum prædicto uocabulo ruſtici appellant, quòd inter duo brachia, quà ſe diuidit uitis, enatus uelut fauces obſidet, atq; utriſq; duramenti alimẽta præripit. Hunc ergo tanquã æmulũ diligenter ijdẽ amputant, & abnodãt, priuſquàm corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe ſocaneus ſummittitur. Reciſo enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater ſumminiſtrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum conſtituito, unde ſe pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et ſummiſſis nouis palmitibus, quarũ delectus ſcitè faciendus eſt. Nã ubi magna materiarũ facultas eſt, putator

putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt, à trũco, & capite uitis relinquat, aut rurſus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cùm exiguum fructũ præbent, ſinules ſcilicet pampinarijs, hæ uitẽ exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & uſq; in alterum ac tertiũ palum, quod uitioſum eſſe diximus, ſe extendunt. Quare medio in brachio cõmodiſsimè palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem uindemiæ deſtituant, nec emacient ſtirpem ſuam, nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando, quod faciendũ, niſi permittentibus ſoli, & trũci uiribus minimè cenſeo. Nam ita ſe induũt uuis, ut nequeãt maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atq; ipſius trunci lætitia non adſit, ſubſidiarius, idemq; cuſtos in pollicem reſecari non debet, cùm palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram ſpectantes deflexeris, infra uinculũ materias exprimes. At ſi longius, quàm ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepſerit, coſtodem ualidum, & quàm maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut ſic receiſa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maximè ſunt obſeruanda. Primùm, ne reſupina cœlum, ſed prona potius plaga terram ſpectet: ſic enim & gelicidijs ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur, deinde ne ſagittæ, ſed ungulis quidem ſimilis fiat reſectio: nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & anguſtius reformidat. Quodq; etiam uſurpari uitioſiſsimè animaduerto, maximè uitandum eſt. Nam dum ſeruiunt decori, quo

ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulũ ſarmentum recidunt. Id autẽ plurimum officit, quoniã ſecundum plagam poſita gẽma pruinis, & frigore, tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq; reſectionem facere poſt gemmam, ne (ut iam anteà diximus) ſuperlacrymet, & gemmantem excæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas nõ erit, circunſpiciendus eſt furunculus, qui quamuis anguſtiſsime præciſus in modum uerrucæ proximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus: ſi neque is reperiatur, ſauciãda ferro eſt, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere. Iam uerò ipſos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in ijs recidendis alia conditio eſt, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatricem. Rurſus quicquid è tenero proceſſit, ſicut nepos, parcius detundetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur, preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit: tum etiã magis obnoxius uentis, ſcilicet, quia infirmus de cicatrice prorepſerit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus longitudini modum difficile eſt imponere. Pleriq; tamen in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iugum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicienda illa cenſemus: primùm uitis habitum, nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet: deinde ſoli quoq; pinguitudinem

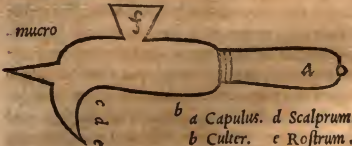
nem, quæ niſi adeſt, quãuis ualidiſſimã uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non menſura: uerum gemmarũ numero æſtimantur: nam ubi maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet euſq; materiam producere, dum penè terrã cõtingat: nihilo minus enim paucis frondeſcet pampinis. At ubi ſpiſſa internodia, frequenteſq́; oculi ſunt, quamuis breue ſarmentum, multis palmitibus uireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſariò maximè eſt adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut conſyderet uinitor proximi anni magna, necne fuerit uindemia. Nã poſt largos fructus parcendũ eſt uitibus, & ideo anguſtè putandum, poſt exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam cenſemus, ut duris, tenuiſſimiſq; & acutiſſimis ferramentis totũ iſtud opus exequamur: obtuſa enim, & hebes & mollis falx putatorẽ moratur, eoq́; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo, & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum etiam plagæ aſperæ, atq; inæquales, uites lacerãt. Neq; enim uno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerũq; fit ut quod præcidi debeat, perfringatur, et ſic uitis laniata, ſcabrataq; putreſcat humoribus, nec plagæ conſanentur. Quare magnopere monendus putator eſt, ut prolixet aciem ferramẽti, & quantum poßit, nouaculæ ſimulem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum ſit. Nam plurimos per hanc inſcitiam uaſtare uineta comperi.

Figura falcis. CAP. XXV.

Est autẽ ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. Quæ flectitur, ſinus: quæ à flexu

 procur

procurrit, ſcalprum. Quæ deinde adunca eſt, roſtrum appellatur. Cui ſuperpoſita ſemiformis Lunæ ſpecies, ſecuris dicitur. Eiusq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæque ſuis muneribus fungitur, ſi modò uinitor gnarus eſt. Nam cum in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro utitur: cum autẽ retrahere, ſinu: cum alleuare, ſcalpro: cum incauare, roſtro: cum ictu cædere, ſecuri: cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineã ductim potius, quàm cæſim facienda eſt. Nam ea plaga, quæ ſic efficitur, uno ueſtigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atque ita quæ deſtinauit præcidit. Qui cæſim uitem petit, ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio eſt: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

a Capulus. d Scalprum.
b Culter. e Roſtrum.
c Sinus. f Securis.

De cura adminiculandæ, iugandæq; uineæ. CAP. XXVI.

His peractis, ſequitur (ut antè iam diximus) adminiculandæ, iugandæq; uineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neque ea quælibet: nam eſt præcipua cuneis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres: idq; maximè probatur ex iunipero, & lauru, & cupreſſu. Rectè

etiam faciunt ad eam rem ſylueſtres pinus, atq; etiam ſambuci probabilis uſus: tamen in his hæc, eorumq; ſimul his pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, parteſq; eorum putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda, quæ ſynceritatem habent, alia ſummouenda, quæ uel carioſa, uel iuſto breuiora ſunt, eorumq; in uicem idonea reponenda, iacentia ſtatuenda, declinata corrigenda. Iugo ſi non erit opus noua ſartura, recentia uincula inſerantur. Si reſtituendum uidebitur antè quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut in nouella præcipimus) uitē iuxta caput, infraq; brachia colligemus cum ridica, idq; facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum ſtrangulet. Brachia deinde ſub ſtella quadripartitò locabimus, teneroſq; palmites ſuper iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, ſed ut quiſquis obſequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, ne'ue iam tumentes gemmæ detergeantur: atq; ubi duæ materiæ per unam partem iugi mittentur, media pertica interueniat, directæq; palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut merſæ cacuminibus in terram deſpiciant. Id ut ſcitè fiat, meminerit alligator, ne retorqueat ſarmentum, ſed tantum inflexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil poteſt præcipitari, iugo ſuperponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam ruſticos ſubijcere iugo palmam, & ita colligare, ut ſolo uimine ſuppendeat. quæ uinea cum accipit pampini, & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. CAP. XXVII.

SIc deinde ordinata uineta feſtinabimus emundare, ſarmentiſq;, & calametis liberare. Quæ ſicco tamen ſolo

legenda ſunt, ne lutoſa humus inculcata maiorem foſſori laborem præbeat, qui protinus adhuc ſilentibus uineis inducendus eſt. Nam ſi palmis incipientibus, progemmantibusq́; foſſorem immiſeris, magnam partem uidemiæ decuſſeris. Igitur antè, quàm gemment, per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltiſsimè fodiendæ uineæ ſunt, quo lætius, atq; hilarius pullulent. Exq́; ubi ſe frondibus, & uuis ueſtierint, teneris caulibus necdum adultis modus adhibendus eſt. Idemq́; uinitor, qui antè ferro, nunc manu decutiet umbrasq́; compeſcet, ac ſuperuacuos pampinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inſcitè facere, ſiquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus conſulit. Nam illa quamuis multum iuuat, ſauciat tamen, & reſecat: hæc clementius ſine uulnere medetur, & anni ſequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus cicatricoſam reddit, quoniam id ex quo uiride, & tenerum decerptum eſt, celeriter conſaneſcit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & uuæ commodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis eſt, ac maximè callentis uinitoris æſtimare, ac diſpicere, quibus locis in annum debeat materias ſummittere, nec orbos tantū detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, ſi ſupra modum ſe numerus eorum profuderit: ſiquidē euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius ſingulos alumnos educent. Eſt enim ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu uitis ſe induerit, quàm ut perferre eū poſsit. Itaq; non ſolùm frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod ſemper faciendū eſt, uerùm interdum partē aliquam foetus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet, Idq́; faciet uarijs de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi non

erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat. Si autem continuis ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata uitis fuerit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ materiæ conſulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ cauſa uel è dura parte, aut à trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit, niſi ad renouandam uitem unus, atque alter ſeruandus eſt. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atque eos, qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri eſt officium.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

Tempus autem pampinationis antè, quàm florem uitis oſtendat, maximè eſt eligendum, ſed & poſtea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum ſpatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubeſcentem uerò, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris foßionibus implere, nam fit uberior pulucrationibus. Nec inficior pleroſq; ante me ruſticarum rerũ magiſtros tribus foſſuris cõtentos fuiſſe: ex quibus Græcinus, qui ſic refert, Poteſt uideri ſatis eſſe conſtitutam uineam ter fodere. Celſus quoque, & Atticus conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſurculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus cenſent foßionibus concitari. Non enim natura, quod uult ſatis efficit, niſi eam labore cum ſtudio iuueris. Atque hæc colendarum uinearum cura eſt, quæ finitur uindemia.

De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda. CAPVT XXIX.

Redeo

REdeo nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus uitium inſerendarum, tuendarumq; inſitionum præcepta. Tempus inſerendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſiue gemmã affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partẽ anni excipi, ſi ſit ſarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs ſtirpium generibus, quæ firmioris & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè cõceſſerim. In uitibus nimis temere tot menſium ruſticis inſitionẽ permiſſam diſsimulare non eſt fidei meæ, non quòd ignorem brumæ temporibus aliquãdo inſitam uitem cõprehendere: ſed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat: uerùm quid certa ratione plerunq; proueniat diſcentibus, præcipere debemus. Etenim ſi exiguo numero periclitandũ ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere. Cum uerò uaſtitas operis etiam diligentiſsimi agricolæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus. Eſt enim contrariũ quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uinem. Quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito tamẽ fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis ſurculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conſanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri. Verior itaq; ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſsit aut ſurculũ inſitũ, aut fiſſuræ plagã inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno uitem inſerere, quia non diſsimulis eſt eius aëris qualitas uernæ: ſed quocunq; quis tempore deſtinauerit inſerere, non aliam ſciat

eſſe

eſſe curam ſurculis explorandis, quàm quæ tradita eſt prio re libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generoſos & fœcundos, & quàm maturiſsimos uiti detraxerit, diem quoq; tepidum, ſilentemq; à uentis eligat. Tum conſideret ſurculum teretem, ſolidiq; corporis, nec fungoſæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus inter nodijs: nam plurimum intereſt non eſſe longum ſarmentum, quod inſeratur, & rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaq; ſi ſunt longa internodia, neceſſe eſt ad unam, uel ſummum duas gemmas recidere ſurculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempeſtates, & uentos, & imbres immobilis pati poſsit. Inſeritur autem uitis uel reſciſſa, uel integra perforata terebra: ſed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita inſitio: hæc rarior, & paucis uſurpata: de ea igitur prius diſſeram, quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur uitis plerunq; ſupra terram, nonnunquam tamen & infrà, quo loco magis ſolida eſt, atq; enodis: cum iuxta terram inſita eſt, ſurculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior eſt à terra, fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atq; ſuperpoſito muſco ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat: tēperatur ita ſurculus, ut calamo nō abſimilis, coagmentet fiſſurā ſub qua nodus in uite deſideratur, qui quaſi alliget eam fiſſuram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiā ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit, illigari tamen cum prius quàm uitis findatur, conueniet, ne cum ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet, calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut ſit leuis, eaq; raſura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulò ultra corticem diſtringatur, figureturq; in ſpeciem cunei, ſic ut

ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atque altero plenior, perq; tenuiorem partem inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinque contingat fiſſuram. Nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coaleſcere. Vinculi genus ad inſitionem non unum eſt: alij uiminibus obſtringunt: nonnulli circundant libro fiſſuram: plurimi ligant iunco, quod eſt aptiſſimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & inſecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cum circũuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: ſed antiquiſſimum eſt, & ante hæc ablaqueari uitem, radicesq́ue ſummas, uel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncum: isq́ue cum comprehendit, aliam rurſus exigit curam, nam ſæpius pampinandus eſt, cum germinat, frequentiusq́ue detrahendæ ſunt ſoboles, quæ à lateribus, radicibusq; prorepunt: tum quod ex inſito profundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & caluitium loci ſumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, ut ubi nulla deſideratur propago, unus ſurculus euocetur in iugũ: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, ſic tamen nequid radatur è duro: pampinandum non aliter eſt, quàm in nouella uiuiradice: putandum uerò ſic, ut uſque in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem: atque hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio, in illa autem quæ fit per terebrationem, primũ ex uicino fructuoſiſſimã oportet cõſiderare uitem, ex qua (uelut traducẽ inhærentẽ matri) palmitem attrahas, & per foramẽ trãſmittas: hæc enim tutior, & cer

& certior eſt inſitio, quoniam & ſi proximo uere nõ comprehendit, ſequente certè, cum increuit, cõiungi cogitur, & mox à matre reciditur, atq; ita ſuperficies inſitæ uitis uſque ad receptum ſurculum obtruncatur: huius traducis ſi non eſt facultas, tum detractum uiti quàm recentiſsimum eligitur ſarmentum, & leuiter circumraſum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur refecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti ſeruiat: quod quidem non fit in traduce, qui à materno ſuſtinetur ubere, dum inoleſcat: ſed aliud eſt ferramentum, quo priores uitem perforabant: aliud, quod ipſe uſu nunc magis aptum comperi. Nam antiqua terebra, quam ſolam ueteres agricolæ nouerãt, ſcobem faciebat, perurebatq; eam partem, quam perforauerat, deuſta porrò raro reuireſcebat, uel cum priore coaleſcebat, in eaq; nec inſitus ſurculus comprehendebat: tum etiam ſcobis nunquam ſic eximebatur, ut non inhæreret foramini: ea porrò interuentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applicari: nos terebram, quam gallicã dicimus, ad hãc inſitionem commenti longè habiliorem, utilioremq; comperimus, nam ſic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non ſcobẽ, ſed ramẽta facit, quibus exemptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte ſedentem ſurculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra: igitur ſecundum uernum æquinoctiũ perfectã uitiũ inſitionẽ habeto, lociſq; aridis, & ſiccis nigram uitem inſerito, humidis albam: neq; eſt ulla eius propagandi neceſsitas, ſi modo tam mediocris eſt craſsitudo tunci, ut incrementum inſiti plagam poſsit contegere, & niſi tamen uacuus locus demortui capitis uitem repoſcit: quod cũ ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum ſummittitur: neq; inutile ex

tile ex ea uitæ,quam merſeris, enaſcentes in arcu propaginis pampinos educare,quos poſsis mox,ſi ita competet, uel propagare,uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum,uiminum, & de ſalicto. CAP. XXX.

QVoniam conſtituendis,colendisq; uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi poſſe, diſſeruimus, pedaminum, iugorumq; & uiminum proſpiciendorum tradenda ratio eſt:hæc enim quaſi quædam dotes uineis antè præparantur,quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciendi uineta non habet,cum omnia, quæ ſunt neceſſaria extra fundum quærenda ſint: nec emptionis tantum (ſicut ait Atticus*) pretium onerat uitis rationem,ſed eſt etiam comparatio moleſtiſsima:conuehenda ſunt enim tempore iniquiſsimo hyberno,quare ſalices uiminales,atq; arundineta, uulgaresq; ſyluæ uel conſultò conſitæ è caſtaneis prius facienda ſunt.* Viminaliũ *(ut* Atticus *putat) ſingula iugera,ſufficere poſſunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti ſingula iugera,uigenis iugandis:caſtaneti iugerum,totidem palandis, quot arundineti iugandis: ſalicem uel riguus ager,uel uliginoſus optimè, nec incommodè tamẽ alit planus,& pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & ſemuſſem ſalicto deſtinatum ſolum:nec refert cuius generis uimen feras, dum ſit lentiſsimum, putant tamen tria eſſe genera præcipuè ſalicis,*Græcæ,Gallicæ,Sabinæ,*quam plurimi uocant amerinam.*Græca *flaui coloris eſt,* Gallica *obſoleti purpurei, & tenuiſsimi uiminis.*Amerina *ſalix gracilem uirgam, & rutilam gerit.*Atq; *hæ uel cacuminibus,uel taleis deponuntur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis,quæ tamẽ dipondiarij orbiculi craſsitudinem non excedant, optimè panguntur*

guntur, eouſq; dum ad ſolidum demittantur, taleæ ſeſquipedales terreno immerſæ paulułum obruuntur. Riguus locus ſpatia laxiora deſyderat, eaq; ſenum pedum per quincuncem rectè faciunt, ſiccaneus ſpißiora ſic, ut ſit facilis acceſſus colētibus ea, quinum pedū interordinia eſſe abunde eſt, ut tamen in ipſa linea conſitionis alterna uacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina. Satio eſt eorum prius, quàm germinent, dum ſilent uirgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet. Nam roſidas ſi reciderís, parum proſperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda ſalice uitantur: fodienda ſunt primo triennio ſalicta crebrius, ut nouella uincta, cum deinde conualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoßis cacuminibus, quibus reſtituatur quicquid intercidit: anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, ut ſuis radicibus tanquam uitis ali poßit.

De geniſta. CAP. XXXI.

P*Eradida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, geniſtam poſtulant, eius cum ſit ſatis firmum, tum etiam lentißimum eſt uinculum. Seritur autem ſemine, quod cùm eſt natum, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cùm id tempus exceßit, omnibus annis more ſegetis iuxta terram demeti poteſt: cætera uincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt: perticalis ferè ſalix eundem agrum, quem uiminalis, deſyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conſeritur, & cùm germinauit ad unam perticam ſummittitur, crebroq; foditur, atque exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinem ramorum potius, quàm in*

latitudinem euocetur: ſic culta quarto demum anno cęditur. Nam quę uinculis pręparatur, poteſt annicula pręcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, ut e trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea diſponatur: ſi tamen ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

ARundo minus altè paſtinatur, melius tamen bipalio ſeritur: ea cùm ſit uiuaciſsima, nec recuſet ullum locum, proſperius reſoluto, quàm denſo, humido, quàm ſicco, uallibus, quàm cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur: ſeritur bulbus radicis, ſeritur & talea calami, nec minus toto proſternitur corpore: bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatijs obrutus anno celerius maturam perticam pręebet: talea, & tota arundo ſerius prędicto tempore euenit: ſed ſiue reciſa in dupondium, & ſemiſſem talea, ſiue totę arundines proſtratę deponantur, extent earum cacumina oportet, quòd ſi obruta ſunt, totę putreſcunt: ſed cultus arundinetis primo triennio non alius eſt, quàm cęteris: cùm deinde conſenuit, repaſtinandum eſt: ea eſt autem ſenectus, cùm uel exaruit ſitu, & inertia plurium annorũ, uel ita denſatum eſt, ut gracilis, & cannę ſimilis arundo prodeat. Sed illud de integro reſodi debet, hoc poteſt intercidi, & diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem uocant: quę tamen reſectio arundineti cęca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollendum ſit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo caſtratur antè, quàm cęditur; quatenus calami uelut indices demonſtrant, quid eruendum ſit: tempus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius, quàm oculi arundinum egerminent: cęditur deinde poſt brumam. Nam uſq; in id tempus incrementum capit, ac tum compeſcitur, cùm obrigant

rigant hyberno frigore, ſodiendum quoties & uincta: ſed & macies eius, cinere,uel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum pleriq; incendunt arundinetum.

De caſtaneis,& caſtanetis. CAP. XXXIII.

Caſtanea roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis uineis habilis,eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquenniũ cæſa more ſalicti recreatur,atq; in palum formata ferè uſq; in alterã cæſionem perẽnat:ea pullã terrã,& reſolutã deſiderat.ſabulonẽ humidum,uel refractum tofum nõ reſpuit:opaco, & ſeptentrionali cliuo lætatur,ſpiſſum ſolũ, & rubricoſum reformidat: ſeritur ab Nouẽbri mẽſe per totã hymẽ ſicca terra, & repaſtinata in altitudinẽ dupondij, & ſemiſsis: nuces in ordinem ſemipedalibus:ordines autẽ quinûm pedum ſpatijs dirimũtur: in altitudinẽ dodrãtis caſtanea depreſſis ſulcis committitur, qui ubi nucibus ſunt conſiti prius, quàm cõplanẽtur, breues arundines ab latere caſtanearũ panguntur, ut per hos ſaltem indices cautius fodi, & runcari poßint: ſimul atq; ſemina ſtillauerint, & iam bima transferri queunt,interuellũtur,ac bini pedes arbuſculis uacui relinquũtur,ne denſitas plantas emaciet: ſpißius autẽ ſemen propter uarios caſus deponitur: nam interdũ prius quàm enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarũ abundantia putreſcit: interdum ſubterraneis animalibus ſicuti muribus,& talpis infeſtatur: propter quæ ſæpe nouella caſtaneta caluefcunt: atq; ubi frequentanda ſunt, melius ex uicino, ſi cõpetit(mergi more)pertica declinata propagatur,quàm excẽpta reſeritur:hæc enim uelut immota ſua ſede uehementer germinat: at quæ radicitus excẽpta, & depoſita eſt, biennio reformidat, propter quod compertum eſt commodius nucibus, quàm uiuiradicibus

eiuſmodi ſyluas inſtitui: ſpatia huiuſce ſationis, quæ ſuprà ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt M. M. D. C C C L X X X. *cuius ſummæ(ſicut ait* Atticus*)ex facili iugera ſingula præbebũt ſtatuminũ duodena millia: etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerunq;, ac dein ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſumminiſtrãt: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdẽ eſt foſsionis, poſitionisq́;, qui uineæ ſupputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetenda eſt ueris principio, ut incitetur eius proceritas: poteſt etiã quercus ſimili ratione ſeri, uerum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur: propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſiq́; montes, atq; ea genera terræ, quæ ſuprà diximus, glandem magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis* Italicis, *uinearumq́; inſtrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarum prouincialiũ uineaticos, nec minus noſtratis, &* Gallici *arbuſti cultus traditurus.*

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

SVPERIORIBVS *libris, quos ad te de conſtituẽdis, colẽdisq́; uineis* Siluine *ſcripſerã, nonnulla deſuiſſe dixiſti, quæ agreſtiũ operũ ſtudioſi deſiderarẽt: neq; inficior aliqua me præteriſſe, quãuis inquirentem ſedulò, quæ noſtri ſeculi*

ſeculi cultores, quæq; ueteres literarum monumentis prodiderunt: ſed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta, niſi fallor, non aſſeuerauerã, quæ uaſtitas eius ſcietiæ cõtineret, cuncta me dicturum, ſed plurima: nam illud in unius hominis prudentiam cadere nõ poterat: neq; enim eſt ulla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari conſummata ſit ingenio: quapropter ut in magna ſylua boni uenatoris eſt indaganter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepiſſe: ita nobis ſatis, abundèq; eſt, tam diffuſæ materiæ, quam ſuſcepimus, maximã partem tradidiſſe: quippe cum in ea uelut omiſſa deſiderentur, quæ non ſunt propria noſtræ profeßionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noſter à me requireret, uicinum adeò atque coniunctum eſſe cenſebat demonſtranti quemadmodum agrum paſtinaremus, præcipere etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non agricolæ, ſed menſoris officium eſſe dicebam, cum præſertim ne architecti quidem, quibus neceſſe eſt menſurarum noſſe rationem, dignentur conſummatorum ædificiorum, quæ ipſi diſpoſuerint, modum comprehẽdere, ſed aliud exiſtiment profeßioni ſuæ conuenire, aliud eorum, qui iam extructa metiuntur, & impoſito calculo perfecti operis rationem computant, quo magis ueniam tribuendã eſſe noſtræ diſciplinæ cenſeo, ſi eatenus progreditur, ut dicat, qua quidq; ratione faciendum, non quantum id ſit, quod effecerit. Verũ quoniam familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta menſurarũ deſideras, obſequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum magis eſſe quàm ruſticorum, deſq; ueniam, ſiquid in eo fuerit erratum, cuius ſcientiam mihi non uindico: ſed ut ad rem redeã, modus omnis areæ pedali menſura cõprehenditur, qui

digitorum eſt XVI. *pes multiplicatus in paſſus, & actus, & climata, & iugera, & ſtadia, cẽturiasq;,mox etiam in maiora ſpatia procedit. Paſſus pedes habet quinq;: actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes* CXX. *Clima quoquouerſus pedum eſt* LX. *actus quadratus undiq; finitur pedibus* CXX. *hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri uſurpauit: ſed hunc actum prouinciæ Bæticæ ruſtici agnam uocant: iidemq; triginta pedum latitudinem, &* CLXXX. *longitudinem porcam ducunt: at Galli candetum appellant in areis urbanis, ſpatium centum pedum, in agreſtibus autem pedum* CL. *quod aratores cadetum nominant: ſemiiugerum quoq; arepennem uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedum* CCXL. *latitudine pedũ* CXX. *quæ utræque ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratorũ faciũt pedum uigintioctomilla & octingentos: ſtadiũ deinde habet paſſus* CXXXV. *id eſt pedes* DCXXV. *quæ octies multiplicata efficit mille paſſus, ſic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerũ modum: olim autẽ ab centum iugeribus uocabatur centuria, ſed mox duplicata nomen retinuit: ſicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuiſi, quæ tamen nunc multiplicatæ priſtinum nomen poſſident: hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri ſumus, breuiter præfari oportuit: nunc ueniamus ad propoſitum. Iugeri partes non omnes poſuimus, ſed eas, quæ cadunt in æſtimationem facti operis; nam minores perſequi ſuperuacuũ fuit pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratorum pedum uigintioctomillia & octingentos, qui*

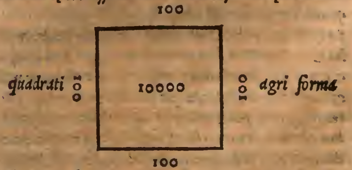
pedes

pedes efficiũt ſcrupula c c l x x x v i i i.*ut autem à mi nima parte,id eſt ab dimidio ſcrupulo incipiam, pars quingenteſimaſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimidium ſcrupulum: pars ducenteſimaoctogeſimaoctaua pedes centũ:hoc eſt ſcrupulũ:pars* c x l i i i i. *pedes* c c. *hoc eſt ſcrupula duo:pars ſeptuageſimaſecunda,pedes* c c c c . *hoc eſt ſextula,in qua ſunt ſcrupula quatuor.Pars quadrageſimaoctaua,pedes* dc.*hoc eſt ſicilicus,in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars uigeſimaquarta, pedes milleducentos,hoc eſt ſemũcia,in qua ſunt ſcrupula* x i i. *pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc eſt uncia,in qua ſunt ſcrupula* x x i i i i. *pars ſexta, pedes quatuormillia & octingentos,hoc eſt* Sextans,*in quo ſunt ſcrupula* x l v i i i. *pars quarta pedes ſeptemmillia et ducentos,hoc eſt* Quadrans,*in quo ſunt ſcrupula* l x x i i. *Pars tertia pedes nouemmillia & ſexcentos, hoc eſt* Triens, *in quo ſunt ſcrupula* x c v i. *Pars tertia & unaduodecima, ped.duodecimmillia,hoc eſt* Quincunx,*in quo ſunt ſcrupula* c x x. *pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos,hoc eſt* Semis,*in quo ſunt ſcrupula* c x l i i i i.*Pars dimidia & ũnaduodecima,pedes ſexdecim millia & octingentos, hoc eſt* Septunx, *in quo ſunt ſcrupula* c l x v i i i. *Partes duæ tertiæ,pedes decemnouem millia & ducẽtos,hoc eſt* Bes,*in quo ſunt ſcrupula* c x c i i.*Partes treſquartæ,pedes unum & uigintimillia & ſexcẽtos, hoc eſt* Dodrãs,*in quo ſunt ſcrupula* c c x v i. *pars dimidia & tertia. ped.uigintiquatuormillia,hoc eſt* Dextans, *in quo ſunt ſcrupula* c c x l. *Partes duæ tertiæ & una quarta,pedes uigintiſexmillia & quadringentos, hoc eſt* Deunx,*in quo ſunt ſcrupula* c c l x i i i i. Iugerũ *pedes uigintioctomillia & octingentos , hoc eſt* As, *in quo ſunt*

ſcrupula c c l x x x v i i i. *Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem habe et pedes* c c x l. *in latitudinē pedes* c x x. *expeditiſſimum eſſet eius ratiocinium, ſed quoniam diuerſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationē, cuiuſq; generis ſpecies ſubijciemus, quibus quaſi formulis utemur.*

De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. CAP. II.

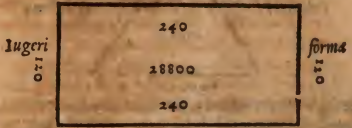
OMnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formā exhibet. Quadrati menſura facilima eſt: nam cum ſit undiq; pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, cā dicemus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus c. *pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.*

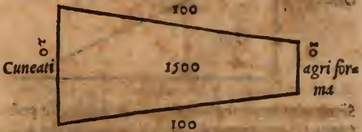

At ſi longior fuerit, quàm latior, ut exēpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis c c x l. *latitudinis pedes* c x x. *ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cū longitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni qua-*

drag

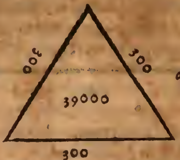
dragení fiunt uigintioctomillia, & octingenti. Dicemus *iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris. quorum longitudo maior ſit latitudine.*

Sin autē cuneatus ager fuerit, ut puta lōgus pedes centum: latus ex una parte pedes x x. *& ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; ſumma pedes* x x x. *Huius dimidia pars eſt quindecim, quā cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos.* Hos igitur *in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quæ pars erit iugeri ſemuncia, & ſcrupula tria.*

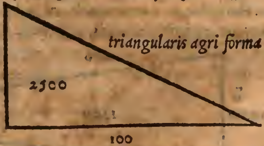

At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formā ſequêris. Eſto ager triangulus pedum quoquò uerſus tricentorum. Hunc *numerū in ſe multiplicato, fiūt ped. nonagintamillia. Huius ſummæ partē tertiam ſumito, id eſt, trigintamillia: item ſumito decumā, id eſt, nouemmillia.* Vtranq; *ſummā componito, fiūt pedes trigintanouēmillia.* Dicemus *hanc ſummā pedum quadratorū eſſe in eo triquetro. Quæ mēſura efficit iugerū, & trientem, & ſicilicum.*

Triquetri

agri forma

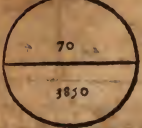
Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager tanquam in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto *unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum.* Has *duas ſummas in ſe multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia.* Horũ *pars dimidia duomillia quingeni: quæ pars iugeri unciam, & ſcrupulum efficit.*

Orthogonij

triangularis agri forma

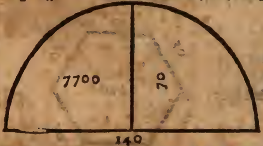
Si rotundus ager erit, ut circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto *area rotunda, cuius diametros habeat pedes* L x x. Hoc *in ſe multiplicato, ſeptuagies ſeptuageni fiunt quatuormillia & noningenti.* Hanc *ſummã undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti.* Huius *ſummæ quartamdecimam ſubduco, ſcilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta.* Hos *eſſe quadratos in eo circulo dico.* Quæ *ſumma efficit iugeri ſexcunciam, ſcrupula duo & dimidium.*

Rotun

Rotundi

agri forma

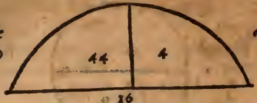
Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes c xl. *curuaturæ autẽ latitudo pedes* l x x. *oportebit multiplicare latitudinẽ cũ baſi, ſeptuagies cẽteni quadrageni fiũt nouẽmillia & octingẽti. Hæc undecies multiplicata fiunt cẽtũſeptẽmillia & octingẽti. Huius ſummæ quartadecima eſt ſeptẽ millia & ſeptingẽti. hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiũt iugeri quadrantẽ ſcrupula quinq;.*

Semicir cularis

forma agri

Si autẽ minus, quàm ſemicirculus erit, arcũ ſic metiemur. Eſto arcus, cuius baſis habeat pedes x v i. *latitudo autem pedes* i i i i. *Latitudinẽ cum baſi pono. Fit utrunq; pedes* x x. *Hoc duco quater, fiunt* l x x x. *horũ pars dimidia eſt* x l. *Itẽ ſexdecim pedũ, qui ſunt baſis pars dimidia* v i i i. *hi* v i i i. *in ſe multiplicati fiũt* l x i i i i. *Quartamdecimã partẽ duco, ea efficit pedes* i i i i. *paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraque ſumma pedes* x l i i i i. *hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidiũ ſcrupulum quinta, & uigeſima parte minus.*

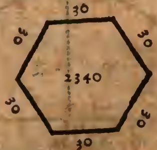
Minor ſe
micirculo

agri for
ma

Si fuerit ſex angulorum in quadratos pedes, ſic redigitur. Eſto hexagonum quoquouerſus lineis pedum x x x. Latus unū in ſe multiplico tricies triceni fiunt D C C C C. Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo C C C. eiuſdem partem decumam x c. Fiunt C C C X C. Hoc ſexies ducendum eſt, quoniam ſex latera ſunt, quæ conſummata efficiunt duo milliatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.

Hexagoni

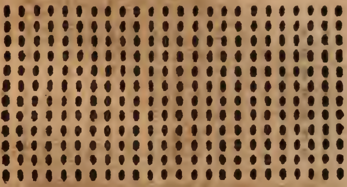

agri forma

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorum nunc omneis perſequi ſpecies & longum, & arduum eſt. Duas etiam nunc formulas præpoſitis adijciā, quibus frequenter utuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus. Eſto ager longus pedes milleducentos, latus pedes C X X. in eo uites diſponendæ ſunt ita, ut quini pedes inter ordines relin

linquantur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum pedum ſpatia inter ſemina deſiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt ccxl. *& quintã partem latitudinis, hoc eſt* xxiiii. *bis utriſq; ſummis ſemper ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorum quadraginta unius, altera uigintiquinque. Has ſummas ſic multiplicato, quinquies & uicies duceniquadrageni ſinguli. fiunt ſexmillia & uigintiquinque. Totidem dices opus eſſe ſeminibus.*

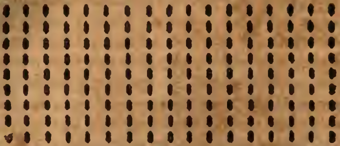
Semina inter quinos pedes.

Similiter inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt cc. *& ſextam latitudinis* cxx. *id eſt* xx. *His ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe. Fiunt* cci. *&* xxi. *Has ſummas inter ſe multiplicabis uicies, & ſemel ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & uigintiunum. Totidem ſeminibus opus eſſe dices.*

Semina

Semina inter ſenos pedes.

Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodemq; ordine conſummabis numerum ſeminum.

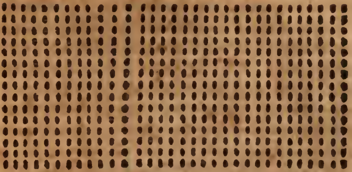
Semina inter ſeptenos pedes.

Deniq; quotcunq; pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerum agri, qui habet pedes C C X L. *longitudinis, & latitudinis pedes* C X X. *recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina* L X X X I. *per latitudinẽ inter quinos pedes ſemina* X X V. *Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinq;.*

Semina

Semina inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina L X I. *latitudinis* X X X I. *qui numeri efficiũt in iugero uites milleoctingentas & nonagintaunam: uel ſi in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina* L X I. *latitudinis* X X V. *quòd ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina* X L I X. *& rurſus per latitudinem ſemina* X X V. *qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiũt milleducentum & uigintiquinq;. At ſi per ſenos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium eſt, quin longitudini dandæ ſint* X L I. *uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter ſe multiplicatæ efficiunt numerum* D C C C L X I. *Sin autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit conſtituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem* X V I I I. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* D C X X X. *Totidem dicemus ſemina præparanda. At ſi inter octonos pedes uinea conſeretur, ordo per longitudinem recipiet ſemina* X X X I. *per latitudinem autem* X V I. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* C C C C X C V I. *At ſi inter nouenos pedes,*

ordo

ordo in longitudinem recipiet ſemina uigintiſeptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt CCCLXXVIII. *At ſi inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet ſemina* XXV. *latitudinis* XIII. *Hi numeri inter ſe multiplicati faciunt* CCCXXV. *& ne in infinitum procedat diſputatio noſtra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeriſq; ſeminum dixiſſe abunde ſit, nunc ad ordinem redeo.*

De cultura prouincialiũ uinearum. CAP. IIII.

Vinearum prouincialium plura genera eſſe comperi. Sed ex ijs, quas ipſe cognoui, maximè probantur, uelut arbuſculæ, breui curæ ſine adminiculo per ſe ſtantes: deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur, eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyroſq; flectuntur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt conditio ſtratarum uitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio. Nam uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponuntur, quoniam paſtinationis expertes ſunt externarũ gentium agricolæ: quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt: nanque hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam paſtinando: itaque Campania, quoniam uicinum ex nobis capere poteſt exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſyderat: ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

Repetitio eorum, quæ dicta ſunt, per ſingula genera. CAP. V.

SEd ut ſingula earum, quæ propoſui, uinearum genera perſequar, prædictū ordinem repetam. Vitis, *quæ ſine adminiculo ſuis uiribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponenda eſt. Sed & ſcrobes & ſulci plurimum proſunt, ſi in locis temperatis, quibus æſtas non eſt perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conſerantur: ſoli tamen antè bonitas exploranda eſt.* Nam *ſi ieiuno, atq; exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt.* Si *ante annum fiant, quàm uinea conſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinemq; defoſſus tripedaneus abunde eſt, latitudine tamen bipedanea: uel ſi quaternûm pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus, commodius habemus eandem quoquouerſus dare menſuram ſcrobibus, non amplius tamen quàm in tres pedes altitudinis depreßis. Cæterum quatuor angulis ſemina applicabuntur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruentur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda, ſiue bidentibus anguſtiora: ſed neque ſpatioſiora, quàm decem pedum, neque contractiora quàm quatuor.* Multi *tamen ordines ita diſponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut ut plurimum, ternos inter ſemina relinquant. Trāſuerſa rurſus laxiora ſpatia faciāt, per quæ uel foſſor, uel arator incedat. Sationis autem cura nō alia debet eſſe, quàm quæ tradita eſt à me tertio uolumine.* Vnum *tamen huic conſitioni Mago Carthaginienſis adijcit, ut ſemina ita deponantur, ne protinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed dimidia ferè pars eius ſequente biennio paulatim*

adæquetur. Sic enim putat uitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri utiliter non negauerim, ſed ubi aut uliginoſa regio eſt, aut cœli ſtatus imbrifer, minimè faciundum cẽſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus nimius humor antè, quàm cõualeſcãt, ſemina necat. Quare utilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe depoſita, & cùm ſemina comprehẽderint, ſtatim poſt æquinoctium autũnale debere diligenter, atq; altè ablaqueari, & receſis radiculis, ſi quas in ſummo ſolo citauerint, poſt paucos dies adobrui: ſic enim utrunq; incommodum uitabitur, ut neque radices in ſuperiorẽ partem euocentur, neq; immodicis pluuijs parum ualida uexẽtur ſemina: ubi uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cœleſtibus aquis plurimum iuuentur. Itaq; locis quibus clemẽtia hyemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas cõueniet. De qualitate autem ſeminũ inter autores non conuenit. Alij malleolo protinus conſeri uineam melius exiſtimant, alij uiuiradice: de qua re quid ſentiam, iam ſuperioribus uoluminibus profeſſus ſum. Et nunc tamẽ hoc adijcio, eſſe quoſdã agros, in quibus nõ æquè bene trãslata ſemina, quàm immota reſpõdeant, ſed iſtud rariſsimè accidere. Notandũ itaq; & diligẽter explorandũ eſſe, & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet: depoſitam ergo ſtirpem, id eſt, malleolũ, uel uiuiradicem formare ſic conuenit, ut uitis ſine pedamine conſiſtat: hoc autem protinus effici non poteſt. Nam niſi adminiculum teneræ uiti, atq; infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit: itaque poſito ſemini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatq; in tantam ſtaturam, quantam permittit agricola: ea porrò non debet eſſe ſublimis: nam

uſque

uſq; in ſexquipedem coërcendum eſt: cùm deinde robur accipit, & iam ſine adiumento conſiſtere ualet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adoleſcit: nam duæ ſpecies huius quoq; culturæ ſunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probant, quibus cordi eſt in brachia uitem componere, conuenit ut à ſumma parte, qua deciſa nouella uitis eſt, quicquid iuxta cicatricē citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis mēſuræ diuidere, ita ut omnem partē cœli ſingula aſpiciant: ſed hæc brachia non ſtatim primo anno procera ſummittuntur, ne oneretur exilitas uitis, ſed cōpluribus putationibus in prædictam menſurā educuntur: deinde ex brachijs, quaſi quædā cornua prominentia relinqui oportet, atq; ita totā uitē omni parte in orbē diffundi: putationis autē ratio eadē eſt, quæ in iugatis uitibus: uno tantū differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternûm, aut quinū gemmarū relinquūtur. pro cuſtodibus autē bigēmes reſeces fiunt: in ea deinde uinea quam capitatam diximus, iuxta ipſam matrem, uſq; ad corpus ſarmentū detrahitur, una aut altera tantummodò gemma relicta, quæ ipſi trunco adhæret: hæc autē riguis, aut pinguiſsimis locis fieri tutò poteſt, cum uires terræ, & fructum, & materias ualent præbere: maximè autē aratris excolunt, qui ſic formatas uineas habēt, & eam rationē ſequuntur detrahēdi uitibus brachia, quòd ipſa capita ſine ulla extantia neque aratro, neq; bubus obnoxia ſunt: nam in brachiatis plerunque fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitium defringantur, ſæpe etiam & ſtiua, dum ſedulus arator uomere perſtringere ordinem, & quàm proximam partem uitium excolere ſtudet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus ante, quàm gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bi-

dentibus eas partes ſubigit, quas bubulcus non potuit pertingere: mox ubi materia uitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget, fructuoſosq; palmites ſubmittit, qui cum indurucrunt, uelut in coronam religantur: hoc duabus ex cauſis fit, una, ne libero excurſu in luxuriam prorepant, omniaq; alimenta pampini abſumant, altera ut religata uitis rurſus aditum bubulco, foſſoriq; in excolenda ſe præbeat. Pampinandi autem modus is erit, ut opacis locis, humidisq;, & frigidis æſtate uitis nudetur, foliaq; palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere poßit, & ne ſitu putreſcat: locis autem ſiccis, calidisq;, & apricis, ut è contrario palmitibus uuæ contegantur, etſi parum pampinoſa uitis eſt, aducctis frondibus, & interdum ſtramentis fructus muniatur. M. quidem Collumella patruus meus uir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentißimus agricola Bæticæ prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, quoniam plerunq; dicti ſyderis tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellant, ut niſi tegminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus urantur: atque hæc capitatæ, brachiatæq; uitis cultura eſt. nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſummiſſis arundinum ſtatuminibus per orbem connectitur, ferè eandem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, & maximè eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructum ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Galli candoſoccos uocant: eosq; adobruunt ſimplici ex cauſa, quòd exiſtiment plus alimenti terram præbere fructuarijs flagellis: itaque poſt uindemiam uelut inutilia ſarmenta decidunt, & à ſtir-

pe

pe ſummouent:nos autem præcipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint præciſæ, ſicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellam quis uineam inſtituere uelit, pro uiuiradice ponere, quoniam quidem partes ſarmẽtorum quæ fuerant obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ uineæ, quæ niſi uiolentiſſimo cœli ſtatu ſuſcipi non debet:nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam generoſi ſaporis uinum præbet:atque ubi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiam reuocatur: eaq; primo anno compeſcitur in duas gemmas: ſequente deinde, cum palmites profudit, unus ſummittitur, cæteri decutiuntur:at ille, qui ſummiſſus eſt, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij ſpatium:nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtantis rectæ uineæ, niſi quòd iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoque anguſtius in modum furunculorum relinqui; ſed poſt putationem:quam utique autumno in eiuſmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atque ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta eſt, eandem uitem recipit, ut altera quoque pars excoli poßit: de pampinatione talis uineæ parum inter autores conuenit: alij negant eſſe nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq; fructum abſcondat:alijs placet parcius pampinari, ut & uitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum ueſtire, aut protegere poßit, quæ ratio mihi quoque commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI.

SEd iam de uineis ſatis diximus, nũc de arboribus præcipiendum eſt: qui uolet frequens, & diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatijs, fructuoſumq; habere, operã dabit ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quanque ſenio, aut tempeſtate afflictam ſummoueat, & in uicem nouellã ſobolem ſubſtituat: id autem facilè conſequi poterit, ſi ulmorum ſeminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps præcipere: ulmorum duo eſſe genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc noſtrâs dicitur. Atiniam ulmum Tremelleius Scrofa non ferre ſameram (quod eſt ſemen eius arboris) falsò eſt opinatus: nam rariorem ſine dubio creat, & idcirco pleriſque & ſterilis uidetur, ſeminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus: itaque nemo iam ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus: eſt autem ulmus longè lætior, & procerior, quàm noſtrâs, frondemq; iucundiorem bubus præbet: qua cum aſsiduè pecus alueris, & poſteà generis alterius frondem dare inſtitueris: faſtidium bubus affert: itaque ſi fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conſeremus: ſi minus, dabimus operam, ut in ordinibus diſponendis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita ſemper miſta fronde utemur, & quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibariorum conficient: ſed uitem maximè opulus uidetur alere, deinde ulmus, pòſt etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneam frondem pecori præbet, à pleriſq; repudiata eſt. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratiſsima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, montoſis, quibus minus lætatur ulmus, rectè ſeritur: ulmus, quòd & uitem commodiſsimè patitur, & iucundiſsimum pabulum bubus affert, uarijsq́ue generibus

ſoli

ſoli prouenit, à plerisq; refertur: itaq; cui arbuſtum nouum instituere cordi eſt, ſeminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps ſubſcripſimus: nam opuli melius cacuminibus, in arbuſto protinus deponuntur. igitur pingui ſolo, & modicè humido bipalio terram paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, uerno tempore in arcam componemus, ſameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus inſolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen ſuccũ, & lentorẽ habeat, inijciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpiſsè contegemus, atq; ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice rigabimus, ſtramentisq́; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus prærodantur: ubi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idq́; leuiter, & curioſe faciendum eſt, ne adhuc teneræ, breuesq́; radiculæ ulmorum conuellantur, atq; ipſas quidem areas ita anguſtè compoſitas habebimus, ut qui runcaturi ſunt, medias partes earum facilè manu contingant: nam ſi latiores fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. Aeſtate deinde prius quàm ſol oriatur, aut ad ueſperum, ſeminaria conſpergi potius, quàm rigari debent, & cùm ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res poſtmodum in eximendo magnum laborem affert, cùm plantas in aliud ſeminarium transferre uolumus) oportebit non maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere: deinde radices in nodum ſi breues, uel in orbem coronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circũculcari, poſſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi: quod in atinia ul-

mo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur è ſamera, ſed hæc ulmus autũni tẽpore melius, quàm uere diſponitur, paulatimq́; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demũ anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, uſq; in uernũ tempus antè, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, rectè ſeritur. igitur in reſoluta terra ternûm pedũ quoquò uerſus faciendi ſcrobes: at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi: ſed deinde in ſolo roſido, & nebuloſo conſerendæ ſunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quòd ſi etiam frumentis conſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil ſeritur, intra uiginti arbores diſponantur: cùm deinde adoleſcere incipient, falce formandæ, & tabulata inſtituenda ſunt: hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncosq́; prominentes, eosq; uel propius ferro compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur. hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atq; ita formẽtur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior: nã demiſſũ ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: ſed quacunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet: pòſt deinde ſi ulmus exiguũ incrementum recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſſimus, ita tamen uti ſupra cum trunco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat.

beat. Deinde ſtirpem poſt annũ præcidi, & alleuari oportet: quòd ſi nullum ramulum arbor idoneum habuerit, ſat erit nouẽ pedes à terra relinqui, & ſuperiorẽ partem detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint: ſed ſi fieri poterit, uno ictu arborẽ præcidi: ſi minus, ſerra deſecari, & plagã falce alleuari oportebit, eãq; plagam luto paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur. Poſt annum, aut bienniũ, cùm enati ramuli rectè conualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem ſummitti conueniet: quæ ulmus à poſitione bene prouenerit, eius ſummæ uirgæ falce debent enodari. At ſi robuſti ramuli erunt, ita ferro amputẽtur, ut exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cùm deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandũ eſt, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam ſic formare conueniet: loco pingui octo pedes à terra, ſine ramo relinquendi, uel in aruo gracili ſeptem pedes: ſupra quod ſpatiũ deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aßignentur. mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij rami ſummittendi ſunt, ita ne iiſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſint. in eademq; ratione uſq; in cacumẽ ordinãda erit arbor, atq; in frondatione cauendũ, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquũtur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe trũcus lædatur, aut delibretur. nam parũ gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricẽ non facilè cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolùm antè diligenter eadem diſponere, ſed etiam truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis

annis aut ferro amputare, aut aſtringere, ne æmula umbrâ uiti noceat. cùm deinde arbor uetuſtatē fuerit adepta, propter ramū uulnerabitur ita, ut excauetur uſq; in medullā, quà ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit. uitē quoq; antè quàm ex toto arbor præualeſcat, conſerere cōuenit. At ſi tenerā ulmum maritaueris, nouā ſuffēret, ſi uetuſtam uitem applicueris: coniugem necabit: ita ſibi pares eſſe ætate, & uiribus arbores, uitesq; conuenit. Sed arboris maritandæ cauſa ſcrobis uiuiradici fieri debet, latus pedū duorū, altus leui terra: totidem pedum, graui, dupondio, & dodrāte, longius pedū ſex, aut minimū quinq;: abſit autem hic ab arbore ne minus ſeſquipedali ſpatio. Nam ſi radicibus ulmi iunxeris, male uitis comprehendet, & cùm tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem, ſi res permittit, autūno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde æquinoctiū binæ uites, quo celerius ulmū ueſtiant, pedem inter ſe diſtantes ſcrobibus deponēdæ: cauendumq; ne aut ſeptentrionalibus uentis, aut rorulentæ, ſed ſiccæ ſerātur. Hanc obſeruationem non ſolùm in uitium poſitione, ſed in ulmorū, cæterarumq; arborū præcipio, & uti cùm de ſeminario eximuntur, rubrica notetur una pars quæ nos admoneat, ne aliter arbores cōſtituamus, quàm quemadmodū in ſeminario ſteterint. plurimum enim refert, ut eam partem cœli ſpectent, cui ab tenero conſueuerūt: melius autem locis apricis, ubi cœli ſtatus neq; prægelidus, neq; nimium pluuius eſt, autūni tempore, & arbores, & uites poſt æquinoctiū deponuntur. Sed eæ ita cōſerendæ ſunt, ut ſummam terrā, quæ aratro ſubacta ſit ſemipedem alte ſubſternamus, radicesq; omnes explicemus, & depoſitas ſtercoremus (ut ego exiſtimo) ſi minus terra ſubacta operiamus, & circū-

cale

calcemus ipſum ſeminis codicem, uites in ultimo ſcrobe deponi oportet, materiasq́; earum per ſcrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caucis emuniri. Locis autem *feruidis ſemina ſeptentrionali parte arbori applicanda ſunt: locis frigidis à meridie, temperato ſtatu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die ſolem, uel umbram patiantur.* Proxima *deinde putatione melius exiſtimat* Celſus *ferro abſtineri, ipſosq́; coles in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidiſſimam ſequente anno caput uitis faciamus.* Me *autem longus docuit uſus, multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſylueſcere.* Sed *eam quoque, quæ primo ſummittetur, materiam ferro coërcendam cenſeo uſque in alteram, uel tertiam gemmam, quo robuſtiores palmites agat: qui cum primũ tabulatum apprehenderint, proxima putatione diſponetur omnibus annis, alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur, relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet.* Iamq́; *uiti cõſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata materijs frequentant: uberiorem fructum, & magis facilem cultum ſequentes.* At *qui bonitati uini ſtudent, in ſummas arbores uitem promouent, ut quæq́; materiæ ſe deuectæ in celſiſſimũ quenq́; ramum extendunt ſic, ut ſumma uitis ſummam arborem ſequatur, id eſt ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumẽ eius ſpectent, & prout quiſque ramus conualuit, uitem accipiat.* Plenioribus *ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores.* Vitisq́; *nouella tribus toris ad arborẽ religetur, uno qui eſt in crure arboris à terra quatuor pedibus diſtans: altero, qui ſum-*

ma parte uitem capit: tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit, interdum enim neceſſarius habetur, cum aut arbor ſine ramis trũcata eſt, aut uitis præualens in luxuriam euagatur. Cætera putationis ratio talis eſt, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circunciſis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati ſunt, amputati commutantur. & ſi læta uitis eſt; ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: ſi gracilis, trunco proximis: ſi mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, uitemq; exhaurit, atque attenuat: maximè autem prodeſt uitibus, omnibus annis reſolui. Nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ ſunt, minusq; læduntur, ac melius conualeſcunt, atque ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; non conſtringi, ne ſarmentum uimine præcidatur. Quod ſi ita longe tabulatum eſt, uti materia parum commodè in id perduci poßit, palmitem ipſum uiti alligatum ſupra ternam gemmam religabimus: hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis pæcipitata eſt, fructu induitur: At quæ uinculo adnexa ſurſum tendit, ea materias ſequente annò præbet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt. Alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem ſine fructu affert, pampinarium uocant. Alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant, cuius ut ſemper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, ut quicquid intra uinculum eſt, materias exigat. Cum deinde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proxi-

mam

mam quanque arborem mittendæ, eaſq; poſt biennium amputare, ſimulatq; alias teneriores tranſmittere conuenit: nam uetuſtate uitem fatigant. nonnunquam etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex uſu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rurſus ad eandem arborem duas, uel tres propagines excitare, quò pluribus uitibus circunuenta celerius ueſtiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, niſi neceſſario loco natus eſt, ut uiduum ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles ſunt, & plerique ad tertiam gemmam reſecti optime ſubmittuntur. Nam in ſequenti anno materias fundunt. Quiſquis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus eſt, modò ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, ſed plurimum matri nocent. Itaque niſi extremis ramis, aut ſi uitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quòd ſi tamen id genus colis propter fructum ſummittere quis uelit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet. Nam & poſt eum locum, quem intorſeris, lætam materiam citabit, & præcipitata minus uirium in ſe trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem uerò plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello naſcitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat, & iam ſi ex uno capite duæ uirgæ ſummittantur, tamen utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, ſuprà docui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia uelut in furca de medio naſcitur. Eum

colem

colem deterrimum eſſe comperi, quòd neq; fructum ferat, & utraque brachia inter quæ natus eſt, attenuet: itaq; tollendus eſt. Pleriq; uitem ualidam, & luxurioſam falsò crediderunt feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis oneretur. Nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq;, & rores diutius continet, omnemq; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere, atque diradiare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut denſum arbuſtum commendabile fructu, & decere eſt, ſic ubi uetuſtate rareſcit, pariter inutile, & inuenuſtum eſt. Quod ne fiat, diligentis patrisfamiliàs eſt, primam quanque arborem ſenio defectam tollere, ut in eius locum nouellam reſtituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & ſi ſit facultas) quàm (quod eſt longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriuſque ratio cõſimilis eſt ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De arbuſto Gallico. CAP. VI.

EST & alterum genus arbuſti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id deſiderat arborem humilem, nec frondoſam. Cui rei maximè uidetur idonea opulus. Ea eſt arbor corno ſimilis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & ſalix à pleriſque in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia uini ſaporem infeſtat. Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita conſtitutum rumpotinetum adnimaduerti

uerti, ut ad octo pedes locis ſiccis, & cliuoſis, ad duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponantur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab utraq; parte complura brachia ſummittuntur, tum omnes pene uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis ſi frumentum non inſeritur, in utrãq; partem uiginti pedum ſpatia interueniũt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione, atq; in arbuſto Italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis cõnectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti, cæteræq; omnes arbores quãto altius arantur, & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patriſamiliâs facere cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VII.

OMnis tamen arboris cultus ſimplicior, quàm uinearum eſt, longeq; ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborum eſt. nam quamuis non continuis annis, ſed ferè altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quòd leui cultu ſuſtinetur, & cùm ſe non induit, uix ullam impenſam poſcit: ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis nõ ut uinea deficit, eoq; ipſo tempore aliquid etiam interim patriſamiliâs præſtat, & cùm adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus.

ſuimus. Olearum, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimũ ſergia: omniſq; olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perſeruidum, aut gelidum ſtatum cœli patitur. Itaq; æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neq; ardua, magiſq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborẽ pleriq; exiſtimãt ultra miliarium ſexageſimum à mari, aut non uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis rectè ualet. Optimè uapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Nõ minus probabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam & ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquàm tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias olueto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De

De ſeminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

SEminarium olineto præparetur cœlo libero, terreno modicè ualido, ſed ſucccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tamen reſoluto. id genus terræ ferè nigræ eſt, quam cùm in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis ne aditus pecori detur, fermentari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poſſit circunuenire, hoc eſt manubrij craßitudine feraciſsimos arboribus adimito, & ex his quàm recentiſsimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas: hoc autem facilè contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atque earum plagæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlum ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cùm ualidiùs conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè ſuperueniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uinculo connexi, ne facilè ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt propter foſſorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidā melius exiſtimāt hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere: ſed utrunq; debet poſt uernum æquinoctium ſeri, & quàm frequentiſsimè ſeminarium pri-

n mo anno

mo anno ſarriri, poſtero, & ſequentibus, cùm iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio à putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt, ſic exculta quinquennio arbuſculæ habiles tranſlationi ſunt. Plantæ autem in oliueto diſponuntur optimè ſiccis, minimeq; uliginoſis agris per autumnum, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm germinent. Atq; ipſis ſcrobes quaternûm pedum præparantur anno ante: uel ſi tempus non largitur, prius quàm deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, ut eos ignis putres faciat, quos ſol, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum eſſe debet, pingui, & frumentario ſolo ſexagenûm pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec idoneo ſegetibus quinum & uicenûm pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, ut æſtiuo proflatu refrigerentur. Ipſæ autem arbuſculæ hoc modo poſſunt transferri, ante quàm explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem ſpectat, ut eodem modo, quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde ut arbuſculæ ſpatium pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum ſuo ceſpite planta eruatur. Qui ceſpes in eximendo ne reſoluetur, modicos ſurculos uirgarum inter ſe connexos facere oportet, eoſq; pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut conſtricta terra uelut incluſa teneatur. Tum ſubruta parte ima leuiter pilam cōmouere, & ſuppoſitis uirgis alligare, atq; plantam tranſferre. Quæ ante quàm deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma humus) immittere, & ita

ordei

ordei ſeminia ſubſternere, & ſi conſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis haurienda eſt antè quàm demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea miſta pingui ſolo, depoſitisq; ſeminibus latera ſcrobis circuncidenda, & aliquid ſtercoris interponendum. Quòd ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimum eſt omni fronde priuare truncum, atq; lèuatis plagis, fimoq;, & cinere oblitis in ſcrobem, uel ſulcum deponere. Truncus autem aptior translationi eſt, qui brachij craßitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robuſtioris transferri, quem ita conuenit poni, ut ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodum ſupra ſcrobem emineat, lætius enim frondet: ſi tamen incurſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, ut ſit innoxius ab iniuria pecorum, atq; etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ: ac primo ſurculari debent, ita ut ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat: deinde arando ne coxam bos, aliam'ue partem corporis offendat: optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque enim olea continuo biennio uberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor coliculum agit: cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditũ adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circunfodiri. Nam poſt ſolſtitium cum terra æſtibus hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quæ limoſam

aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles, quæ ex uno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoq; fimo uel pabulandæ ſunt oleæ. Atq; eadem ratione ſtercorabitur oliuetum, quam in ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tantũmodo arboribus ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſicci modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis cõgius. Stercus autumno debet inijci, ut permiſtum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda eſt: nã per hyemẽ ſi uermes, atq; alia ſuberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerunq; etiam locis ſiccis, & humidis, arbores muſco infeſtantur, quem niſi ferramẽto reſecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt: nam ueteris prouerbij meminiſſe conuenit, Eum, qui aret oliuetum, rogare fructum: qui ſtercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam quamuis lætæ arbores fructũ non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem taleã oleaſtri demitti, ſic uelut inita arbor fœcundo ſemine fertilior extat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla, uel noſtra arina uetere, cuius utriuſq; modus ſeruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ miſceatur, urna abunde erit. Solent etiam uitio ſoli fructum oleæ necare. Cui rei ſic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circundabimus: ſed minima arbor modicum poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidium inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem oleа inſerenda ſit poſtmodum dicemus. Nonnunquam etiam

in

in olea unus ramus cæteris aliquanto eſt lætior, quem niſi reciderís, tota arbor contriſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. CAP. X.

Locum pomarij, priuſquam ſemina ſeras, circummunire macerijs oportet, uel ſepe, uel foſſa præcipiti, ut non ſolum pecori, ſed & homini tranſitũ negare ualeat: quoniam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærosa ſunt, in perpetuũ ſemina incrementum capere nequeunt. Generatim autẽ diſponere arbores utile eſt maxime etiam ne imbecilla à ualentiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par eſt, impariq́; ſpatio temporis adoleſcit. Terra, quæ uitibus apta eſt, etiã arboribus eſt utilis: ante annum, quàm ſeminare uoles, ſcrobem fodito, ita ſole, pluuijs'ue macerabitur, & quod poſitum eſt, citò comprehendet. At ſi eodem anno & ſcrobem facere, & arbores ſerere uoles, minimum ante duos menſes ſcrobes fodito, poſteà ſtramentis incenſis calefacito: quos ſi latiores, patentioresq́; feceris, lætiores, uberioresq́; fructus percipies. Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo patentius eſt, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq́; æſtate uaporis per anguſtum os penetret, etiam ut cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis ſerito, ut cum creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extẽdant: nã ſi ſpiſſe poſueris nec infrà ſerere quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ erunt niſi interuulſeris: itaq; inter ordines quadragenos pedes, minimũq; tricenos relinquere cõuenit. Semina lege craſſa, non minus, quàm manubriũ bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro

libro, ea bene, & celeriter cõprehendent. Si ex ueteribus ramis ſumes, de iis quoq;, qui quotannis bonos, & uberiores fructus afferũt, eligito, ac illos magis qui ſunt cõtra ſolem, quàm qui umbris, ramis, aut plãtis continẽtur. Sed antè quàm arbuſculas transferas, nota quibus uentis antea fuerãt cõſtitutæ, poſtea manus admoueto, ut de cliuo, & ſicco in humidũ agrum transferas. Trifurcam maximè ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem ſcrobe duas, aut tres arbuſculas uoles conſtituere, curato, ne inter ſeſe contingant, quoniã mutuo contactu aut cõputreſcent, aut uermibus interibunt. Cùm ſemina depones, dextra, ſiniſtraq; uſq; in imum ſcrobẽ faſciculos ſarmẽtorum brachij craßitudinis demittito, ita ut ſupra terrã paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſumminiſtrare poßis. Arbores, ac ſemina cũ radicibus autũno ſerito, hoc eſt circa Calẽdas, & Idus Octobris. Primo uere antè quàm germinẽt, arbores deponito: ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imũ ſcrobẽ lentiſci taleam inuerſo cacumine demittito. Ficũ frigoribus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa interdũ & ſaxoſa amat. Eiuſmodi arbor cito cõualeſcit, ſi ſcrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorũ genera, & ſi ſapore, atq; habitu diſtant, uno modo, ſed pro differentia agri ſeruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquoſis præcoques ponito, ut ante pluuiã fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerito: at ſi uoles ficum, quamuis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, prioremue fructum decutito, iterũ alterum edet, quem in hyemem differt: nonnunquam etiam, cùm frondere cœperunt cacumina fici, ferro ſumma prodeſt amputare, ſic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac ſemper conueniet, ſimulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam diluere

lucre, & cum ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ ſunt autem præcipue liuianæ, africanæ, calcidicæ, ſulcæ, lydiæ, calliſtrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ floſculi. Nucem *Græcam ſerito circa* Cal. Februar. *quæ prima gemmaſcit: agrum durum, calidum, ſiccum deſyderat.* Nam *in locis diuerſis nucem ſi depoſueris, plerunq; putreſcit.* Antè *quàm nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato. ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, ut nux à nuce minimè palmo abſit, & anceps ad fauoniũ ſpectet. Omnis autem nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit.* Cùm *ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & ex ſummo duûm ramorum ambas radices emittit.* Nucem *Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius ſine putamine nucem Græcam, aut auellanam abſcondito, & ita adobruito.* Hoc *ante* Calend. *Martias facito, uel etiã inter* Nonas, & *Idus* Mart. Eodem *tempore iuglandem, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet.* Malum *punicum ab eodem tempore uſq; in* Cal. *Aprilis rectè ſeritur.* Quòd *ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur.* Stercore *ſuillo, & humano, urinaq; uetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructũ uinoſum, & poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laſeris uino diluimus, & ita cacumina arboris*

ſumma obleuimus. Ea res emendabit acorē malorū. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio ſunt lapides tres, ſi cum ſeres arborē, ad radicē ipſam collocaueris: at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcillam ſecūdum radicem arboris ſerito. Alio modo cùm iam matura mala fuerint antè, quàm rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodem modo ſeruabuntur incorrupta etiam toto anno. Pyrum autumno ante brumam ſerito, ita ut minimè dies x x v. *ad brumā ſuperſint: quæ ut ſit ferax, cùm adoleuerit, altè eam ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terram inijcito. Curandum eſt autem, ut quàm generoſiſsimis pyris pomaria conſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina, tarentina, quæ ſyria dicuntur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulſa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quorum enumeratio nūc longa eſt. Prætereà malorū genera exquirenda maximè ſcādiana, matiana, orbiculata, ſextiana, peluſiana, amerina, ſyrica, melimela, cydonia, quorum genera tria ſunt ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ omnia non ſolùm uoluptatē, ſed etiā ſalubritatem afferunt. Sorbi quoq;, & armeniaci, atq; perſici nō minima eſt gratia. Et mala ſorba pruna poſt mediam meſſem uſq; in Idus Febru. ſerito. Mororum ab idibus Febru. uſq; ad æquinoctium uernum ſatio eſt. Siliquam Græcam, quam quidam* κεράτιον *uocāt, & perſicum ante brumā per autumnum ſerito. Amygdala ſi parum ferax erit, forata arbore lapidē adijcito, & in librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos, circa Cal. Martias in hortis ſubacta, & ſtercorata terra ſupra puluinos arearum diſponere con-*

re conuenit: danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinētur, & ad unū ſtylum primo anno ſemina redigantur, & cùm autumnus inceſſerit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craßis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis inducere, atq; ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt uigintiquatuor deinde menſes ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſiue inſerere, ſatis tutè utrunq; facere poteris.

De inſitione arborum. CAP. XI.

O*Mnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei cui inſeritur, cortice dißimilis. Si uerò etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregiè inſeritur. Tria genera porrò inſitionum antiqui tradiderunt. Vnū, quo reſecta, & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum quo reſecta inter librum & materiam ſemina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt. Tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optimè uſurpatur, quarum inſitionum rationem cùm tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto, ut ſit tenera, & ferax, nodisq; crebris, & cùm primùm germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortū ſpectabūt, & integri erunt, eos legito craßitudine digiti minimi, ſurculi ſint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, qua maximè nitida, &*

ſine cicatrice eſt, dabiſq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiam ne minus digitos tres, ſed conſiderate demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſteà ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne'ue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris, cuneum uellito, ſtatimq; ſurculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiam feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent, ſuprà deinde muſcum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quoſdam tamen magis delectat in trunco arboris locum ſeminibus ſerra facere, inſectaſq; partes tenui ſcalpello leuare, atque ita ſurculos aptare. Si puſillam arborem inſerere uoles, imam abſcindito, ita ut ſexquipede è terra extet, & cum deinde praecideris, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcalpello permodicè findito, ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte deraſos dimittito, ſic ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias. Cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, ut ſuprà dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato uſque ad ipſum inſitum. ea res à uento, & calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum idoneum eſt, ſed ferè recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſum'que, & udidum librum habent, ſicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robuſtum habet, optime itaq; inſeritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua

inſer

inſerere uoles, nouellos & nitidos ramos eligito. in iiſdemq́; obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq́; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut gemma media ſit, & ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratoq́; diligenter, ne gemmam lædas: poſteà item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimũ ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quam nudaueris, præparatum emplaſtrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. ubi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cautoq́; ne lædas ipſum germẽ. deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem inſitæ ſobolem, & ramos ſuperiores præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut ne cui magis, quàm inſito ſeruiat. poſt X X I. diem ſoluito emplaſtrũ. & hoc genere optimè etiam inſeritur olea. Quartũ illud genus inſitionis iam docuimus, cùm de uitibus diſputauimus. Itaq́; superuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimules iis arboribus, quibus inſeruntur: exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq́; poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unum quaſi exemplũ ſubiiciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. Scrobem quoquò uerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poſſint eam cõtingere:

in ſcrobẽ deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamq́; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, cum iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidiſsimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq́; leua, & mediam cuneo finde, cacumina deinde oliuæ, ſicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſere, cuneumq́; exime, diligenterq́; ramulos colliga, ne qua ui reuellantur: ſic interpoſito triennio conualeſcet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inſeres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniã ferè ſpecies ſurculorum omnium perſecuti ſumus, prioribus libris, de Cythiſo dicere nunc tempeſtiuum eſt.

De Cythiſo. CAP. XII.

CYthiſum in agro eſſe quàm plurimũ maxime refert, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudũ utiliſsimus eſt, quòd ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſteà arido poſsis. præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam ſine noxa patitur. mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntnr, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cùm tota nocte permaduerit, poſtero die expreſsi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa idus Octobr. uel uere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, areolas facito, ibiq́; uelut

uelut ocymi ſemen cythiſi autumno ſerito. Plantas deinde uere diſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedũ ſpatia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſorum uere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus, ſimulatq; nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo x v. bubus pondo uicena, cæteriſq; pecoribus pro portione uirium. Poteſt etiã ante Septembrem ſatis commodè ramis cythiſus ſeri, quoniam facilè comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum cum aridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, paucisq; horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra exſiccato, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, redditur o pecoris curam, & remedia ſequenti uolumine.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. VI.

SCIO quoſdam Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris, gregariorumq; paſtorum abnuiſſe curam, & eam uelut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinam conſtantiſſimè repudiaſſe: neque inficior id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum: cùm ille quàm maximè ſubacto, & puro

puro

puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoq;: ille fructum é terra ſperet, hic é pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contrà paſtor optet herbarum prouentum. Sed in his tam diſcordantibus uotis eſt tamen quædã ſocietas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum é fundo plerunque domeſticis pecudibus magis, quàm alienis depaſcere ex uſu ſit, & copioſa ſtercoratione, quæ contingit é gregibus, terreſtres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio eſt, in qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominũ, ita armentorum adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen à re traxere, quòd noſtrum laborem, uel onera ſubuectãdo, uel arando iuuarent. Itaq; ſicut ueteres Romani præceperunt, ipſe quoq; cenſeo tam pecorum, quàm agrorum cultum pernoſcere. Nã in ruſticatione uel antiquiſſima eſt ratio paſcendi, eademq; quæſtuoſiſſima: propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à pecore: quoniã id ſolũ ueteres poſſederunt, & adhuc apud quaſdam gentes unum hoc uſurpatur diuitiarum genus: & nunc apud noſtros quidem colonos alia res uberior nulla eſt, ut etiam M. Cato credidit, qui conſulenti quam partem rei ruſticæ exercendo celeriter locupletari poſſet, reſpondit, ſi bene paſceret: rurſusq; interroganti quid deinde faciendo ſatis uberes fructus percepturus eſſet, affirmauit ſi mediocriter paſceret: cæterum de tam ſapiente uiro piget dicere, quod cum quidã autores memorant, quidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæſtuoſum eſſet, aſſeueraſſe, ſi quis uel male paſceret, cùm præſertim maius diſpendium ſequatur inertem, & inſcium paſtorem, quàm prudentem, diligentem'que compendium. De ſecundo tamen reſponſo, dubium non eſt, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob

rem

rem nos quoq; hanc partem rei ruſticæ Siluine, quanta ualuimus induſtria, maiorum ſecuti præcepta, poſteritati mandauimus. Igitur *cùm ſint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum: alterum uoluptatis, ac reditus, & cuſtodiæ cauſa, ut ouem, capellam, ſuem, canem: de eo genere primùm dicemus, cuius uſus noſtri laboris eſt particeps. nec dubium, quin (ut ait* Varro) *cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur, quòd olim Græci tauros* ἰταλοὺς *uocarent, & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum ſignauerunt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur miniſter: quòd inter fulgentiſſima ſydera particeps cœli: quòd deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, quàm ciuem. Ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.*

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. CAP. I.

Q*Væ in emendis bubus ſequenda, quæq; uitanda ſint, non ex facili dixerim, cùm pecudes pro regionis cœliq; ſtatu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant: aliæ formæ ſunt Aſiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis alia: nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoque Italia partibus ſuis diſcrepat. Campania plerũq; boues progenerat albos & exiles, labori tamẽ & culturæ patrij ſoli non inhabiles. Vmbria uaſtos, & albos, eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, ſed ad opera fortes. Apenninus duriſſimos, omnemq; difficultatem tolerantes*

rantes,nec ab aſpectu decoros:quæ cùm tam uaria & diuerſa ſint,tamen quædã quaſi cõmunia,& certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet,eaq́; Mago Carthaginienſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi ſunt boues nouelli,quadrati,grãdibus membris, cornibus proceris,ac nigrantibus,& robuſtis, fronte lata & criſpa,hirtis auribus,oculis,& labijs nigris, naribus reſimis patulisq́;,ceruice longa,& toroſa,palearibus amplis, & penè ad genua promiſsis,pectore magno,armis uaſtis, capaci & tanquã implente utero,lateribus porrectis, lumbis latis,dorſo recto planoq́;,uel etiam ſubſidente, clunibus rotundis,cruribus compactis ac rectis,ſed breuioribus potius,quàm longis,nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſsimis,& ſetoſis,piloſisq́;,corpore denſo, breuiq́;,colore rubeo,uel fuſco,tactu corporis molliſsimo.

De bubus domandis. CAP. II.

TAlis notæ uitulos oportet,cùm adhuc teneri ſunt, conſueſcere manu tractari,ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerùm neq; ante tertium, neq; poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt,hæc iam prædura:eos autem,qui de grege feri comprehenduntur,ſic ſubigi conuenit. Primum omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur,ubi domitor facilè uerſari,& unde digredi ſine periculo poſsit. Ante ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cùm producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus,aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxam'que capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq́; tranſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati configantur,ad quos religari poſsint iuuenci; diem deinde,

quo do

quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinisq́; funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cùm deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, diſtentq́; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem noctemq́; deſæuiant, ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coërceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poßint: tum demum ad alligatos boues, neque à poſteriore parte, neq; à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentem conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoque, & ſub femina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui plerunq; feminibus inhærent, eximantur: itaq; cum ſit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poßit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq́; eorum palatum ſale defricato, libralesq́; offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimenta triduo ferè man-

ſueſcunt,iugumq́; quarto die accipiunt,cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur:interdum & pondus aliquod iniungitur,ut maiore niſu laboris exploretur patientia: poſt eiuſmodi experimenta uacua ploſtro ſubiungendi, & paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur,ſed in ſubacto agro ne ſtatim difficultatem operis reformident, ne'ue adhuc tenera colla, dura proſciſſione terræ contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam niſi hæc caueantur, nunquàm eiuſmodi uitia,quamuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus, ſi ueteranum pecus non aderit:nam ſi aderit,expeditior, tutiorq́; ratio domandi eſt,quam nos in noſtris agris ſequimur: nam ubi plauſtro,aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bubus ualentiſſimum,eundemq́; placidiſſimum cum indomito iungimus,qui & procurrentem retrahat,& cunctantem producat.ſi uerò non pigeat iugum fabricare,quo tres iungantur,hac machinatione conſequemur, ut etiam contumaces boues grauiſſima opera non recuſent:nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur, aratroq́; iniuncto terram moliri cogitur,nulla eſt imperium reſpuendi facultas: ſiue enim efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur: ſeu conatur decumbere, à ualentioribus ſubleuatus trahitur: propter quæ undique neceſſitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſſimis uerberibus perducitur: eſt etiam poſt domituram mollioris generis bos, qui decumbit in ſulco: cum non ſæuitia, ſed ratione cenſeo emendandum: nam qui ſtimulis, aut ignibus, alijsq́; tormentis

mentis id uitium eximi melius iudicant, ueræ rationis ignari ſunt, quoniam peruicax contumacia plerunq; ſæuientem fatigat. Propter quod *utilius eſt citra corporis uexationem fame potius, & ſiti cubitorem bouem emendare: nam eum uehementius afficiunt naturalia deſideria, quàm plagæ. Itaque ſi bos decubuit, utiliſsimum eſt ſic pedes eius uinculis obligari, ne aut inſiſtere, aut progredi, aut paſci poſsit: quo facto inedia, & ſiti compulſus deponit ignauiam, quæ tamen rariſsima eſt in pecore uernaculo: longeq; omnis bos indigena melior eſt quàm peregrinus: nam neque aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neque infeſtatur conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus locis, in montana, & aſpera perductus eſt, uel ex montanis in campeſtria: itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandum eſt, ut ex ſimilibus patrijs locis traducantur: item cuſtodiendum eſt, ne incorporatione, uel ſtatura, uel uiribus impar cũ ualentiore iungatur: nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm concitatis: ſed non inertes, qui ſunt uerentes plagarum, et acclamationum, ſed fiducia uirium, nec auditu, nec uiſu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidoloſi, multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt: ideoq; robora corporum citra maciem conſeruant, qui ex commodo, quàm qui feſtinanter mandunt. Sed tam uitium eſt bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modica corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruiſq;, & muſculis robuſta: non adipibus obeſa, ut nec ſui tergoris mole, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ ſequenda ſunt in emendis, domandiſq; bobus*

tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. CAP. III.

BOues calore ſub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaque hybernæ ſtabulationi eorum præparanda ſunt ſtramenta, quæ menſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ meßis præciſa, in aceruum extrui debent: horum deſectio cum pecori, tum agro eſt utilis: liberãtur arua ſentibus, qui æſtiuo tempore per caniculæ ortum receiſi, plerunque radicitus intereunt, & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris efficiũt: hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq́; operam, ne penuria cibi macreſcat pecus. Boues autem rectè paſcendi non una ratio eſt: nam ſi ubertas regionis uiride pabulum ſumminiſtrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum ſit: quod tamen niſi riguis, aut roſidis locis non contingit: itaque in ijs ipſis uel maximum commodum eſt, quòd ſufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel paſcuntur ſiccioribus agris. Ad præſepia boues alendi ſunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosq́; nemo dubitat, quin optimi ſint uicia in faſcem ligata, & cicercula, itemq́; pratenſe fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibuſdam regionibus ſolæ præſidio ſunt, eæ probantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: ſed iumentis iuſtam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula diſpenſantur. Ianuario menſe ſingulis freſi, & aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ ſemodios, & ſuper hæc affatim paleas, licet etiam ſi ſit leguminum inopia, & eluta, & ſiccata uinacia, quæ de lora

eximun

eximuntur, cum paleis miſcere. Nec *dubium eſt, quin ea longè melius cum folliculis antè, quàm eluantur, præberi poßint: nam & cibi, & uini uires habent, nitidumq́;, & hilare, corpulentum pecus faciunt: ſi grano abſtinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti ſufficit, uel fœni pondo triginta, uel ſi non, modius uiridis laureæ & ilgneæ frondis, ſed his, ſi regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ niſi ad ſatietatem detur, ſcabiem parit: poteſt etiam ſi prouētus uilitatem facit, ſemodius fabæ freſæ præberi.* Menſe Februario *plerunque eadem cibaria ſufficiunt.* Martio, & Aprili *debet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur: ſat autem erit pondo quadragena ſingulis dari: ab* Id. *bus tamen menſis* Aprilis *uſque in* Idus Iunias *uiride pabulum rectè ſecatur: poteſt etiam in* Calend. Iulias *frigidioribus locis idem præſtari: à quo tempore in* Calen. Nouemb. *tota æſtate, & deinde autumno ſatientur fronde, quæ tamen non antè eſt utilis, quàm cùm maturuerit uel imbribus, uel aßiduis roribus: probaturq́; maximè ulmea, pòſt fraxinea, & ab hac populnea: ultimæ ſunt iligneа, & quernea, & laurea, ſed poſt æſtatem neceſſariæ deficientibus cæteris. poſſunt etiam & folia ficulnea probè dari, ſi ſit eorum copia, aut ſtringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas non habet: nam id quoque uti iuniperus reſpuitur à pecore propter aculeos.* Nouembri *menſe, ac* Decembri, *per ſementem quantum appetit bos, tantum præbendum eſt: plerunque tamen ſufficiunt ſingulis modij glandis, & paleæ ad ſatietatē datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conſperſi ſextarij* VII. *permiſti paleis, uel cicerculæ ſimiliter conſperſæ ſextarij* XII. *miſti paleis, uel ſinguli modij uinaceorum, ſi ijs, ut ſuprà dixi, largè paleæ adij-*

ciantur: uel ſi nihil horum eſt, per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. CAP. IIII.

SEd non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuentur diligentia, ut ſalubri ſint corpore, uireſq́; conſeruent: quæ utraq; cuſtodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupreßiq́;, & cum aqua, nocte una ſub diuo habito: idq́; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æſtatis, autumni, hyemis: ſæpe etiam langor, & nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas: neq; hæc tantum remedia ſalubritatem faciunt. Multi & largo ſale miſcent pabula: quidã marrubium dederũt cum oleo, & uino, quidã porri fibras, alij grana thuris, alij ſabinam herbã, rutamq́; cũ mero diluunt. Eaq; medicamenta potanda præbent. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur: nõnulli pellem ſerpentis obtritam cum uino miſcent. Eſt etiam remedio, cum dulci uino tritum ſerpillum, & conciſa, & in aqua macerata ſcylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulſiſq; uitijs, recreant uires, maximè tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas: quæ protinus dari non poteſt: ſed primo cibi aſperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

NVllo autem tempore, & minimè æſtate utile eſt boues in curſum concitari, nam ea res aut cit aluum, aut

aut mouet febrem. Cauendum quoque eſt, ne ad præſepia ſus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immiſtum pabulo, bubus affert necem, & id præcipuè, quod egerit ſus ægra, peſtilentiam facere ualet, quæ cùm in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt cœli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore longinquæ regiones petendæ ſunt, atque ita ſegregandi à ſanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaque cùm ablegabuntur, in ea loca perducendi ſunt, quibus nullum impaſcitur pecus, ne aduentu ſuo etiam illis tabem afferant. Euincendi ſunt autem quamuis peſtiferi morbi, & exquiſitis remedijs propulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi ſeminibus miſcendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conſpergendæ, coq; medicamine ſaliuandum ægrotum pecus. Tum paribus caſiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantũdem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cum uini ueteris ſextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipſum medicamentum ponderis ſex unciæ diuiſum, portione æqua per triduũ cum uino dediſſe ſat erit. Præſens etiam remedium cognouimus radiculæ, quam paſtores conſiliginem uocant. Ea in Marſis montibus plurima naſcitur, omniq; pecori maximè eſt ſalutaris. Læua manu effoditur ante ſolis ortum, ſic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vſus traditur talis, ænea ſubula pars auriculæ latiſsima circunſcribitur, ita ut manante ſanguine tanquam O literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiore parte auriculæ cùm factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadẽ ſubula tranſuitur, & facto foramini prædicta radicula inſeritur, quam cùm recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non poſsit: in eam deinde auriculam omnis uis morbi,

peſtilensq́; uirus elicitur, donec pars, quæ ſubula circunſcripta eſt, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiam uiſci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, ſi gregatim pecora laborant: illa deinceps, ſi ſingula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

CRuditatis ſigna ſunt crebri ructus, ac uentris ſonitus, faſtidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua ſe deterget. Remedio erũt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta braſſicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati. Sed uno die abſtinendum eſt alio cibo. Quidam clauſum intra tecta continent, ne paſci poßit. Tum lentiſci, oleaſtriq́; cacuminum pondo IIII. & libra mellis una trita permiſcẽt aquæ congio, quam nocte una ſub dio habent, atq; ita faucibus infundunt. Deinde interpoſita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq́; potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio uentris, & inteſtinorum maior dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoq́; ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamq́; crebrius agere. Manifeſtum remedium eſt proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obſtringere, uiniq́; ſextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, ungulas circunſecare, & uncta manu per anum inſerta fimũ extrahere, rurſusq́; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceßit, myrti ſylueſtris foliorum duæ libræ

bræ deligantur, totidemq́; ſextarij calidæ aquæ miſti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eouſq;, dum anhelet. Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, tribus heminis uini tres unciæ pinſiti allij permiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans, cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immit tuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. CAP. VII.

VEntris quoq; & inteſtinorum dolor ſedatur uiſu nantium, & maximè anatis, quam ſi conſpexerit, cui inteſtinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum uitium, quorum ſignum eſt cruenta, & mucoſa uentris proluuies. Remedia ſunt cupreßini quindecim coni, totidemq́; gallæ, & utrorumque ponderum uetuſtißimus caſeus, quibus in unum tunſis admiſcētur auſteri uini quatuor ſextarij, qui pari menſura per quatriduum diſpenſati dantur: nec deſint lentiſci, myrtiq́; & oleaſtri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq́; inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq́; die cibo abſtinendus. Sed mox cacumina oleaſtri, & arundinis, item baccæ lentiſci, & myrti dandæ, nec poteſtas aquæ, niſi quamparcißime facienda eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus ſextarijs, atque ita faucibus infundant, eademq́; pabula, ut ſuprà diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas li-

bras torreſaciunt, & ita conterunt, & cum totidem ſextarijs uini auſteri, potandum medicamentum præbēt, omniq́; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quòd ſi neq; uentris reſtiterit citata proluuies, neq; inteſtinorum, ac uentris dolor, ciboſq́; reſpuet, & prægrauato capite, ſi ſæpius, quàm conſueuit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, uſque ad oſſa frons media uratur, aureſq́; ferro ſcindantur. Sed uulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.

De uitioſis incrementis linguæ. CAP. VIII.

SOlent etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinſitum cum oleo per nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunſo, & hallecula linire. Sed hæc his ſolum faſtidium eſt.

De febre boum. CAP. IX.

FEbricitanti boui conuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atque interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braßicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more demitti, eamq́; eſcam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quanque frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi

potand

potandam. Quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manentes lacrymæ, grauatum caput, oculi compreßi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodam impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſsi boum. CAP. X.

R*Ecens tußis optimè ſaluiato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoque ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ ſextarij duo, factaq; ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tußim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati datur, ac poſteà aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuccum oleo, uel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunoq; datæ, uetuſtißimam tußim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.*

Suppurationis remedia. CAP. XI.

S*Vppuratio melius ferro reſcinditur, quàm medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bibulum inſtillatur. Quidam, cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.*

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

Sanguis

SAnguis dimiſſus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, ſtatim ungula inſpicitur. tactus autem feruorem demonſtrat:nec bos uitiatam partẽ uehemẽtius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aßidua diſcutitur: uel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Poſteà linamenta ſale, atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeq́; datur opera, ne in aquam pedẽ mittat, & ut ſiccè ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tardè procurabitur: ac primo ferro circunciſus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & ſeuo hircino pari pondere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad uiuum reſecatur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam ungulam ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & ſale genua, poplitesq́;, & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritũ, conſperſumq́; aqua mulſa imponendum: ſpongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atq; melle litæ rectè genibus applicantur, ac faſceis circundãtur. Quòd ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponitur: & cum maturuerit ſuppuratio, reſcinditur ferro, eaq; emiſſa, ut ſuprà docuimus, linamentis curatur. Poſſunt etiam (ut Cornelius Celſus præcipit) lilij radix, aut ſcylla cum ſale, uel ſanguinalis herba, quam πολύγονον Græci appellant, uel marrubium ferro reclusa

cluſa ſanare. Ferè autem omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur: uetus uritur, & ſupra uſtum, butyrum, uel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. CAP. XIII.

Scabies extenuatur trito allio defricto: eodemq; remedio curatur rabioſæ canis, uel lupi morſus, qui tamen & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamento, æquè bene ſanatur. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, & ſulphur conteruntur, admiſtaq; amurca cùm oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur. Id medicamentum candente ſole illitum maximè prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt. Nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci à coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, quàm ſi bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt. Quæ quoniam pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, ut cùm ab opere boues redierint, adhuc æſtuantes, anhelanteſq; uino aſpergãtur, & offæ adipis faucibus eorum inſerantur. Quòd ſi prædictũ uitium inhæſerit, proderit decoquere laurum, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem. Idq; optimè fit ſub dio ſole feruẽte. Quidam fraces uino, & adipe commiſcent, eoq; medicamenro poſt fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

Eſt

EST etiam illa grauis pernicies, cùm pulmones exulcerantur: inde tuſsis, & macies, & ad ultimum phthiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſuprà docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum uini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumq; ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruuum maceratum, uiridemq; frõdem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur, præbere. Si in opere collum contuſum erit, præſentiſsimum eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum nõ erit, herba, quæ uocatur auia, cum ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, conſiderabimus quàm in partem declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinem detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur eſſe ampliſsima, ſarmento prius uerberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterũ ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quòd ſi ceruix in neutram partẽ deiecta eſt, mediaq; intumuit, ex utraque auricula ſanguis emittitur, qui cùm intra biduum, cum bos uitium cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruiq; tendũtur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureũ eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & uetere oleo æquis ponderibus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cùm diſiungitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit: tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoq; medicamento defricatur

catur

catur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere dãda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quæ uocatur auia, ut ſuprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorũ, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt: nam facilè operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt cuſtodiendi, ne naſcantur, ne'ue colla caluefcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt: itaq; cùm id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius, quàm diſiungantur, colla conſpergi oportet: deinde cùm id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui.

Ad talum, ſeu ungulam læſam remedia. CAP. XV.

SI *talum, aut ungulam uomer læſerit, picem duram, & axungiam cum ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra uulnus inurito. Quod idem remedium optimè facit exempta ſtirpe, ſi fortè ſurculum calcauerit, aut acuta teſta, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen ſi altius uulnerata eſt, latius ferro circũciditur, & ita inuritur, ut ſuprà præcepi: deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Idem ſi uomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam Græci* τιθύμαλλου *uocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cùm iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere diſiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quo diuiſa eſt bouis ungula, uetere axungia defricetur.*

Ad

Ad conuulſos armos, & cornua præfracta CAP. XVI.

SAepe etiam uel grauitate longioris, uel cùm in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cùm accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro: ſi læuum, in dextro: ſi uehementius utrunq; uitiauit, item in poſterioribus cruribus uenæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatisq; per triduum eadem infunduntur. Quartò demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq; imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera ſcatere uermibus, qui ſi mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admiſto ſale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta cum pice, & oleo, uetereq; axungia: & extra uulnera eodem medicamento circunlinienda, ne infeſtentur à muſcis, quæ ubi ulceribus inſederunt, uermes creant.

Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. CAP. XVII.

EST etiam mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium uirus: nam & uipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuidè ſupercubuit, laceßita onere morſum imprimit. Musq; araneus, quem Græci σκυτάληρ appellant, quamuis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam uocant perſonatam, trita & cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa

contuſa prodeſt: uel ſymonianum trifolium, quod inuenitur confragoſis locis, efficaciſſimũ traditur, odoris grauis, neq; abſimilis bitumini, & idcirco Græci eã ἀσφάλτιον appel lant, noſtri autẽ propter figurã uocant acutũ trifoliũ: nam longis, & hirſutis folijs uiret, caulemq; robuſtiorem facit, quam pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folio, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: uel ſi hanc herbam uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum uiuo dantur potanda, radiceſq; cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale cõmiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt etiam præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarum cum totidem uini, & duobus ſextarijs olei, expreſſumq; ſuccum faucibus infundas. Itemq; cacumina eiuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationemq; molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nam animal ipſum oleo merſum necatur, & cum imputruit, conteritur, eoq; medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorq; oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorẽ malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commouet. Vel ſi antequàm tumor diſcutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid uitioſi eſt, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire: ſolet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari: quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur: ea res innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorũ uitia plerunq; melle ſanantur: nam

ſiue intumuerũt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergitur, & imponitur, ſiue album in oculo eſt, montanus ſal, Hiſpanus, uel Ammoniacus, uel etiam Cappadocus minutè tritus, & immiſtus melli uitium extenuat: facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον uocant, uulgus autem noſtra conſuetudine laſerpitium appellat: huius quantocunq; ponderi decem partes ſalis ammoniaci adijciuntur, eaq́; pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, uel eadem radix contuſa, & cum oleo lentiſci inuncta uitium expurgat: epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia, genasq́; impoſita, paſtinacæq́; agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum ſedant dolorem: ſed quotieſcunque mel, aliuſ'ue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur: nam & ad dulcedinem mellis, aliorumq́; medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtã hirudinem. CAP. XVIII.

MAgnam etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cum aqua: ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & incremento ſuo tranſitum cibis præcludit: ſi tam difficili loco eſt, ut manu detrahi non poſſit, fiſtulam, uel arundinem inſerito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confeſtim decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fiſtula uſque ad hirudinem perfert, isq́; nidor depellit hærentem: ſi tamen uel ſtomachum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur: has medicinas quamuis bubus adhiberi præceperimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De ma

De machina facienda, qua clauſa, iumenta curentur. CAP. XIX.

SEd & machina fabricanda eſt, qua clauſa iumenta, boueſq; curentur, ut & propior acceſſus ad pecudē medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat: eſt autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinē pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondiū ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes: huic ſolo ſeptenūm pedū ſtipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur: ij autē in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omneſq; trāſuerſis ſex temonibus quaſi uacerræ inter ſe ligantur, ita ut à poſteriore parte, quæ latior eſt, uelut in caueā quadrupes poßit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis: primis autē duobus ſtatuminibus imponitur firmū iugū, ad quod iumēta capiſtrātur, uel boum cornua religātur, ubi poſſunt etiam numelli fabricari, ut inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterū corpus laqueatū & diſtentū temonibus obligatur, ſicq; immotum animal medentis arbitrio eſt expoſitū: hæc ipſa machina cōmunis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma. CAP. XX.

QVoniam de bubus ſatis præcepimus, opportunè de tauris, uacciſq; dicemus. Tauros maximè membris amplißimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo: cætera ferè eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi quòd huic torua facies eſt, uegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, & ita uaſta, ut ſit maxima portio corporis, uentre paulò ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

VAccæ quoque probantur altiſsimæ formæ, longæq́;, maximis uteris, frontibus latiſsimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenuſtis & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſsis malis, palearibus, & caudis amplißimis, ungulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ & maribus deſiderantur, & præcipuè ut ſint nouellæ, quoniam, cum exceſſerint annos decem, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si antè tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſteà mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

SEd & curandum eſt omnibus annis in hoc æquè, atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſiderat: æſtate, opacißima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana paſcua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidioſis locis durantur ungulæ: nec tam fluuios, riuósq; deſiderant, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideoq; facile ſub dio hybernat.

De cõſeptis, & ſtabulis faciendis. CAP. XXIII.

SEd laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conſeptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris

tioris

tioris ictus effugiat: ſtabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa: illa, quòd imbres reſpuant: hæc, quòd celeriter ſorbeant, tranſmittantq;: ſed utraq; deuexa ſint, ut humorem effundant, ſpectentq; ad meridiẽ, ut facilè ſiccentur, & frigidis uẽtis non ſint obnoxia. Leuis autẽ cura paſcui eſt: nã ut lætior herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticem ſurrecturũ in altitudinem compeſcit: ipſis uerò corporibus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrunt, cũ paſtorali ſigno quaſi receptui canitur: nam id quoq; ſemper crepuſculo fieri debet, ut ad ſonum buccinæ pecus, ſi quod in ſyluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat: ſic enim recognoſci grex poterit, numeruſq; cenſeri, ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra manſerint: ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberoſq; egreſſus, reditusq; habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſurã. CAP. XXIIII.

EX his qui quadrimis minores ſunt, maioreſq; quàm duodecim annorum, prohibentur admiſſura: illi quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem menſibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiuntur. Atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt deſideria, quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiunt: quòd ſi aut fœmina recuſat, aut non appetit taurus, eadem ra-

tione,qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur *cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas, & tauris adijcitur,quò fortius ineant, unumq́; marem quindecim uaccis ſufficere abunde eſt: qui ubi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehendere licet,quem ſexum generauerit,quoniam ſi parte dextra deſiluit,marem ſeminaſſe manifeſtum eſt,ſi læua fœminam: id tamen uerum eſſe non aliter appa ret, quàm ubi poſt unum coitũ forda non admittit taurum: quod & ipſum rarò accidit.Nam quamuis plena fœtu non expletur libidine,adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimũ pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed non dubium eſt, ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari:at ubi penuria eſt, alternis ſubmitti: quod maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annui temporis ſpatio lacte ſatientur,nec forda ſimul operis,& uteri grauetur onere,quæ cùm partum edidit, niſi cibis fulta eſt,quamuis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum.* Itaq; & *fœtæ cythiſus uiridis & torrefactum ordeum,maceratumq́; cruũ præbetur,uel tenero olere cõmiſto,torrido,molitoq́; milio,& per unã noctem lacte macerato ſaluiatur:melius etiã in hos uſus altinæ uaccæ probantur,quas eius regionis incolæ ceuas appellant:eæ ſunt humilis ſtaturæ,lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus,generoſum pecus alienis educatur uberibus:uel ſi hoc præſidiũ non adeſt,faba freſa, & uinũ rectè tolerat,idq́; præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.*

Remedia ad lumbricos uitulorũ. CAP. XXV.

S*Olent autem uitulis nocere lumbrici, qui ferè naſcuntur cruditatibus.* Itaq; *moderandum eſt, ut bene concoquant*

coquant: aut ſi iam tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluiati more faucibus ingeruntur: poteſt etiam cum arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatum demitti: facit idem axungiæ pars una tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubij quoq; ſuccus, & porri ualet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis uitulis. CAP. XXVI.

CAſtrare uitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neq; id ferro facere, ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus caſtratur. Idq; facere uel autumno Luna decreſcente præcipit, uitulumq; ad machinã deligare: deinde prius, quàm ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehẽdere teſtiũ neruos, quos Græci κρεμαςῆρας *ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuencus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formáq; ſeruata maris, generandi uim depoſuit, quam tamen ipſam non protinus amittit. Nam ſi patiaris cum à recenti curatione fœminã inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat: uerũ uulnera eius ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linenda ſunt, abſtinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arborum, & deſecto uiridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa potione. Placet etiam pice liquida, & cinere, cum exiguo oleo ulcera ipſa poſt*

triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muſcis infeſtentur. Hactenus de bubus dixiſſe abunde eſt.

De equis. CAP. XXVII.

QVibus cordi eſt educatio generis equini, máximè conuenit prouidere autorem induſtrium, & pabuli copiam, quæ utraque uel mediocria poſſunt alijs pecoribus adhiberi. ſummam ſedulitatem, & largam ſatietatem deſyderat equinum pecus. quod ipſum tripartitò diuiditur. eſt enim generoſa materies, quæ circo, ſacriſq; certaminibus equos præbet. eſt mularis, quæ pretio fœtus ſui comparatur generoſo. eſt & uulgaris, quæ mediocres fœminas, mareſq; progenerat: ut quæq; eſt præſtantior, ita ubere campo paſcitur. Gregibus autem ſpatioſa, & paluſtria, necnon montana paſcua eligenda ſunt, rigua nec unquam ſiccanea, uacuáue magis, quàm ſtirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundantia. Vulgaribus equis paßim maribus, ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tempora ſeruantur. Generoſis circa uernum æquinoctium mares iungentur, ut eodem tēpore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis cāpis poſt anni meſſem paruo cum labore fœtum educent. nam menſe duodecimo partum edunt. Maximè itaq; curandum eſt prædicto tempore anni, ut tam fœminis, quam admiſſarijs deſyderantibus coëundi fiat poteſtas, quoniā id præcipuè armentum ſi prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum eſt nomen ἱππόμανες, quòd equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrēt ardore coëundi fœminæ, ut etiam ſi marē non habeant, aßidua, & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ uenerem (cohortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transq́; ſonantem
Aſcanium. ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oßibus, illæ
Ore omnes uerſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq́; leueis auras, & ſæpe ſine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; ſolis ad ortus
In Boream, Caurumq́;, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum.

Cum ſit notißimum etiam in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu uentrem pertuliſſe, fœtumq́; educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quòd triennio prius quàm adoleſcat, morte abſumitur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernum equæ deſyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretioſos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant: aut ſi id facere prohibeantur, cupidine ſolicitati noxam contrahant. itaque uel in longinqua paſcua marem placet ablegari, uel ad præſepia contineri, eoq; tempore, quo uocatur à fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquante uere ordeo, eruoq́; ſaginandus, ut ueneri ſuperſit, quantoq; fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admiſſarium ſaginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rurſus plu-

res quàm uiginti, unus debet implere, isq; admiſſuræ poteſt trimus adhiberi, & uſq; ad annos uiginti plerunq; idoneus eſſe. Quòd ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, odore perfricatur deterſis ſpongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rurſus ſi equa marem non patitur, detrita ſcylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupidinem coëundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obſequium, fœmina abducitur, & iam patientiori generoſior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura eſt, largoq; paſcuo firmandæ. Quòd ſi frigore hyemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neq; opere, neq; curſu exerceantur, neque frigori cõmittantur, nec in anguſto, clauſo'ue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda fœtum abigunt. quod tamen ſi aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, dataq́; per cornu. Sin autem proſperè ceſſit, minime manu contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuiſſimo contactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uerſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq́; ne ſtercore ungulas adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, ne deſyderio partus ſui laboret equa. Nam id præcipuè genus pecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. Vulgari fœminæ ſolenne eſt omnibus annis parere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lactè materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII

Marem

MArem putant minorem trimo nõ eſſe idoneũ admiſſuræ, poſſe uerò uſq; ad uigeſimum annum progenerare, fœminam bimam rectè concipere, ut poſt tertiũ annum enixa fœtũ educet, eamq; poſt decimũ non eſſe utilẽ, quòd ex annoſa matre tarda ſit, atq; iners proles, quæ ſiue ut fœmina, ſiue ut maſculus cõcipiatur, noſtri arbitrij fore Democritus affirmat, qui præcipit, ut cũ progenerari marem uelimus, ſiniſtrũ teſticulum admiſſarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cùm fœminam, dextrũ: idemq; in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

CV'm uerò natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, nouæq; rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia, & alacritate interdũ & curſu certãs æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem', flumenq; tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documẽta. Corporis uerò forma cõſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq; nec longa, denſa iuba, & per dextrã partẽ profuſa, lato, & muſculorũ toris numeroſo pectore, grãdibus armis, & rectis lateribus inflexis, ſpina duplici, uẽtre ſubſtricto, teſtibus paribus, exiguis, latis lumbis & ſubſidẽtibus, cauda longa, & ſetoſa, criſpaq;, æqualibus, atq; altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrſus ſpectanti, rotũdis clunibus, feminibus toroſis, ac numeroſis, duris ungulis, & altis, & concauis, rotundisq;, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt: ſic uniuerſim corpus cõpoſitum, ut ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoq; agile, & ex longo, quãtum figura permittit, rotundũ. Mores autem laudantur, qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſsimi.

Nam

Nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborũ patientiſſimi. equus bimus ad uſum domeſticũ rectè domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen ut poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & ſex menſium eſt, medij dentes ſuperiores, & inferiores cadunt: cùm quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec poſteà quot annorum ſit, manifeſtò cõprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animum, & mores, corpuſq́;, & ætatem pertinent, dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curam rectè, & minus ualentium demonſtrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

SI ſanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum conſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda ſunt: ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi longiſſimè cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum ſeruare: quod utrunq; cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquã, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq́; fuerit, ut ſtabulentur ſicco loco: ne humore madeſcant ungulæ: quod facilè euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuperiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & æſtu,

æſtu, nonnunquã & frigore, & cùm ſuo tempore urinam non fecerint: uel ſi ſudãt, & à concitatione confeſtim biberint: uel ſi cùm diu ſteterint, ſubitò ad curſum extimulata ſunt. Laßitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino miſta infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq́;, & ſpina tepenti adipe uel uino liniuntur: ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt nã oleũ immiſtũ uino ſuper ilia, & renes infunditur, & ſi hoc parum profuit, melle decocto, & ſale collyrium tenue inditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriũ inſeritur naturalibus. Hæc eadẽ remedia adhibentur, ſi urina genitalia deuſſerit. Capitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluunt, aureſq́; flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſummiſſa. Tũ reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, ciboq́; abſtinetur primo die. In poſtero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum uel molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoq́; aqua iterum datur, parumq́; ordei cum uiciæ libris II. S. ut perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eademq́; medicina tumẽtibus adhibenda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinẽ demiſerit, medio ferè in utroq; crure uenæ ſoluãtur, & thuris polline cũ eo, qui profluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exinaniatur, ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis ad motum faſcijs obligetur. Poſtero quoq; die ex iiſdẽ ſanguis detrahatur, eodẽq; modo curetur, ordeoq; abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorũ miſtus cũ olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diẽ lenitè ingredi cogatur, & cum ambula

bulauerit, in piſcinā demitti cū cōueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uētos. Manus ūcta inſeritur aluo, & obſeßi naturales exitus adaperiuntur, exemptosq́; ſtercore poſita cunila bubula & herba pedicularis cū ſale trita, & decocta melli miſcētur, atq; ita facta collyria ſubijciūtur, quæ uētrē mouēt, bilemq́; omnē deducūt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantē cū hemina uini faucibus infundūt, & anū liquida pice oblinūt. Alij marina aqua lauant aluū, alij recenti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis, quorū ſigna ſunt, ſi iumēta cum dolore crebro uolutatur, ſi admouēt caput utero, ſi caudā ſæpius iactant. Præſens medicina eſt, ita ut ſuprà ſcriptū eſt, inſerere manum, & fimum eximere: deinde aluū marina aqua, uel muria dura lauare, poſteà radicē capparis tritā cū ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſsim. CAP. XXXI.

OMni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt, quò mollius cubet. Recens tußis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à ualuulis ſeparata, minuteq́; molita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetur, & faucibus infunditur, ſimilisq́; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibusq́; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tußis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuſo, ijſdemq́; ut ſuprà monuimus, cibis præbitis. Impetigines, & quicquid ſcabies occupat, aceto & alumine defricantur. Nonnunquàm, ſi hæc permanent, paribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum aceto linuntur. Papulæ feruentißimo ſole uſq; eò ſtrigi

ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis: tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq́;, & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem. CAP. XXXII.

INtertrigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipuè tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli: ſed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remedijs, propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiæq́; ueteri cõmiſta pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione curantur, ita ut prius ſcabies ferro raſa, perluatur urina. Sæpe etiam ſcalpello uſque ad uiuum reſecare, & amputare ſcabiem profuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æquè: quæ cum expleta ſunt, ut celerius cicatricem, & pilum ducant, maximè proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muſcas, & oculorum dolores. CAP. XXXIII.

MVſcas quoq; uulnera infeſtantes ſummouebimus pice, & oleo, uel unguine muſtis, & infuſis, cætera erui farina rectè curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, & ſale defricatæ extenuantur: uel cũ fuſili ſale trita ſepiæ teſta, uel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorũ inunctione ſucci plantaginis, cum melle attico, uel ſi id non eſt, utique thymino celeriter leuatur: nonnunquam etiam

per

per nares profluuium ſanguinis periculum attulit. Idq; *repreſſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.*

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. CAP. XXXIIII.

INterdum & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remedium eſt genus ſeminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atque ita faucibus infunduntur. Et *nauſea diſcutitur, etiam ſi caput allij tritum cum uini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lumina, quàm frigido ferramento reſeratur, & expreſſa poſteà linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur, quod cum accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt, ſi minoris formæ ſunt: nam ſi maioris, etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit & pecudem expurgat.*

De equarum rabie. CAP. XXXV.

RAra quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, ut cùm in aqua imaginem ſuam uiderint, amore inani capiantur. Et *per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti extimulatæ concurſant, ſubinde ut circumſpicientes requirere, ac deſyderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demum ſpeculatæ deformitatem ſuam, priſtinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.*

De mulis. CAP. XXXVI.

IN educando genere mularum antiquiſſimũ eſt diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis

fœminam,& marem:quorum ſi alter non eſt idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur.Equam conuenit in annos decem,quouſq; ampliſſimæ, atque pulcherrimæ formæ ſit,membris fortibus patientiſſimam laboris eligere, ut diſcordantem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facile recipiat,ac perferat,& ad fœtum non ſolum corporis bona,ſed & ingenij conferat:nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiam concepta diutius in partum adoleſcunt, ut quæ peracto anno menſe tertiodecimo uix edantur, natisq; inhæret plus ſocordiæ paternæ,quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in uſus minore cura reperiuntur,ita maior eſt labor eligendi maris,quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi *admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma,uel ſexu progenerant.*Nam *ſiue parui corporis fœminas fingũt,ſiue etiam ſpecioſi,plures mares, quàm fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt.* At *quidam contempti ab aſpectu,precioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt, nonnunquam aliqui generoſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes uoluptate,rariſſime ſolicitantur ad uenerem.* Hu*iuſcemodi mari ſenſim magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura.* Ita *enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt,uelut incenſus, & obcæcatus cupidine,ſubtracta,quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.*

Ad temperandum ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

E*St & alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inbibeatur, affert gregi perniciem.* Nam *& ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &*

cum admittitur, ceruicibus, dorſiſq; fœminarum imprimit morſus: quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiam labore temperat, & ſic ueneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter *admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atque excitari, uegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur.* Mula *autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itemq; onagro & equa generatur.* Quidam *uerò non diſsimulandi autores, ut* Marcus Varro, *& ante eum* Dionyſius, *ac* Mago *prodiderunt, mularum fœtus regionibus* Africæ *adeò non prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus carũ, quàm ſint nobis equarum.* Neque *tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, quàm quod ſeminabit aſinus: quanquam poßit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio contumax ſylueſtri more, ſtrigoſum patris præferat habitum.* Itaque *eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs utilior eſt: nam ubi aſina, ex onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatemq; auitam refert.* Qui *ex equo, & aſina concepti generantur, quamuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt.* Itaque *commodißimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (ut dixi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior.* Veruntamen *ab aſpectu non aliter probari debet, quàm ut ſit amplißimi corporis, ceruice ualida, robuſtis ac latis coſtis, pectore muſculoſo, & uaſto, feminibus lacertoſis, cruribus cõpactis, coloris ni*

ris nigri, uel maculoſi: nam murinus cum ſit in aſino uulgaris, tum etiam non optimè reſpondet in mula: neque nos uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, conſpicimus. Nam quemadmodum arietũ, quæ ſunt in linguis, & palatis maculæ, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur: ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris, aut auribus gerit, ſobolem quoque frequenter facit diuerſi coloris, qui & ipſe etiam ſi diligentiſsimè in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit: nam interdum etiam citra prædicta ſigna diſsimiles ſui mulas fingit: quod accidere non aliter reor, quàm ut auitus color primordij ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualẽ deſcripſi aſellum, cum eſt à partu ſtatim genitus, oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci. Ea optimè tenebris fallitur: nam obſcuro loco partu eius admoto, prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinanti præbet ubera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere condiſcit. Interdum etiã, quamuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero conuerſatus equis familiariter carũ cõſuetudinem appetere. Sed non oportet minorẽ, quàm trimũ admitti. Atq; idipſum ſi concedatur, uere fieri cõueniet, cum & defecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquã etiam ſaliuãdus erit. Nec tamen teneræ fœminæ cõmittetur: nam niſi prius ea marem cognouit, adſilientẽ admiſſarium calcibus proturbat, & iniuria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicũ. Id ne fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ: neq; is tamen inire ſinitur. Sed, ſi iam eſt equa ueneris patiens, cõfeſtim abacto uiliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam uocant ruſtici) qui duos parietes ad-

uerſo cliuulo inædificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtãtes, ne fœmina colluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſsit. Aditus eſt ex utraque parte, ſed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, ut & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex aſino cõceptum edidit, partum ſequenti anno uacua nutrit, id enim utilius eſt, quàm quod quidam faciunt: ut & fœtam nihilo minus admiſſo equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſitq́; poſtea longis itineribus habilis: nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: ſed uterque ſexus & uiam rectè graditur, & terram commodè proſcindit, niſi pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

MEdicinas huius pecoris plerunque iam in alijs generibus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cruda braſsica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum ſextario uini atque olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamentis curatur: uel gari optimi ſextarius cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur. Admiſceturq́; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis uitellis. Femina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel ſi eſt herba, quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum

prædi

prædicto uitio medetur. Macies & languor ſubmouetur ſæpius data potione, quæ recipit ſemunciam triti furfuris, ouumq́; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tußi, doloriq́; uentris eadem iſta æquè medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum medica poteſt: ea herba uiridis nec tardè tamen arida fœni uice ſaginat iumenta: uerum modicè danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pecus. Laſſæ, & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merumq́; in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis, ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarumq́; continent.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. VII.

De aſello. CAP. I.

DE MINORE *pecore dicturus* P. *Siluini principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgarisq́; aſellus, cuius pleriq; ruſticarum rerum autores in emendis, tuendisq́; iumẽtis præcipuam rationem uolunt eſſe, nec iniuria. Nam etiã eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel folijs, ſpinisq́;, uel perticis ſalignis alitur, uel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis uerò, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum imprudentis cuſtodis negligentiam fortißimè ſuſtinet: plagarum, & penuriæ tolerantißimus: propter quæ tardius deficit,*

quàm ullum aliud armentum. Nam labores & famis maximè patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totaq; Libye ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pōdere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus Poëta memorat,

–Tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens
Incuſſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maximè neceſſarium deſiderat aſellum, qui, ut dixi, pleraque utenſilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorſo commodè poteſt. Qualis autem ſpecies eius uel curà probatiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de precioſo præciperetur, ſatis dictum eſt.

De Ouibus emendis tuendisq́ʒ. CAP. II.

POſt maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quæ prima ſit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipuè nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibusq; noſtris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam caſei, lactisq; abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis, & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uerò nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq; plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliſſimum ſit, ut ait prudentiſſimè Celſus, ualetudinis tutiſſimæ eſt, minimeq; peſtilentia laborat. Verum tamen eligendum eſt ad naturam loci: quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam in tota ruris diſcipl ina

plina Vergilius præcipit,cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis, & campeſtris ſitus proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: ſylueſtris & montoſus exiguas: pratis, planiſq; noualibus tectum pecus commodiſſimè paſcitur. Idq; non ſolum generibus,ſed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias,calabras, appulaſq; noſtri exiſtimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretioſiores habentur,earumq; præcipuè altinates. Item quæ circa Parmam,& Mutinam macris ſtabulantur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt utiliſſimus,quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuſcus,quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos,quos uocāt ἐρυθρούς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit uſus exprimere. Nam cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri coloris ſylueſtres,ac feri arietes,ſicut aliæ beſtiæ munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atque illuſtris agricola quoſdam mercatus in agros tranſtulit,& manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderūt, qui deinde & ipſi tarentinis ouibus impoſiti, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rurſus quicquid conceptum eſt,maternam mollitiem,paternum & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque ſpeciem,quæ fuerit in beſtijs,per nepotum gradus mitigata feritate,redijſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris,molle, & hirſutum. Sed in utroque uel emendo plura communia, quædam tamen ſunt propria generoſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis

gregibus ferè illa, ſi candor lanæ maximè placet. nunquam cãdidißimos mares legeris, quoniã ex albo ſæpe fuſcus editur partus, ex erythræo uel pullo nũquã generatur albus.

De arietibus eligendis. CAP. III.

I*Taq; non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi uellere candido ueſtitur, ſed etiam ſi palatum, atq; lingua concolor lanæ eſt.* Nam *cum hæ corporis partes nigræ, aut maculoſæ ſunt, pulla uel etiã uaria naſcitur proles. idq; inter cætera eximiè talibus numeris ſignificauit idem, qui ſuprà:*

Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet uellera pullis
Naſcentum. – Vna eademq; ratio eſt in erythræis, & nigris arietibus, quorum ſimiliter (ut iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanæ, multoq; minus ipſa uniuerſitas tergoris maculis uariet. ideo niſi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat : quæ niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerunque natis inhærent. Habitus *autem maximè probatur, cum eſt altus, atq; procerus, uentre promiſſo, atque lanato, cauda longißima, denſiq; uelleris, fronte lata, teſtibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic ſit utilis (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent.* Intorta *potius, quàm ſur recta, & patula cornua. quibuſdam tamen regionibus, ubi cœli ſtatus uuidus, uentoſusq; eſt, capros & arietes optauerimus uel amplißimis cornibus, quòd ea porrecta, altaq; maximam partem capitis à tempeſtate defendant.* Itaque *ſi plerunq; eſt atrocior hyems, hoc genus eligemus, ſi clementior, mutilum probabimus marem, quoniam eſt illud incommodum in cornuto, quòd cum ſentiat ſe uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam*

procur

procurrit, & fit in fœminas quoq; procacior. Nam *riualem (quamuis ſolus admiſſuræ non ſufficit) uiolentiſſime perſequitur.* Nec *ab alo tempeſtiuum patitur iniri gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem, cum ſe tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus eſt, & in uenere mitior. Itaque capri, uel arietis petulci ſæuitiam paſtores hac aſtutia repellunt, menſuræ pedalis robuſtam tabulam configunt aculeis, & aduerſam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum ſtimulatum ſuo ictu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus autem Syracuſanus, qui pecudum medicinas diligentiſſimè conſcripſit, affirmat pugnacē arietem mitigari terebra ſecundum auriculas foratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima eſt trima: nec tamen inhabilis uſq; in annos octo. Fœmina poſt bimatū maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiſcit poſt annum ſeptimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonſas: uariam, & canam comam improbabis, quòd ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanoſi, & ampli uteri: nam uitandus eſt glaber, & exiguus. Atque hæc ferè communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis: humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut ſimul hyeme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra medium diem: nanq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt, nec minus æſtiui uaporis. itaque cohors clauſa ſublimi macerie præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. deturq; opera, ne quis humor ſubſiſtat, ut ſemper quam aridiſſimis filicibus, uel culmis*

ſtabula conſtrata ſint, quo purius, & mollius incubent fœtæ. Sint * *quala mundiſſima, ne qua earum ualetudo, quæ præcipuè cuſtodienda eſt, infeſtetur uligine. Omni autem pecudi larga præbenda ſunt alimenta. Nam uel exiguus numerus, cùm pabulo ſatiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex, ſi ſenſerit penuriam: ſequeris autem noualia non ſolùm herbida, ſed quæ plerunq; uidua ſunt ſpinis, utamurq́; ſæpius autoritate diuini carminis:*

Si tibi lanitium curæ eſt, primùm aſpera ſylua,
Lappæq́;, tribuliq́; abſint.

Quoniam ea res, ut ait idem, ſcabras oues reddit, cùm tonſis illotus adhæſit ſudor: & hirſutis ſecuerunt corpora uepres: tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concreſcit, tanto magis obnoxia eſt rubis, quibus uelut hamis inuncata à paſcentium tergoribus auellitur: molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur, amittit, atque id non paruo ſumptu reparatur: inter autores ferè conſtat primùm eſſe admiſſuræ tempus uernum parilibus, ſi ſit ouis matura: ſin uerò fœta circa Iulium menſem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut meſſem uindemia, fructum deinde uinceaticum fœtura pecoris excipiat, & totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante mœſtitiam frigorum, atque hyemis ieiunium confirmetur. Nam melior eſt autumnalis uerno, ſicut ait ueriſſimè Celſus, quia magis ad rem pertinet, ut antè æſtiuum quàm hybernum ſolſtitium conualeſcat: ſolusq́; ex omnibus animalibus bruma commodè naſcitur: ac ſi res exigit, ut plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles uir callidiſſimus rerum naturæ præcipit admiſſuræ tẽpore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptentrionales, ut contra uentum gregem paſcamus, & eum ſpectans admittatur pecus: at ſi fœminæ generandæ

* caula

nerandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam *illud, quod priore libro docuimus, ut admiſſarij dexter, uel etiã ſiniſter uinculo teſticulus obligetur in magnis gregibus operoſum eſt.* Poſt *fœturã deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio, ferè omnem ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ ſunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deuehuntur, ijs ſummotis, fructus lactis ex matribus nõ minor percipitur. Sũmitti tamẽ etiã in uicinia urbis quandoq; oportebit.* Nam *uernaculũ pecus peregrino longe eſt utilius.* Nec *committi debet, ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat: cum præſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in demortuarũ, uitioſarumq; ouium locũ totidem, uel etiam plura capita ſubſtituere, quoniã ſæpe frigorum, atq; hyemis ſæuitia paſtorẽ decipit, & eas oues interimit, quas ille tẽpore autumni ratus adhuc eſſe tolerabiles, nõ ſummouerat: quo magis etiã propter hos caſus, niſi ualidiſſima, quæ nõ comprehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus, quod qui faciet, ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, nèue ei, quæ exceſſit annos octo, prolem ſubmittat: neutra enim ætas ad educandum eſt idonea: tum etiam quod ex uetere materia naſcitur, plerunque congeneratum parentis ſenium refert.* Nam *uel ſterile, uel imbecillum eſt.* Partus *uerò incipiẽtis pecoris non ſecus, quàm obſtetricum more cuſtodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quàm muliebris ſexus enititur, ſæpiusq; etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare ueterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel integrum conceptum, cùm tranſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuiſum citra matris perni-*

ciem

ciem partum educat, quod Græci uocant ἐμβρύυ ἄχθ. Agnus autem, cùm eſt editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preßis humectare papillis, ut condiſcat maternum trahere alimẽtum: ſed prius, quàm hoc fiat exiguum emulgendum eſt, quod paſtores coloſtram uocant: ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus eſt, cum matre clauditur, ut & ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condiſcat. Mox deinde quandiu non laſciuit, obſcuro, & calido ſepto cuſtodiatur: poſteà luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut pucrili nimia exultatione maceſcat: cauendumq́; eſt, ut tenerior ſeparetur à ualidioribus, quia robuſtus angit imbecillum: ſatisq́; eſt mane prius, quàm grex procedat in paſcua: deinde etiam crepuſculo redeuntibus ſaturis ouibus admiſcere agnos, qui cùm firmi eſſe cœperint, paſcendi ſunt intra ſtabulum cythiſo, uel medica, tum etiam furfuribus, aut ſi permittit annona, farina ordei, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouendæ ſunt, & à ſepto emittendi agni, ut condiſcant foris paſci. De genere pabuli, ut & antè diximus, & nunc eorum, quæ omiſſa ſunt, meminerimus, iucundißimas herbas eſſe, quæ aratro proſcißis aruis naſcantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: paluſtres, ſyluestresq́; minimè idoneas haberi: nec tamen ulla ſunt tam blanda pabula, aut etiam paſcua, quorum gratia non exoleſcat uſu continuo, niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale, quod uelut ad pabuli condimentum per æſtatem canalibus ligneis impoſitum cùm è paſtu redierint oues, lambunt, atque eo ſapore cupidinem bibendi, paſcendiq́; concipiunt. At contrà penuriæ hyemis ſuccurritur obiectis

intra

intra tectum per præſepia cibis: aluntur autem commodiſſimè repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autũnali fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc iucundius eſt, quàm maturum: cythiſo quoque & ſatiua uicia pulcherrimè paſcuntur: neceſſariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ: nam per ſe ordeum, uel freſa cum ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſumptuoſior eſt, quàm ut ſuburbanis regionibus exiguo pretio poßit præberi: ſed ſi uilitas permittit, haud dubie ſunt optima. De *temporibus autem paſcendi, & ad aquam ducẽdi per æſtatem non aliter ſentio, quàm ut prodidit Maro:*

Luciferi primo cùm ſydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratißimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna
Perducamus, medioq́; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

Rurſus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum

Solis ad occaſum, cùm frigidus aëra ueſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

Sed obſeruandum eſt ſydus æſtatis per emerſum caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partem progrediatur, poſt meridiem in orientem: ſiquidem plurimum refert, ut paſcentium capita ſint obſerua ſoli, qui plerunque nocet animalibus oriente prædicto ſydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra

ſepta

ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nam pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinē creat, uentrēq́; proluit: quare etiā frigidis, humidisq́; tēporibus anni ſemel tantum ei poteſtas aquæ facienda eſt: tum qui ſequitur gregem circunſpectus, ac uigilans (id quod omnibus & omniū quadrupedū cuſtodibus præcipitur) magna clementia moderetur. Idemq́; duci propior quàm domino, & in cogēdis, recipiendisq́; ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut conſidat: nam niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidem cuſtodis officiū, ſublimem, celſiſſimamq́; oculorum ueluti ſpeculam deſiderat, ut neq; tardiores, et grauidas, dum cūctantur, neq; agiles, & fœtas dum procurrūt, ſeparari à cæteris ſinat, ne fur, aut beſtia hallucinantē paſtorē decipiat: ſed hæc cōmunia ferè ſunt in omni pecore ouillo: nunc quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

GRæcum pecus, quod plerique tarentinum uocant, niſi cum domini præſentia eſt, uix expedit haberi: ſiquidem & curam & cibum maiorem deſiderat: nam cum ſit uniuerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam domini, aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet, multo'que minus auaritiam, nec æſtus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunque domi alitur, & eſt auidiſſimum cibi, cui ſi detrahitur fraude uillici, clades ſequitur gregem: ſingula capita per hyemem rectè paſcuntur ad præſepia tribus ordei, uel freſæ cū ſuis ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor ſextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam, uel uiridem medicam, cythiſum'ue, tum etiam cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminum paleas adfatim. Minimus

agnis

agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi poteſt: nam & qui ſummoueri debent, pauciſsimos poſt dies quàm editi ſunt, immaturi ferè mactantur, orbæq; natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera: quippe ſinguli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſummiſsis expedit, quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus laboret in educatione fœtus ſui: quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt, ut & ſuis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni ſubrumētur. Plures autem in eiuſmodi gregibus, quàm in hirtis maſculos enutrire oportet: nam prius quàm fœminas inire poßint mares caſtrati, cum bimatum expleuerint, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur: liberis autem campis, & omni ſurculo, ruboq; uacantibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, ut ſuprà dixi, & lana carpatur, & tegumen: nec tamē ea minus ſedulam curam foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorem domeſticam poſtulat: nam ſæpius detergenda & refrigeranda eſt: ſæpius eius lana diducenda, uinoq;, & oleo inſuccanda: nonnunquam etiam tota eſt eluendā, ſi diei permittit apricitas: idq; ter anno fieri ſat eſt, ſtabula uerò frequēter euerrenda, & purganda, humorq; omnis urinæ deuerrēdus eſt, qui commodiſsimè ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia cōſternuntur, ut grex ſupercubet: nec tantum cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoq; ſerpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cædrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,

Aut

Aut tecto aſſuetus coluber. Quare, ut idem iubet,

Cape ſaxa manu, cape robora paſtor,

Tollentemq́; minas, & ſibila, colla tumentem

Deijce. Vel ne iſtud cũ periculo facere neceſſe ſit, muliebres capillos, aut ceruina ſæpius ure cornua: quorum odor maxime non patitur ſtabulis prædictam peſtem conſiſtere. Tonſuræ certum tempus anni per omnes regiones ſeruari non poteſt, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æſtas ingruit: & eſt modus optimus conſyderare tempeſtates, quibus ouis neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque æſtum ſi nondum detonderis, ſentiat: uerum ea quandocunque detonſa fuerit, ungi debet tali medicamine, ſuccus excocti lupini, ueteriſq́; uini fex, & amurca pari menſura miſcentur, eoq́; liquamine tonſa ouis imbuitur, atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, ſi eſt uicinia maris, ad littus deducta merſatur: ſi minus eſt, cœleſtis aqua ſub dio ſalibus in hunc uſum durata paulum decoquitur: eaq́; grex perluitur: hoc modo curatum pecus anno ſcabrum fieri non poſſe Celſus affirmat, nec dubium eſt, quinetiam ob eam rem lana quoque mollior atq; prolixior renaſcatur.

Medicinæ pecoris ouilli. CAP V.

ET quoniam recenſuimus cultum, curamq́; rectè ualentium, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus ſubueniendum ſit, præcipiemus, quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus, quia cum ſit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq́; quadrupedum, paucæ, paruæq́; morborum, & remediorum differentiæ poſſunt inueniri: quæ tamẽ quantulæcunq; ſint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuerſum pecus, ut &

ut & antè præcepimus, & nunc (quod remur eſſe maximè ſalutare) iterũ adſeueramus in hoc caſu, quod eſt remedium præſentiſſimũ: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus ſtatũ cœli, curemusq; ſi ex calore, & æſtu concepta peſtis inuaſit, ut opaca rura: ſi inuaſit frigore, ut eligantur aprica. ſed modice, ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totũ pigre, ac ſegniter agere: nam quemadmodum feſſas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quaſi torpentes excitare, nec pati ueterno conſeneſcere, atque extingui: cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuatur: nam particulatim facilius quàm uniuerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero, ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ ſuperiore exordio percenſuimus, obſeruare debemus, ſi uniuerſæ laborabunt: illa, ſi ſingulæ. Oues frequentius, quàm ullum aliud animal infeſtantur ſcabie, quæ fere naſcitur, ſicut noſter memorat poëta,

–Cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano.
Bruma gelu.–

Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine non abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſyluestribus rubis, ac ſpinis ſauciari: ſi ſtabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut aſini ſteterunt: præcipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur, uitioſum locum pecudes, aut morſu ſcalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori ad-

fricant, parietibuſue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam ſubeſt aſpera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoque tempore occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oues contagione uexentur: ſunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti neceſſe ſit, ſed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit autem commodè primùm ea compoſitio, quam paulò antè demonſtrauimus, ſi ad fecem, & amurcam, ſuccumq́; decocti lupini miſceas portione æqua detritum album elleborum: poteſt etiam ſcabriciem tollere ſuccus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cùm iam caulem nec adhuc ſemina facit, deciſa contunditur, atque expreſſus humor eius fictili uaſe reconditur, duabus urnis liquoris, admiſto ſalis torridi ſemodio: quod ubi factum eſt, oblitum uas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi uapore concoctum, mox promitur: tepefactumq́; medicamentum linitur ſcabræ parti, quæ prius aſpera teſta, uel pumice defricta redulceratur: eidem remedio eſt amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina teſtis candentibus inuſta: quidam tamen hanc ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuunt, admiſcentq́; pari menſura ſuccum uiridis cicutæ. Deinde *figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſingulos ſextarios infundunt: facit etiam ſulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus: ſed* Georgicum *carmen affirmat, nullam eſſe præſtantiorem medicinam,*

Quàm ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os, alitur uitium, uiuitq́; tegendo.

Itaq́;

Itaque reſcrandum eſt, & ulcera medicamentis curandum. Subijcit deinde æquè prudenter febricitantibus ouibus, de talo uel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem,

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine uenam.

Nos etiam ſub oculis, & de auribus ſanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infeſtant ouem, ſiue cùm ſubluuies, atque intertrigo in ipſo diſcrimine ungulæ naſcitur, ſeu cùm idem locus tuberculū habet, cuius media ferè parte canino ſimilis extat pilus, eiq; ſubeſt uermiculus. Subluuies, & intertrigo pice per ſe liquida, uel alumine & ſulfure, atq; aceto miſtis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinſito, ſuperfuſoq; aceto, uel æris ærugine infriata, uel combuſta galla cum auſtero uino leuigata, & ſuperpoſita: tuberculum, cui ſubeſt uermiculus, ferro quamacutiſſimè circunſecari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod infrà eſt, animal uulneremus: id enim cùm ſauciatur, uenenatam ſaniem mittit, qua reſperſum uulnus ita inſanabile facit, ut totus pes amputandus ſit: & cùm tuberculum diligenter circunciderís, candens ſeuum uulneri per ardentem tedam inſtillato. Ouem pulmonariam ſimiliter ut ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam ueterinarij conſiliginem uocant: de ea iam diximus, cùm maioris pecoris medicinam tradidimus: ſed is morbus æſtate plerunque concipitur, ſi defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt. Celſo placet, ſi eſt in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis ſuſtinere poſſit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ trium heminarum inſtar per ſiniſtram narem corniculo infunde-

re,atq; axungiæ ſextantem faucibus inſerere. Eſt etiam inſanabilis ſacer ignis,quã puſulam uocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta eſt,uniuerſum gregem contagione proſternit: ſic quidem quòd nec medicamentorum,nec ferri remedia patitur. Nam penè ad omnem tactum excandeſcit: ſola tamẽ ea fomenta non aſpernatur lactis caprini,quod infuſum tantum ualet,ut & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis,quàm prohibens. Sed Aegyptiæ gentis autor memorabilis Dolus Mendeſius, cuius commenta, quæ appellantur Græcè ὑπομνήματα ſub nomine Democriti falsò produntur, cenſet propter hanc ſæpius, ac diligenter ouium terga perſpicere,ut ſi fortè ſit in aliqua tale uitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus,patiamurq; ſuper obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt, cunelæ bubulæ, uel nepetæ ſylueſtris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſanturq;, donec ſternutet ouis. Fracta pecudum nõ aliter,quàm hominũ crura ſanantur,inuoluta lanis oleo, atq; uino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Eſt etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis,toto uentre diſtenditur,contrahiturq;, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte, quæ proxima eſt clunibus,nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus,auriculæ ferro reſcindendæ, mutandæq; regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere

debere cenſemus. Agnis quoque ſuccurrendum eſt uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cœleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atq; ea potio febricitantibus danda: multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiã mentigo, quam paſtores oſtigenem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint, quod minime cõmitti oportet. Sed cum id factum eſt, uelut ignis ſacer, os, atq; labra fœdis ulceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus, & ſal æquis ponderibus contrita. Nam ea miſtura palatum, atque lingua, totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus commiſcere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. Neque enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

ET quoniam de ouiarico ſatis dictum eſt, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campeſtrẽ ſitum deſiderat: aſperisq; etiam locis, ac ſylueſtribus optime paſcitur. Nam nec rubos auerſatur, nec uepribus offenditur, & arbuſculis, frutetisq; maxime gaudet. Ea ſunt arbutus, atque alaternus, cythiſusq; agreſtis. Nec minus ilignei, querneiq; frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ uerruculæ collo dependent, optimus habetur, ampliſſimi corporis, cru-

ribus craſſis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, denſoq́;, & nitido, atq; longiſſimo pilo. Nam & ipſe tundetur

Vſum in caſtrorum, ac miſeris uelamina nautis.

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, & ante ſex annos conſeneſcit, quòd immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhauſtus eſt. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipuè probatur ſimilima hirco, quem deſcripſimus, ſi etiam eſt uberis maximi, & lactis abundantiſſimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cœli ſtatu. Nam procelloſo, atq; imbrifero cornuta ſemper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit, quoniam cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorem, quàm centum capitum ſub uno clauſo non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commodè ſtabulentur. Atque ubi capræ primum comparantur, melius eſt unum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, ut nec in paſtione ſeparatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quietè conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. Nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaque niſi poteſt affatim præberi, non eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primum ſyluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uerò caprile uel naturali ſaxo, uel manu conſtratum eligi debet, quo-

nam

niam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligensq́; paſtor quotidie ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem conſiſtere, lutum'ue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Peßima eſt fœtura cũ matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo, quo agni educãtur, niſi quòd magis hœdorum laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, uel cythiſus, aut edera præbenda, uel etiam cacumina lentiſci, aliæq́; tenues frondes obijciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita, quæ uidentur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur, cætera mercantibus traduntur. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraque ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet. Neq; enim educare, niſi trima debet. Sed anniculæ confeſtim depellenda ſoboles, bimæ tandiu admittenda, dum poßit eſſe uendibilis. Nec ultra octo annos matres ſeruandæ ſunt, quòd aßiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientißimus, alacer, atq; audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per uepres facilè uadat, & non ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunq; ut antecedat gregem. Quare cum eſſe maxime ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedũt, ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat. Sed placidè, ac lentè pabuletur, ut & largi ſit uberis, & non ſtrigoſißimi corporis.

De medicina caprarum. CAP. VII.

Alia namque genera pecorum, cum peſtilentia uexantur, prius morbo, & langoribus maceſcunt, ſolæ capellæ quamuis opimæ, atq; hilares ſubitò concidunt, uelut aliqua ruina gregatim proſternantur. Id accidere maximè

ſolet ubertate pabuli. Quamobrem ſtatim cum unam, uel alteram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus. Nec tota die paſcendæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta claudendæ. Sin alius langor infeſtat, pabulo medicantur arundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cùm ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquã pluuialem, ſolamq; potandam pecori præbemus. Quòd ſi ea res ægritudinem non depellit, uendenda ſunt pecora, uel ſi neq; id contingere poteſt, ferro necanda, ſaliendaq;. Mox interpoſito ſpatio conueniet alium gregem reparare. Nec tamen ante quàm peſtilens tempus anni, ſiue id fuit hyemis, uertatur æſtate: ſiue autumni, uere mutetur. Cum uerò ſingulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiã ouibus adhibebimus. Nam cum diſtendetur aqua cutis, quod uitium Græci uocant ὑδρώπα, ſub armo pellis leuiter inciſa pernicioſum tranſmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœta loca genitalia tumebunt, aut ſecundæ non reſponderint, defruti ſextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in ouillo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. CAP. VIII.

CAſei quoque faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò ſi tenui liquore conficitur, quã celerrime uendendus eſt, dum adhuc uiridis ſuccum retinet, ſi pingui, & opimo longiorem patitur cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero, & quàm recentiſſimo. Nam requietum, uel miſtum celeriter acorem concipit. Id plerunque cogi agni, aut hœdi coagulo, quamuis poſſit & agreſtis cardui flore conduci, & ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod

emittit arbor, ſi eius uiretẽ ſaucies corticem. Verum optimus caſeus eſt, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulũ recipit ſinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſſimè ſapiat. Sed mulctra, cùm eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe. Nec tamen admouenda eſt flammis, ut quibuſdam placet, ſed haud procul igne conſtituenda, & confeſtim cùm concreuit, liquor in fiſcellas, aut in calathos, uel formas transferendus eſt. nam maximè refert primo quoq; tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſponte pigro humore defluere, ſed cùm paulò ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur ſerum: deinde ut formis, aut calathis exẽptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſſit uitiari, quamuis mundiſſimis tabulis componitur, aſpergitur tritis ſalibus, ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus eſt, uehementius premitur, ut conſpiſſetur. Et rurſus torrido ſale contingitur, rurſusq; ponderibus condenſatur. Hoc cùm per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, & ſub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus contingat, & ut modicè ſiccetur: deinde quò tenerior permaneat, clauſo neq; uentis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neq; fiſtuloſus, neq; ſalſus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primum ſolet accidere, ſi parum preſſus: ſecundum, ſi nimio ſale imbutus: tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiã trans maria permitti. Nam is, qui recens intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiſcellis exemptus in ſalem, muriamq; demittitur, & mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli antequàm pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in

mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſepa rant, niſi cùm tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidã uirides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroq; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunq; uelis ſapo ris efficere poßis adiecto quod elegeris, condimento. Illa uerò notißima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manu preſſum. Nanq; is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepe factus, reſcinditur, & feruente aqua perfuſus, uel manu fi guratur, uel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam nõ ingra ti ſaporis muria perduratus, atq; ita maligni ligni, uel cul mi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De ſuibus & eorum medicinis. CAP. IX.

IN omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniã frequenter patri ſimilior eſt progenies, quàm matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidã corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui longi, aut rotũdi ſunt, uentre promiſſo clu nibus uaſtis, nec perinde cruribus, aut ungulis proceris, am plæ, & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. Maximeq; quod ad rẽ pertinet, quàm ſalacißimos oportet eſſe mares, qui & ab annicula ætate cõmodè progenerant, dum quadrimatũ agant: poſſunt tamen etiam ſemeſtres im plere fœminam. Scrofæ probantur longißimi ſtatus, & ut ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quàm durißimæ, denſæq;, & ni græ ſetæ grex eligendus eſt. Si temperata, atq; aprica, gla brum pecus, uel etiam priſtinale albũ poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edendos idonea ferè uſque in annos ſeptem, quæ quanto fœcundior eſt, celerius ſeneſcit. Annicu la non improbè concipit, ſed iniri debet menſe Februario.*

*piſtrinale

Quatuor

Quatuor quoq; mẽſibus facta, quinto parere, cùm iam herbæ ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cùm deſierint uberibus ali ſtipula paſcãtur, cæteriſq; legumunũ caducis frugibus. Hoc autẽ fit longinquis regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. Nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt: ſic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriuſq; iterum conceptum partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cùm primùm incunt ſemeſtres, aut cùm ſæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi caſtrantur, ut poßint pingueſcere. Fœminis quoq; uulua ferro exulcerãtur, & cicatricibus claudũtur, ne ſint genitales. Quod facilè nõ intelligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi: nam ubi eſt ubertas pabuli, ſubmittere prolẽ ſemper expedit. Omnem porrò ſitũ ruris pecus hoc uſurpat: nam & montibus, & campis cõmodè paſcitur, melius tamẽ paluſtribus agris, quàm ſitientibus. Nemora ſunt conueniẽtiſsima, quæ ueſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferiſq; ſylueſtribus, ut ſunt albæ ſpinæ, Græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atque achrades pyri. Hæc enim diuerſis temporibus miteſcunt, ac penè toto anno gregẽ ſaturant. At ubi penuria eſt arborum, terrenũ pabulũ cõſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, ut paludẽ rimẽtur, effodiantq; lumbricos, atq; in luto uolutentur, quod eſt huic pecori gratißimum, quin etiam ut aquis abuti poßint: nãq; & id feciſſe maximè per æſtatem profuit, & dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſyluæ, tanquam ſcirpi, iunciq;, & degeneris arundinis, quam uulgus cannã uocat: nam quidẽ cultus ager opimas reddit ſues, cùm eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorum conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrum,

multi

multiformes nuces, ac ficũ præbeat: nec tamẽ propter hæc parcetur horreis: nam ſæpe de manu dandũ eſt, cũ foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel ciſternis in aquã, uel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoq;, & ſimiliũ leguminũ, cùm uilitas permittit, facienda eſt poteſtas, & utiq; uere, dum adhuc lactãt. Viridia pabula ſuibus plerunq; nocent: itaq; manc prius, quàm procedant in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinẽdæ ſunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq; uitio pecus emacietur: nec ut cæteri greges uniuerſi claudi debẽt, ſed per porticus haræ faciendæ ſunt, quibus aut à partu, aut etiã prægnantes includantur: nam præcipuè ſues cateruatim, atq; inconditæ, cùm ſint pariter incluſæ, ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidũt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum quatuor, ne ſus trãſilire ſepta queat: nam cõtegi non debet, ut à ſuperiore parte cuſtos numerũ porcorũ recenſeat, & ſi quẽ decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſubtrahat. Sit autem uigilans, impiger, induſtrius, nauus omnium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe debet, ut uniuſcuiuſq; partum conſideret. Semper obſeruet enitentem: claudatq; ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq;, & quales ſint nati, & curet maximè ne quis ſub nutrice aliena educetur: nã facilime porci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit, æquè alieno, ac ſuo præbet ubera. Itaque porculatoris maximum officium eſt, ut unamquanque cum ſua prole claudat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſquæ progeniem, pice liquida eandẽ notam ſcrofæ, & porcis imponat, & ſiue per literas, ſiue per alias formas unũquenq; fœtum cum matre diſtinguat: nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis

ſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum, commodiſſimum eſt haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poßit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſq; matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat. Atq; eæ quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſepius haras: nam quamuis prædictum animal in pabulatione ſpurcè uerſetur, mundiſſimum tamen cubile deſiderat. Hic ferè cultus eſt ſuilli pecoris rectè ualentis.

De medicina ſuum. CAP. X.

SEquitur ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi. Febricitantium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferunt, ac per paſcua ſubitò cum paululum procurrerunt, conſiſtunt, & uertigine correptæ concidũt. Earum notanda ſunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermißis uenam feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eamq; ſarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentum ferro reſcindi, detractoq; ſanguine colligari ſaligneo libro, uel etiam ulmeo. Quod cum fecerimus, uno, aut altero die ſub tecto pecudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam uolent, farinæq; ordeaceæ ſingulos ſextarios præbebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum profluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet,

conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remedium, cum per cornu ſingulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fiſſas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo ſuſpendunt, ut ſtrumæ ferulis contingantur. Nauſcantibus quoq; ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ minutæ freſæ commiſta, ieiuniſq; prius quàm in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam uniuerſum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in paſcua medio campo procumbat, & quodam ueterno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atque uno die abſtinetur potione, & pabulo: poſtridie radix anguinei cucumeris trita, & commiſta cum aqua datur ſitientibus: quam cum pecudes biberunt, nauſea correptæ uomitant, atque expurgantur, omniq; bile depulſa cicercula, uel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cùm omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maximè eſt inimica, quare non ut capellam, uel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus, ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumẽ, aut ſtagnũ per ortum caniculæ detineri, quia cum ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiem, atq; diſtentam pabulis aluũ demerſerit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoſo lacu uolutari. Quòd ſi locorum ſitus repugnat, ne ita fieri poſſit, puteis extracta & largè canalibus immiſſa præbenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur, pulmonariæ fiunt. Iſq; morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine: de qua radicula diligenter, ac ſæpius iam locuti ſumus. Solet etiam uitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poëma,

Strata

Strata iacent paßim ſua quæq; ſub arbore poma.
Nam pecus inſatiabile eſt, ſues enim, dum dulcedinem pabuli conſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, & ruſco, repleanturq; aqua, & deinde ſitientibus admoueantur. Quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit.

De caſtratione ſuum. CAP. XI.

CAſtrationis autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur, ueris, & autumni: & eius adminiſtrandæ duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cùm duobus uulneribus impreßis per unamquanq; plagam ſinguli exprimuntur teſticuli: altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreſſum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito: atque uncis digitis alterum quoque teſticulum educito, ſic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamiliâs, non reticendum putaui: ſunt quædam ſcrofæ, quæ mandunt fœtus ſuos: quod cum ſit, non habetur prodigium: nam ſues ex omnibus pecudibus impatientißimæ famis ſunt, ita ut aliquando ſi indigeant pabuli, non tantum alienam (ſi liceat) ſobolem, ſed etiam ſuam conſumant. De armentis, cæteriſq; pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi, foriſq; curantur, atque obſeruantur (niſi fallor) ſatis accuratè diſſerui.

De canibus. CAP. XII.

NVnc, ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar. quanquàm canis falsò dicitur mutus

tus cuſtos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione beſtiam, uel furem prædicat, quàm iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt uigilantior? quis deniq; ultor, aut uindex conſtantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq;, & pecora cuſtodit. eius autem parandi, tuendiq; triplex ratio eſt: nanq; unum genus aduerſus hominum inſidias eligitur, & id uillam, quæq; iuncta ſunt uillæ, cuſtodit: at alterũ propellendis iniurijs hominum, ac ferarũ, & id obſeruat domi ſtabulum, foris pecora paſcentia. Tertium uenandi gratia cõparatur, idq; non ſolùm nihil agricolã iuuat, ſed & auocat, deſidemq; ab opere ſuo reddit: de uillatico igitur, & paſtorali dicendũ eſt: nam uenaticus nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſsimi corporis, uaſti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiam conſpectu terreat, & tamen nonnunquã, ne uiſus quidẽ horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem: ſit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in paſtorali, niger in uillatico: nã uarius in neutro eſt laudabilis: paſtor album probat, quoniã eſt feræ diſsimilis, magnoq; opus interdũ diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane, uel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, prò lupo canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur quidem propter umbræ ſimilitudinẽ, quamobrem tectus tenebris canis tutiorẽ acceſſum habeat ad inſidiantem: probatur quadratus potius, quàm longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis, acri

lumine

lumine radiantibus, amplo, uilloſoq́; pectore, latis armis, cruribus craſsis, & hirtis, cauda breui ueſtigiorum articulis, & unguibus ampliſsimis, qui Græcè δράκαι appellantur. Hic erit uillatici canis ſtatus præcipuè laudandus: mores autem neque mitiſsimi, neq; rurſus truces, atq; crudeles, quòd illi furem quoq; adulantur, hi etiam domeſticos inuadunt: ſatis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, ut nonnunquā etiam conſeruos iratius intueantur, ſemper excandeſcant in exteros. Maximè autem debent in cuſtodia uigilaces conſpici, nec erronei, ſed aſsidui, & circunſpecti magis, quàm temerarij: nam illi niſi quod certum compererunt, non indicāt: hi uano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, ut cùm emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces ſint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in ſpatioſo curſu facere debent: nam ſemper circa ſepta, & intra ædificium cōſiſtere, imò ne longius quidem recedere debent, ſatisq́; pulchrè funguntur officio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, uel conſtantius appropinquantem uiolenter inuadunt. Primùm eſt enim non adtentari, ſecūdum eſt laceſsitum fortiter, & perſeueranter uindicari: atq; hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecuarius canis neq; tam ſtrigoſus aut pernix debet eſſe, quàm qui damas, ceruosq́;, & uelociſsima ſectatur animalia, nec tam obeſus, aut grauis, quàm uillæ, horreiq́; cuſtos, ſed & robuſtus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixā, & ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur, cùm & lupi repellere

inſidias,& raptorem ferum conſequi fugientem, prædam excutere,atq; auferre debeat:quare ſtatus eius lõgior,productiorq; ad hos caſus magis habilis eſt, quàm breuis, aut etiam quadratus,quoniam(ut dixi)nonnunquam neceßitas exigit celeritate beſtiam conſectandam:cæteri artus ſimiles membris uillatici canis æque probãtur. Cibaria ferè eadem ſunt utriq; generi præbenda. Nam ſi tam laxa rura ſunt, ut ſuſtineant pecorum greges,omnes ſine diſcrimine canes or deacea farina cum ſero commodè paſcit. Sin autem ſurculo cõſitus ager ſine paſcuo eſt,farreo,uel triticeo pane ſatiendi ſunt,admiſto tamen liquore coctæ fabæ,ſed tepido: nam feruens rabiem creat:huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari,niſi poſt annum permittenda uenus eſt,quæ ſi teneris cõceditur,carpit & corpus,& uires, animosq; degenerat. Primus effœtæ partus amouendus eſt, quoniam tiruncula nec rectè nutrit,& educatio totius habitus aufert incremẽtum. Mares iuueniliter uſq; in annos decem progenerant: poſt id tempus incundis fœminis nõ uidentur habiles, quorum ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt uſq; in annos nouem,nec ſunt utiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis,dum corroborentur,emitti non oportet,niſi ad matrem luſus,ac laſciuiæ cauſa, poſteà & cathenis per diem continendi,& noctibus ſoluendi, nec unquam eos,quorum generoſam uolumus indolem conſeruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniam ſemper & lac,& ſpiritus maternus longè magis ingenij, atq; incrementa corporis auget:quòd ſi effœta lacte deficitur,caprinum maximè conueniet præberi catulis, dum fiant menſium quatuor: nominibus autem non longißimis appellandi ſunt, quò celerius quiſque uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti

Græcum eſt σκύλαξ, Latinũ ferox: Græcũ λάκων, Latinum celer: uel fœmina, ut ſunt Græca σπουδὴ, ἀλκὴ, ῥώμη, Latina lupa, ceruæ, tigris. Catulorũ caudas poſt diem quadrageſimum, quàm ſint editi, ſic caſtrare conueniet: neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit, uſq; ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

FEré autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ ſunt. quòd ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam ſuillæ adipi ulneribus ſtillari conueniet: hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. Nam manu non ſunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt, ſume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaq́; mistum, & inlinitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccũ: uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſiſami tantundem contrito, & cum pice liquida permiſceto, uitioſamq́; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens: eadem peſtis, ſi fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrũ, piſciumq́;, & ſyluestrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVTSICA LIB. VIII.

De uillaticis paſtionibus. CAP. I.

QVAE ferè conſummabant Publi Siluine ruris exercendi, colendiq́; ſcientiam, quæq́; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptē memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poßidebit, nec quia proximam, propriamq́; ruſtici curā deſyderēt ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeat adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, quàm urbanis proſint. quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ, non minimā colono ſtipem cōferunt, cū & auium ſtercore macerrimis uineis & omni ſurculo, atq; aruo medeantur, & eiſdem familiarem focum, menſamq́; pretioſis dapibus opulentent: poſtremo uenditorū animaliū pretio uillæ reddituum augēt. Quare de hoc quoq; genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. in uilla eſt, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atq; etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα ſedula cura exercentur. Ea ſunt omnia, ut Latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rurſus circa uillam ponuntur μελισσῶνες καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα ſtudioſè adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, que ſtagnis,

pi∫ci

piſcinisq; lætantur, auiaria: uel etiam pecudũ ſyluestrium, quæ nemoribus clauſis custodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

PRius igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcuntur: ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agrestibus poßidendæ. gallinarum uerò plerunque agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt uel cohortalium, uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis eſt auis, quæ uulgò per omnes ferè uillas conſpicitur. Rustica, quæ non dißimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaq; plurima eſt in inſula, quam nautæ in Ligustico mari ſitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana eſt, quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quòd rutilem galeam, & criſtam capite gerit, quæ utraq; ſunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, mares autem galli, ſemimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum ſint castrati, libidinis abolendæ cauſa. Nec tamen id patiuntur amißis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inustis, quæ cum ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam plerique Græcorum, & præcipuè celebrauere Deliaci. ſed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaceis requirebant, præcipuè tanagricum genus, & rhodium probabãt, nec minus chalcidicum, & medicũ, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maximè placet. omiſſo tamen illo ſtudio Græcorum, qui ferocißimũ quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos

enim cenſemus inſtituere uectigal induſtrij patrisfamiliâs, non rixoſarum auium laniſtæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit. igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, conſyderet oportet primum quàm multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & paſcere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: poſtremò ut commodè pulli educentur operam dare. his enim curis, et miniſterijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. *Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curam diſpendant, dum tamen anus ſedula uel puer adhibeatur cuſtos uagantium, ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur. Mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues non expedit: eæ ſint rubicundæ uel fuſcæ plumæ, nigriſq; pennis: ac ſi fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cùm ſint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur, atque etiam conſpicuæ, propter quod inſigne candoris ab accipitribus, & aquilis ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis, rutilisq; criſtulis, albis auribus, & ſub hac ſpecie quàm ampliſſimæ, nec paribus ungulis: generoſiſſimæq; creduntur, quæ quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. nam quæ hoc uirile gerit inſigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq; fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſſimos habere non expedit. atque in his quoque ſicut in fœminis, idem color, idemq; numerus unguium: ſtatus al-*

tior

tior quæritur. Sublimes,ſanguineæq́;, nec obliquæ criſtæ: rauidi,uel nigrantes oculi:breuia,& adunca roſtra : maximæ,candidiſſimæq́; aures : paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent : iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq́; in humeros diffuſæ : tum lata, & muſculoſa pectora, lacertos æquè ſimiles brachijs,alæ tum proceriſſimæ : caudæ duplici ordine ſingulis utrinque prominentibus pinnis inflexæ : quinetiam uaſta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta : robuſta crura,nec longa, ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores autem quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maximè tamen generoſi probantur, ut ſint elati, alacres, uigilaces, & ad ſæpius canendum prompti, nec qui facilè terreantur: nam interdum reſiſtere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas ſerpentem, uel aliud noxium animal interficere.Talibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ comparantur:nam Rhodij generis,aut Medici propter grauitatem,neq; patres nimis ſalaces,nec fœcundæ matres, quæ tamē ternæ ſingulis maritantur:& cum pauca oua poſuerunt,inertes ad incubandum, multoq́; magis ad excludendum raro fœtus ſuos educant.Itaq; quibus cordi eſt ea genera propter corporum ſpeciem poſſidere, cùm exceperunt oua generoſarum,uulgaribus gallinis ſubijciunt, & ab his excluſi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunq; Rhodijs, & Medicis amplitudine pares, nō multum moribus à uernaculis diſtant,ſicut & Chalcidici:Omnium tamen horum generum nothi ſunt optimi pulli,quos conceptos ex peregrinis maribus,noſtrates ediderunt.Nam & paternā ſpeciem gerunt,& ſalacitatem fœcunditatemq́; uernaculam retinēt. pumiliones aues,niſi quem humilitas earum delectat, nec

propter fœcũditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis marem. Nam plerunq; cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cùm ipſe pluribus ſufficere non queat: impediendà eſt itaq; procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum eſt, media pars eius reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur: eaq; quaſi compede cohibentur feri mores. Sed, ut propoſui, iam de tutela uniuerſi generis præcipiam.

De gallinarijs conſtituendis. CAP. III.

GAllinaria conſtitui debent parte uillæ, quæ hybernum ſpectat orientem: iũcta ſint ea furno, uel culinæ, ut ad auẽ perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipuè ſalutaris. Totius autem officinæ, id eſt, ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti ſit obuerſa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinem, & quoquouerſus pedes ſeptem: in ea ſinguli dextro, læuóq; pariete aditus ad utranque cellam faciendi ſunt, iuncti parieti, qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranque cellam: eæq; longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media ſublimitas: diuidantur tabulatis, quæ ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeant, quoniam ipſa ſingulos occupant: utraq; tabulata gallinis ſeruire debent, & ea paruis ab oriente ſingulis illuminari feneſtellis, quæ et ipſæ matutinũ exitũ præbeant auibus ad cohortẽ, nec minus ueſpertinũ introitũ, ſed curandum erit, ut ſemper noctibus claudantur, quò tutius aues maneant: intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur,

& cæ

& ea clatris muniātur, ne poſſint noxia irrepere animalia. Sic tamen, ut illuſtria ſint loca, quò commodius habitent, auiariusq; ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. Nam *etiam in ijs ipſis locis ita craſſos parietes ædificare conuenit, ut exciſa per ordinem gallinarū cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli: hoc enim & ſalubrius, & elegantius eſt, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos ſuperimponant: ſiue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt ueſtibula, per quæ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi cauſa perueniant: neq; enim debēt ipſis nidis inuolare, ne dū adſiliunt, pedibus oua confringāt: aſcenſus deinde auibus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modicis aſſerculis, qui paulum formatis gradibus aſperantur, ne ſint aduolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam: maximè autem curabimus, & ut hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber acceſſum, & æque noxiæ prohibeantur peſtes.* Tabulatis *inſiſtere dormientem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cùm pedibus uncis adhæſit, podagram creat: ea pernicies ut uitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earū ſuperſilientem uolucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent: hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio: cæterū cohors ipſa, per quā uagantur, nō tam ſtercore, quàm uligine careat: nam plurimum refert aquā nō eſſe*

S 5 *in ea*

in ea niſi uno loco, quam bibant, eamq́; mundiſsimam: nam ſtercoroſa pituitam concitat: puram tamen ſeruare non poſſis, niſi clauſam, uaſis in hunc uſum fabricatis: ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt: hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis per ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auium capita poſsint admittere: nam niſi operculis muniantur, quantulumcunq; aquæ, uel ciborum ineſt, pedibus euertitur: ſunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam ſuperſiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum etiam miliū, aut panicū: ſed hæc ubi uilitas annonæ permittit: ubi uerò ea eſt carior, excreta tritici minutè cōmodè dantur: nā per ſe id frumentum, etiam quibus locis uiliſsimū eſt, nō utiliter præbetur, quia obeſt auibus: poteſt etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicè à farina excreti, qui ſi nihil habent farris, non ſunt idonei, nec tantū appetuntur. Ieiunis cythiſi folia, ſeminaq́; maximè probantur, & ſunt huic generi gratiſsima: neq; eſt ulla regio, in qua non poſsit huius arbuſculæ copia eſſe uel maxima. Vinacea quamuis tolerabiliter paſcant, dari non debent, niſi quibus temporibus anni auis fœtus nō edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cùm planè poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri: attamen quæcunq; dabitur eſca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in ueſperū declinante bis diuidēda eſt, ut & mane nō protinus à cubili latius euagentur, & ante crepuſculū propter cibi ſpē tēporius ad officinam

nam redeant, poßitq; numerus capitum ſæpius recognoſci: nam uolatile pecus facilè paſtoris cuſtodiam decipit. Siccus etiam puluis, & cinis ubicunq; cohortē porticus, uel tectū protegit, iuxta parietes roponendus eſt, ut ſit, quò aues ſe perfundant: nam his rebus plumam, pinnaſq; emundant: ſi modo credimus Epheſio Heracleto, qui ait ſues cœno, co hortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina poſt primam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clauſæ, niſi quòd ea non emittitur, ſed intra ornithonem ter die paſcatur maiore mēſura: nam ſingulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cū uagis terni, uel bini præbeantur. Habere etiam clauſam oportet amplum ueſtibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; ſit retibus munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impenſas, & curas niſi locis, quibus harum rerum uigent pretia, non expedit adh beri. Antiquißima eſt autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides paſtoris, qui niſi eam domino ſeruat, nullus ornithonis quæſtus uincet impenſas. De tutela ſatis dictum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. CAP. V.

Confecta bruma parere ferè id genus auium conſueuit. atque earum, quæ ſunt fœcundißimæ, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autē regionibus eodem mēſe poſt Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda eſt, quo maturius partum edant. Optimè præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cytiſi folijs, ac ſemine eiuſdem, quæ utraque maximè putantur augere fœcunditatem auium. Modus autem ciba-

riorum

riorũ ſit,ut dixi,uagis binorũ cyathorũ ordei, aliquid tamẽ admiſcendũ erit cythiſi,uel ſi id non fuerit,uiciæ, aut milij. Curæ autẽ debebit eſſe cuſtodi,cùm parturient aues,ut habeant quammundiſsimis paleis conſtrata cubilia, eaq́; ſubinde conuerrat,& alia ſtramenta quamrecentiſsima reponat: nam pulicibus,alijsq́; ſimilibus animalibus replentur, quæ ſecũ affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aßiduus autem debet eſſe cuſtos,& ſpeculari parietes,quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uoce acuta.Obſeruare itaq; dum edant oua,et cõfeſtim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligãtur, notenturq́; quæ quoq; die ſint edita, ut quàm recẽtiſsima ſupponantur glocientibus: ſic enim ruſtici appellant aues eas, quæ uolunt incubare.Cætera uel reponantur,uel ære mutentur.Aptiſsima porrò ſunt ad excludendum recentiſsima quæq;. Poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint,quàm dierũ decem.Fere autem, cùm primùm partum conſummauerint,gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendũ eſt, quoniam quidẽ nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis utiliores ſunt.Inhibeturq́; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta.Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit,quæ iam ſæpius id fecerint,moresq́; earũ maximè pernoſci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos cõmodius educant. At è contrario quædã & ſua,& aliena oua cõminuunt,atq; conſumunt,quod facientem protinus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum aut trium auium excluſi,dum adhuc teneri ſunt,ad unam,quæ ſit melior nutrix,transferri debẽt,ſed primo quoq; die, dum mater ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Veruntamen ſeruare oportet modum:neq; enim debet

bet maior eſſe quàm triginta capitum: negant enim hoc ampliorem gregem poſſe ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ ſubijciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem: nam primo tempore, id eſt menſe Ianuario quindecim, nec unquam plura ſubijci debent, Martio XIX. nec his pauciora, unum & uiginti Aprili, tota deinde æſtate uſque in calendas Octobris totidem. Poſteà ſuperuacua eſt huius rei cura, quòd frigoribus excluſi pulli plerunque intereant. Plerique tamen etiam ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem, quòd ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habent, iuſtum tamen non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis pretijs ueneunt, nec plerunque intereunt, probanda eſt æſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponuntur oua, conſyderari debet, ut luna creſcente à decima uſque ad quintamdecimam id fiat: nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt commodiſſima, & ſic adminiſtrandum eſt, ut rurſus cum excluduntur pulli, luna creſcat. Diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem uolucrum conformantur, ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. At pauonino, & anſerino, paulò amplius ter nouenis, quæ ſi quando fuerint ſupponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demum ſui generis quatuor oua, nec plura quàm quinque fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nã ex puſillis aues minutæ naſcuntur. Cum deinde quis uolet quamplurimos mares excludi, longiſſima quæq;, & acutiſſima oua ſubijciet, & rurſus cum fœminas, quamrotundiſſima. Supponẽdi autem conſuetudo tradita eſt ab ijs, qui religioſius hæc adminiſtrant, eiuſmodi. Primum quàm ſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde

ante

antequàm conſtruant ea, diligenter emundant, paleaſq́ue, quas ſubſtraturi ſunt, ſulphure, & bitumine, atque ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis ſubijciunt: quæ cuncta remedia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq́ue ſemiformes interimuntur antè, quàm toti partibus ſuis conſumentur. Seruat autem qui ſubijcit, ne ſingula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuerſum leniter in præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis iuxtà ponendus eſt cibus, ut ſaturæ ſtudioſius nidis immorentur, neúe longius euagatæ refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipſæ conuertant, auiarius tamen cum deſilierint matres circumire debet, ac manu uerſare, ut æqualiter calore concepto facilè animentur. Quin etiam ſi qua unguibus læſa, uel fracta ſunt, ut remoueat. Idq́ue cum fecerit, die undeuigeſimo animaduertat, an pulli roſtellis oua pecuderint, & auſcultetur ſi pipiant: nam ſæpe propter craßitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos ſubijcere, idq́ue non amplius triduo facere: nam poſt unum & uigeſimum diem ſilentia oua carent animalibus: eaq́ue remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet ſingulos, ut quiſq́ue natus ſit tollere, ſed uno die in cubili ſinere cum matre, & aqua, ciboq́ue abſtinere, dum omnes excludantur. Poſtremo die, cũ grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uiciario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in uſu,

pulli

pulli ſuperponantur: deinde pulegij ſurculis fumigentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adoreo farre uino reſperſo modicè alendi: nam maximè cruditas uitanda eſt, & ob hoc tertia die cauea cum matre continendi ſunt, priuſq́; quàm emittantur ad recentem cibum, ſinguli tentandi, nequid heſterni habeant in gutture: nam ſi uacua non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtinereq́; debent, dum concoquant. Longius autem non eſt permittendum teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, & farina ordeacea paſcendi, dum corroborentur. Cauendumq́; ne à ſerpentibus adflentur, quarum odor tam peſtilens eſt, ut interimat uniuerſos: id uitatur ſæpius incēſo cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum omnium ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed & curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorem, nec frigus ſuſtinent. Optimumq́; eſt infra officinam clauſos haberi cum matre, & poſt quadrageſimum diem poteſtatem uagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus pertractandi ſunt, plumulæq́; ſub cauda clunibus detrahendæ, ne ſtercore coinquinatæ dureſcant, & naturalia prædudant. Quod quāuis caueatur, ſæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter degeſtis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atq; ipſis matribus etiam uitāda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundiſſimis uaſis, & quampuriſſimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria ſemper fumigabimus, & emundata ſtercore liberabimus: quòd ſi tamen peſtis peruaſerit, ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas oleo faucibus inſerant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per

gat per

gat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vna quoq; quam Græci ἀγρίαν σταφύλην uocant, cum cibo miſta prodeſt. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur: nam ſi pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcinduntur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur: atq; ita paulùm triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maximè naſcitur cùm frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cùm per æſtatem conſiſtens in cohortibus aqua potatur: item cùm ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatem permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eosq; ut faſtidiant efficit una labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijcitur eſurientibus, eiusq; ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidium creat. Mox quoq; ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima, & deteriora uendenda: ſeruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cùm fructus earum ceſſat, numerus quoq; minuatur. Summouebimus autem ueteres, id eſt, quæ trimatum exceſſerunt. Item quæ aut parū fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt, & præcipuè quæ oua uel ſua, uel aliena cōſumunt. Nec minus, quæ uelut mares cātare, atq; etiam calcare cœperūt. Itē ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtum incremētū nō potuerunt. In maſculis autē nō eadē ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos, quādiu fœminā implere potuerint. Nā rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cùm parere deſinent aues, id eſt, ab Idibus Nouēbris pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & uinacea præbēda, quæ ſatis commodè paſcunt adiectis interdum tritici excremētis.

De ouis

De ouis. CAP. VI.

OVorum quoq; longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curæ: quæ commodè ſeruantur per hyemem, ſi paleis obruas: æſtate, ſi furfuribus. Quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis, aut furfuribus obruunt: nonnulli ſolida, multi etiã freſa faba coaggerant: alij ſalibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant. Sed omnis ſal quemadmodum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.

De gallinis farciendis. CAP. VII.

PInguem quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non ruſtici ſit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem deſyderatur calidus maximè, & minimi luminis, in quo ſingulæ caucis anguſtioribus, uel ſportis incluſæ pendeant aues, ſed ita coarctatæ, ne uerſari poßint. Verum habeant ex utraque parte foramina. Vnum, quò caput exeratur: alterum, quo cauda, cluneſq;, ut & cibos capere poßint, & eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autẽ mundißima palea, uel molle fœnum, id eſt, cordum. Nam ſi durè cubant, non facilè pingueſcunt. Pluma omnis è capite, & ſub alis, atque clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autẽ præbetur ordeacea farina, quæ cum eſt aqua conſperſa, & ſubacta, formantur offæ, quibus aues ſaginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere conſueſcant. Nam cruditas uitanda eſt maximè, tantumq; præbendum, quantũ digerere poßint: neq; antè recens admouenda eſt, quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ

remanſiſſe. Cùm deinde ſatiata eſt auis, paululum depoſitã cauea dimittitur, ſed ita ne uagetur, ſed potius, ſiquid eſt, quod eam ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. Hæc *enim ferè communis eſt cura farcientium.* Nam *illi qui uolunt non ſolùm opimas, ſed etiã teneras aucis efficere, mulſea recente aqua prædicti generis farinam conſpergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miſcent, madefactoq; triticeo pane obeſant auem, quæ prima luna (quoniam id quoque cuſtodiendum eſt) ſaginari cœpta, uigeſima pergliſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint: ita tamen, ne tempus omne opimãdi qnintam & uigeſimam lunam ſuperueniat. Antiquißimum eſt autem maximam quanq; auem lautioribus epulis deſtinare. Sic enim digna merces ſequitur operam, & impenſam.*

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs conſtituendis.

CAP. VIII.

H*Ac eadem ratione palumbos, columbos'que cellares pinguißimos facere contingit: neque eſt tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educãdis.* Nam *etiam horum poſſeßio non abhorret à cura boni ruſtici. Sed id genus nunore tutela paſcitur longinquis regionibus, ubi liber egreſſus auibus permuttitur, quoniã uel ſummis turribus, uel editißimus ædificijs aßignatas ſedes frequentant patentibus feneſtris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus menſibus acceptant condititia cibaria, cæteris ſeipſas paſcunt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs, itaque*

clauſæ

clauſæ intra tectum paſci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido, ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod aſpiciat hybernum meridiem. Eiusq; parietes, ne iam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur. uel ſi ita non competit, paxillis adactis tabulæ ſuperponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiāt præpoſitis ueſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipſæ columbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa feneſtrā, & ea ſit ita poſita, ut maiore parte hyberni diei ſolem admittat, habeatq; appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſeneſcant. Nam cum paulùm circa ædificia uolitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeatur, ſimilia eſſe debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter anguſtias non recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniā ferè partes eæ columbarij carent ſtercore. Commodiſſima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eaq; tam faſtidioſa

eſt, ut ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat uetus eſt Democriti *præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant ruſtici, qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatisq́; opercula ſupponuntur, & gypſo lita uaſa in angulis columbarij ſuſpenduntur, quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne unquam deſerant. Seligendæ uerò ſunt ad educationem neque uetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. Curandumq́; ſi fieri poßit, ut pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunquàm ſeparentur. Nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœtant. Plumæ color non ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atq; ideo qui ſit optimus, non facile dictu eſt: Albus, qui ubique uulgò conſpicitur, à quibuſdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauſo continentur. Nam in uagis maximè eſt improbandus, quòd cũ facilimè ſpeculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longè minor ſit, quàm eſt gallinarum, maiorem tamen refert quæſtum. Nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix, & pretijs eorum domini complent arcam, ſicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis temporibus paria ſingula, millibus ſingulis ſeſtertiorum ſolita uenire. Nam noſtri pudet ſeculi, ſi credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quanquàm uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta deliciarum poßidendi, habendiq́; cauſa graui ære, & argento penſent, quàm illos, qui*

Ponti

Ponticũ Phaſim,& Scythica ſtagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticas,& Aegyptias aues temulẽter eructant. Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum eſt, ſagina exerceri. Nam ſiquæ ſteriles, aut ſordidi coloris interueniunt, ſimiliter ut gallinæ farciuntur. Pulli uerò facilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam firmis, prius quàm ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quieſcant, præbeasq; copioſum cibum parientibus, quo & ſe, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam ſi frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil iſta res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula excrere conantur, non conquieſcunt, & hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut ſummum tridui dolorem afferunt, & ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

TVrturum educatio ſuperuacua eſt, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A' uolatura ita ut capitur, farturæ deſtinatur: eoq; leuiore cura, quàm cæteræ aues ſaginatur, uerùm non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit. Et tamen, quia maior eſt turdi copia, pretium turturum minuitur. Rurſus æſtate uel ſua ſponte, dummodo ſit facultas cibi, pingueſcit. nihil enim aliud, quàm obijcitur eſca, ſed præcipuè milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus craſſeſcant, uerũ quòd ſemine huius maximè delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, ſicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ cauatæ efficiũtur, ſed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus

prohibeantur uolare, quoniam ſi id faciant, corpori detrahunt. In his autem aſſiduè paſcuntur milio, aut tritico, ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. Satiatq; ſemodius cibi in diebus ſingulis uicenos, & centenos turtures. Aqua ſemper recens, & quammundiſſima uaſculis qualibus columbis, atque gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundentur, ne ſtercus urat pedes, quod tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq;, ſicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad ſaginam non tam uetus eſt idonea, quàm nouella. Itaque circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullities, eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

TVrdis maior opera, & impenſa præbetur, qui omni quidem rure, ſed ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clauſi plurimi deſpondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti ſunt: itaque ne id accidat, ueterani debent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum, mœſtitiamq; eorum mitigent interuolando. Sic enim conſueſcēt & aquam, & cibos appetere feri, ſi manſuetos id facere uiderint: locum æquè munitum, & apricum, quàm columbi deſiderant, ſed in eo tranſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantur, quibus inſideant, cùm ſatiati cibo requieſcere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent ſubleuari, quàm hominis ſtatura patiatur, ut à ſtante contingi poſſint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent, quò mundiores permaneant: ſemper autem arida ficus diligenter pinſita, & permiſta polline, præberi debet, tam largè quidem,

quidem, ut ſuperſit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipſis aliquantum propter iucunditatem conſumitur: multi uarietatem ciborum, ne unum faſtidiant, præbendam putant: ea eſt cùm obijciuntur myrti, & lentiſci ſemina: item oleaſtri, & ederaceæ baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetunt, quæ in auiarijs quoq; deſidentium detergent faſtidia, faciuntq; auidiorem uolaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pingueſcit, ſemper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ eſt firmiſsima eſca. Nam illa, quæ ſuprà diximus, pulmentariorum uice dantur: uaſa quibus recens, & munda præbeatur aqua, non diſsimilia ſint gallinarijs: hac impenſa, curaq; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra ſepta uillæ cibantur, ferè perſecuti ſumus: nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. CAP. XI.

Pauonum educatio magis urbani patrisfamiliæ, quàm tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemoroſis, & paruulis inſulis, quales obiacent Italiæ, facilimè continetur. Nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum etiam quia fu-

ris,ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt, ſine cuſtode tutò uagatur, maioremq́; pabuli partem ſibi acquirit. Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quàm ut diei certo tēpore ſigno dato, iuxta uillam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis eſuriat, & numerus aduenientium recognoſcatur. Sed huius poſſeſsionis rara cōditio eſt, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt: eaq́; ſic adminiſtretur, herbidus, ſylueſtriſq́; ager planus ſublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto duæ cellæ, ut ſit altera cuſtodis habitatio, atq; altera ſtabulum pauonum: ſub porticibus deinde per ordinē fiunt arundinea ſepta in modum cauearum, qualia columbarij tectis ſuperponuntur: ea ſepta diſtinguuntur uelut clatris intercurrentibus calamis, ita ut ab utroque latere ſingulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in ſolo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumq́; partes ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis perticis inducātur: hæ porrò quadratæ perticæ eſſe debent, quæ paxillis ſuperponūtur, ut auem recipiant adſilientem: ſed idcirco ſunt exemptiles, ut cùm res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus ſtabulum præbeāt. Hoc genus auium, cùm trimatum expleuit, optime progenerat: ſiquidem tenerior ætas, aut ſterilis, aut parum fœcunda eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet, atque ideo quinque fœminas deſyderat: nam ſi unam, uel alteram fœtam ſæpius compreſſit: uixdum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum ſinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriuſque ſexus accendenda uenus

da uenus

da uenus eſt: maximè facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidamq́; des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum ſex cyathorum in ſingulas aueis: hæc cibaria non omnibus promiſcue ſpargenda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſueram, portione ſeruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui; quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in ſua quiſq; ſepta cum fœminis, & æqualiter uniuerſus grex paſcitur: nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur maſculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos niſi ſint hac ratione ſeparati. Fere autem locis apricis incundi cupiditas exercet mares, cum Fauonij ſpirare cœperunt, id eſt, tempus ab Idib. Februarijs ante Martium menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cum ſemetipſum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idq́; cum fecit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edant, ſæpiusq́; digitis loca fœminarum tentanda ſunt: nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat: itaque includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant: maximeq́; temporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandũ eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur: nam ferè pauones, cũ ad nocturnam requiem uenerunt, prædictis perticis inſiſtentes, enituntur oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatam ſeruant integritatẽ: quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ ſtabula circumeunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tanto commodius excluduntur: idq́; fieri maxime patrisfamiliâs ratione conducit: nam fœminæ pauones quæ non incubant,

t 5 *ter anno*

ter anno ferè partus edunt: at quæ fouent oua, totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiã educandis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinq; ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorum: neq; eſt quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos quidem fœtus commodè nutriunt, ſed ueteres maximè quæq; gallinæ uernaculi generis eligantur: eæq; nouẽ diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, ſintq; ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahantur: & totidem recentia eiuſdem generis ſupponantur, ut trigeſima luna, quæ eſt ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricem, ſæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uerſare manu: idq; quo diligentius faciat, una pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an à gallina conuerſa ſint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ ſi mediocris habitus ſunt, non debent amplius quàm terna pauonina, & ſena generis ſui fouere: cum deinde fecerit pullos, ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter ut gallinacei primo die non amoueantur, poſtero die cum educatrice transferantur in caueam: primisq; diebus alantur ordeaceo farre uino reſperſo: nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata: poſt paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit conciſum porrum tarentinũ, & caſeus mollis uehemẽter expreſſus: nam ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quoq; pedib

pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atque ijs paſci debent uſq; ad ſextum menſem: poſtmodum ſatis eſt ordeum de manu præbere. Poſſunt autem poſt quintũ, & trigeſimum diem quàm nati ſunt, etiam in agro ſatis tutò educi, ſequiturq; grex uelut matrẽ gallinam ſingultientẽ: ea cauea clauſa fertur in agrum à paſtore, & emiſſa ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in uillam perſequentes, ut dixi, nutricis ſingultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos ſui generis educãt, in eodẽ loco paſci: nam cum conſpexerunt pauoninã prolem, ſuos pullos diligere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint. Vitia quæ gallinaceo generi nocere ſolent, eadẽ has aueis infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur: nam & pituita, & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, iiſdem remedijs, quæ præpoſuimus, prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: ſed erit curandum, ne humi maneant: nam qui ſic cubitant, tollẽdi ſunt, & ſupra perticas imponendi, & ne frigore laborent.

De Numidicarum, & ruſticarum gallinarum educatione. CAP. XII.

NVmidicarum eadem eſt ferè, quæ pauonum educatio: cæterum ſylueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellantur, in ſeruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, niſi ut cibus ad ſatietatem præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio

VEnio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoq; deſiderant pabula, nec magis humo, quàm ſtagno conſueuerũt: eiuſq; generis anſer præcipuè ruſticis gratus eſt, quòd nec maximam curam poſcit, & ſolertiorẽ cuſtodiam præbet, quàm canis: nam clangore prodit inſidiantem, ſicut etiam memoria tradidit in obſidione capitolij, cum aduentu Gallorum uociferatus eſt, canibus ſilentibus: is autẽ non ubique haberi poteſt, ut exiſtimat uerißimè Celſus, qui ſic ait: Anſer neq; ſine aqua, nec ſine multa herba facilè ſuſtinetur, neq; utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi uero flumen, aut lacus eſt, herbæq; copia, nec minus iuxtà ſatæ fruges, id quoque genus nutriendum eſt: quod etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris: attamẽ præſtat ex ſe pullos, atque plumam, quam, non ut in ouibus lanam, ſemel demetere, ſed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, ſingulisq; maribus ternas fœminas deſtinare: nam propter grauitatem plureis inire non poſſunt: quinctiã intra cohortem, ut protecti ſint, ſecretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. CAP. XIIII.

QVi uerò greges nantium poßidere ſtudent, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum uigebunt ſi fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusq; circundata, ita, ut in aliqua parte ſit cella cuſtodis: ſub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam laterculis

culis extruũtur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouerſus pedes ternos, & aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra uillam: deinde non longè ab ædificio ſi eſt ſtagnum, uel flumen, alia non quæratur aqua: ſin aliter, lacus, piſcinaq; manu fiant, ut ſint quibus inurinare poßint aues: nam ſine iſto præſidio, non magis, quàm ſine terreno rectè uiuere queunt. Paluſtris quoq;, ſed herbidus ager deſtinetur, atq; alia pabula conſerantur, ut uicia, trifoliũ, fœnum græcum, ſed præcipuè genus intubi, quod σέριν Græci appellant: lactucæ quoq; in hunc uſum ſemina uel maxime ſerenda ſunt, quoniam & molliſsimũ eſt olus, & libentiſsimè ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utiliſsima eſt eſca, hæc cum præparata ſunt, curandum eſt, ut mares fœminæ'que quamampliſsimi corporis, & albi coloris eligantur: nam eſt aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domeſticum factũ eſt: id neq; æquè fœcundum eſt, nec tam pretioſum, propter quod minimè nutriendum eſt. Anſeribus admittendis tempus aptiſsimum eſt à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandum à Calen. Martij uſq; ad ſolſtitum, quod fit ultima parte menſis Iunij. Incunt autem non, ut priores aues, de quibus diximus, inſiſtentes humi, nam ferè in flumine, aut piſcinis id faciunt: ſingulæ'que ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quàm quòd ipſæ ſuos fouent: nam & à gallinis melius enutriuntur, & longè maior grex efficitur: pariunt autem ſingulis fœtibus oua, primo quina, ſequenti quaterna, nouiſsimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipſis matribus educare, quia reliquo tempore anni uacaturæ ſunt à fœtu. Minimè autem concedendũ eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cũ uidebũtur ſedẽ quærere, comprimendæ

primendæ ſunt atq; tentandæ: nam ſi appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt prima parte locorum genitalium: quam ob rem perduci ad haram debent, includiq́; ut fœtum edant: idq; ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam unaquæq; recurrit eòdem, ubi primo peperit: ſed nouiſſimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandi erunt uniuſcuiuſq; partus, ut ſuis matribus ſubijciantur, quoniam negatur anſer aliena excludere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinq;, pauciſſima tria: ipſis autē anſeribus pauciſſima VII. *plurima* XV. *Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciātur radices urticarum, quò quaſi remedio medicātur, ne noceri poßit excuſsis anſerculis, quos enecānt urticæ, ſi teneros pupugerint. pullis autem formādis excludendisq́; triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora: nam tepidis* XXV. *ſatis eſt. Sæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atq; is dum exiguus eſt, decē primis diebus paſcitur in hara clauſus cū matre: poſtea cū ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendumq́; eſt, ne aut aculeis urticæ cōpungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed antè conciſis intubis: uel lactucæ folijs ſaturetur: nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus, aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat, milium quoque, aut etiam triticum miſtum cum aqua rectè præbetur, atq; ubi ſe paulùm confirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quàm uicenos adijci, nec rurſus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, ſicciſſimas eſſe oportet,*

ſubſtra

ſubſtratasq́; habere paleas: uel ſi eæ non ſunt, gratißimum quodq́; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum ſeruāda ſunt, ne coluber, ne uipera, felesq́;, aut etiam muſtela poßit aſpirare: quæ ferè pernicies ad internecionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices ſæpius nidum relinquere: deinde pullis excluſis primis quinque diebus polentam, uel maceratum far, ſicut pauonibus obijciunt. Nonnulli etiam uiride naſturtium confectum minutatim cum aqua præbent, eaq́; eis eſt eſca iucundißima: mox ubi quatuor menſium ſunt, farturæ maximus quiſq́; deſtinatur, quoniam tenera ætas præcipuè habetur ad hanc rem aptiſſima: & eſt facilis harum auium ſagina: nam præter polentam, & pollinem ter die nihil ſane aliud dari neceſſe eſt, dummodo large bibendi poteſtas fiat: ne uagandi facultas detur: ſintq́; calido & tenebroſo loco: quæ res ad creandas adipes multum conferunt: hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, & eapropter etiā tenerrima pullities ſæpe x L diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. CAP. XV.

NEoſſotrophij cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt: Nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phalerides, ſimilesq́; uolucres, quæ ſtagna, & paludes rimantur: locus planus eligitur, isq́; munitur ſublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus: aut aquilis, uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intraq́;, ne feles, aut uipera perrepat: media deinde parte neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis

titudinis, ſpatiumq́; longitudini datur, & latitudini quan- tum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia reſtagnantis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eaq́; non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è littore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poßit herbas euomere, præbeat'que nantibus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs conſeratur, alijsq́; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſyluulis tamaricum, aut ſcirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitum uacet, ut ſine impedimento, cum apricitate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate concertent. Nam quemadmodum deſiderant eſſe ubi irrepant, & ubi delitescentibus fluuiaticis animalibus inſidientur, ita offenduntur, ſi non ſunt libera ſpatia, quà permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtiantur: ſintq́; poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq́; contegantur interſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua cibi decurrant, ſic enim pabulatur id genus auium: gratißima eſt & eſca terreſtris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, ſed ubi copia eſt, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſi qua ſunt incre-

menti

menti parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus eadem quæ cæteri ſylueſtres alites obſeruant Martij, ſequentiſq́; menſis, per quos feſtucæ, ſurculiq́; in auiarijs paßim ſpargendi ſunt, ut colligere poßint aues, quibus nidos conſtruãt: ſed antiquißimum eſt, cum quis νεοσσοτροφεῖον conſtituere uolet, ut prædictarum auium circa paludes, in quibus plerunq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat: ſic enim excluſi, educatiq́; pulli deponunt ingenia ſylueſtria, clauſiq́; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam ſi modò captas aues, quæ conſueuere libero uictu, cuſtodiæ tradere uelis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium uolucrum ſatis dictum eſt.

De piſcinis, & piſcibus alendis. CAP XVI.

V*Erùm opportune, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perueniemus piſcium, quorum reditum quamuis alienißimum agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerunt, adeò quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderẽt piſces, atq; eadem cura mugilem, ſcarumq́; nutrirent, qua nunc murena, & lupus educantur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ compararetur uillatica, nulla parte copiarũ defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi cõſtruxerant, frequentabant, ſed etiam quos rerũ natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebãt. inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinienſis, & ciminus lupos, auratasq́; procreauerunt, ac ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis undæ tolerantia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunumq́; clauſerunt. Et iam cum auorum memoria*

circunfertur M. *Philippi (uelut urbaniſsimum, quod erat luxurioſiſsimum) factum,atq; dictum. Nam is forte Caſsini,cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitumq́; e uicino flumine lupum deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus*: *Peream,inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem fecit gulam, doctaq́;, & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum,niſi quem Tyberis aduerſo torrente defatigaſſet.Itaq; Terentius Varro, Nullus eſt, inquit, hoc ſeculo nebulo, ac rhynton,qui nõ iam ducat,nihil ſua intereſſe,utrum eiuſmodi piſcibus,an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iiſdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem,maxime laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilo minus & ipſe tutior Luculli grandi ære ſeſtertium millium quadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. Iam enim celebres erant deliciæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum ſtudioſiſsimi, uelut ante deuictarum gentium Numantinus,& Iſauricus,ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorum piſcium lætabantur uocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere,non ut hæc uſitata, uerum ut maxime laudabilia, & honeſta iudicarentur: nos quoque, ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtum uillaticum patrisfamuliâs demonſtrabimus, qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem ſoli,quæ plerunq; littori uicina eſt, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei quaſi primordium eſt naturam loci contemplari, quo piſcinas * facere conſtitueris: non enim omnibus littoribus omne genus piſcium haberi poteſt. Limoſa regio planum educat piſcem, uelut ſoleam,rhombum, paſſerem. Eadem quoque maxime idonea*

* *facile*

eſt conch

eſt conchylijs, muribus, & oſtreis, purpurarũq; tum concharum pectunculis, balanis, uel ſphõdilis. At *arenoſi gurgites planos quidem non peßimè, ſed pelagios melius paſcunt, ut auratas, ac dentices, punicasq;, & indigenas, umbrasúe, uerũ conchylijs minus apti.* Rurſus *optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quòd in petris ſtabulentur, ſaxatiles dicti ſunt, ut merulæ, turdiq;, nec minus melanuri. Atq; ut littorum, ſic & fretorum differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiãt: nõ enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut helops, qui* Pãphylio *profundo, nec alio paſcitur, ut* Atlãtico *faber, qui & in noſtro* Gadium *municipio generoſißimis piſcibus adnumeratur, cumq; priſca cõſuetudine* Zeum *appellamus, ut Scaurus, qui totius* Aſiæ, Græciæq; *littoribus* Sicilia *tenus frequẽtiſſimus exit nũquam in* Liguſticũ, *nec per* Gallias *enauit ad* Hibericũ *mare. Itaq; ne ſi capti quidẽ perferãtur in noſtra uiuaria, diuturni queant poßideri. Sola ex pretioſis piſcibus muræna, quamuis* Tarſenſis, Carpathijq; *pelagi, quod eſt ultimum, uernacula, quouis hoſpes freto peregrinum mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.*

De poſitione piſcinæ. CAP. XVII.

STagnum *cenſemus eximiè optimum, quod ſic poſitum eſt, ut inſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptum ſinat remanere ueterem nanque id ſimillimum eſt pelago, quod agitatum uentis aßiduè renouatur, nec concaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id autem ſtagnum uel exciditur in petra, cuius rarißima eſt occaſio, uel in littore conſtruitur opere ſignino. Sed utcunque fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum.* Eorumq; *alios ſimplices, & rectos, quò ſecedant*

ſquamoſi greges,alios in cochleā retortos,nec nimis ſpatioſos,in quibus murenæ deliteſcāt. Quanquàm nonnullis commiſceri eas cum alterius notæ piſcibus non placet,quia ſi rabie uexantur,quod huic generi uelut canino ſolet accidere,ſæuiſſime proſequuntur ſquamoſos, plurimosq́; mandendo conſumunt. Itineraq́;, ſi loci natura permittit, omni lateri piſcinæ dari conuenit. Facilius enim uetus ſubmouetur unda,cum quacunq; parte fluctus urget,per aduerſam patet exitus.Hos autē meatus fieri cenſemus per imam conſepti partem.ſi loci ſitus ita cōpetit, ut in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptem pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat,nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinē gurgitis menſura abunde eſt. Nec dubium, quin quanto magis imo mari uenit unda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſſimum nantibus. Sin autem locus,ubi uiuarium conſtituere cenſemus,pari libra cum æquore maris eſt,in pedes nouē defodiatur piſcina, & infra duos à ſumma parte cuniculus riui perducatur,curandumq́; eſt,ut quamlargiſſimè ueniant, quoniā modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur,quàm ſi maior recentis freti uis inceſſerit. Multi putant in eiuſmodi ſtagnis lōgos piſcibus receſſus, & fluxuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricandos, quo ſint opaciores æſtuantibus latebræ.Sed,ſi recens mare non ſemper ſtagnū permeat,id facere contrarium eſt. Nam eiuſmodi receptacula nec facilè nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter ueteres emittunt: pluſq́; nocet putris unda, quàm prodeſt opacitas.Debent tamen ſimiles uelut cellæ parietibus excauari,ut ſint,quæ protegant refugientes ardorem ſolis, & nihilo minus facile, quàm conceperint aquam, remittant. Verum meminiſſe oportebit, ut riuis,per quos exundat piſcina,præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli,quibus

bus impediatur fuga piſcium. Si uerò laxitas permittit,è littore ſcopulos,qui præcipuè herbis algæ ueſtiuntur, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſponere,& quantum com miniſci ualet hominis ingenium, repræſentare faciem ueri maris, ut clauſi quamminime cuſtodiam ſentiant. hac ratione ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sit'que nobis antiquiſsimum meminiſſe etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur,& quid quæque ferat regio:neque enim ſi uelimus,ut in mari nonnunquam conſpeximus, in uiuario multitudinem mullorum paſcere queamus, cùm ſit molliſsimum genus, & ſeruitutis indignantiſsimum. Raro itaque unus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur. At contrà frequenter animaduertimus intra ſepta pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare,ut propoſueram,qualitatem littoris noſtri con templemur,ſi uitemus ſcopulos,an probemus. Turdi complura genera, merulasq́; , & auidas muſtelas, tum etiam ſine macula(nam ſunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maximè probantur, murenas, & ſi quæ ſunt aliæ ſaxatilis notæ, quarum pretia uigent. Nam uile ne captare quidem,nedum alere conducit. Poſſunt iſta eadem genera etiam littoris arenoſi,ſtagnis contineri. Nam quæ limo, cœnoq́; luteſcunt, ut antè iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta ſunt animalibus. Neque eſt eadem lacus poſitio, quæ recipit cubantes:atque eadem præbentur cibaria,& proſtratis piſcibus, & erectis: nanque ſoleis, ac rhombis, & ſimilimis animalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo receſſu nunquàm deſtituitur. Spiſsi deinde clatri marginibus infiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cùm maris æſtus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum

moles, ita ut complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. Sic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neque ipſum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempeſtatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri: paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hyemis ſæuitia mare ſine fluctu tranſmittat. Hinc eſca iacentium mollior eſſe debet, quàm ſaxatilium. Nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non poſſunt. Itaque præberi conuenit tabenteis halleculas, & ſalibus exeſam chalcidem, putremq; ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, uel quicquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit. Tum ſcombri, charchariq;, & elacatæ uentriculos, & ne per ſingula enumerem ſalſamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cũctis littoribus exeunt, ſed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ ſunt dandæ, nec minus elixum molle ſorbum, quiq; ſunt cibi ſorbilibus proximi, ut mulctra, recens caſeus, ſi loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen æquè, quàm prædictæ ſalſuræ pabula commode dantur, quoniam odorata ſunt: omnis enim iacens piſcis magis naribus eſcam, quàm oculis ueſtigat. Nam dum ſupinus ſemper cubat, ſublimius aſpectat, & ea, quæ in plano ſunt dextra, læuaq; non facilè peruidet. Itaque cùm ſalſamenta obiecta ſunt, eorum ſequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem ſaxatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius paſcuntur. Nam & hallecula modò

capta

capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quiſquis denique eſt incrementi minuti piſcis maiorem alit. Siquando tamen hyemis ſæuitia non patitur eius generis eſcam dari, uel ſordidi panis offæ, uel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Ficus quidem arida ſemper obijcitur, eximia ſi ſit (ut Bæticæ, Numidiæq; regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia ſemetipſos etiam diu clauſi tolerare poßint: nam niſi piſcis domini cibarijs ſaginatur, cùm ad piſcatorium forum perlatus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum, ſed de cuſtodia elatum, propter quod plurimū pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica paſtio finem præſenti diſputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem ſequenti exordio ad curam ſylueſtrium pecorum, cultumq; apum.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IX.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſylueſtrium, & apium educationem, quas & ipſas Publi Siluine uillaticas paſtiones iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepuſculis, capreisq;, ac ſimilibus feris iuxta uillam plerunque ſubiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conſpectu ſuo clauſa uenatio poſſidentis oblectaret oculos, & cùm exegiſſet uſus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur ſedes adhuc noſtra memoria, uel in ipſis uillæ parietibus

excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniam tituli, quem ſcripſimus, huic diſputationi ratio reddita eſt, ea nunc quæ propoſuimus ſingula perſequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

FEræ pecudes, ut capreoli, damæq́;, nec minus orygum, ceruorumq́; genera, & aprorum modò lautitijs, & uoluptatibus dominorum ſeruiunt, modò quæſtui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, utcunque competit proximus ædificio loci ſitus, munire uiuarium, ſemperq́; de manu cibos, & aquam præbere. Qui uerò quæſtum, reditumq́; deſyderant, cùm eſt uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infoßi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus ſyluæ pro cuiuſque facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ uilitas ſuadeat, haud dubie cæmentis, & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi uerò neutrum patrifamiliæ conducit, ratio poſtulat uacerris includi: ſic enim appellatur genus clatrorum: idq́; fabricatur ex robore, quercu, uel ſubere: nam oleæ rara eſt occaſio. Quicquid deniq; ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro conditione regionis ad hunc uſum eligitur. Et ſi ueteris arboris truncus, ſiue aut craßitudo poſtulat, erit fißilis ſtipes, compluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus ſpatijs defixus erigitur, deinde per trāſuerſa laterum caua trāſmittuntur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt autem uacerras inter pedes octonos defigere, ſeriſq; tranſuerſis ita clatrare, ne ſpatiorū laxitas,

*quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo licet etiam latiſſimas regiones, tractusq; montium claudere, ſicuti Galliarum, necnon & in alijs quibuſdam prouincijs locorum uaſtitas patitur: nam & fabricandis ingens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter ſuppetunt. Quippe crebris fontibus abundat ſolum, quod eſt maximè prædictis generibus ſalutare. Tum etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſimè ſubminiſtrat, præcipueq; ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abundant: nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, qui ſunt feraciſſimi, querneæ glandis, & iligneæ, nec minus * cerreæ, tum &* *acernæ
arbuti, cæterorumq; pomorum ſylueſtrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus. Nam eadem ferè ſunt pecudum ſylueſtrium pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfamiliâs cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſyluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeoq; alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique uiliſſimè conſtiterit dare. idq; ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum iſtud per hyemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaq; cuſtos uiuarij frequenter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur frumentis: nec uerò patiendus eſt oryx, aut aper, aliuſue quis ferus ultra quadrimatum ſeneſcere, nam uſq; in hoc tempus capiunt incrementa, poſteà maceſcunt ſenectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis

conſeruat, ære mutandi ſunt. Ceruus autem cōpluribus annis ſubſtineri poteſt: nam diu iuuenis poßidetur, quòd æui longioris uitam ſortitus eſt. De minoris autem incrementi animalibus, qualis eſt lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita ſunt, farraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis inijciantur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeū, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cœleſti macerata obijciantur: nam ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur. Hæc porrò animalia, uel ſimilia his (etiam ſilente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum eſt, ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nactæ egreſſus fugam moliuntur.

De apibus. CAP. II.

VEnio nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi poteſt, quàm ab Higinio iam dictum eſt, nec ornatius, quàm Vergilio, nec elegantius, quàm Celſo. Higinius ueterum autorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtriè collegit. Vergilius poëticis floribus illuminauit. Celſus utriuſq; memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc diſpu tationis materia, niſi quòd conſummatio ſuſceptæ profeßionis hanc quoq; ſui partem deſyderabat, ne uniuerſitas inchoati operis noſtri uelut membro aliquo reciſo, mutila, atq; imperfecta conſpiceretur. Atq; ea, quæ Higinius fabuloſe tradicta de originibus apum non intermiſit, poëticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei cōceſſerim. Nec ſanè ruſtico dignū eſt ſciſcitari, fuerit'ne mulier pulcherrima ſpecie Melliſſa, quam Iupiter in apem cōuertit, an (ut Euhemerus

poëta

poëta dicit) crabronibus, & ſole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo ſpecu Iouis extitiſſe nutrices, eaſq; pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruum educauerant alumnum. Iſta enim, quamuis non dedeceant poetam, ſummatim tamen, & uno tantummodo uerſiculo leuiter attigit Vergilius, cum ſic ait:

Dictæo cœli regem pauere ſub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando, & in qua regione primum natæ ſint. Vtrum in Theſſalia ſub Ariſtæo, an in inſula Cea, ut ſcribit Euhemerus, an Erichthonij tẽporibus in monte Hymetto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicander. Non magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu ſobolem procreent, an hæredem generis ſui floribus eligant. quod affirmat noſter Maro: & utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddãt. Hæc enim, et his ſimilia magis ſcrutantium rerũ naturæ latebras, quàm ruſticorum eſt inquirere. Studioſis quoq; literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis, quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

QVare reuertamur ad ea, quæ aluearum cultoribus magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles in ijs libris, quos de animalibus conſcripſit, apum ſiue examinum genera complura demonſtrat, earumq; aliàs uaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemq; nigras, & hirſutas apes habent: alias minores quidem, ſed æquè rotundas, & infuſci coloris, horridiq; pili. aliàs magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tamen, & latas, coloris meliuſculi, nonnullas minimas, gracileſq;, & acuti aluei ex aureolo, uarias,

atq;

atque leues, eiusq; autoritatem ſequens Vergilius maximè probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiã placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uerò ſæuior maximè peßima eſt, ſed tamen iracundia notæ melioris apium facilè delinitur aßiduo interuentu eorum, qui curant aluearia: nam cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt. Durantq;, ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem, nec ullum examen hanc ætatem poteſt excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. Nam ferè decimo ab internicione anno, gens uniuerſa totius alui conſumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit ſoboles, obſeruandumq; uere cum ſe noua profundent examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus augeatur: nam ſæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. CAP. IIII.

INterim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debẽt pabulationes: eæq; ſint ſecretißimæ, ut & noſter præcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, & minimè proccelloſo cœli ſtatu:

Quò neque ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maximè thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, uel noſtratis cunilæ, quam ſatureiã ruſtici uocãt. Poſt hæc frequẽs ſit incremẽti maioris ſurculus, ut roſmarinus, & utraque cythiſus. Eſt enim ſatiua, et altera ſuæ ſpõtis, itemq; ſemper uirẽs pinus,

& mi

& minor ilex: nã prolixior ab omnibus improbatur. Ederæ quoq; nõ propter bonitatẽ recipiũtur. ſed quia præbent plurimum mellis. Arbores uerò ſunt probatiſſimæ rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amarãthus, tum etiam amygdalæ, & perſici, atq; pyri, deniq; pomiferarũ pleræq;, ne ſingulis immorer. At ſylueſtriũ cõmodiſſimè faciũt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec diſſimulis huic lentiſcus, & odorata cedrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, taxi repudiantur. Mille prætereà ſemina uel crudo ceſpite uirentia, uel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creãt, ut ſunt in irriguo ſolo frutices amelli: caules acãthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum puniceæ roſæ, luteolæq;, & ſarranæ uiolæ, nec minus cœleſtis numinis hyacinthus, coritius item, ſiculusq; bulbus croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uerò notæ uilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultisq;, atq; paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberãt, ut uulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtriq; olus, & intubi ſylueſtris, ac nigri papaueris flores. Tum agreſtis paſtinaca, & eiuſdem nominis edomita, quam Græci σαφυλῖνον uocant. Verùm ex cunctis, quæ propoſui, quæq; omiſi temporis compendia ſequẽs (nam inexputabilis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima thymbra, ſerpillumq;, & origanum. Tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ, marinus ros, & noſtras cunila, quàm dixi ſaturciam. Mediocris deinde guſtus amaranthini, ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ propoſuimus cibaria: ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe, quòd ex ſparto, atque arbuto prouenit: uillaticum, quòd naſcitur in oleribus, & ſtercoroſis herbis. Et quoniã

ſitum

ſitum paſtionum, atq; etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis, & domicilijs examinũ loquar.

De ſedibus apum eligendis. CAP. V.

SEdes apibus collocanda eſt contra brumalem meridiẽ procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido, nam utraque re infeſtantur. Hæc autem ſit ima parte uallis, & ut uacuæ cùm prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolẽt, et collectis utenſilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ ſitus ita competit, non eſt dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus, ſed in ea parte, quæ tetris latrinæ, ſterquilinijq;, & balinei libera eſt odoribus. Verùm ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiarium: ſin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò ſæpius deſcendere non ſit graue poßidenti. Nam res iſta maximam fidem deſiderat, quæ quoniam rarißima eſt interuentu domini tutius cuſtoditur: neq; ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundæ ſegnitiæ peroſa eſt: æquè enim dedignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter. Sed ubicunq; fuerint alucaria, non editißimo claudantur muro, qui ſi metu prædonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius: iungaturq; tugurium, quò & cuſtodes habitent, et condatur inſtrummentum: ſitq; maximè repletum præparatis alueis ad uſum nouorum examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſiqua ſunt alia, quæ languentibus adhibentur:

Palmaq; ueſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cùm prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludetq; fauis emiſſa iuuentus

Vicina

Vicina inuitet decedere ripa calori,

Obuiaq́; hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur uel extructo canali manu detur, ſine qua neque faui, neque mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præterfluens unda, uel putealis, canalibus immiſſa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum cauſa,

Pontibus ut crebris poßint conſiſtere, & alas

Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi forte moranteis

Sparſerit, aut præceps Neptuno *immerſerit Eurus.*

Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculæ incrementi parui, maximeq́; propter ſalubritatem. Nam *ſunt etiam remedio languentibus cythiſi, tum deinde caſiæ, atq; pini, & roſmarinus, quin etiam cunilæ, & thymi frutices: itemq́; uiolarum, uel quæcunq; utiliter deponi patitur qualitas terræ.* Grauis, *& tetri odoris non ſolum uirentia, ſed & quælibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cùm eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtri cœni, nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas* Græci *ἠχοῦς uocăt.*

De uaſis alucorum probandis. CAP. VI.

IGitur ordinatis ſedibus, alucaria fabricāda ſunt pro conditione regionis: ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter utiliſsimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æſtate, ſiue ferulis exuberat, ijs quoque, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus commode uaſa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio ſalicibus connectuntur: uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabuntur. Deterrima *eſt conditio fictilium, quæ & accendūtur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus.* Reliqua *ſunt alucorum genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur:*

quorum

cæmĕtis,ita ut ſingula binis parietibus anguſtis cŏtineantur, liberæq́; frontes utrinq; ſint. Nam & quà procedunt, nonnunquam pateſaciendæ ſunt, & multo magis a tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autĕ nulli parietes alueis interueniĕt,ſic tamen collocandæ erunt, ut paulùm altera ab altera diſtet, ne,cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alterā concutiat, uicinasq́; apes cŏterat,quæ omnĕ motum imbecillis cereis operibus ſuis,tanquam ruinam timent. Ordines quidem uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem treis eſſe abunde eſt,quoniam ſummum ſic quoq; parum commode curator inſpicit. Ora cauearum,quæ præbent apibus ueſtibula, proniora ſint, quàm terga,ne influant imbres, & ſi fortè tamen ingreßi fuerint, non immorentur,ſed per aditum effluant. propter quod conuenit aluearia porticibus ſupermuniri. ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari. quod tegmen cùm frigora, & pluuias,tū æſtus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æſtus,ut hyems, itaq; ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriā, ſtabulisq́; præbeat teporem.Nec minus ipſa domicilia,quā uis ædificio protegantur, obuerſe tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant,apes matutinū egreſſum,& ſint experrectiores. Nā frigus ignauiam creat,propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, anguſtißima eſſe debent, ut quamminimum frigoris admittant: eaq́; ſatis eſt ita forari,ne poſſint capere plus unius apis incrementum, ſic nec uenenatus ſtellio, nec obſcœnum ſcarabæi, uel papilionis genus lucifugæq́; blattæ, ut ait Maro,per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur, atq; utilißimum eſt pro frequentia domicilij, duos,uel tres aditus in eodem operculo diſtantes

inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut cuſtos ueſti buli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eæq; pauciores intereunt, cum licet uitare peſtis obſidia per aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum ſylueſtria examina capiantur. CAP. VIII.

A*Tq; hæc de pabulationibus, domicilijs, & ſedibus eligendis abunde diximus: quibus prouiſis, ſequitur ut examina deſyderemus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita cõtingũt. Sed quas pretio comparabimus, ſtudioſius prædictis comprobemus notis, & earũ frequẽtiam prius, quàm mercemur, apertis aluearibus cõſyderemus. uel ſi nõ fuerit inſpiciendi facultas, certè id quod cõtemplari licet, notabimus: ut in ueſtibulo ianuæ complures cõſiſtant, & uehemẽs ſonus intus murmurantiũ exaudiatur, atq; etiam (ſi omnes intra domicilium ſilentes fortè cõquieſcant) labris foramini aditus admotis, & inflato ſpiritu ex reſpondente earũ ſubito fremitu poterimus æſtimare uel multitudinem, uel paucitatẽ.* Præcipuè autẽ *cuſtodiendum eſt, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus petantur, quoniam ſolent cœli nouitate laceſſiri. quod ſi non contingit, ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus, ne ſalebris ſolicitẽtur, optimeq; noctibus collo portabũtur.* Nã *diebus requies danda eſt, & infundendi ſunt grati apibus liquores, quibus intra clauſum alantur.* Mox *cum perlatæ domũ fuerint, ſi dies ſuperuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alucũ, niſi ueſperi, ut apes placidæ manè poſt totius noctis requiẽ egrediãtur, ſpeculariq; debemus ferè triduo, an uniuerſæ ſe profundant. quod cum faciunt, fugam meditantur.* Ea *remedia, quibus debeãt inhiberi*

inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio contingunt, minus ſcrupuloſe probantur, quanquàm nec ſic quidem uelim niſi optimas poßidere, cum & impenſum & eandem operam cuſtodis poſtulent bonæ, atq; improbæ. & quod maximè refert, non ſunt degeneres intermiſcendæ, quæ infament generoſas. Nam minor fructus mellis reſpondet, cũ ſegniora interueniunt examina. Veruntamen quoniam interdum propter conditionẽ locorũ uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum eſt, curam ueſtigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunq; ſaltus ſunt idonei, mellifici nihil antiquius, quàm apes quibus utantur, uicinos eligunt fontes: eos itaq; conuenit plerunque ab hora ſecunda obſideri, ſpeculariq; quæ turba ſit aquãtium. Nam ſi paucæ admodũ circunuolant (niſi tamen complura capita riuorum diductas faciunt rariores) intelligenda eſt earũ penuria, propter quam locum quoq; non eſſe mellificum ſuſpicabimur. At ſi commeãt frequentes, ſpem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt, eaq; ſic inueniuntur. Primum quàm longè ſint explorandum eſt, præparandumq; in hanc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoſcere poteris. At ſi non tarde id facient, ſcias eas in uicino conſiſtere. Sin autẽ ſerius, pro moræ tẽpore æſtimabis diſtantiam loci: ſed cum animaduerteris celeriter redeuntes, ſi non ægrè perſequeris iter uolantiũ, ad ſedem perduceris examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebũtur, ſolertior adhibebitur cura, quæ talis eſt. arundinis internodiũ cũ ſuis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramẽ exiguo melle, uel defruto inſtillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorẽ dulcis li-

quoris complures apes irrepſerũt, tollitur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi una, quæ cũ euaſit, fugã ſuã demonſtrat obſeruãti, atq; is, dũ ſufficit, perſequitur euolantẽ. Cũ deinde conſpicere deſijt apem, tũ alteram emittit: & ſi eandẽ petit cœli partẽ ueſtigijs prioribus inhæret, & ſi minus aliam quoq;, atq; aliã foramine adaperto patitur egredi, regionẽq; notet, in quã plures reuolent, & eas perſequatur, donec ad latebram perducatur examinis: quòd ſi eſt ablatum ſpecu, fumo elicitur, & cùm erupit, æris ſtrepitu coërcetur. Nam ſtatim ſono territũ, uel in frutice, uel in editiore ſyluæ fronde conſidet, & à ueſtigatore præparato uaſe reconditur. Sin autem ſedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc, ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quò celerius id fiat, præciditur primùm ſuperior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidetur inhabitari, tũ reciſus utraq; parte mundo ueſtimẽto contegitur, quoniã hoc quoq; plurimũ refert, ac ſi quibus rimis hiat illinitur, & ad locũ perfertur: relictiſq; paruis (ut iã dixi) foraminibus, more cæterarũ aluorũ collocatur. Sed indagatorẽ cõuenit matutina tempora ueſtigandi eligere, ut ſpatiũ diei habeat, quò exploret cõmeatus apũ: ſæpe enim, ſi ſerius cœpit eas denotare, etiã cùm in propinquo ſunt, iuſtis operum peractis ſe recipiunt, nec remeant, ad aquam: quo euenit ut ueſtigator ignoret, quàm longè fonte diſtet examen: ſunt qui per initia ueris apiaſtrũ, atq; (ut ille uates ait) trita meliphylla, & cærinthe ignobile gramẽ aliaſq; colligant ſimiles herbas, quibus id genus animaliũ delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor & ſuccus uaſi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant, & per nemora non longè à fontibus diſponant, eaq;

cùm

cùm repleta ſunt examinibus,domum referant, ſed hoc niſi locis,quibus abundant apes, facere non expedit. Nam ſæpe inania uaſa nacti, qui forte prætereunt ſecum auferunt:neq; tamen eſt tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno: at in maiore copia etiam ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc eſt ratio capiendi ſylueſtria examina.

Quemadmodum uernacula examina obſeruantur,& in aluos condantur. CAP. IX.

DEinceps talis altera eſt uernacula retinendi: ſemper quidem cuſtos ſedulè circumire debet aluearia:neque enim ullum tempus eſt,quò non curam deſiderent, ſed eam poſtulant diligentiorem, cùm uernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt, diffugiunt:quippe talis eſt apium natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti ſunt,conſortia dedignantur uetuſtiorum, multoq; magis imperia: quippe cùm rationabili genere mortalium, tum magis egentibus conſilij mutis animalibus nulla ſit regni ſocietas:itaq; noui duces procedunt, cum ſua iuuentute,quæ uno aut altero die in ipſo domicilij ueſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo propriæ deſiderium ſedis oſtendit: eaq; uelut patria contenta eſt, ſi à procuratore protinus aßignetur. Sin autem deſuit cuſtos, uelut iniuria repulſa peregrinam regionem petit:quod ne fiat, boni curatoris eſt, uernis tẽporibus obſeruare alueos in octauam ferè diei horam,poſtquàm non temere ſe noua proripiunt agmina,eorumq; egreſſus regreſſusq; ut diligentius cuſtodiat. Nam quædam ſolent, cùm ſubitò euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere: poterit exploratam fugã præſciſcere ueſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouendo:ſi

do: ſiquidem ferè ante triduum, quàm eruptionem factura ſint, uelut militaria ſigna mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut uerißimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi præſciſcere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obſeruari debent, quæ iſtud faciunt, ut ſiue ad pugnam eruperint (nam inter ſe tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quaſi cum exteris gentibus prælian-tur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint, præſtò ſit ad utrunq; caſum paratus cuſtos, pugna quidẽ uel unius inter ſe dißidentis, uel duorum examinum diſcordantium facilè compeſcitur: nam ut idem ait,

Puluoris exigui iactu compreſſa quieſcit.

Aut mulſo, paſſo'ue, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo uidelicet familiari dulcedine ſæuientium iras mitigante: nam eadem mirè etiam dißidentes reges conciliant. Sunt enim ſæpe plures unius populi duces, & quaſi procerum ſeditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inteſtino bello totæ gentes cõſumuntur. Itaq; ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem ſæpius aciem dimicanteis notaueris, duces ſeditionũ interficere curabis: dimicantiũ uerò prælia prædictis remedijs ſedantur: ac deinde cùm agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit, animaduertito, an totum examen in ſpeciem unius uuæ dependeat: idq; ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos

eſſe,

eſſe:atq; in ijs partibus,quibus maximè uideris apes glome rari,requirere duces debebis:itaq; ſucco prædictarũ herbarum,id eſt,meliſſophylli,uel apiaſtri manu illita,ne ad tactũ diffugiãt,leuiter inſeres digitos,& diductas apes ſcrutaberis,donec autorem pugnæ,quẽ elidere debes,reperias.

Quæ ſit forma regis apum. CAP. X.

SVnt autem ij reges maiores paulò & oblongi magis quàm cæteræ apes,rectioribus cruribus,ſed minus amplis pinnis pulchri coloris,& nitidi, leuesq; ac ſine pilo, ſine ſpiculo,niſi quis fortè pleniorem quaſi capillum,quem in uentre gerunt aculeum putet,quo & ipſo tamen ad nocendum non utuntur:quidam etiam infuſci, atq; hirſuti reperiuntur,quorum pro habitu damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignis,& ore.

Atq; maxime probatur,qui eſt melior:nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam fœdus eſt,quàm puluere ab alto

Cùm uenit,& ſicco terrã ſpuit ore uiator. Et,ut idẽ ait,
Deſidia,latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci,melior uacua ſine regnet in aula.

Qui tamẽ & ipſe ſpoliandus eſt alis,ubi ſæpius cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere:nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ deſtitutus præſidio,finem regni non audet excedere,propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. CAP. XI.

SEd nonnunquam necandus eſt,cum uetus alueare nu-

mero apum deſtituitur, atq; infrequẽtia eius aliquo examine replenda eſt. Itaq; cum primo uere in eo uaſe nata eſt pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo ſiue diſcordia cum parentibus ſuis conuerſetur: quòd ſi nullam progeniem tulerint faui, duas, uel tres aluearum plebes in unũ contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore: tum demum includere, & poſito cibo dum conuerſari conſueſcant, exiguis ſpiramentis relictis triduo ferè clauſas habere. Sunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt contrarium: quippe turba uetuſtior, ſi elidatur uelut quidam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſi quæ ſint imperia ualidiorum contumaciter ſpernẽtes, pœnis, ac mortibus afficiuntur: illud tamẽ incommodum iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apiũ relictus à nobis rex ſenectute deficit, quòd tanquam domino mortuo familia nimia licentia diſcordat, cui facilè occurritur, nam ex ijs alueis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: isq; trãslatus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector conſtituitur. Poteſt autem minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ aliqua peſte uexãtur, paucitas apium emendari. Nam ubi cognita eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet conſyderare: tum deinde ceræ, quæ ſemina pullorum continet, partẽ recidere, in qua regij generis proles animatur: eſt autem facilis conſpectu, quoniam ferè in ipſo fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fiſtulæ, quàm ſint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celſus quidem affirmat in extremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quæ cõtineant regios pullos. Higinius quoq; autoritatem Græcorum ſequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulo maiora, quàm ſint plebeij ſeminis

inueniri

inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda CAP. XII.

EST & illa uernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem, longiorem fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit ueſtibulũ, ut nulla intrò reuolet, ſed ſe confeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerunq; uulgò iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq́;, quæ uel pauida, cum repetierit aluũ maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, uel ſtatim ſe ad proximã frondem contulerit, protinus cuſtos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admoueat. Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq;, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum adueſperaſcat. Primo deinde crepuſculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum aluearum. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam ſunt nõnulla examina, quæ cum proceſſerint, ſtatim ſedẽ ſibi quærant in proximo, eandemq́; occupent, quam uacuam repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP XIII.

SEquitur ut morbo, uel peſtilentia laborantibus remedia deſyderentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poßit reperio, niſi ut longius aluei tranſ-

ſerantur. Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earũ labor eſt initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo ſameram ulmi promunt: nãq; ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide ueſcũtur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocẽte cibo, quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum quoq; animalium uentrem ſoluit, & propriè ulmus apium. Eaq; cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; ueris principio ſi medicatos cibos præbeas, iiſdem remedijs & prouideri poteſt, ne tali peſte uexẽtur, & cum iam laborant, ſanari: nam illud quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hyemem repoſita circa æquinoctium uernum, cum clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cũ uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatũ uas, ſi obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus: nam uel grana mali punici tunſa, & uino amineo conſperſa, uel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero uino inſuccatæ dari debent: uel ſi per ſe iſta fruſtra ſunt, omnia eadem æquis põderibus in unum leuigata, & fictili uaſe cũ amineo uino inferueſacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nõnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cum gelauerit,

imbrici

imbricibus infuſum præbent libandum. Quidam bubulam, uel hominis urinam (ſicut Higinius affirmat) alucis apponunt: nec non etiam ille morbus maximè eſt conſpicuus, qui horridas, contractasq; carpit, cũ frequenter aliæ mortuarũ corpora domicilijs ſuis efferunt, aliæ intra tecta ut in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. Id cum accidit, arũdineis infuſi canalibus offeruntur cibi maximè decocti mellis, & cum galla, uel arida roſa detriti. Galbanum etiã, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſoq; & defruto uetere feſſas ſuſtinere. Optimè tamen facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere amineo uino decocta exprimutur, & ita liquatus, eius ſuccus datur. Higinius quidem in eo libro, quẽ de apibus ſcripſit, Ariſtomachus, inquit, hoc modo ſuccurrendum laborantibus exiſtimat. Primùm, ut omnes uitioſi fáui tollantur, & cibus ex integro recẽs ponatur: deinde ut fumigẽtur. Prodeſſe etiam putat apibus uetuſtate corruptis examen nouũ contribuere, quamuis periculum ſit, ne ſeditione conſumentur, ueruntamẽ adiecta multitudine lætaturas. Sed ut cõcordes maneant, earum apiũ, quæ ex alio domicilio transferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentiſſimorum examinũ fáui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & ſubijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmẽtur, ſed & id cùm fiet, animaduertendum, ut eos fáuos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita: nam ſi fáuos immaturo fœtu transtulerimus, emorientur pulli, cùm foueri deſierint. Sæpe etiã uitio, quod Græci φαγέδαιναν uocant, intereunt. Siquidẽ cùm ſit hæc apium conſuetudo, ut prius tantum cerarum conſi

confingant, quantum putant explere ſe poſſe, nonnunquã euenit, ut conſummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis cauſa longius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſyluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat, tunc quæ uacuæ cerarum partes computreſcant, & uitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoq; apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui poßint adhuc integras ceras explere: uel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos antè quàm putreſcant, uacuis partibus acutißimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facilè penetret) uehementius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. Quod ſi factũ eſt, apes domicilium derelinquunt. Eſt & illa cauſa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus ſtudent: itaq; nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectantur, ignorãtes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis ſupplementis frequẽtatæ nouißimæ reliquæ intereunt: itaq; ſi tale uer inceßit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilißimum eſt tertio quoq; die alueorũ exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poßint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam ſe non ſperent poſſe ceras oẽs liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè ſunt examinũ uitio laborantiũ remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. CAP. XIIII.

D*Einceps illa totius anni cura, ut idẽ Higinius commodißi*

diſsime prodidit, Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa v i i i. *Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primùm ait apes curandas eſſe adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo, hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi ſunt. Quæ peſtes plerunq; fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulã muſceas, & his incenſis nidorem admoueas. Hac cura per id tẽpus, quod diximus, examina firmabũtur. eaq́; fortius operibus inſeruient. Verùm maximè cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie caſtus ſit ab rebus uenereis, ne'ue temulentus, nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineatq́; fere ab omnibus redolẽtibus eſculentis, ut ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq́; fœtentibus acrimonijs allij, uel ceparũ, cæterarumq́; rerum ſimiliũ. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio uerno, cùm fit uergiliarum exortus circa* v. *Idus Maias incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & iiſdem diebus intereunt quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq́; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm ſint cæterarum apum, eosq́; nonnulli putant eſſe reges. Verùm quidam Græcorũ autores* οἴστρους *appellant, ab eo, quòd exagitent, neque patiantur examina conquieſcere. Itaq; præcipiunt eos necari. Ab exortu uergiliarum ad ſolſtitium, quod fit ultimo menſe Iunio circa octauam partem cancri, ferè examinant alui, quo tempore uehemẽ-*

tius

tius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant. Tuncq́; peracto ſolſtitio, uſq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta ſunt, pariter frumẽta, & faui demetũtur. Sed ij quẽad modum tolli debeant, mox deinde, cùm de cõfectura mellis præcipiemus. Cæterũ hoc eodẽ tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quã rationem diligẽtius proſequi ſuperuacuũ puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſsime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendũ ſit: uerùm hoc tempore, & uſq; in autumni æquinoctium decimo quoq; die alui aperiendæ ſunt, & fumigãdæ. Quod cùm ſit moleſtũ examinibus, ſaluberrimũ tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, cõſperſis uacuis partibus aluorũ, & quàm recentiſsimi rigoris aqua infuſa: deinde ſi quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio ſunt. Nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum eſt eadem maxima multitudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur inter aluos, & in fundũ eius lumen aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq́; circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facilè ex anguſto rurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cũ lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore conſumuntur. A' canicula ferè poſt diem quinquageſimũ arcturus oritur, cũ irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq́; optimæ no-

tæ

tæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Cal. Octobris, cùm octauam partem libræ ſol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obſidiantur prodeuntibus. Poſt arcturi exortū circa æquinoctium libræ (ſicut dixi) fauorū ſecūda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cōficitur circa VIII. *Cal. Octobris ad Vergiliarū occaſum diebus* XI. *& floribus tamaricis, & ſyluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, uelut deſperatione rerū profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa* VIII. *Cal. Ianuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle utūtur examina, eoq; uſq; ad arcturi exortum ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorū confici. Verum in hac ruris diſciplina ſequor nūc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq; faſtos aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs, quia & notior eſt iſta uetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, ut aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt. Ergo Vergiliarū occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiusq; curare, quoniā per tempora hyemis non expedit mouere, aut patefacere uaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt apriciſſimo die purgatis domicilijs opercula intus uſq; ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedeis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hyemem concaleſcant, idq; ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum luto, & fimo*

& fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidã exemptus interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. Nec quamuis amantiſsimas munditiarum offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficũ aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocẽt. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulùm aqua reſperſas probè dabimus. atq; his cibarijs non ſolùm hyeme, ſed etiã quibus temporibus (ut iam ſuprà dixi) tithymallus, atq; etiã ulmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à curatore relictum ſit) cõſumunt, & ſæpe etiã uacuatis ceris uſq; in ortum arcturi, qui eſt ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpẽtũ, & quiete ſua ſpiritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaq;, poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audẽt in paſcua. Nam ab æquinoctio uerno ſine cunctatione, iã

paſsim

paſsim uagantur, & idoneos ad fœtũ decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſsime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adijcit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræq́; benignius apes alere poſſunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas paſtiones, & Eubœa, & ruſus inſulis Cycladibus, cum ex alijs transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemq́; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteresq́;, & tineoſos, & labantes fauos eximere. Nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quàm plurimi fiant: eaq́; uaſa, quæ quis transferre uelit, non niſi noctibus & ſine concuſsione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. CAP. XV.

MOx uere tranſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum apis. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſsidens. Nam neq; alimenta congerit, & ab alijs inuecta conſumit. Veruntamẽ ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidentes

dentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idem ait, à præſepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni conſentiens faciendum non cenſeo, uerum ſæuitiæ modum adhibēdum. Nam nec ad occidionem genus interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorum abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores, nec rurſus multitudinem prædonum coaleſcere patiendum eſt, ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorū, & apium ſæpius committi uideris, adapertas aluos inſpicies, ut ſiue ſemipleni faui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi, & ſuperpoſitis ceris tanquam operculis obliti demetantur. Dies uerò caſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. neque enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceßiri: duobus ferramentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali, uel paulò ampliore menſura factis. quorum alterū ſit culter oblongus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncum habens ſcalprum alterum prima fronte planum, & acutiſsimum, quo melius hoc faui ſuccidantur. illo eradantur, & quicquid ſordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à poſteriore parte nullum ueſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porrò uaſe fictili prunis immiſta conduntur: idq; uas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur, ita ut altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet. altera latior, & ore patulo, per quam poßit afflari. Talis olla, cum eſt alueari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partē domicilij, & interdum extra ueſtibulum ſe conferunt, atq; ubi poteſtas

ſtas facta eſt liberius inſpiciendi, ferè, ſi duo ſunt examina duo genera quoq; fauorum inueniuntur. Nam etiam in con cordia ſuum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne ſolũ contingant, quoniã id præbet examinibus iter. Cæterũ figura cerarum talis eſt, qualis & habitus domicilij. Nam et quadrata et rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem uelut formæ quædã fauis præbent. Ideoq; non ſemper eiuſdẽ figuræ reperiuntur faui. Sed hi qualeſcunq; ſint, nõ omnes eximantur. Nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorum: poſteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquẽda eſt. Atq; hic tamen modus non eſt in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinẽ decurrunt, eo ferramento, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearũ inhærent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autem debẽt ueteres uel uitioſi, & relinqui maximè integri, ac melle pleni. Et ſiqui tandem pullos continent, ut examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorum conferenda eſt in eum locum, in quo mel conficere uoles. linendaq; ſunt diligenter foramina parietum & feneſtrarum, ne quid ſit apibus peruium, quæ uelut amiſſas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ con ſumunt. Itaque ex iiſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice poſteriores partes ueſti-

bula fiant. Sic enim proximè cum caſtrabuntur, ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq́; nouabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quòd ſi fortè aluearia circunſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit, nobis, ut modò à poſteriore modò à priore parte caſtrentur: idq́; fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel poſt nonam, uel poſtero manè. Sed quotcunq; faui ſunt demeßi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo uinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſordes: nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dum muſteus fructus deferueſcat: isq́; ſæpius ligula purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimuntur. Atque id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

C*Eræ fructus, quamuis æris exigui, nõ tamẽ omittẽdus eſt, cũ ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorum reliquiæ, poſteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ ſunt, in uas æneum conijciũtur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factũ eſt, cera per ſtramenta, uel iuncos defuſa colatur: atq; iterũ ſimiliter de integro coquitur, & in quas quiſque uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq́; concretam facile eſt eximere, quoniã qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iam conſummata*

diſputatione de uillaticis pecudibus, atq; paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni noſtro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM, PRAEFATIO.

FOENORIS *tui Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquã penſiunculam percipe. Nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitũ, quòd nunc perſoluo, reddideram: ſupereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: ſiquidem cum parcior apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamẽ pauperibus fuit uſus epularum, lactis copia, ferinaq; ac domeſticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; ſummis, atque humilimis uictum tolerantibus. Mox cum ſequens, & præcipuè noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæq; non naturalibus deſiderijs, ſed cenſibus æſtimentur; plebeia paupertas ſummota à pretioſioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in uſu eſt, diligentius nobis, quàm tradiderunt maiores, præcipiendus eſt: isq; ſicut inſtituerã proſa oratione prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitum meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ perpulit, ut poëticis numeris explerem Georgici carminis*

omiſſas partes, quas tamen & ipſe Vergilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere, neq; enim aliter iſtud nobis fuerat audiendum, quàm ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigrè ſine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodum, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis eſt, ut in conſummatione quidem totius operis annumerari uelut particula poßit laboris noſtri, per ſe uerò & quaſi ſuis finibus terminata nullo modò ſpecioſe cõfici. Nam etſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tamen eadem tam exigua ſunt, ut (quod aiunt Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici non poßit. Quare quicquid eſt iſtud, quod elucubrauimus, propriam ſibi laudem non uendicat, ut boni conſulat, ſi non ſit dedecori prius editis à me ſcriptorum monimentis: ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

Hortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondã ſpatijs excluſus iniquis
Cũ caneret lætas ſegetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœleſtia mella,
Vergilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura ſoli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.

Nam

Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aſpera ſyluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſsi conſternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis ueſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam;
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquè,
Terga rubi, ſpinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non ſede profunda:
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ;
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo agè nunc cultus, & tempora quæq; ferendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Pestiq; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit undas,

Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus, & muſto ſpumanteis exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cœlo durata ſereno,
Tum iuſsi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quòd ſi nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq́; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnoſius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phœbus
Dira Nepe, tergoq́; Croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta Promethea genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq́; ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere: ſed ecce
Durior, æternusq́; uocat labor: eia agè ſegnes
Pellite nunc ſomnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
*maria *Tu penitus *clatris eradere uiſcera matris*

Ne

Ne dubita, & ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia Cauri,
Alliget & ſæuus Boreas, Eurusq; reſoluat.
Pòſt ubi Ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo:
Rudere tum pingui, ſolido uel ſtercore aſelli,
Armenti'ue fimo ſatures ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor ductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
Denſaq; iam pluuijs, durataq; ſumma pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtosq; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narcißiq; comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacintho:
Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, ſuccoq; ſalubri

 Glaucea

Quæ ducis Pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreoq; ſiler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aßiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cùm fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cùm ſoboles materno pullulat* aluo, *aruo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco ut conſueſcet puluere planta,
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis
Alma ſinum tellus iam pandet: adultaq; poſcens
Semina depoſitis cupient ſe nubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloq; ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitißima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu diſcere crines,

Nam

tius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant. Tuncq; *peracto ſolſtitio, uſq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta ſunt, pariter frumēta, & faui demetūtur. Sed ij quē ad modum tolli debeant, mox deinde, cùm de cōfectura mellis præcipiemus. Cæterū hoc eodē tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quā rationem diligētius proſequi ſuperuacuū puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendū ſit: uerùm hoc tempore, & uſq; in autumni æquinoctium decimo quoq; die alui aperiendæ ſunt, & fumigādæ. Quod cùm ſit moleſtū examinibus, ſaluberrimū tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, cōſperſis uacuis partibus aluorū, & quàm recentiſſimi rigoris aqua infuſa: deinde ſi quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio ſunt. Nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum eſt eadem maxima multitudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur inter aluos, & in fundū eius lumen aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facilè ex anguſto rurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cū lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore conſumuntur. A' canicula ferè poſt diem quinquageſimū arcturus oritur, cū irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq; optimæ no-*

tæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Cal. Octo bris, cùm octauam partem libræ ſol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obſidiantur prodeuntibus. Poſt arcturi exortũ circa æqui noctium libræ (ſicut dixi) fauorũ ſecũda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cõficitur circa VIII. *Cal. Octobris ad Vergiliarũ occaſum diebus* XL. *& floribus tamaricis, & ſyluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, uelut deſperatione rerũ profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa* VIII. *Cal. Ianuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle utũtur examina, eoq; uſq; ad arcturi exortum ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorũ confici. Verum in hac ruris diſciplina ſequor nũc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq; faſtos aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs, quia & notior eſt iſta uetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, ut aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt. Ergo Vergiliarũ occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiusq; curare, quoniã per tempora hyemis non expedit mouere, aut patefacere uaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt apriciſsimo die purgatis domicilijs opercula intus uſq; ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedeis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hyemem concaleſcant, idq; ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum luto, & fimo*

& fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidã exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. Nec quamuis amantiſsimas munditiarum offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficũ aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem ſuccum euocẽt. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulùm aqua reſperſas probè dabimus. atq; his cibarijs non ſolùm hyeme, ſed etiã quibus temporibus (ut iam ſuprà dixi) tithymallus, atq; etiã ulmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à curatore relictum ſit) cõſumunt, & ſæpe etiã uacuatis ceris uſq; in ortum arcturi, qui eſt ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpẽtũ, & quiete ſua ſpiritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaq;, poſt hoc tempus, cum diei permittit halaritas, procedere audẽt in paſcua. Nam ab æquinoctio uerno ſine cunctatione, iã

paſsim

paſſim uagantur, & idoneos ad fœtū decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adijcit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinus floribus thymi, & origani, thymbræq; benignius apes alere poſſunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas paſtiones, & Eubœa, & ruſus inſulis Cycladibus, cum ex alijs transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemq; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteresq;, & tineoſos, & labantes fauos eximere. Nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quàm plurimi fiant: eaq; uaſa, quæ quis transferre uelit, non niſi noctibus & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. CAP. XV.

MOx uere tranſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum apis. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſſidens. Nam neq; alimenta congerit, & ab alijs inuecta conſumit. Veruntamē ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſi-

dentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad ſouendam & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idem ait, à præſepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni conſentiens faciendum non cenſeo, uerum ſæuitiæ modum adhibēdum. Nam nec ad occidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorum abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores, nec rurſus multitudinem prædonum coaleſcere patiendum eſt, ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorū, & apium ſæpius committi uideris, adapertas aluos inſpicies, ut ſiue ſemipleni faui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi, & ſuperpoſitis ceris tanquam operculis obliti demetantur. Dies uerò caſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. neque enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceßiri: duobus ferramentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali, uel paulò ampliore menſura factis. quorum alterū ſit culter oblongus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncum habens ſcalprum alterum prima fronte planum, & acutißimum, quo melius hoc faui ſuccidantur. illo eradantur, & quicquid ſordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à poſteriore parte nullum ueſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porrò uaſe fictili prunis immiſta conduntur: idq; uas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur, ita ut altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet. altera latior, & ore patulo, per quam poßit afflari. Talis olla, cum eſt aluea ri obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partē domicilij, & interdum extra ueſtibulum ſe conferunt, atq; ubi poteſtas

ſtas

ſtas facta eſt liberius inſpiciendi, fere, ſi duo ſunt examina duo genera quoq; fauorum inueniuntur. Nam etiam in concordia ſuum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq́; obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne ſolũ contingant, quoniã id præbet examinibus iter. Cæterũ figura cerarum talis eſt, qualis & habitus domicilij. Nam et quadrata et rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem uelut formæ quædã fauis præbent. Ideoq; non ſemper eiuſdẽ figuræ reperiuntur faui. Sed hi qualeſcunq; ſint, nõ omnes eximantur. Nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorum: poſteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquẽda eſt. Atq; hic tamen modus non eſt in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinẽ decurrunt, eo ferramento, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearũ inhærent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreßi deſecentur. Eximi autem debẽt ueteres uel uitioſi, & relinqui maximè integri, ac melle pleni. Et ſiqui tandem pullos continent, ut examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorum conferenda eſt in eum locum, in quo mel conficere uoles. linendaq́; ſunt diligenter foramina parietum & feneſtrarum, ne quid ſit apibus peruium, quæ uelut amiſſas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ conſumunt. Itaque ex iiſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice poſteriores partes ueſti-

bula fiant. Sic enim proximè cum caſtrabuntur, ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quòd ſi fortè aluearia circunſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit, nobis, ut modò à poſteriore modò à priore parte caſtrentur: idq; fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel poſt nonam, uel poſtero mane. Sed quotcunq; faui ſunt demeßi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo uinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſordes: nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dum muſteus fructus deferueſcat: isq; ſæpius ligula purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimuntur. Atque id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

CEræ fructus, quamuis æris exigui, nõ tamẽ omittẽdus eſt, cũ ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorum reliquiæ, poſteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ ſunt, in uas æneum conijciũtur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factũ eſt, cera per ſtramenta, uel iuncos defuſa colatur: atq; iterũ ſimiliter de integro coquitur, & in quas quiſque uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; concretam facile eſt eximere, quoniã qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iam conſummata

diſpu

diſputatione de uillaticis pecudibus, atq; paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum, Publi Siluine, *deinceps ita, ut & tibi, &* Gallioni *noſtro complacuerat, in carmen conferemus.*

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM, PRAEFATIO.

POENORIS *tui Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquã penſiunculam percipe. Nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitũ, quòd nunc perſoluo, reddideram: ſupereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: ſiquidem cum parcior apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamẽ pauperibus fuit uſus epularum, lactis copia, ferinaq; ac domeſticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; ſummis, atque humilimis uictum tolerantibus.* Mox *cum ſequens, & præcipuè noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæq; non naturalibus deſiderijs, ſed cenſibus æſtimentur; plebeia paupertas ſummota à pretioſioribus cibis ad uulgares compellitur.* Quare *cultus hortorum, quoniam & fructus magis in uſu eſt, diligentius nobis, quàm tradiderunt maiores, præcipiendus eſt: isq; ſicut inſtituerã proſa oratione prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitum meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit, ut poëticis numeris explerem* Georgici *carminis*

omiſſas partes, quas tamen & ipſe Vergilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere, neq; enim aliter iſtud nobis fuerat audiendum, quàm ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigrè ſine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodum, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis eſt, ut in conſummatione quidem totius operis annumerari uelut particula poſsit laboris noſtri, per ſe uerò & quaſi ſuis finibus terminata nullo modò ſpecioſe cõfici. Nam etſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tamen eadem tam exigua ſunt, ut (quod aiunt Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici non poſsit. Quare quicquid eſt iſtud, quod elucubrauimus, propriam ſibi laudem non uendicat, ut boni conſulat, ſi non ſit dedecori prius editis à me ſcriptorum monimentis: ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

Hortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondã ſpatijs excluſus iniquis
Cũ caneret lætas ſegetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœleſtia mella,
Vergilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus graciles imitatur arenas.
Atq; habilis natura ſoli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uida baccas.

Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuiuia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aſpera ſyluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis ueſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam;
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque,
Terga rubi, ſpinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non ſede profunda:
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ;
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæq; ferendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Pæſtiq; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit undas,

Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus, & muſto ſpumanteis exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cœlo durata ſereno,
Tum iuſsi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quòd ſi nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnoſius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phœbus
Dira Nepe, tergoq; Croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta Promethea genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq; ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere: ſed ecce
Durior, æternusq; uocat labor: eia agè ſegnes
Pellite nunc ſomnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
*maria *Tu penitus *clatris eradere uiſcera matris*

Ne

Ne dubita, & ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia Cauri,
Alliget & ſæuus Boreas, Eurusq; reſoluat.
Pòſt ubi Ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo:
Rudere tum pingui, ſolido uel ſtercore aſelli,
Armenti'ue fimo ſatures ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat fiſſo præbere nouali
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
Denſaq; iam pluuijs, durataq; ſumma pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtosq; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narciſſiq; comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacintho:
Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, ſuccoq; ſalubri

Glaucea,& profugos uinctura papauera ſomnos
Spargite,quæq; uiros acuunt,armantq; puellas.
Iam Megaris ueniant genitalia ſemina bulbi,
ſcilla Et quæ ſicca legit Getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero feritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum,& torpenti grata palato
Intyba,iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis ſpicis,& olentia latè
Vlpica,quæq; fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam ſiſer,Aſſyrioq; uenit quæ ſemine radix,
Sectaq; præbetur madido ſociata lupino,
Vt Peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoq; ſalgama merce
Capparis,& triſtes inulæ,ferulæq; minaces
Plantantur,necnon ſerpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutaq; Palladiæ baccæ uictura ſaporem,
Seq; laceſſenti fletum factura ſinapis,
Atq; oleris pulli radix,lacrymoſaq; cepa
Ponitur,& lactis guſtum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data ſigna furcarum,
Vimq; ſuam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoq; conſeritur,toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi,regiq; ſuperbo
Frigoribus caules,& ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ Marrucini,quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua,& Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres,& Veſuia rura,
Doctaq; Parthenope Sebetide roſcida lympha,

Quæ

Quæ ducis Pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreoq; ſiler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aßiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cùm fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cùm ſoboles materno pullulat* aluo, *aruo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco ut conſueſcet puluere planta,
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis
Alma ſinum tellus iam pandet: adultaq; poſcens
Semina depoſitis cupiet ſe nubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloq; ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu diſpere crines.

Nam

Nunc apio uiridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo reſoluta capillo
Lætetur, mollemq; ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ deſcendant montibus Hyblæ,
Nataq; iam ueniant hilari ſampſuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cinereia uirgo,
Sed melior ſtactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
Aeacij flores, immortaleſq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſcuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iamq; ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra uiret, fuſco nitet altera crine,
Vtraq; Cæcilij de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro uertice pallet,
Hæc ſua Cappadocæ ſeruat cognomina gentis
Et mea, quam generant Tartheſi littore Gades,
Candida uibrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Puniceа depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quanq; ſerendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq; premit ferali menſe lupercus,
Tuq; tuis Mauors Tartheſida pange Calendis,
Tuq; ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſsima ſubiacet aruo.
Ingenera nunc ſunt genitalia tempora mundi.

Nunc

Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis
Bacchatur Veneri, ſtimulisq; Cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille ſuam Thetyn, hic pellicit Amphitritem.
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reſerat, pontumq; natantibus implet.
Maximus ipſe Deûm poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos ueteres imitatur amores,
Inq; ſinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
Atq; amor ignescit menti, ſæuitq; medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias ſoboles, ſemperq; frequentet
Prole noua mundum, uacuo te torpeat æuo.
Sed quid ego infræno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiora Deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretaq; fœdera cœli.
Extimulet uatem per Dindyma caſtra Cybelles,
Perq; Cytheronem, Nyſæaq; per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaſſi, per omiſſa ſilentia Muſis
Pierij nemoris, Baccheа uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo,

Quæ

Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor uiridantibus hortis.
Quare agè quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, thymbræq́; ſaporem,
Et tenero cucumis, fragiliq́; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modò purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modò crine uiret, deflexaq́; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpinisq́; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſaq́; tunc coriandra
Naſcuntur, gracili melantia grata cumino,
Et bacca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache, prono ſequitur quæ uertice ſolem,
Quæq́; tuas audax imitatur Niſie uiteis,
Nec metuit ſenteis, nam uepribus improba ſurgens
Achrados, indomitasq́; bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meſsis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum, iam uerſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,

Et con

Et conniuenteis oculos uiolaria ſoluunt,
Oſcitat, & leo, & ingenuo confuſa robore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cœlitibus, templiſq; Sabæum miſcet odorem.
Nunc uos pegaſidum comites Acheloidas oro,
Mænaliumq; choros Dryadum, nymphaſq; Napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ Theſſala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq; Caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legiſtis Haleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
Aequoris Aetnei uernantia lilia carpſit,
Raptaq; lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cœlo
Præpoſuit, Ditemq; Ioui, letumq; ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu, mœſtoq; timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Telluriſq; comas ſacris optate caniſtris.
Hinc nullæ inſidiæ nymphis, non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctiq; penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætiſq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc eſt mólliſsimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
**Suadet, & arguto fugientes gramine fontes* *Gaudet.
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepenteis.
Iamq; Dioneis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit, Sarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec Sirius ardor

Sic

Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore coruſco
Heſperus, eoo remeat cùm Lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare agè uel iubare exorto, iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat Hibero,
Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſsiq́; comas, ſterilisq́; balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nays puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceosq́; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulatæ hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaq́; flammeola rumpatur fiſcina caltha,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit meſsis ariſtis,
Atq; diem gemino Titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis Lernæi brachia Cancri,
Allia cum cepis cereale papauer aneto
Iungite, dumq́; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilareisq́; recurrite in hortos.
Tum quoq; proſciſſo, riguoq́; inſperſa nouali
Ozyma comprimite, & grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,

Paruulus

Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat.
Neu formica rapax populari ſemina poßit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutaq; campe:
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braßica, cumq; tument pallentia robora betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq;, boumq; labores,
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis
Ex quibus infeſtæ Baccho, glaucisq; ſalictis
Naſcuntur uolucres, ſerpitq; eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma, ſpoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum
Et labor oſtendit miſeris, uſusq; magiſter
Tradidit agricolis, uentos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris,
Vtq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
Culminibus metuit feralia carmina flere.* *uetuit
Sed ni dira nouas ſegetes animalia carpent,

Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innata'ue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij,multoq́; ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla ualet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ ueniant artes,nudataq́; plantas
Fœmina,quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus,obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus,reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas,& ſepem ducitur horti.
Quæ cùm luſtrauit gradiens (mirabile uiſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali,uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapſum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Tarteſiacos Paphiosq́; reuellere thyrſos,
Atque apio faſces,& ſecto cingere porro,
Iamq́; eruca ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos,iam thanni ſponte uireſcunt.
Et ſcylla,hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit,& aſparagi corruda ſimillima filo,
Humidaq́; andrachne ſitienteis protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſelus.
cylindri Tum modò dependens trichili,modò more chelidri
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis,prægnansq́; cucurbita ſerpit.
Vna neq; eſt illis facies:nam ſi tibi cordi
Longior eſt,gracili capitis quæ uertice pendet.

E tenui

E tenui collo ſemen lege,ſiue globoſi
Corporis,atq; utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio,ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis,aut actæi mellis Hymeti,
Aut habilem lymphis hamulam,Baccho'ue lagœnam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus ac cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo,ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ.
Fœtibus hic ſucco,pingui quoq; ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad undam,
Labentemq́; ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit,riguoq́; madeſcit luteus aruo,
Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
Cùm canis Erigones flagrans Hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus,cumulataq́; moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox biſera deſcendit ab arbore ficus,
Armenijsq́;,& cereolis,prunisq́; damaſci
Stipantur calathi,& pomis quæ barbara Perſis
Miſerat(ut fama eſt)patrijs armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine læti
Ambroſios præbent ſuccos,oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant nüteſcere Perſica malo.
Tempeſtiua manent,quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt Aſiatica fœtu.
At grauis arcturi ſub ſydere parturit arbos

Liuia. Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
Purpureæq́; Chelidoniæ, pinguesq́; Mariſcæ,
Et Challiſtrutis roſeo quæ ſemine ridet,
Albaq́;, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,
Sciſſa Libyſca ſimul picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cœli pendentibus undis
Congilis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quæq́; Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euhius, excultosq́; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq́; tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos Satyros, Panasq́; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teq́; Lyæum,
Lenæumq́; patrem canimus ſub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exudent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres auſus recludere fontes
Aſcreum cecinit Romana per oppida carmen.

L. IVN. MODERA-
TI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. XI.

Quæ iuxta uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. CAP. I.

CLAVDIVS *Auguſtalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adoleſcẽs complurium ſtudiorum & præcipuè agricolationum ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa ut oratione componerẽ. Nec me tamẽ fallebat hic euẽtus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarem: ſed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uerſificationis noſtræ guſtum, negare non ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, ut olitoris curam ſubtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei ruſticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam ſimuli deſiderio noſter idem Auguſtalis ſæpius flagitabat, numerum, quem iam quaſi conſummaueram, uoluminũ exceſſi, & hoc undecimũ præceptum ruſticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam ſeruitia ſic tirunculum contemnunt, ut ſenem, quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non poteſt. Atque hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio eſt aptiſſima: poteritq; ab anno trigeſimo uſque in ſexageſimũ, ſi non interueniãt fortuita corporis uitia, ſatis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quiſquis autem*

deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idem ſcientiſsimus, robuſtiſsimusq́;, ut edoceat ſubiectos, & ipſe commodè faciat, quæ præcipit: ſiquidem nihil rectè ſine exemplo docetur, aut diſcitur. Præſtatq́; uillicum magiſtrum eſſe operariorum, non diſcipulum, cum etiam de patrefamiliâs priſci moris exemplum Cato dixerit: Male agitur cum domino, quem uillicus docet. Itaq; in œconomico Xenophontis, quem M. Cicero Latino ſermoni tradidit, uir egregius ille Iſchomacus Athenienſis rogatus à Socrate utrum'ne, ſi res familiaris deſideraſſet, mercari uillicum tanquam fabrum, an à ſe inſtituere conſueuerit: Ego uerò, inquit, ipſe inſtituo. Etenim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, & uicarius meæ diligentiæ ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet. Sed hæc nimium priſca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Iſchomacus negabat quenquam ruſticari neſcire. Nos autem memores ignorantiæ noſtræ uigentis ſenſus adoleſcentulos, corporisq́; robuſti peritiſſimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam eſt difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim quamuis operum probatiſsimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpũt. Quare, ſicut dixi, docendus, & à pueritia ruſticis operibus educandus, multisq́; prius experimentis inſpiciendus erit futurus uillicus. Nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt uillici ſumma ſcientia. Potiſsimum autem eſt in eo magiſterio ſcire, & æſtimare, quale officium, & qualis labor ſit cuique iniungendus: nam nec ualentiſsimus poſſet exequi, quod imperatur, ſi neſciat quid agat: nec peritiſsimus, ſi

ſit

ſit inualidus. Qualitas ita cuiuſque rei conſyderanda eſt. Quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera, portandiq́ꝫ: aliqua ſociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq́ꝫ, ſegetes, & prata deſecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, ſicut putationibus, inſitionibus uineti. Plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus, ut in paſtione pecoris, atqꝫ eiuſdem medicina. Quorum omniũ officiorum uillicus, quem iam prius dixi, æſtimator bonus eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus, ut in unoquoqꝫ corrigere queat perperam factum: neque enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus eſt futurus uillicus, quàm futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem magna, & diffuſa materia eſt, parteſq́ꝫ ſi uelimus eius percenſere, uix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exordio iure conqueſtus ſum: Cæterarum artium minus uitæ neceſſariarum repertos antiſtites, agriculturæ neqꝫ diſcipulos, neque præceptores inuentos: niſi magnitudo rei peperit reuerentiam uel diſcendi, uel profitendi penè immenſam ſcientiam, cum tamen non ideo turpi deſperatione oportuerit eam negligi. Nam nec oratoria diſciplina deſeritur, quia perfectus orator nuſquam repertus eſt: nec philoſophia, quia nullus conſummatæ ſapientiæ: ſed è contrario plurimi ſemetipſos exhortantur uel aliquas partes earum addiſcere, quamuis uniuerſas percipere non poſſint. Etenim quæ probabilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus, aut in ſocordiam compelli; quia deſponderis ſapientiam? Magnæ rei, quantuluncumqꝫ poſſederis,

deris, fuiſſe participem, non minima eſt gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum uillicum, ſi nullus profeſſor eſt? & ego intelligo difficilimum eſſe ab uno uelut autore cuncta ruſticationis conſequi præcepta. Veruntamen ut uniuerſæ diſciplinæ uix aliquem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor. aut fœni ſector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſyderanti non ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium uillicationis, in primis conuictum domeſticum, multoq; etiam magis externum uitet. Somni, & uini ſit abſtinentiſſimus, quæ utraque ſunt inimiciſſima diligentiæ. Nam & ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. Quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam ſit à uenereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit, non aliud quicquam poßit cogitare, quam illud, quod diligit. Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, quàm fructum libidinis, nec ſupplicium grauius, quàm fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamq; ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenuè ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigrè procedere. Siquidem Iſchomacus idem ille, Malo inquit unius agilem, atque induſtriam, quàm decem hominum negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi poteſtas fiat: nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter,

nauiter, & ſine ullis conceſſationibus permeabit, quàm is, qui cum ſit unà profectus umbras arborum fonticulorumq́; amœnitatem, uel auræ refrigerationẽ captauit: ſic in agreſti negotio dici uix poteſt, quid nauus operarius ignauo, & ceſſatore præſtet. Hoc *igitur cuſtodire oportet uillicum, ne ſtatim à prima luce familia cunctanter, & languidè procedat, ſed uelut in aliquod prælium cum uigore, alacritate animi procedentem eum tanquam ducem ſtrenuè ſequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parumper, & ipſe fungatur eius officio, moneatq; ſic fieri debere, ut ab ipſo fortiter ſit effectum. Atq; ubi crepuſculum inceſſerit, neminem poſt ſe relinquat, ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris, qui è grege nullam pecudẽ patitur in agro relinqui. Tum uerò, cum tectum ſubierit, idem faciat, quod ille diligens opilio: nec in domicilio ſuo ſtatim delitefcat, ſed agat cuiuſq; maximam curam. Siue quis (quod accidit plerunq;) ſauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: ſiue alter languidior eſt, in ualetudinarium confeſtim deducat, & conuenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. Eorum uerò, qui rectè ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio ſine fraude à cellarijs præbeatur. Conſueſcatq; ruſticos circa larem domini, focumq́; familiarem ſem per epulari, atque ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur. Sitq; frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtosq́; ſic agat, ut fortiſſimum quenque, & frugaliſſimum largitionibus proſequatur, nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhibeat, & uelit alijs quoque honoribus dignari. Tum etiã per ferias inſtrumentũ ruſticũ, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat*

ferramenta: eaq́; ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in opera uitiatum fuerit, à uicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorum auocandis, quàm in pretio rerum eiuſmodi dependitur. Cultam, ueſtitamq́; familiam utiliter magis habeat, quàm delicatè, id eſt, munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraque prohibentur optimè pellibus manicatis, & ſagatis cucullis: idq́; ſi fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolerari poßit. Quare tam ueſtem ſeruitiorum, quàm, ut dixi, ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere: nam frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debebit, atque explorare, ut ſint compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiæ ſedes an tuta, & rectè munita ſit: nec ſiquem dominus, aut ipſe uinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſoluat. Sacrificia niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagamq́; ſua ſponte non nouerit, quæ utraque genera uana ſuperſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non ullas nundinas niſi uendendæ, aut emendæ rei neceſſariæ cauſa frequentauerit: neque enim coloniæ ſuæ terminos egredi debet; nec abſentia ſua familiæ ceſſandi, aut delinquendi ſpatium dare. Semitas, nouosq́; limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quàm rarißimè recipiat: ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (niſi magna coëgerit neceßitas) permittat. Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquam ſinit eum cum rationibus domini paria facere, ſed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis oſtenditur. Itaque tam iſtud uitare

tare

tare debebit, quàm hercule fugiendū uenandi, aut aucupandi ſtudiū; quibus rebus plurimæ operæ auocātur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter cuſtodiuntur, conſiderare debebit, ne aut crudelius, aut remißius agat cum ſubiectis: ſemperq́; foueat bonos, & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereantur ſeueritatem, quàm ut ſæuitiam deteſtentur. Poteritq́; id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operarius, quam, cùm peccauerit, ſerò punire. Nulla eſt autem uel nequißimi hominis amplior cuſtodia, quàm quotidiana operis exactio. Nam illud uerum eſt M. Catonis oraculum, Nibil agendo homines male agere diſcunt. Itaq́; curabit uillicus ut iuſta reddantur. Iſtaq́; non ægrè conſequentur, ſi ſemper ſe repræſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorū diligenter exequentur ſua munia: & familia poſt operis exercitationem fatigata cibo, quietiq́; potius, ac ſomno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuerſa porrò uillicatione, ſicut in cætera uita, pretioſißimū eſt intelligere quenque neſcire ſe quod neſciat, ſemperq́; cupere, quod ignoret addiſcere. Nam etſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obeſt imprudentia, uel negligentia maximè in ruſticatione, cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ. Nam quamuis interdum emēdatum ſit perperam factum uel imprudentia, uel negligentia, rès tamen ipſa domino decoxit. Nec mox in tantum exuberat, ut & iacturam capitis amißi reſtituat, & quæſtum reſarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm ſit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè ſemper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res eſt agreſtis inſidioſißima cunctātı: quod ipſum expreßius uetuſtißimus autor Heſiodus hoc uerſu ſignificauit,

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum, Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credatq; prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum periiſſe, niſi ſua quaq; die quod inſtat effecerit. Nam cum proprijs pene momentis fieri quicquam debeat, ſi unum opus tardius quàm oporteat peractum ſit, cæteræ quoq;, quæ ſequũtur, culturæ. poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur: quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione ſyderũ cœli. Nam ut ait Vergilius:

–Tam ſunt acturi ſydera nobis
Hœdorumq; dies ſeruandi, lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentoſa per æquora uectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quam obſeruationẽ multis argumẽtationibus diſſeruiſſe me nõ inficior in ijs libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram. Sed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſimè Chaldæi pollicẽtur, ut certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aëris mutationes reſpondeant. In hac autẽ ruris diſciplina non deſideratur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui Minerua) quantũuis utile cõtinget uillico tẽpeſtatis futuræ præſagiũ, ſi perſuaſum habuerit, modò antè, modò pòſt, interdũ etiã ſtato die orientis, uel occidentis competere uim ſyderis. Nam ſatis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.

Quid quoq; menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. CAP. II.

ITaq; præcipiemus quid quoque menſe faciendum ſit, ſic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiſerit

ſerit ſtatus cœli. Cuius uarietatem, mutationemq́; ſi ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquàm decipietur, aut certè non frequenter: & ne diſcedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrā proſcindere incipiat. Noui autem ueris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, ut expectet certū diem illum, qui ueris initiū facere dicitur. Sed aliquid etiā ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta bruma, iam intepeſcit annus, permittitq́; clementior dies opera moliri: poſſunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principem menſem Romani anni obſeruet) auſpicari culturarum officia, quorum alia ex priſtinis reſidua cōſummabit, neq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autē erit per dimidios menſes exequi quodq; negotiū, quia neq; præfeſtinatum opus nimium immaturè uideri poßit ante quindecim dies factū, nec rurſus poſt totidē nimium tardè. Idibus Ianuarijs uentoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. XVIII. Cal. Feb. tēpeſtas incerta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquariū tranſit, Leo manè incipit occidere, africus, interdū auſter cum pluuia. XVI. Cal. Feb. Cancer deſinit occidere, hyemat. XV. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africus tempeſtatem ſignificat. XI. Cal. Feb. Fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. IX. Cal. Febr. ex occaſu priſtini ſyderis ſignificat tempeſtatem, interdum etiam tempeſtas. VI. Calend. Febr. Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquā ſignificatur hyems bipartita. V. Calend. Februar. auſter, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Calend. Februa. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eorum, quæ ſuprà ſunt, ſyderum occaſus, tempeſtatem facit, interdum tantummodo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus

annotatis

annotatis percenſuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abſtinere poſſit operibus, uel feſtinationem adhibere. Itaque *ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus in brumam, & aduentum fauonij, ſi maior eſt uineæ, uel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis temporibus uitis ſaucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ ferrũ reformidant. itaq; dum hæ regelare ſinuntur, uſque in horam ſecundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupent, ſegetes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici, ut tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur, apricis etiã, & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & pecore ſunt defendenda, ut fœni ſit copia. Siccos quoq;, & pingues agros tempeſtiuũ eſt proſcindere.* Nam *& uliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate, ucre'ue agendi ſunt.* Macerrimi *uerò, & aridi poſt æſtatem, primo autumno arandi, & ſubinde conſerendi. Sed iugerũ agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proſcinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madens terra facilẽ cultum ſui præbet.* Eodemq; *menſe ante* Cal. Febr. *ſarriendæ ſegetes autumnales, ſiue illæ ſeminis adorei ſunt, quod quidam far uernaculum uocãt, ſeu tritici.* Eorumq; *tempeſtiua ſarritio eſt, cum enata frumenta quatuor fibrarũ eſſe cœperunt. ordeum quoq; maturum quibus ſupereſt opera, nunc demum ſarrire debebunt. Sed & faba eandẽ culturam exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nam prius ſarriuiſſe nimium teneram nõ expedit. eruum quidem melius priore menſe, nec tamẽ improbè hoc ipſo uel proximo ſeremus.* Nam *Martio nullo modo terræ committendũ eſſe ruſtici præcipiũt: uineæ, quæ ſunt palatæ,*

latæ, & ligatæ rectè iam fodiuntur, ſurculi, qui primi florem afferunt, ſtatim circa idus inſerendi ſunt, ut ceraſorum, tuberum, amygdalarum, perſicorumq́; ridicis, uel etiam palis conficiendis, idoneum tempus eſt, nec minus in ædificia ſuccidere arborem conuenit, ſed utraq; melius fiunt luna decreſcente ab uigeſima uſq; in trigeſimam, quoniam omnis materia ſic cæſa iudicatur carie non infeſtari. Palos una opera cædere & exputatos acuere centum numero potes. Ridicas autem querneas, ſiue oleagineas findere, & dedolatas utraque parte exacuere numero ſexaginta. Item ad lucubrationē ueſpertinam palos decem, uel ridicas quinq; conficere, totidemq́; per antelucanam lucubrationem. Materies ſi roborea eſt, ab uno fabro dolari ad unguem per quadrata debet pedū x x. hæc erit uehis una. Pinus autem v. & x x. pedum æquè ab uno expeditur, quæ & ipſa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus pedum x x x. cupreſſus autem pedum x l. tum etiam ſexagenûm pedum abies, atq; populus, ſingulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hæ menſuræ ſimiliter uehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudū, nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent. Cal. Febr. Fidis incipit occidere, uentus eurinus, & interdū auſter cum grandine eſt. i i i. nonas Feb. Fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut ſeptentrio, nonnunquam fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarij oriuntur, uentoſa tempeſtas. v i i. Idus Febr. Caliſto ſydus occidit, fauonij ſpirare incipiunt. v i. Idus Februa. uentoſa tempeſtas. i i i. Idus Februa. eurus. per hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum ſubmittuntur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel frigora omiſſæ, nunc palandæ, & alligandæ

gandæ ſunt, ne poſteà tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum foſſio ijſdem locis peragenda, arbuſtorumq́; ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa eſſe non poſſunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, & maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ. Paſtinatio quoque, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis L X X X. uel in altitudinem dipondij ſemiſsis operis L. uel ad bipedalium, cui eſt altitudo duorum pedum operis X L. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. Nam oleribus deponendis poſsit uel ſeſquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerunque in ſingula iugera triginta operis conficitur. hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inſpergēda. quinetiam uitiaria diligenter facienda, malleolisq́; quàm recentiſsimis curioſiſsimè pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, priuſquàm frondeant, plantasq́; ulmorum nunc ponere utile eſt, aut antè ſatas nunc exputare, & circunfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoq; (uineis nondum foſsis) atq; arbuſtorū ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terram molientem poteſt impedire, nūc egerere, & ad ſepem applicare oportet. Roſaria noua conſerere, uel antiqua curare. Arundineta nūc ponere, uel etiam priſtina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Geniſtam ſemine, uel plantis in paſtinato, uel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoque ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur

ſtretur

ſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehementer hyemat. x v i. Cal. Martij ueſpere crater oritur, uenti mutatio. x v. Calend. Martij ſol in piſces tranſitum facit, nonnunquam uentoſa tempeſtas. x i i i. & x i i. Calend. Martij fauonius, uel auſter cum grandine, & nimbis. x. Calend. Martij leo deſinit occidere, uenti ſeptentrionales, qui uocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirundo aduenit. i x. Calend. Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia. v i i i. Calen. Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tempeſtates: halcyonei dies uocãtur, in Atlantico quidem mari ſumma tranquillitas notata eſt. v i i. Cal. Martij uentoſa tempeſtas, hirundo conſpicitur: per hos dies frigidis locis earum rerũ, quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria: cæterum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius temporis eſſe uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus ſequentis menſis, utiq; ſi non ſit feruentiſſima regio: ſi uerò etiam magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atq; uitium tepidis locis hoc tẽpore commode adminiſtrabitur. Calend. Martij africus, interdum auſter cum grandine. v i. Nonas Martij uindemiator apparet, quem Græci τρυγητῆρα dicunt, ſeptentrionales uenti. i i i i. Nonas Martij fauonius, interdum auſter hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis. i i i. Idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptentrionales uenti. Pridie Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auſter, interdum aquilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut

A nunc

nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interru-piſſe: Igitur à Cal. Martij eximia eſt uitium putatio uſque in decimum Calend. Aprilium, ſi tamen ſe gemmæ nōdum moueant: ſurculi quoq; ſilentes ad inſitionem nunc præcipuè, utiliterq́; leguntur, & ipſa inſitio uitium, atq; arborum longè nunc eſt optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumentia utiliſſimè ponuntur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregiè: modios tres una opera rectè ſarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis, & ſiccis etiam à menſe Ianuario, ut ſuprà diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc eſt quoquouerſus pedum IIII. *ſi eſt commodum terrenum,* XIIII. *ab uno fiunt. Ternarij autem* XVIII. *Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, eumq́; ſimiliter una opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cultum habere iam tempus eſt. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ ſalem non habeat, nunc conueniat infundere, maximis ſex congij, mediocribus arboribus urnæ ſatisfaciunt, cæteris æſtimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, ſi amurca rigentur inſulſa. Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminarijs inſtituendis dixerūt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumq́; uiridium ſemina in areolas differere præceperunt: orthocißos, & ederas ab Idibus Februarij, uel etiam Cal. Martijs poni oportere ijdem cenſuerunt. Idibus*

Mart.

Mart.nepa incipit occidere,ſignificat tempeſtatẽ. X V I I. *Calen.April.nepa occidit,hyemat.* X V I. *Calen.April.Sol in Arietem tranſitum facit,fauonius, uel corus.* X I I. *Cal. April.equus occidit mane,ſeptentrionales uenti.* X. *Calend. April. Aries incipit exoriri,pluuius dies,interdum ningit.* I X. & V I I I. *Calendarum Aprilium,et æquinoctiũ uernum tempeſtatem ſignificat.* Ab Idibus eadem, *quæ ſuprà, utique peragenda ſunt: optimè autem uliginoſa, & pinguia loca nunc demum proſcinduntur: & quæ menſe Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij ſunt iteranda,et ſiquæ pergulæ uitium generoſarum, uel ſiquæ in agris, aut uepribus ſingulares arbores maritæ à putatoribus relictæ ſunt,ante Calen. April. utique deputari debent, poſt quem diem ſera,& infructuoſa ſit huiuſmodi rerum cultura. Milij quoque, & panici hæc prima ſatio eſt, quæ peragi debet circa Idus April. utriuſq; ſeminis ſextarij quini ſingula iugera occupant: quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum eſt caſtrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij uſque in Idus Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij uſque in Idus Maias omnia rectè pecora caſtrantur. Calend. April.nepa occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nonas April. fauonius,aut auſter cum grandine,nonnunquam hoc idem pridie.* V I I I. *Idus April. uergiliæ ueſpere celantur, interdum hyemat.* V I I. *Id. April.* & V I. & V. *auſtri, & africi tempeſtatem ſignificat.* I I I I. *Idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. Pridie Idus April. ſuculæ celantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum foßio utiq; ante Idus peragenda eſt: quæq; mẽſe Martio poſt confectũ æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quamprimum exequenda ſunt.*

Fici, uiteſq; adhuc rectè inſeruntur: ſeminaria, quæ ſunt antè facta, runcari, & adhuc commode fodiri poſſunt. Oues *tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonſuræ præparentur.* Idibus Aprilis, *ut ſuprà, libra occidit, hyemat.* x v i i i. *Calend. Maias uentoſa tempeſtas, & imbres, nec hoc conſtante.* x v. *Calend.* Maias *ſol in taurum tranſitum facit, pluuiam ſignificat.* x i i i i. *Calend.* Maias *ſuculæ ſe ueſperi celant, pluuiam ſignificat.* x i. *Calend. Maias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando.* x. *Calend.* Maias *uergiliæ cum ſole oriuntur, africus, uel auſter, dies humidus.* i x. *Calend.* Maias *prima nocte fidicula apparet, tempeſtatem ſignificat.* i i i. *Calend* Maias *auſter ferè cum pluuia.* i i i. *Calend. Maias mane capra exoritur, auſtrinus dies, interdum pluuiæ.* Pridie *Calend.* Maias *canis ſe ueſpere celat: tempeſtatem ſignificat.* Per hos dies *eadem, quæ ſuprà perſequemur. Poſſuntq;, ſi iam librum remittunt, inſeri oleæ, uel emplaſtrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri: ſed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poßint: ſi qua præterea in uineis aut foſſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens uinitor reſtituere debet, & fracta iuga conſyderare, & reſarcire, aut diſiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet; eodem tempore ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet. Calend. Maias hoc biduo ſol unam dicitur tenere particulam.* v i. Nonas *Maias ſucula cum ſole exoritur, ſeptentrionales uenti.* v. Non. *Maias centaurus totus apparet, tempeſtatem ſignificat.* i i i. Non. *Maias idem ſydus pluuiam ſignificat.* Pridie Nonas *Maias nepa medius occidit, tempeſtatem ſignificat.* Nonis Maijs Vergiliæ *exoriuntur mane, fauonius.* v i i. *Idus Maias æſtatis initium,*

fauo

ſauonius, aut corus, interdum etiam pluuia. v i. *Idus uergiliæ totæ apparent, ſauonius, aut corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias fidis mane oritur, ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtituendæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui ſint ſinguli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus eſt ablaqueatas circunfodere, & operire: una opera nouellas circunfodiet arbores octuaginta, medioeres* L X V. *magnas quinquaginta: hoc menſe ſeminaria omnia crebro fodere oportebit, ſed à Calēdis Martijs uſq; in Idus Septembres, omnibus menſibus non ſolum ſeminarijs, ſed etiam nouellis uineis danda foßio eſt. Iiſdem diebus, ubi prægelidum, & pluuium cœlum eſt, oleæ putantur, & emuſcantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere iſtud oportebit. Primò ab Idibus Octobr. uſque in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febru. uſque in Idus Martias: ſi tamen arbor librum non remittit, hoc eodem menſe in paſtinato ſeminario nouißima poſitio eſt olearis taleæ, eaſque oportet, cum panxeris, fimo, & cinere miſtis oblinire: & ſuperponere muſcum, ne ſole findatur, ſed hoc idem opus melius fiet ultima parte menſis Martij, uel prima mēſis April. et cæteris temporibus, quibus præcepimus ſeminaria plātis, uel ramis cōſerere. Idibus Maijs Fidis mane exoritur, auſter, aut euronotus, interdum dies humidus.* X V I I. *Calen. Iunias idem quod ſuprà.* X V I. & X V. *Cal. Iunias euronotus, uel auſter cum pluuia.* X I I I I. *Calen. Iun. ſol in geminos introitum facit.* X I I. *Calen. Iun. ſuculæ exoriuntur, ſeptentrionales uenti, nonnunquam auſter cum pluuia.* X I. & X. *Calend. Iunias arcturus mane occidit, tempeſtatē ſignificat.* V I I I. & V I I. & V I. *Cal.*

Iun.capra mane exoritur,ſeptentrionales uenti. Ab *Idibus uſque in Calendas Iunias ueteranam uineam priuſquam florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq́;, & cæteras omnes uineas itidem pampinare.* Quod *ſi ſæpius feceris,pueriles una opera iugerum uincti pampinabit: quibuſdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amiſſi ratio accipitur:item qui lupinum ſtercorandi agri cauſa ſerit, tunc demum aratro ſubuertit.* Calendis *Iunijs, &* IIII.*Nonas aquila exoritur, tempeſtas uentoſa & interdum pluuia.*VII.*Idus Iun.arcturus occidit, fauonius,aut corus.*IIII.*Idus Iun.delphinus ueſpere exoritur, fauonius,interdum rorat.*His *dicbus, ſi non opere uicti ſumus,eadem, quæ extremo menſe* Maio, *facienda ſunt:item omnes arbores fructiferæ circunfoſſæ aggerari debent, ut ante ſolſtitium id opus peractum ſit:quinetiam pro conditione regionis,& cœli terra uel proſcinditur, uel iteratur: eaq́;, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una.* Lirantur *autem iugera duo opera una:at ſi facilis eſt terra,proſcinditur iugerum duabus operis,iteratur una:lirantur una iugera quatuor,cum in ſubacta iam terra latiores porcæ ſulcantur: quæ ratio colligit, ut per autumnum facilè poſſint uno iugo,tritici obſeri modij centumquinquaginta,cæterorumq́;leguminũ modij centum.Iiſdem diebus area trituræ præparanda eſt, ut quæq; res deſecta erit,in eam conferatur.*Vinearum *quoque cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet.* Ante *ſolſtitium pabulum (ſi facultas eſt) uel nunc, uel etiam ſuperioribus* XV.*diebus,qui fuerint ante Calend.* Iunij, *pecori præberi oportet.* À *Calen.autem Iunijs,ſi iam deficit uiridis herba,uſq; in ultimum autumnum frõdem cæſam præbebimus.Idibus Iunijs calor incipit.* XIII. *Calend.* Iul.*ſol introit*

introitum in cancro facit, tempeſtatem ſignificat. x i. *Cal. Iunij anguifer, qui à Græcis dicitur* ὀφιοῦχος, *mane occidit, tempeſtatem ſignificat.* v i i i. *&* v i i. *&* v i. *Cal. Iulij ſolſtitium, fauonius, & calor.* i i i. *Calen. Iul. uentoſa tempeſtas. His diebus eadem, quæ ſuprà. Sed & uiciam in pabulum ſecare oportet, priuſquàm ſiliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere, & palcam eius diligenter recõdere, ordeum terere, paleasq; omneis recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoq;, aut* x. *die ad Calend. Maias conſyderare, & curare oportet. Nunc autem ſi ſunt pleni, atque operculati faui demetendi ſunt. Sin autem maiore parte uacant, aut ſine operculis adaperti ſint, nondum eſſe maturos ſignificatur, itaq; mellatio eſt differenda. Quidã in prouincijs tranſmarinis uel hoc, uel ſequente menſe ſeſama ſerunt. Calendis Iulijs fauonius, uel auſter, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iulij capricornus medius occidit. Septimo Idus Iulij cepheus ueſpere exoritur. tempeſtatem ſignificat. Sexto Idus Iul. prodromi flare incipiunt. His diebus eadem, quæ ſuprà. Sed & proſciſſum ueruactum optimè nunc iteratur, & ſylueſtris ager decreſcente luna utiliſſimè extirpatur. Idibus Iulijs procyon exoritur mane, tempeſtatem ſignificat. Tertiodecimo Calend. Auguſtas ſol in leonem tranſitum facit, fauonius. Nono Calendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exoritur, interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calen. Auguſtas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auſter. Septimo Calen. Auguſtas canicula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Calend. Auguſtas aquila exoritur.* i i i. *Calend. Auguſtas leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur, inter-*

dum tempeſtatem ſignificat. III. *Calend. Auguſtas aquila occidit, ſignificat tempeſtatem.* His *diebus locis temperatis, & maritimis meſsis conficitur, & intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in aceruum congeruntur. Iugerum ſtramentorum opera una deſecat, quibus remotis prius quàm ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, circunfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna ſementis præparatur, nunc debent iterare.* Nam *de fodiendis, colendis'ue nouellis uineis, ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum, donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminiſſe autem oportebit, ut per hos, & Auguſti menſis dies antelucanis, & ueſpertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quaſcunque uineas culturi ſumus, ne per æſtum, ſed mane uſque in tertiam, & à decima uſque in crepuſculum fodiamus. Quibuſdam regionibus ſicut in Cilicia, &* Pam*philia hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ autem regionibus humidis poſſunt ultimo menſe Iun. ſeri. Quinetiam tempus eſt ficulneis arboribus caprificum ſuſpendere. Quod quidam exiſtimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perueniat. Cal. Auguſti eteſiæ.* Pri*die* Non. *Auguſti leo medius exoritur, tempeſtatem ſignificat.* VII. *Idus Aug. aquarius occidit medius, nebuloſus æſtus.* Pri*die Idus Auguſt. fidis occidit mane, & autumnus incipit.* His *diebus eadem, quæ ſuprà.* Non*nullis tamen locis faui demetuntur: qui ſi non ſunt melle repleti, nec operculati, differenda eſt in menſem Octobr. mellatio. Idibus Aug. delphini occaſus tempeſtatem ſignificat.* XIX. *Calend. Septemb. eiuſdem ſyderis matutinus occaſus tempeſtatem ſignificat.* XIII. *Cal. Septemb. ſol in uirginẽ tranſitũ facit.* Hoc *& ſequenti die tempeſtatem ſignificat, interdum & tonat.*

& tonat. Hoc eodem die fidis occidit. Decimo Cal. Septẽb. ex eodem ſydere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia. VII. Calend. Septemb. uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Cal. Septẽb. humeri uirginis exoriuntur, eteſiæ deſinunt flare, & interdum hyemat. Pridie Calẽd. Septemb. andromeda ueſperi exoritur, interdum hyemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio uocatur. Idq́; licet uel commodius facere ſuperiore menſe poſt Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli emplaſtrationem faciunt. Quibuſdam locis, ut in Bætica maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam uocant ruſtici occationem, cùm omnis gleba in uineis refringitur, & reſoluitur in puluerem. Hoc eodem tempore prius quàm uineæ puluerẽtur, ſi perexilis eſt, uel rara ipſa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in ſingula iugera ſparguntur, & inoccantur, qui, cùm fruticauerint, prima tum foßione conuerſi ſatis bonum ſtercus uineis præbent. Multi etiã, ſi pluuius eſt ſtatus cœli, ſicut ſuburbana regione Italiæ pampinis uitem ſpoliant, ut percoqui fructus poßint, nec putreſcere imbribus. At è contrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exareſcant. Hoc idem tempus eſt aridis uuis, ficisq́; conficiendis, de quibus quemadmodum paſſæ fiant, ſuo loco dicemus, cùm uillicæ perſequemur officia. Filix quoque, aut carex ubicunque naſcitur, Auguſto menſe rectè extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante caniculæ exortum. Calend. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non. Se-

ptembris arcturus exoritur, fauonius uel corus. v i i. *Idus Septemb. piſcis aquilonius deſinit occidere, & capra exoritur, tempeſtatem ſignificat.* Tertio Idus Septembris *fauonius, aut africus, uirgo media exoritur.* His diebus locis *maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, commodè adminiſtrãtur. Iteratio quoq; arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt.* Sin autem *celerius, etiam tertiatum ſolum eſſe conuenit.* Hoc etiam tem*pore qui conſueuerunt uitiam condire, aquã marinam præparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cùm uillicæ officia exequar, præcipiam.* Idib. *Septemb. ex priſtino ſydere nonnunquam tempeſtatem ſignificat.* x v. Cal. *Octob. arcturus exoritur, fauonius, aut africus, interdum eurus, quem quidam uulturnum appellant.* x i i i i. Calen. *Octob. ſpica uirginis exoritur, fauonius, aut corus.* x i i i. *Cal. Octobris ſol in libram tranſitum facit, crater matutino tempore apparet.* x i. Calend. *Octobris piſces occidunt mane, item Aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auſter cum imbribus.* x. *Calen. Octobris argonauis occidit, tempeſtatem ſignificat, interdum etiam pluuiam.* i x. *Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri, tempeſtatem ſignificat, interdum & pluuiam.* v i i i. *Cal. Octobris: &* v i i. *&* v i. *æquinoctium autumnale pluuiam ſiſinificat.* v. *Cal. Octobris hœdi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auſter cum pluuia.* i i i i. *Calend. Octobris* Vir*go deſinit oriri, tempeſtatem ſignificat.* His diebus *uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati ſunt.* Quidam *cùm uidiſſent partẽ aliquam uuarum uireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe uindemiam. quidam cùm coloratas, & perlucidas uuas animaduertiſſent: nonnulli etiam cùm pampinos, ac folia de-*

cidere

cidere conſyderaſſent: quæ omnia fallacia ſunt, quoniam immaturis uuis eadem omnia poſſunt accidere, propter intemperiem ſolis, aut anni. Itaque nonnulli guſtu explorare maturitatem tentauerunt, ut ſiue dulcis eſſet ſapor uuæ, ſiue acidus, proinde æſtimarent. Sed & hæc ipſa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nunquàm dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam. Itaque opportunum eſt (quod nos facimus) ipſam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas eſt, ſi cùm expreſſeris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuſcata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis poteſt afferre, niſi naturæ maturitas, præſertim cùm ita media parte acinorum ſint, ut & à ſole æſtiuante, & à uentis protegatur, humorq́; ipſe non patitur ea percoqui, aut infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cùm exploratum habuerit uillicus, ſciat uindemiam ſibi eſſe faciendam. Sed antè quàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poſſet) menſe. Si minus, certè ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua ſalſa, & rectè ſiccata. Tum & opercula, colaq́;, & cætera, ſine quibus probè confici muſtum non poteſt. Torcularia uerò, & fora diligenter emundata, lotaq́;. Et, ſi res ita exegerit, picata, præparataq́; habeat ligna, quibus defrutum, & ſapam decoquat. Tum etiam ſalem, atque odoramenta, quibus condire uina conſueuerint, multò antè repoſita eſſe oportet. Nec tamẽ hæc cura totum auocet eum à cætera ruris cultura. Nam & napinæ, itemq́; rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoque pecori futura per hyemẽ præſidio. Itemq́; ſiliquã, quod ruſtici fœnum græcum uocant, nec minus in pabulum

lum uicia nunc demum conſeruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua ſatio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. M*ilium & panicum hoc tempore demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur.* N*am ad præcipiendum ſemen ultima parte* O*ctobris circa* C*alendas* N*ouembris melius obruitur.* Q*uare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poßit eorum curam, quæ intra uillam facienda ſunt, uillicæ delegare.* I*ta tamen, ut ipſe conſyderet an rectè facta ſint.* C*alendis* O*ctobribus, &* V I. N*onas interdum tempeſtatem ſignificat.* Q*uarto* N*on.*O*ctobris auriga occidit mane, uirgo deſinit occidere, ſignificat nonnunquam tempeſtatem.* I I I. N*on.* O*ctobris corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem.* P*ridie* N*on.* O*ctobris hœdi oriũtur ueſpere, aries medius occidit, aquilo.* V I I. I*dus* O*ctobris coronæ clara ſtella exoritur.* V I. I*dus* O*ctobris uergiliæ exoriuntur ueſpere, fauonius, & interdum africus cum pluuia.* T*ertio, & pridie* I*dus* O*ctobris corona tota mane exoritur, auſter hybernus, & nonnunquam pluuia.* P*er hos dies frigidis regionibus uindemia & cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, fieri ſolent.* I*iſdemq́; regionibus frumenta matura ſeruntur, & præcipuè far adoreum.* L*ocis etiam opacis triticum nunc rectè ſeritur.* E*t quoniam ſementis mentionem fecimus, non intempeſtiuè quantum cuiuſq; ſeminis iugerum agri recipiat referemus.* I*ugerum agri recipit tritici modios quatuor, uel quinq;, farris adorei modios nouem, uel decem, ordei modios quinq;, uel ſex, milij, uel panici ſextarios quatuor, uel quinq;, lupini modios octo, uel decem. faſeoli modios quatuor, piſi modios tres, uel quatuor, fabæ modios ſex, lentis modiũ unum, uel paulò amplius, lini ſeminis modios nouem, uel decem, cicerculæ modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel*

tres

tres, ſeſami ſextarios quatuor, uel quinque, uiciæ pabularis modios ſeptem, uel octo, uiciæ ſeminalis modios quinque, uel ſex, erui modios quatuor uel quinque, farraginis ordeaceæ modios ſeptem, uel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſerere oportet in areolis longis pedum denûm, latis pedum quinûm. Canabis grana ſex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & ſequenti biduo interdum tempeſtas, nonnunquam rorat. X I I I. *Calend. Nouembris ſol in ſcorpionem tranſitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calēdas Nouembris ſolis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempeſtatem ſignificat. Vndecimo Calendas Nouembris tauri cauda occidit, auſter, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris centaurus exoriri mane deſinit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoritur, tempeſtatem ſignificat. Quinto Calend. Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cum frigore, & gelicidijs. Quarto Calendas Nouembris arcturus ueſpere occidit, uentoſus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris caßiope incipit occidere, tempeſtatem ſignificat. Per hos dies quæcunque ſemina differri debent, arbuſculæq; omnis generis rectè ponuntur. Vlmi quoque uitibus rectè maritantur, ipſæq; uites in arbuſtis & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus eſt. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, caſdemq; putare. Itemq; in arbuſtis uitem deputare. ſeminaria, quæ ſuo tempore pampinata non ſunt, arbuſculæq; ficorum in ſeminarijs putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent. quæ tamen melius, dum tenera ſunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura ſtrenuè facienda ſint, tum maximè ſementis. Vetus eſt agricolarum prouerbium, Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere,*

lere, ſeram nunquam, quin mala ſit. Itaque in totum præcipimus: ut quiſque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur, ut quiſque calidus nouiſsimus. Vicia, & faba ſtercorare agrum dicuntur. Lupinum niſi in florem uerteris, nihil agrum ſtercoraueris. Sed nec ulla res magis uacuis operarijs aut ſeritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſsimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commodè occabunt, arboresq́;, quæ intereunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri, & occari uelint. quod an rectè fieri poſsit, affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas, riuosq́; purgare, & elices, ſulcosq́; aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam, ſi minus, orneam, ſi nec hæc ſit, iligneam frondem bubus rectè præbebimus. Glandis quoque non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus x x x. *præbueris. Nam ſi paucioribus diebus detur (ut ait* Higinius*) per uer ſcabioſi boues fiunt. Glans autem paleis immiſcenda eſt, atque ita bubus apponenda. Tum etiam ſyluam ſi quis barbaricam, id eſt conſemineam uelit facere, rectè conſeret glandibus, & cæteris ſeminibus. Tum & olea diſtringenda eſt, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod fit optimum ex uaria oliua, cum incipit nigreſcere.* Nam *acerbum niſi ex alba olea fieri non debet. Calend.* Nouembribus, *& poſtridie caput tauri occidit, pluuiam ſignificat.* I I I. Non. Nouembris *fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit.* V I I I. *Idus* Nouembris *idem ſydus totum exoritur, auſter, uel fauonius, hyemat.* V I I. *Idus* Nouembris *ſtella clara* Scorpionis *exoritur, ſignificat tempeſtatem, hyemat, uel uulturnus*

turnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris uergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtatem, hyemat. Quinto Idus Nouēbris hyemis initium, auſter, aut curus, interdum rorat. His diebus uſque in Idus, quæ ſuperiore menſe facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & propriè hoc obſeruabis, ut pridie, quàm plenilunium ſit, ſi minus certè ipſo plenilunio omnem, quam ſaturus es, fabam uno die ſpargas, ſed poſteà licebit ab auibus, & pecore defenſam obruas. Eamq;, ſi ita competierit lunæ curſus, ante Idus Nouembris occatam habeas quampinguiſſimo, & nouo loco, ſi minus quàm ſtercoratiſſimo. Satis erit in ſingula iugera uehes ſtercoris comparare numero decem & octo. Vehes autē ſtercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouerſus pedes, modios quinos ſtercoris ſpargere. Quæ ratio docet uniuerſo iugero ſatisfacere modios M. C C C C X L. *Tum etiam conuenit oleas ablaqueare, & ſi ſunt parum fructuoſæ, uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios ſtercoris caprini circunſpergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem ſeruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad ſingulas uites, quod ſit inſtar unius ſextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere. Iugerum uinearum in ſenos pedes poſitarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris fidis exoritur mane, auſter, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auſter cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris ſol in ſagittarium tranſitum facit, ſuculæ mane oriuntur, tempeſtatem ſignificat. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua ueſperi*

ſperi occidunt, aquilo frigidus, & pluuia. Vndecimo Calendas Decembris ſucula mane occidit, hyemat. Decimo Calen. Decembris lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Cal. Decembris canicula occidit ſolis ortu, hyemat. Pridie Calendas Decembris totæ ſuculæ occidũt, fauonius, aut auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt, ſuperioribus opera conſequi oportet. Et ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adijciendum eſt. Nam multa ſunt, quæ in lucubratione rectè agũtur. Siue enim uineas poßidemus, pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuiq́; ſiue regio ferulæ, uel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue palmæ ſpartiuæ fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæq́; ſeu uirgultorum corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poſſit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipuè in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctesq́; horarum quindecim. Poßit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitium ligamina præparari. Quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, ut lenteſcat. Sin autem iampridem cæſa exaruit, in piſcina maceranda eſt. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpinea, poſt hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris ſagittarius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auſter, irrorat. Tertio Idus Decembris corus, uel ſeptentrio, interdum

terdum auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt, utiq; in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis rectè fieri iam non poſſunt. Idibus Decembris *ſcorpio totus mane exoritur, hyemat.* Sexto decimo Calendas Ianuarij Sol in Capricornum *tranſitum facit, brumale ſolſtitium, ut* Hipparcho *placet, itaque tempeſtatem ſæpe ſignificat.* x v. Calend. *Ianuarias uentorum commutationem ſignificat.* x. Calendas Ianuarias *capra occidit mane, tempeſtatem ſignificat.* Nono Calendas Ianuarias Brumale *ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſeruant) ſignificat.* Sexto Calendas Ianuarias *delphinus incipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat.* Quarto Calendas Ianuarias *aquila ueſpere occidit, hyemat.* Tertio Calendas Ianuarias *canicula ueſpere occidit, tempeſtatem ſignificat. pridie Calendas Ianuarias tempeſtas uentoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi uinearum cauſa paſtines, negant debere terram ferro commoueri.* Itaque *quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his comprehenditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, & capite tenus alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capiſtrentur. Cæterum palmare, id eſt, materias alligare hoc tempore non expedit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex frigore, franguntur. Poſſunt etiam his diebus ceraſi, & tuberes, & armeniacæ, atq; amygdalæ, cæteræq; arbores, quæ primæ florent, inſeri commodè.* Nonnulli *etiam legumina ſerunt.* Calendis Ianuarij *dies incertus.* Tertio Nonas Ianuarij Cancer *occidit, tempeſtas uaria.* Pridie Nonas Ianuarij *media hyems, auſter multus, interdum pluuia.* Non. Ianuarijs *fidis exoritur mane, tempeſtas uaria.* Sexto Idus Ianuarias *auſter, interdum fauonius.* Quinto Idus Ian. *auſter, interdum imber.* Pridie Idus

Ianuarias incertus ſtatus cœli. Per hos quoq; dies abſtinent terrenis operibus religioſiores agricolæ, ita tamen ut ipſis Calend. Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem uſq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Quare huius quoque curæ rationem ſubijciemus. Menſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextarijs ſex, uel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præſtat, farraginem ordeaceam dabit ſiccam, Februario menſe idem, Martio idem. Vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. Ex Calend. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Calend. frondem affatim, Iulio idem, Auguſto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immiſtum, & lupini macerati modium unum paleis immiſtum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui ſemodio macerato, uel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut ſuprà ſcriptum eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. CAP. III.

ET quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibuſque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æquè

eque curam ſuſcipere debebit, ut & quotidiani uictus ſul leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poëta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quòd neq; latere fabricata materies perennare poßit, pluuijs, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neq; lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa: ſi uerò amplum modum ſepire quis uelit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendam rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudum'que munimus. Vetuſtißimi autores uiuam ſepem ſtructili prætulerunt, quia non ſolùm minorem impenſam deſideraret, uerumetiam diuturnior immenſis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimulatque terra maduerit imbribus, circumallandus eſt duobus ſulcis trepidaneo ſpatio inter ſe diſtantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum, ſed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur: ea ſint uaſtißimarum ſpinarum, maximeq; rubi, & paliuri, & eius, quã Græci uocãt κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autẽ ruborũ ſemina quammaturißima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere: quæ cum eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta eſt, intermißis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam fauonius exoritur, poſt Idus Februaij, ſi qua in ſulcis per hyemem conſtitit aqua, exhauritur, reſoluta'que humus, quæ erat autumno regeſta, uſq; ad mediam ſulco-

rum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita ut non nimium ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorum enaſci poſſint: ea ferè circa trigeſimũ diem prorepunt: atque ubi cœperunt aliquot incrementum habere, ſic inſueſci debent, ut in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgineam ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes utriuſque ſulci, & ſit quo interdum quaſi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquieſcant. Hunc ueprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere uelis: Cæterum etiã poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubium eſt: & hæc quidem claudendi horti ratio maximè eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta uillam præcipuè pinguem, quiq; aduenіente riuo, uel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poßit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidẽ, tum demum effodiendus eſt, cũ ſol ultimas partes uirginis obtinebit, id eſt menſe Septẽb. ante æquinoctiũ autumnale: ſiquidẽ tunc maximè explorantur uires fontium, cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidendũ eſt autem, ne hortus areæ ſubiaceat, ne per trituram uenti poßint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; ſunt oleribus inimica. Mox ordinandi paſtinandiq; ſoli duo ſunt tempora: quoniam duæ quoque olerum ſationes: nam & autumno, & uere plurima ſeruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & naſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſitis æſtatis reſtinguitur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque ſuæ ſpontis aquam miniſtrari patitur, nullum quidem aliud auxilium

eſt,

eſt, quàm hyemales pluuiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſsimis locis opus cuſtodiri, ſi depreſsius paſtinetur ſolum, eiusq; abunde eſt gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor conſurgat regeſtum. At ubi copia eſt rigandi, ſatis erit non alto bipalio, id eſt, minus quàm duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quem uere conſeri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. paſtinetur: quē deinde uelimus autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, & radices herbarum necentur: nec multo ante ſtercorare debebimus, & cum ſationis appropinquabit tempus, ante quintum diē exherbandus erit locus, ſtercorandusq;, & ita diligenter foſsione iterandus, ut fimo terra commuſceatur. Optimum uerò ſtercus eſt ad hunc uſum aſini, quia mininum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium ſi ſit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentiſsimū, non tamen neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudæ glareæ, aut ſine ullo robore ſolutiſsimæ arenæ, cum maior ſcilicet uis alimenti deſideratur: igitur ſolum, quod conſerere uere deſtinauerimus, poſt autumnum patiemur effoſſum iacêre brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq; ſoluit: quare peracta bruma tum demum ſtercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas diuiditur, quæ tamen ſic informandæ ſunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui proſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur, ſed potius per ſemitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante ſationem facienda ſunt, dixiſſe abunde eſt. Nunc quid quo-

que tempore uel colendum,uel ſerendum ſit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt autumno & uere. Sunt autem ſemina braßicæ, & lactucæ,cinaræ, erucæ,naſturcij, coriandri,chærephylli, anethi, paſtinacæ,ſiſeris,papaueris:hæc enim uel circa Calend.Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis uerò ſiccis, aut tepidis qualia ſunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè ſunt, allium, cepæ capitula,ulpicum, ſinapis.Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim rectè ponetur lepidium. Menſe autem Februario uel planta, uel ſemine ruta, atque aſparagus, & iterum cepæ ſemen, & porri: nec minus ſi uernum, & æſtiuum fructum uoles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ,napiq; ſemina obrues:nã allij,& ulpici ultima eſt huius temporis poſitio.At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum(ſi iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima parte Martij menſis. Deinde circa Calendas Apriles æquè porrum,atque inulam, & ſerotinam plantam rutæ.Item ut maturius naſcatur cucumis,cucurbita, capparis ſerenda eſt: nam ſemen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optimè ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Poſt hoc, nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemen apij, ſi tamen rigaturus es, ſic enim optumè per æſtatem prouenit. Cæterum, Auguſto circa uulcanalia tertia ſatio eſt: eaq; optima radicis,& rapæ,itemq; napi,& ſiſeris, nec minus

oleris

oleris atri. atque hæc ſunt ſationum tempora: nunc de ijs, quæ aliquam curam deſyderant, ſingulis loquar, quæque præterito intelligi oportebit nullā operam poſtulare niſi runcatoris: de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni tempore conſulendum eſſe, ut herbæ exterminentur. Vlpicum *quod quidam alliū punicum uocant, Græci autē* ἀφροσκόροδον *appellant, longè maioris eſt incrementi, quàm allium: idq́; circa Calend. Octobris, antè quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures cohærentes ſpicas, eæq́; cum ſint diuiſæ, liratim ſeri debent, ut in puluinis poſitæ minus infeſtentur hyemis aquis. Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, ut uliginem uitent: ſed hæc in hortis minor eſt facienda, & per ſummam partem eius, id eſt in dorſo inter palmaria ſpatia ſpicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; ſimiliter conſeritur) diſponendæ ſunt: ſulci lirarum inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. Deinde cùm ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur: nam quò ſæpius id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum: deinde antè quàm caulem faciant, omnem uiridem ſuperficiem intorquere, & in terram proſternere conueniet, quò uaſtiora capita fiant. Regionibus autem pruinoſis neutrum horum per autumnum ſeri debet, nam brumali tempore corrumpuntur: quod fere menſe Ianuario miteſcit: & idcirco frigidis locis tempus optimum eſt allium, uel ulpicum ponendi circa Idus prædicti menſis: ſed quandocunque uel conſeremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, ſeruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram ſit: nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita exiſtimantur, neque acerrimi ſaporis exiſtere, neq; mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calend. Ianuarias medijs*

diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cœli tepor, & ſitus terræ permittit. Braßica, *cùm* v i. *foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat & uiridem colorem ſine nitro conſeruet. Eſt autem frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt* Idus Aprilis, *cuius depreſſæ plantæ, cùm tenuerint quantum olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conualeſcit, plenioriſq; incrementi, & coliculum facit, & cymam.* Nonnulli *hanc eandem locis apricioribus à* Calendis *Martijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel deſecta.* Poßis *autem uel maximos caules bis transferre, idq; ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbere dicuntur.* Lactuca *totidem foliorum quot braßica transferri debet.* Locis *quidem apricis, & maritimis optimè autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contrà hyeme non æquè commodè diſpergitur: ſed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq; copiam deſyderat aquæ, ſicq; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum, quæ fuſci, & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & criſpi folij uti* Cæciliana *menſe* Ianuar. *rectè diſſeritur.* At Cappadocia, *quæ pallido, & pexo, denſoq; folio uiret, menſe* Februario: *quæ deinde candida eſt, & criſpißimi folij, ut in prouincia* Bætica *eſt finibus* Gaditani *municipij, menſe* Mart. *rectè pangitur.* Eſt *& cyprij generis ex albo rubicunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in* Idib. April. *commodè diſponitur.* Ferè *tamen aprico cœli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ quò tardius*

dius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coërcita in latitudinem ſe diffundit: eadem eſt ratio etiam intybi, niſi quòd hyemem magis ſuſtinet: ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ ſobolem melius per autumni æquinoctium d ſponemus, ſemen commodius circa Calendas Martij ſeremus: eiusq; plantam circa Calend. Nouemb, deprimemus, & multo cinere ſtercorabimus. Id enim genus ſtercoris huic oleri uidetur aptiſſimum. Sinape atque coriandrum, nec minus erucam, & ozimum ita uti ſata ſunt, ſua ſede immota permanent neque eſt eorũ cultus alius, quàm ut ſtercorata runcentur. Poſſunt autem non ſolùm autumno, ſed & uere conſeri. Plantæ quoq; ſinapis prima hyeme translatæ plus cymæ uere aſferunt. Panax utroq; tempore leui, & ſubacta terra rariſſimè diſſeritur, quo maius incrementum capiat: melius tamen eius uerna ſatio eſt. Porrum ſi ſectiuum facere uelis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit uſus longe melius fieri, ſi diſſeras, & eodem more, quo capitatũ modicis ſpatijs, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deſeces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, ſeruandum ſit, ut antè quàm translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas parteis intondeas. Tum teſtulæ, uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio, & ſtercoratio eſt. Nec alius tamen ſectiui, niſi quòd toties rigari, & ſtercorari, ſarririq; debet, quoties demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura gra-

na illigantur, atque ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt, deferri debet circa æquinoctium autumni. At quibus poßis humorem præbere, menſe Maio rectè transfertur. Apium quoque poßis plantis ſerere, nec minus ſemine, ſed præcipuè aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem commodiſsime ponitur: quod ſiquis id uelit lati folij facere, quantum ſeminis poßint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitũ releget. Vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expoliatum'que, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunque ſatum, ſi cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coërceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias uſque in ſolſtitium, nam teporem deſiderat. Ferè etiam his diebus ozima ſeruntur, quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro. Nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerunq; corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atq; inula conualeſcunt altè paſtinato, & ſtercorato loco, ſed quàm rarißimè ponenda ſunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uerò interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam uaſtos facit frutices, & radicibus, ut oculus arundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum omnium, niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur. Commodißimè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον, nonnulli σμύρνιον paſtinato loco ſemine debet conſeri, maximè iuxta maceriam, quoniã & umbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco: idq; cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummitas, æuo manet, paruamq; ſarritionis exigit

cultur

culturam. ſeritur à uulcanalibus uſq; in Calendas Septembris, ſed etiam menſe Ianuario menta dulcem deſiderat uliginem, quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponitur. Cuius ſi fortè ſemina defecerunt, licet de nouualibus ſylueſtre mentaſtrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno ſemine ſatam mēſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq; donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed uelata manu debebit runcari, quam niſi cōtexeris, perniciosa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymū, & tranſmarina cunila, & ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curātibus, quàm olitoribus ſtudioſè cōſeruntur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima) non alienū putamus etiam in hortis habere locū neq; pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum deſiderant, ut quæ macerrimo ſolo per ſe maritimis plerunq; regionibus naſcuntur. hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctiū uernum ſeruntur, melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cum ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atq; ita pinſito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum ſuccū eius perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos rectè confirmet. Cæterum cunila uiuacior eſt, quàm ut impenſius curanda ſit. Lepidium cū ante Cal. Martias habueris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris, rarius tamen. Nam poſt Cal. Nouemb.

ſecandum

ſecandũ non erit, quoniã frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratũ fuerit. Multis etiã locis uiuacitatem ſuam uſq; in annos decẽ prorogat. Beta florenti punico malo ſemine obruitur, & ſimulatq; quinq; foliorũ eſt, ut braßica differtur æſtate, ſi riguus eſt hortus: ſi ſiccaneus autumno, cum iam pluuiæ inceſſerunt, diſponi debebit, chærephyllũ, itemq́; olus atriplicis, quod Græci uocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidißimo loco. Nam ſi regio ſæuas hyemes habet, poſt Idus Februarias ſemine diſſerenda ſunt, ſuaq́; de ſede partienda. Papauer, & anethũ eandẽ habent conditionẽ ſationis, quam chærephyllum & ἀτράφαξις. Satiui aſparagi, quam corudam ruſtici uocant, ſemina ferè biennio præparantur. ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt Idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, & quaſi unitatem faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atq; connexas olitores ſpongias appellant, easq́; poſt quatuor & uiginti menſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratumq́; transferri conuenit. Sulci autem inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, ut facilè ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorũ imis diſponenda ſunt ſemina, ut tanquam in alueolis maneant. at uliginoſis è contrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cũ ita cõſita ſunt, aſparagum quem emiſerint, infringi oportet. Nam ſi ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidisq́; radiculis tota ſpongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus uellendus. Nam niſi ita fiat, ſtirpes

ſtirpes præfractæ angunt oculos ſpongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſſime autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, Scorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbæq; eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme ſuccus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craſſitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectè ſeritur, Februario menſe, cū uerum fructum expectamus, & Auguſto menſe circa uulcanalia, cum maturius. Sed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, pòſt ubi cœperit aliquod incrementū, ſubinde aggeretur. Nam ſi ſuper terram emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & Cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſiderant, nam plurimum iuuantur humore, Sin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramētis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſq; in dimidium ſulcum aggerenda, poſitisq; ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur: atque ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota ætate ſatis ualebunt, fructumq; iucūdioris ſaporis, quàm rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoq; tempore non tamen

men ante Cal. Mar. ſemen ponendum eſt, ut deferri poßit æquinoctio confecto. idq́; de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, ut fiat incrementi uaſtioris. Nam ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ, ſicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At ſi eſculētæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ conſitæ ſunt, mulier admittatur. Nam ferè contactu eius langueſcunt incrementa uirentiū. ſi uerò etiam in menſtruis fuerit, uiſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundißimus fit, ſi antè quàm ſeras, ſemen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt. Sed qui præmaturū fructum cucumeris habere uolet, confecta bruma ſtercoratam terram inditam cophynis obſerat, modicumq́; præbeat humorem. Deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempeſtatibus ſub tectum referat. idq́; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. poſtea totos cophynos demittat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæpretium, uaſis maioribus rotulæ ſubijci, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera iſtud fieri apud Aegyptiæ gentis Dulum Mendeſium legimus, qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco alternis ordini-

bus

bus ferulas, alternis rubos in hortis conſitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis ſtercus immittere, atque ita ſemina cucumeris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coëant rubis, & ferulis. Nam ita nõ ſua, ſed quaſi materna radice aluntur: ſicq; inſitam ſtirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locum deſiderabit. Isq; debebit ante circundari foſſula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædam lorica, ne poßint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. Quod tamen non tantum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, ſuccoq; ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuißimo contenta eſt. Quippe quæ res etiam in deſertis agris circa ruſtici operam conualeſcit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terram, quàm altius conuerſam. Itaque ex Calendis Nouembris proſcindi ſolum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat, intermißisq; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpoſitis uno, ac uiginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari. Mox bidentibus æqualiter perfoſſum in areas diſponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermiſcendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel ſæpius, certè non minus debet quàm

quater

quater ſarriri. Cuius ſi ſemen excipere uoles, capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimum, menſe Februario diſponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum ſpatijs diſtantia, & cum cœperint uirere, ne minus ter conſarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato. Nam niſi arundines tranſuerſas in modum iugatæ uineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum uentis proſternentur, totumq; ſemen excutietur, quod ſcilicet non antè legendum eſt, quàm cum matureſcere cœperit, coloremq; nigrum habere. Sed nec patiendum eſt, ut peraręſcat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Napus & rapa duas ſationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hanc menſuram paulò plus, quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera folia prorepentia conſumat. Id quoque ut uitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, ut tota nocte ſuccum trahant. Nam ſic macerata poſtero die rectè ſeruntur. Veteres quidam autores, ut Democritus, præcipiunt, ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedum appellatur, medicare, eodemq; remedio aduerſus beſtiolas uti, quod uerum eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, ſatisq; commodè tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ ſemina Higinius putat poſt trituram iacentibus adhuc in area paleis inſpergi debere

bere

bere, quoniam fiunt uaſtiora capita, cùm ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. Nos iſtud ſæpe fruſtra tētauimus: *itaq; rapum, & raphanum, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. Seruantq; adhuc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cùm ea ſerunt, precantur, ut & ſibi, & uicinis naſcantur. Locis frigidis, ubi timor eſt, ne autumnalis ſatio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijsq; uirgæ tranſuerſæ imponuntur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſemina defenduntur.* Vbi uerò *apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt: nihil enim ſic medicatis nocent erucæ.* Sed Democritus *in eo libro, qui Græcè inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede unamquanq; arcam ter circumeat, poſt hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis inſtructum, atque eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorum argumenta ſubieci, ut cùm res exegiſſet, facilè reperiri poßit, quid in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum ſit.*

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XII. ET VLTIMVS.

VILLICA.

XENOPHON *Athenienſis eo libro P. Siluinc, qui œconomicus inſcribitur, prodidit maritale coniugium ſic comparatum eſſe natura, ut non ſolùm iucundiſſima, uerùm etiã utiliſſima uitæ ſocietas iniretur:quod iampridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum:deinde ut ex hac eadẽ ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cùm uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac ſyluestribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit alterutrum foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; custodiret: ſiquidem uel ruſticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res ſub tectũ eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari: nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebãt tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua utenſilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri opoteret iure, ut*

dixi,

dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forenſem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id eſt, ruſticationis, & militarium ſtipendiorum diſtribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aſſignauerat, idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd autem neceſſe erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uerò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam quòd ſimplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deeſt, præſtò plerunque eſt alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui cum Latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos uſq; in patrum noſtrorum memoriam, ferè domeſticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribusfamiliâs intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia cum concordia, & diligentia miſta, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia uiri cura ſua maiora, atque meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret, ſed in commune conſpirabatur ab utroq;, ut cum forenſibus negotijs, matronalis ſedulitas in-

duſtriæ rationem parem faceret. Itaque nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent, atque adminiſtrarent. Nunc uerò cum pleræq; ſic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedentes confectas ueſtes faſtidio habeant, peruerſaq; cupidine pretioſiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè cenſibus redimuntur, nihil mirum eſt eaſdem ruris, & inſtrumentorum agreſtium cura grauari, ſordidiſſimumq; negotium ducere paucorum dierum tempus in uilla morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam occiderit uetus ille matrum familiarum mos Sabinarum, atque Romanarum, neceſſaria irrepſit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoque ſucceſſerunt in locum dominorum, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerant: ſed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempeſtiuè cenſorium opus obiurgandis moribus noſtrorum temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia uillicæ proſequar.

Cura rei domeſticæ, & præcepta quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

EA porrò (ut inſtitutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis eſſe debet, id eſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoque ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi: nam illibatum robur & uigilijs, & alijs ſufficiet laboribus, fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius cõtubernalem. Itaque curandum eſt, ut nec uagum uillicũ, nec auerſum contubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed ne hæc tantum, quæ diximus

ximus

ximus, in uillica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſyderandum erit, an à uino, ab eſcis, à ſuperſtitionibus, à ſomno, à uiris remotiſſima ſit, & ut cura eam ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, ut ferè eum morem ſeruet, quem uillico præcepimus, quoniam pleraque ſimilia eſſe debent in uiro, atque fœmina, & tam etiam malũ uitare, quàm præmium rectè factorum ſperare. Tum elaborare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat, cui et primo mane cum familia prodeũdum eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo uillicam, domeſticarum rerum uillico remittimus curam, ſed tantummodo laborem eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capeſſenda, non in totum muliebri officio relinquenda ſunt, ſed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici cuſtodiantur. Sic enim erit diligentior uillica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequenter reddend: ſit: ea porrò perſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum, aut certè plurimum domi ſe morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit ſeruis, eos foras emittere: quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atque animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrentur opera. Quæ domum autẽ inferuntur diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita explorata, atque inuiolata recipere, tum ſeparare, quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat. tum ſiquis ex familia cœperit aduerſa ualetudine affici, uidendum erit, ut is quàm commodiſſimè miniſtretur. Nam ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quinetiam fidelius, quàm prius ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cellaria. CAP. II.

POſt hæc meminiſſe debebit, quæ inferantur, ut idoneis, & ſalubribus locis recondita ſine noxa permaneant. Nihil enim magis curandũ eſt, quàm præparare, ubi quidq; reponatur, ut cũ opus ſit, promatur: ea loca qualia eſſe debeant, & in primo uolumine, cũ uillam cõſtitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidẽ demonſtrare breuiter pigebit: nam quod excelſiſsimũ eſt conclaue, pretioſiſsima uaſa, & ueſtẽ deſiderat, quod deniq; horreũ ſiccum, atq; aridũ, frumentis habetur idoneũ, quod frigidũ cõmodiſsimè uinum cuſtodit, quod bene illuſtre fragilem ſupellectilem, atq; ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidq; loco generatim, atq; etiam ſpecialiter nonnulla diſponere, quò facilius, cùm quid expoſtulabit uſus recipere poſsit: nam uetus eſt prouerbium, paupertatem certiſsimam eſſe, cùm alicuius indigeas, uti eo non poſſe, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod deſideratur. Itaque in re familiari laborioſior eſt negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione uitæ diſpoſitione, atq; ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conſpiratione conſenſit, atq; concinuit, ex eiuſmodi uocum cõcordia non ſolùm ipſis canentibus amicum quiddam, et dulce reſonat, uerumetiam ſpectantes, audienteſq; lætiſsima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neque miles, neque imperator ſine ordine, ac diſpoſitione

tione quicquam ualeat explicare, cùm armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempeſtas inceßit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidq; ordine locatũm armamentum ſine trepidatione miniſter promit, cùm eſt à gubernatore poſtulatum. Quòd ſi tantum hæc poſſunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubium eſt, quin cura uillicæ ordinẽ, diſpoſitionemq; rerũ, quas reponit, deſyderet. Nam & unumquodque facilius con ſyderatur, cùm eſt aßignatũ ſuo loco, & ſiquid fortè abeſt, ipſe uacuus locus admonet, ut quod deeſt, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recenſetur, de quibus omnibus M. Cice. autoritatem Xenophontis ſecutus in œconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. CAP. III.

PRæparatis idoneis locis inſtrumentum, & ſupellectilem diſtribuere cœpimus: ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas uti ſolemus, poſteà mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad uirilem item dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta utriq; ſexui conuenientia: tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Poſt quæ ad cibum conficiendum uaſa (ut aſſolent) conſtituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad menſam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Poſteà ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuiſimus: nam ſic minus fallit, qui

exitus futurus ſit. Hæc poſtquàm omnia ſecreuimus, tum ſuo quæq; loco diſpoſuimus: deinde quibus quotidie ſeruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipſa ei, qui uti ſolet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonſtrauimus, & ut ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos, & ad hoſpitum aduentum utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq; ſua annumerauimus, atq; annumerata ipſi exſcripſimus, cumq; admonuimus, ut quodcunq; opus eſſet, ſciret unde daret, & meminiſſet, atq; annotaret quid, & quando, & cui dediſſet, & cum recepiſſet, ut quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Iſchomachi perſonam præcepta induſtriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonſtramus. Nec tamen una eius cura eſſe debebit, ut clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat, atq; conſyderet, ne aut ſupellex, ueſtis'ue condita ſitu dilabatur, aut fruges, alia'ue utenſilia negligentia, deſidia'ue ſua corrumpantur. Pluuijs uerò diebus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quò facilius iuſta lanificio perſequi, atque exigere poſſit: nihil enim nocebit, ſi ſibi, atque actoribus, & alijs in honore ſeruilis ueſtis domi confecta fuerit, quò minus patrisfamiliâs rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum cuſtodiẽdum habebit, ut eos, qui foris ruſticari debebunt, cùm iam è uilla familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum tergiuerſans feſellerit, cauſam deſidiæ ſciſcitetur, exploretq; utrum aduerſa ualetudine inhibitus reſtiterit, an pigritia delituerit. Et ſi comper cir

pererit, uel ſimulantem langorem ſine cunctatione in ualetudinarium deducat: præſtat enim opere fatigatum ſub cuſtodia requieſcere unum aut alterum diem, quàm preſſum nimio labore ueram noxam concipere. Denique uno loco quàm minimè oportebit eam conſiſtere, neque enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modò ad telam debebit accedere, ac ſiquid melius ſciat docere: ſi minus, addiſcere ab eo, qui plus intelligat, modò eos, qui cibum familiæ conficiunt, inuiſere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præſepia mundanda curare. Valetudinaria quoque uel ſi uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut cùm res exegerit, bene ordinata, & ornata, & ſalubria languentibus præbeantur. Promis quoque, & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuẽtibus interuenire: nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum'ue pecudum ſubrumantibus: tonſuris uellerum quoque intereſſe, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad numerum pecoris recenſere: tum inſiſtere atrienſibus, ut ſupellectilem exponant, & ferramenta detерſa nitidentur, atque rubigine liberentur. Cæteraq; ſi refectionem deſyderant, fabris concinnanda tradantur. Poſtremò his rebus omnibus conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam, niſi, ut iam dixi, uillicus ſæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona conſyderauerit, animaduerteritq;, ut ordinatio conſtituta conſeruetur. Quod etiã in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non ſatis uiſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent, quos Græci νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos, qui legibus parêrent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autẽ, qui nõ parerẽt,

pœna multare. Quod nunc ſcilicet faciunt magiſtratus aſsi dua iuriſdictione uim legum cuſtodientes. Sed hæc in uniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ, & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. CAP. IIII.

NVnc de cæteris rebus, quæ omiſſæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reſeruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniam uere maturis herbis atq; trimeſtribus conſummatis ſationibus uacua tempora iam contingunt, ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dediſſe Pœnis, Græcisq; autoribus, atq; etiam Romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginienſis, & Hamilcar, quos ſecuti uidentur Græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas, atq; Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit, quaſi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati non ſunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus ſtudium fuit piſtoris, & coci, nec minus cellarij diligentius ſuis præceptis inſtituere. His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe continentemq; oportere, quoniam totũ in eo ſit, ne contractentur pocula, uel cibi niſi aut ab impube, aut certè abſtinentiſsimo rebus uenereis. quibus ſi fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut perẽni aqua, prius quàm penora contingant, ablui. propter quod his neceſſarium eſſe pueri, uel uirginis miniſterium, per quos promantur, quæ uſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum locum & uaſa idonea ſalgamis præparari iubent: locum eſſe debere auerſum à ſole, quàm frigidiſsimũ, et ſicciſsimũ, ne ſitu penora mucorẽ cõtrahãt. Vaſa autẽ fictilia, uel uitrea plura potius

tiis,quàm ampla,& eorum alia rectè picata, nonnulla tamen pura prout conditio conditur æ exegerit. Hæc uaſa dedita opera fieri oportet patêti ore,& uſq; ad imum æqualia,nec in modum doliorum formata,ut exemptis ad uſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere uſq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conſeruet, ubi non innatent,ſed ſemper ſint iure ſubmerſa. quod in utero dolij uix fieri poſſet propter inæqualitatem figuræ. maximè autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti, & duræ muriæ uſum,quæ utraque ſic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido
acetum fiat. CAP. V.

IN *uini uapidi,ut acre fiat,ſextarios duodequinquaginta, fermenti libram,fici aridæ pōdo quadrantē, ſalis ſextarium ſubterito, et ſubtrita cū quartario mellis aceto diluito, atque ita in prædictam menſuram adijcito. Quidam ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta,& mentæ uiridis pondo ſelibram in eandem menſuram adijciunt. quidam ferri maſſas exurunt, ita ut ignis ſpeciem habeant,eaſq; in eandem menſuram demittūt. tum etiam exemptis nucleis ipſas nuces pineas uacuas numero quinque, uel ſex incendunt, & ardentes eòdem demitunt. alij nucibus ſapineis ardentibus idem faciunt.*

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

M*Vriam duram ſic facito, dolium quàm patentiſsimi oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum ſolis accipit. id dolium aqua cœleſti repleto,ea eſt enim huic rei aptiſsima,uel ſi non fuerit pluuialis, certè fontana dulciſsimi ſaporis. In eam tum indito ſportam iunceam, uel ſparteam, quæ replenda ſit ſale candido, quò candidior muria fiat: cum ſalem per aliquot dies uidebis liqueſcere, ex eo*

intelli

intelliges nondum eſſe muriam maturam. Itaque ſubinde alium ſalem tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur, quod cum animaduerteris ſcies habere muriam maturitatem ſuam. & ſi aliam in id uas facere uolueris, hanc in uaſa bene picata diffundes, & opertam in ſole habebis, omnem enim mucorē uis ſolis aufert, & odorem bonum præbet. Eſt aliud muriæ maturæ experimentum. Nam ubi dulcem caſeum demiſeris in eam, ſi peſſum ibit, ſcies eſſe adhuc crudam, ſi innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

HIs *præparatis circa uernum æquinoctium herbas in uſum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, oluſatrum cum ſuo caule antè quàm de ſolliculo exeat, item ferulæ cum coliculo ſilentes, quàm tenerrimum florem paſtinacæ agreſtis, uel ſatiuæ cum coliculis, ſilentem florem uitis albæ, & aſparagi, & ruſci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapſanæ, & battis, & eius coliculum, qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè ſeruantur, id eſt, aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ ſi miſcueris. Sed uitis alba, ruſcus, & thannum, & aſparagus, lapſana, & paſtinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos componuntur, & ſale conſperſa biduo ſub umbra, dum conſudent, reponuntur: deinde ſi tantum remiſerint humoris, ut ſuo ſibi iure ablui poßint, ſi minus ſuperfuſa dura muria lauantur, & pondere impoſito exprimuntur: tum ſuo quidque uaſe conditur, & ius, ut ſuprà dixi, quod eſt miſtum duabus partibus aceti, & una muriæ infunditur. fœniculiq; aridi, quod eſt per uindemiam proximo anno lectum ſpiſſamentum imponitur*

ponitur, ita ut herbas deprimat, & ius uſq; in ſummum labrum fideliæ perueniat. Oluſatrum, et ferulam, & fœniculum cum legeris ſub tecto exponito, dum flacceſcat: deinde folia, & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules* *coliculorũ *ſi fuerint pollice craßiores, arũdine ſecato, & in duas partes diuidito. ipſos quoque flores, ne ſint immodici, diduci, & partiri oportebit, atq; ita in uaſa condi, deinde ius, quod ſuprà ſcriptum eſt, infundi, & paucas radiculas laſeris, quod Græci σίλφιον uocãt, adiectas, ita ſpißamento fœniculi aridi contegi, ut ius ſuperueniat. Cymam caulem, capparim, pedem milui, pulcium, digitellum compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, ſaturciam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto condiant, deinde, cum uſus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & ſuperfuſo oleo utantur. Hac conditura poſſet commodè ſatureia uiridis, & æquè uiridis cunila ſeruari.*

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

OXygalam ſic facito. ollam nouam ſumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris ſurculo obturato, & lacte ouillo quàm recentißimo uas repleto, eoq; adijcito uiridium condimentorum faſciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Poſt diem quintum, ſurculum, quo cauum obturaueras, eximito, & ſerum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obturato, intermiſſoq; triduo, ita, ut ſuprà dictum eſt, ſerum emittito, & faſciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ ſuper lac diſtringito, conciſiq; ſectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permiſceto: mox intermiſſo biduo rurſus ſerum emittito

tito, cauumq; obturato, & ſalis triti, quantum ſatis erit, adijcito, & miſceto, deinde operculo impoſito, & oblinito, non antè aperueris ollam quàm uſus exegerit, ſunt qui ſatiui, uel etiam ſylueſtris lepidij herbam cùm collegerunt, in umbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule die, & nocte muria macerata, expreſſaq; lacti miſceant ſine condimentis, & ſalis quantum ſatis arbitrantur, adijciant: tum cætera, quæ ſuprà præcepimus faciant. Nonnulli recentia folia lepidij cùm dulci lacte in olla miſcent, & poſt diem tertiũ quemadmodum præcipimus, ſerum emittunt: deinde compertam ſatureiam uiridem: tum etiam arida ſemina coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita adijciunt, ſalemq; bene coctum cribratum permiſcent. Cætera eadem quæ ſuprà faciunt.

Conditura lactucæ. CAP. IX.

CAules lactucæ ab imo depurgatos catenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo ſalire oportet, diem'que unum, & noctem ſinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expreſſos in cratibus pãdere, dum aſſiceſcant: tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculum, rutæq; aliquid & porri concidere, atq; ita miſcere: tum ſiccatos coliculos ita componere, ut faſcoli uirides integri interponantur, quos ipſe antè dura muria die, & nocte macerare oportebit: ſimiliterq; aſiccatos cum faſciculis lactucarum condi, & ſuperfundi ius quod ſit aceti duarum partium, atq; unius muriæ: deinde arido ſpiſſamento fœniculi ſic comprimi, ut ius ſupernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit, nec pati ſitire ſulgama, ſed extrinſecus munda ſpongia uaſa pertergere, & aqua fontana quàm recentiſsima refrigerare: ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam

condire

condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, *quæ ſuprà ſcripta ſunt, uerno tempore componuntur.*

Cepæ, pyrorum, & malorũ, cæterorumq́ pomorum compoſitio. CAP. X.

Nunc quæ per æſtatem, circa meſſem, uel etiam exactis iam meſſibus colligi, & reponi debeant, præcipimus. Pompeianam, *uel aſcaloniam cepam, uel etiam marſicam ſimplicem, quam uocant unionem ruſtici, eligito: ea eſt autem, quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhærenteis: hanc prius in ſole ſiccato, deinde ſub umbra refrigeratam ſubſtrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium, & unius muriæ faſciculum cunilæ ſuperponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura uas ſuppleatur.* Eodem *tempore corna, & pruna onychina, & pruna ſylueſtria, nec minus genera pyrorum, & malorum conduntur.* Corna, *quibus pro oliuis utamur: item pruna ſylueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſſima legenda ſunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra ſiccanda: tum æquis partibus acetum, & ſapa, uel defrutum miſceatur, & infundatur.* Oportebit *autem aliquid ſalis adijcere, ne uermiculus, aliud'ue animal innaſci poßit: uerùm commodius ſeruantur, ſi duæ partes ſapæ cum aceti una parte miſceantur: pyra dolobelliana, cruſtumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cùm immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, ut ſint integra ſine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia componito, & aut paſſo, aut defruto completo, ita ut omne pomũ ſubmerſum ſit, operculo deinde impoſito gypſato.* Illud *in*

totum

totum præcipiendum exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod nō poßit melle ſeruari: itaq; cùm ſit hæc res interdum ægrotantibus ſalutaris, cenſeo uel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim: nam ſi commiſceas, alterum ab altero genere corrūpitur, & quoniam opportunè mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui caſtrandæ, ac mel conficiendum, cera facienda eſt: de quibus nono libro iam diximus: nec nūc aliam curam exigimus à uillico, quàm ut adminiſtrantibus interſit, fructumq́; cuſtodiat.

De mella facienda, qua in conditu-ris utuntur. CAP. XI.

C*Aeterum cùm eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in uetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, ut cùm ſecundarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ ſtatim minutè reſoluantur, & aqua fontana, uel cæleſti macerentur: expreſſa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defuſa decoquatur, omnisq́; ſpurcitia cū ſpumis eximatur: quæ decocta, cùm tam craſſa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur.* Hac qui*dam mella pro aqua mulſa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in conditurąs oliuarum, quibus quidem magis idoneam cenſeo, quòd cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe, quoniam ſi bibatur, inflationem ſtomachi, & præcordiorum facit: itaque ſepoſita eſſe, & ad conditurąs deſtinata.*

De aqua mulſa facienda. CAP. XII.

P*Er ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cœleſtem aquam uaſis includunt, & ſub dio in ſole habent: deinde cùm ſæpius eam in alia uaſa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum*

tempus

tempus diffunditur, aliquod craſſamentum, in imo ſimile fæci reperitur) ueteris aquæ ſextarium cum libra mellis miſcent: nonnulli tamen cum auſteriorē uolunt efficere guſtum, ſextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam, gypſatamq́; patiuntur per caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ cœleſtem inueterare aquam, recentem ſumunt, eamq́; uſq; in quartam partem decoquunt: deinde cùm refrixerit, ſiue dulciorem mulſam facere uolunt, duobus aquæ ſextarijs ſextarium mellis permiſcent. Si uerò auſteriorem, ſextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq́;, ut ſuprà dixi, quadraginta diebus inſolatam, poſteà in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt.

De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. CAP. XIII.

CAſeo uſibus domeſticis præparando, hoc maximè idoneum tempus eſt, quo & caſeus ſeri minimū remittit, & ultimo tēpore, cum iam exiguum lactis eſt, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & ſanè ſæpe deportati per æſtum, acore uitiantur: itaq; præſtat eos hoc ipſo tēpore in uſum conficere: id autem ut quamoptimu fiat opilionis officium eſt, cui ſeptimo libro præcepta dedimus, quæ ſequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire poßis, ut portulaca, & olus cordū, quod quidam ſatiuū battim uocāt: hæ herbæ diligenter purgantur, & ſub umbra expanduntur, deinde quarto die ſal in fundis fideliarum ſubſternitur, & ſeparatim unaquæq; earum componitur, acetoq́; infuſo iterum ſal ſuperponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris, in ſole ſicādis. CAP. XIIII.

HOc eodem tempore, uel etiam primo menſe Auguſto mala, & pyra dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant: eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem ruſtici uindicant: nam pro pulmentario cedit: ſicuti ficus, quæ cum arida ſepoſita eſt, hyemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

EA porrò neq; nimium uieta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat: pali autem quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur: factæ deinde in hunc uſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita ut duobus pedibus abſint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poſſint: tunc ficus inijcitur, & crates paſtorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroque latere ſuper terram planæ diſponuntur, ut cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, & inter ſe accliues teſtudineato tecto more tuguriorum inareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraque res prædictum fructum corrumpit: cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterum uaſis repletis ſuperpoſito, quæ uaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum ſicciſſimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in ſole expandunt, cum deinde paulùm ſiccatæ ſunt, antequàm indureſcant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi

& admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo Aegyptio, & ſemine fœniculi, & cymini: hæc cum bene proculcauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari: deinde cum peraruerint, picatis uaſis eas condũt: nõnulli hanc ipſam formam fici orcis ſine pice includunt, & oblita uaſa clibano, uel furno torrefaciũt, quo celerius omnis humor excoquatur, ſiccatã in tabulatũ reponũt, & cũ exegerit uſus, teſtam comminuũt: nã duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt: alij pinguiſsimam quanque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuiſam dilatant, atque ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meridianis teporibus, cùm calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt: & ut eſt mos Afris, atque Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorumq́ue, uel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aſsiccant, & ita in uaſis recondunt.

De uuis paſsis faciendis, & ſorbis ſeruandis. CAP. XVI.

SImilem curam uuæ deſiderant, quas dulciſsimi ſaporis albas, maximis acinis, nec ſpiſsis luna decreſcente, ſereno, & ſicco cœlo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quàm optimi adijci, & ita permiſceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur, nec rurſus committere, ut excoquantur, nam quadam moderatione tempera-

mentoq; opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius quàm ut altera alterã contingat. Poſt tres deinde horas, unãquanq; uuam conuertito, nec in eodẽ ueſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ ſint. cum deinde modicè aruerint, in uaſa noua ſine pice operculata, & gypſata, ſicco loco reponito: quidam uuam paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aßiccant: alij folijs uitigineis, nonnulli platanis ſemiuictas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & in eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant: deinde in lixiuiæ ſextarios decẽ ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrent. quòd ſi uidebitur in aheno parum ineſſe olei: ſubinde quantum ſatis erit adijciatur, quò ſit pinguior, & nitidior uua paſſa. eodem tempore ſorba manu lecta curioſè in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypſo linito, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut oblita ora corũ deorſum ſpectent: deinde terram cõgerito, & modicè deſuper calcato: melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora uaſa diſtantia inter ſe diſponere: nam in exemptione eorũ dum unũ tollis, ſi reliqua commoueris, celeriter ſorba uitiantur: quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita ſorba, ut ſemper ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypſo linunt, ne poßit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

SVnt quædã regiones, in quibus uini, ideoq; etiam aceti penuria eſt: itaq; hoc eodem tempore ficus uiridis quàm

maturiſſima legenda eſt, utiq; etiam ſi iam pluuiæ inceſſerunt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum ſublecta eſt, in dolium uel in amphoras conditur: & ibi ſinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remiſit liquorem quicquid eſt aceti diligenter colatur, & in uaſa picata bene olida diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti uſum præbet, nec unquã ſitum, aut mucorem contrahit, ſi non humido loco poſitum eſt: ſunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant, & ſubinde maturiſſimas ficus recentes abijciant, & patiãtur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat: poſtea in iunceis fiſcellis, uel ſparteis saccis percolant, liquatumq; acetũ infervefaciant, dum ſpumã, & omnem ſpurcitiã eximant: tũ torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliáue innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint uindemiæ. CAP. XVIII.

QVamuis priore libro, qui inſcribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam uillicæ de iiſdem rebus præcipere, ut intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunque ſub tecto adminiſtrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbuſta grandia ſunt, perenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne uindemiator manu diſtringat uuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; uaſa (ſi uicinum eſt mare) aqua marina, ſi minus, dulci eluenda ſunt, & commundanda, & diligenter aſſiccanda, ne humorem habeant. Cella quoque uinaria omni ſtercore liberanda, & bonis odoribus ſuffienda, nequem redoleat

fœtorem, acorem'ue. Tum ſacrificia Libero, Liberæq́;, & uaſis preſſorijs quàm ſanctiſsimè, caſtiſsimeq́; facięda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendum eſt, ut omnia, quæ muſtum conficiunt, purè, mundeq́; faciant, ne furi locus detur præſentem fructum intercipiendi. Dolia quoq́;, & ſeriæ, cæteraq́; uaſa ante quadrageſimum uindemiæ dię picanda ſunt, atq́; aliter ea, quæ demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terram. Nam ea, quæ demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus caleſiunt, & cũ picem in fundum diſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit: deinde penicillo detergitur, & feruentiſsima pice infuſa nouo alio rutabulo, & ſcopula picatur. At quæ ſupra terram cõſiſtunt, complures dies antè quàm curentur in ſolem producuntur: deinde cùm ſatis inſolata ſunt, in labra conuertuntur, & ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur, atque ita ignis ſubijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut appoſita manus patiens eius non ſit: tum dolio in terram demiſſo, & in latus depoſito pix feruentiſsima infunditur, uolutaturq́;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cùm afflauerit uentus, uaſa rumpantur. Sunt autem ſatis ſeſqui cullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina, nec dubium, quin ſi quinta pars picis brutiæ in uniuerſam coctu-ram adijciatur, utiliſsimum ſit omni uindemiæ.

De pluribus generibus condìturarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

CVra quoq́; adhibenda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit, aut certè uſque ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari

adiuuari, deinceps ſubijcimus. Quidam partem quartam eius muſti, quod in uaſa plūbea conieccerunt, nonnulli tertiā decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam ſi quis excoxerit, meliorem ſapam facturus ſit, eoq́; uſibus utiliorem, adeò quidem, ut etiam uice defruti, ſapa, muſtum, quod eſt ex ueteribus uineis, condire poßit. Quæcunq; uini nota ſine condimento ualet perennari, optimam eſſe eam cenſemus, nec omnino quicquam permiſcendum, quo naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim præſtantißimum eſt, quod ſuapte natura placere poterit. Cæterum cùm aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum muſtum laborabit, eligenda erit pars uineæ (ſi eſt facultas) amineæ, ſi minus, quàm bellißimi uini, quæq́; erit & uetuſtißima, & minimè uliginoſa. Tum obſeruabimus decreſcentem lunam, cùm eſt ſub terra, & ſereno, ſiccoq́; die uuas quàm maturißimas legemus, quibus proculcatis muſtū, quod defluxerit, antè quàm prælo pes eximatur, ſatis de lacu in uaſa defrutaria deferemus, leuiq́; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia ruſtici appellant, fornacem incendemus, ut ex commodo muſtum ferueat. Isq́;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel ſpartea ex crudo, id eſt, non malleato ſparto præparata habeat. Itemq́; faſciculos fœniculi fuſtibus illigatos, quos poßit utiq; ad fundum uaſorū demittere, ut quicquid fecis ſubſederit, exagitet, & in ſummum reducat: tum colis omnem ſpurcitiam, quæ redundarit, expurget. Nec abſiſtat id facere, donec uidebitur eliquatū omni fece muſtum carere, tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcunq; uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilominus ſubinde fœniculo peragitet, nequid ſubſederit, quod poßit plumbeū perforare. Cùm deinde iam acriorē potuerit ignē uas ſuſtinere, id eſt, cùm aliqua iam parte muſtum

excoctũ in ſe feruebit,tum codices,& uaſtiora ligna ſubijciantur, ſed ita ne fundum contingant. Quod niſi uitatum fuerit,uel uas ipſum,quod aliquãdo contingit,pertundetur. uel ſi id factum non erit,utiq; aduretur muſtum,& amaritudine concepta conditturis fiet inutile. Oportebit autem antè,quàm muſtum in uaſa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea ipſa intrinſecus imbui,& bene fricari, atq; ita muſtum adijci. Ea res non patitur defrutum aduri.

De ſapa, & defruto coquendis. CAP. XX.

Qvinctiam diligẽter factum defrutũ,ſicut uinum ſolet aceſcere: quod cùm ita ſit, meminerimus anniculo defruto,cuius iam bonitas explorata eſt, uinũ condire:nam uitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt, uitiatur. Ipſa autem uaſa, quibus ſapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius quàm ænea eſſe debent. Nam in coctura æruginem remittunt ænea,& medicaminis ſaporẽ uitiant:odores autem uino ferè apti ſunt, qui cum defruto coquuntur,iris,fœnum Græcũ,ſchœnum:harum rerũ ſingulæ libræ in defrutarium, quod ceperit muſti amphoras nonaginta, cùm iam deferbuerit,& expurgatum erit, tum adijci debent:deinde ſi natura tenue muſtũ erit, cùm ad tertiam partẽ fuerit decoctum,ignis ſubtrahendus eſt,& fornax protinus aqua refrigeranda: quod ſi fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem uaſis conſedit. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt tamen:nam quanto plus decoquitur (ſi modò non eſt aduſtum)melius,& ſpiſſius fit. Ex hoc autem defruto,quod ſic erit coctum,ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſcere. Nam cũ amphoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris,ita ut iam exiguum ſuperſit de coctura,quod ſignificat decoctum ad tertias: tum demum medicamina adijcito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſa,

ſinoſa, id eſt picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios. Item *reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram.* Hæc *cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſubtrahe ignem, & plumbeũ ſubinde agitabis, ut defrutũ, & medicamenta coëant: deinde cũ uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari. quod decoxeris eouſq;, dũ defrigeſcit.* Quod *ſi non ita, ut præcipimus, permiſcueris, ſubſidēt aromata, & adurentur.* Ad *prædictum autem modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, crocum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſingulorum ſelibræ ſatisfacient.* Item *myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ libram.* Hæc, *ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adijci, & his commiſceri raſis, quod eſt genus crudæ picis, eaq; quanto eſt uetuſtior, tanto melior habetur.* Nam *longo tempore durior facta, cum eſt contuſa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiſcetur.* Satis *eſt autem prædictis ponderibus ſex libras eius miſceri.* Ex *hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adijciēdum ſit incertum eſt, quoniam pro natura uini æſtimari oportet, quod ſatis ſit.* Cauendumq; *eſt, ne conditus ſapor intelligatur, nam ea res emptorem fugat.* Ego *tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, ut quatuor urnarum eſſet muſti modus.* Vrna *autem quatuor & uiginti ſextariorum.* Nonnullos *agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter*

nimiam infirmitatem uini eiuſmodi, quod uix triginta diebus integrũ permanebat. Hoc tamen muſtũ, ſi ſit lignorum copia, ſatius eſt infervefacere, & omnem ſpumam cum fecibus expurgare, quo facto dec ma pars decidet, ſed reliqua perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, uel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit, ea res etiam ſi non in totum perennat, certè uſq; in alteram uindemiam plerunq; uini ſaporem ſeruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatem. CAP. XXI.

MVſtum quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſuprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uaſa, & reponitur, ut poſt annum ſit in uſu. Poteſt tamen etiam poſt dies nouem, quàm refrixerit, adijci in uinum, ſed melius eſt, ſi anno requieuerit, Eius defruti ſextarius in duas urnas muſti adijcitur, ſi muſtum ex uineis collinis eſt, ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel menſura ſemunciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti. Sal autem quamcandidiſſimus conijcitur in urceo fictili ſine pice, qui urceus, cum recipit ſalem, diligẽter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu ſtrepitum edit. cum ſilere cœpit, finem habet cocturæ. Præterea, fœnum Græcum maceratur in uino uetere per triduum, deinde eximitur, & in furno ſiccatur, uel in ſole: idq; cum eſt aridum factum, molitur, & ex eo molito poſt

ſalitu

ſalituram muſti coclear cumulatum, uel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iam perfectè muſtũ deferbuit, & conſtitit, tantundẽ gypſi floris miſcemus, quantũ ſalis adieceramus: atq; ita poſtero die purgamus dolium, & nutritũ uinũ operimus, atque oblinimus. Hac conditura Collumella patruus meus illuſtris agricola uti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres uineas habebat. Sed idem, cum collina uina condiebat, aquã ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adijciebat: ea porrò facit ſine dubio maiorẽ mẽſurã, & odoris melioris, ſed periculum habet, ne uitietur uinũ, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixeram, quàm longiſſimè à littore. Nã liquidior, & purior eſt, quantum altiora mari hauſta eſt. Eam ſi quis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triennium in alia uaſa eliquatam transfundat. Deinde poſt alterum trienniũ decoquat uſq; ad partem tertiã, longè meliorẽ habebit cõdituram uini. Nec ullũ periculũ erit, ne uina uitientur. Satis eſt autẽ ſextarios ſingulos adijcere ſalſæ, eosq; in binas muſti urnas, quamuis multi etiam binos immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: idq; ego facere non recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquæ ſalſæ non intelligatur ſapor. Itaque diligens paterfamilias, cum parauerit fundũ, ſtatim prima uindemia tres aut quatuor notas condituræ totidem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat quantum plurimum ſalſæ uinũ, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias. CAP. XXII.

Picis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit,

quieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorē picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Pòſt eodē addito picis brutiæ, ſi minus, alterius quàm puriſſimæ quinq; libras. Hæc minutè concidito, & admiſceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ quamuetuſtiſſimæ, ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recētis aquæ marinæ decoctæ congios duos inijcito. Apertum labrum ſinito in ſole per caniculæ ortum, & ſpatha lignea permiſceto quàm ſæpiſſime, uſq; eò, dum ea, quæ addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire cōueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totū ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios X L V I I I. *miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura cōtenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamenti adijciunt in totidē ſextarios, quot ſuprà diximus.*

De pice, qua utuntur Allobroges ad conditu- ram uini picati. CAP. XXIII.

Pix corticata appellatur, qua utuntur ad conditurās Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt uetuſtior, eo melior in uſu eſt. Nam omni lentore miſſo facilius in puluerē reſoluitur, atq; cribratur. Hāc ergo cōteri & cribrari oportet, deinde cùm bis muſtū deferbuerit, quod plerunq; eſt intra quartū diem, quàm de lacu ſublatum, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, et quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. Nam oportebit poſt hunc numerum dierū confeſtim uinū

emundare

emundare, & ſiquid fecis aut labris uaſorum, aut lateribus inhæſit, eradi, ac ſuffricari, & protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne guſtus picati uini poßit intelligi, ſat erit eidem picis ſex ſcrupula in ſextarios quinque & quadraginta: tum demum miſcere, cũ muſtũ deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; ſalis decocti, contritiq; ſemunciam in eundem modũ muſti adijcere. Nec ſolũ huic notæ uini ſal adhibendus eſt, uerùm, ſi fieri poßit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipſo põdere ſaliendũ eſt: nam ea res mucorem uino ineſſe nõ patitur.

De pice nemeturica ad cõdituras. CAP. XXIIII.

PIx nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde ut fiat condituris idonea, aqua marina quàm longißimè à littore de pelago ſumenda eſt, atq; in dimidiam partem decoquenda, quæ cum in tantum refrixerit, quantũ ne contacta corpus urat, partem aliquã eius, quæ ſatis uidebitur prædictæ pici immiſcemus, & diligenter lignea ſpatha, uel etiam manu peragitabimus, ut ſi quid ineſt uitij eluatur: deinde patiemur picem conſidere, & cùm ſiderit, aquam eliquabimus: poſteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & ſubigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe, ut quiſquis ex aqua humor remanſit, aßiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ut irroretur. Cùm hoc modo picem præparauerimus, & uina, cùm iam bis deferbuerint, condire uolucrimus, in muſti ſextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus. Ex ea menſura, quam conditurі ſumus, ſextarios duos muſti ſumere oportebit: deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem paulatim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſubigere

ſubigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo ſextarij cum pice coierint, & quaſi unitatem fecerint, tum eoſdem in id uas, unde ſumpſeramus, perfundere, & ut permiſceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda. CAP. XXV.

QVoniam quidam, imò etiã ferè omnes Græci, aqua ſalſa, uel muria muſtum cõdiunt, eam quoq; partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò nõ eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad conditur as conficienda muria. Huic rei uel maxime eſt idonea cœleſtis aqua, ſi minus, ex fonte liquidiſsimo profluens. Harum ergo alterutrã curabis quamplurimã, & quamoptimis uaſis cõditã ante quinquenniũ in ſole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad priſtinum modum perueniat. Quòd cum factũ fuerit, alia uaſa habeto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecem peruenias: ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cùm fuerit, in modũ defruti ad tertias decoquenda eſt: adijciuntur autem in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi unus ſextarius: hæc pariter decoqui, & omnem ſpuricitiam expurgari oportet: deinde cùm refrixerit, tum quantumcunq; humoris eſt, tantũ in amphoram muſti portionem adijci. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilentibus uentis de alto quàm quietiſsimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiam partem decoquẽda, adiectis, ſi uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ ſuprà retuli, ut ſit odoratior uini curatio. Muſtũ autem antè, quàm de lacu tollas, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, & largè repleto, ut in efferueſcendo uinũ ſe bene purget. Poſteà uaſa nucibus pineis ſuffricato: quod uinum

uolueris

uolueris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſterius quinto die, quàm ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire uaſa. Nonnulli etiam *ſuffumigatis ſcrijs prius condituram addunt, & ita muſtum infundunt.*

Remedia acceſcentis uini. CAP. XXVI.

IN *quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cùm uuam legeris, & calcaueris prius, quàm uinacea torculis exprimantur, muſtum in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta ſit. Poſteà cùm refrixerit, in uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterem ſeruatam compluribus annis aquam addideris, longeq́; melius, ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigidumq́; in uas tranſtuleris, & ſi in ſextarios* VII. *muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquàm decoctũ refrixerit. Reliquum muſtũ, quod in uinaceis fuerit expreſſum, primo quoq; tempore abſumito, aut ære commutato.*

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

VInum dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, muſtum lixiuum (hoc eſt, antequàm prælo preſſum ſit, quod in lacũ muſti fluxerit) tollito, cùm deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito: hoc uinum erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.*

De alijs ſalubribus conditurarum generibus. CAP. XXVIII.

A*Lia medicaminum genera uini condituris, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quàm candidiſſimam pinſito, fœnum Græcum uetere uino macerato, deinde in ſole expon*

exponito, aut in furno,ut ſicceſcat:tum cõmolito minutiſſime. Item odoramenta trita,id eſt,irim cribratam,quæ ſit inſtar pondo quincuncem,& trientẽ,fœni Græci pondo quincuncem & trientem, ſchœni pondo quincuncem in unum permiſceto: tum in ſerias ſingulas, quæ ſint amphorarum ſeptenûm addito medicamentis pondo unciam,& ſcrupula octo gypſi. Cùm ex locis paluſtribus muſtum erit in ſingulas ternas heminas, cùm de nouellis uineis erit, ſextarium, cùm de ueteribus & locis ſiccis,heminas ſingulas adijcito. Tertio die quàm calcaueris cõdituram infundito, ſed antequàm condias muſti aliquantũ in ſeriam de ſeria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferueſcat,& fluat. Sic autem curatum gypſum,& medicamentum,in labello permiſceto,quantũ ſerijs ſingulis fuerit neceſſarium,idq; medicamentum muſto diluito,& ipſa ad ſerias addito,& permiſceto:cum deferbuerit,ſtatim repleto,& oblinito. Omne uinum cum condieris,nolito ſtatim diffundere,ſed ſinito in dolijs quieſcere: poſteà cum de dolijs,aut de ſerijs diffundere uoles, uere florente roſa defecatum quamlimpidiſſimum in uaſa bene picata,& pura transferto:ſi in uetuſtatem ſeruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini ſextarium,aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito: aut ſi uaſa recentia,ex quibus uinum exemptum ſit, habebis,in ea confundito. Si horum quid feceris,multo melius,& firmius erit uinum, etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem, & saporem prohibueris: nam nulla res, alienum odorem celerius ad ſe ducit,quàm uinum.

Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

MVſtum ut ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Antequàm prælo uinacea ſubijciantur, de lacu

lacu quamrecentiſſimum addito muſtum in amphoram nouam, eamq́; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire poſſit: tunc in piſcinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita nequa pars extet, deinde poſt dies XL. *eximito, ſic uſq; in annũ dulce permanebit.*

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. CAP. XXX.

A*B eo tempore, quo primum dolia operculaueris: uſque ad æquinoctium uernum ſemel in diebus* XXXVI. *uinum curare ſatis eſt, poſt æquinoctium uernum bis: aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit: ne flos eius peſſum eat, & ſaporem uitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit uinum nutriri refrigerariq́;, & uentilari: nam quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum ſemper ſuffragari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur: ſiqua uina erũt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempeſtate ſit factum, ſumito fecẽ uini boni, & panes facito, & in ſole arefacito & coquito in igne: poſtea terito, & pondo quadrantem amphoris ſingulis infricato, & oblinito, bonum fiet.*

Siquod animal in muſtum ceciderit, & interierit, remedia. CAP. XXXI.

S*I quod animal in muſtum ceciderit, & interierit, uti ſerpens, aut mus, ſorex'ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permiſceatur: ea res erit remedio.*

Vinum ex Marrubio. CAP. XXXII.

V*Inum Marrubij multi utile putant ad omnia inteſtina uitia, & maximè ad tuſſim. Cum uindemiã facies, Marrubij caules teneros, maximè de locis incultis, & ma-*

cris legito, eosq́; in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in ſeriam mittito, ita ut uinculum extet: in muſti dulcis ſext. c c. Marrubij libras v i i i. *adijcito, ut ſimul cum muſto deferueſcat: poſt ea eximito marrubiū, & purgatū uinū diligenter oblinito.*

Vinum ſcylliten. cap. xxxiii.

V*Inum ſcylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemq́; ad ueterem tuſsim, & ad ſtomachū hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare ſcyllam legito, eamq́; ſecato quàm tenuiſsimè, ſicut raphani radicem taleolasq́; ſectas ſuſpende in umbra, ut adſiccentur: deinde cum aridæ erunt, in muſti aminei ſextarios* x l v i i i. *ſcyllæ aridæ adde pondo libram, eamq́; ineſſe patere diebus* x x x. *poſtea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios* x l v i i i. *ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipſum non improbo: alij hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſupra dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per* x l. *dies ineſſe patiuntur.*

De aceto ſcyllitico. cap. xxxiiii.

Q*Vi ſcylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas, aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur: ſed muſtum deſubmaſſa, & limpidum ſit.*

Vinum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. cap. xxxv.

V*Inum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & thy*

& thymiten, & maratriten, & glyciriziten ſic condire oportet. Pōtici abſynthij pondo librā cū muſti ſextar. IIII. decoque uſq; ad quartas: reliquū quod erit, id frigidū adde in muſti aminei urnam: idem ex reliquis rebus, quæ ſupraſcripta ſunt, facito: poſſunt etiam pulcij aridi tres libræ cum congio muſti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto pulcio in urnā muſti adijci: idq; mox tuſsientibus per hyemem rectè datur: uocaturq; uini nota glecon:tes.

De muſto tortiuo. CAP. XXXVI.

M*Vſtum tortiuū eſt, quod poſt primā preſſurā uinaceorum circunciſo pede exprimitur: id muſtum con ijcies in amphoram nouam, & implebis ad ſummum: tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes ramulorum faſciculum, & purgatū diligēter uinū gypſabis: ſat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas urnas muſti adijcere: hoc uino poſt duos menſes poßis pro remedio uti.*

Vinum ſimile græco facere. CAP. XXXVII.

V*Vas præcoquas quàmmaturiß mas legito, casq; pertridum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligenterq; curato, ut eum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris muſtum, ſalis cocti & cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum, adijcito unum ſextarium in ſextarios muſti XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent: nonnulli etiam duos adijciunt, ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.*

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

V*Inum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum ſtomachum ſic facito.* Duo ſunt

genera myrti, quorum alterum eſt nigrum, alterum albũ. Nigri generis baccæ, cum ſunt maturæ legũtur, & ſemina earum eximũtur, atq; ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur; deinde per uindemiam ex uetere arbuſto, uel ſi id non eſt, ex uetuſtiſſimis uineis aminea bene maturæ uuæ ſole calido leguntur, & ex his muſtum adijcitur in ſeriam, & ſtatim primo die antè, quàm id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contuſarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria, quàm medicaturi ſumus, & tanquam farina conſpergitur, quicquid contuſum, & appenſum eſt: poſt hæc complures ex ea maſſulæ fiunt: & ita per latera ſeriæ in muſtum demittuntur, ne altera offa ſuper alteram perueniat: cum deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatum eſt, rurſus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, ſicut ſuprà dixi, contunditur: nec iam ut prius maſſulæ fiunt, ſed in labello muſtum de eadem ſeria ſumitur, prædicto ponderi permiſcetur, ſic ut ſit inſtar iuris craſſi, quod cum eſt permiſtum, in eandem ſeriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur: deinde poſt nonum diem quàm id factum eſt, uinum purgatur, & ſcopulis aridæ myrti ſeria ſuffriatur, operculumq; ſuperimponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, poſt ſeptimum diem rurſus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: ſed curandum eſt, ut cum diffundis liquidũ, et ſine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, ſic temperato: mel atticum ter inferuere facito, & totics diſpumato: uel ſi atticum non habueris, quàm optimum mel eligito, & quater uel quinquies diſpumato: nam quanto eſt deterius, tanto plus habet ſpurcitiæ: cum deinde

mel

mel refrixerit, baccas albi generis myrti quàm maturiſſimas legito, & perfricato, ita ne interiora ſemina conteras: mox fiſcello ligneo incluſas exprimito, ſuccumq; earum, qui ſit ſextariorum ſex cũ mellis decocti ſextario immiſceto, & in lagunculam diffuſum oblinito: ſed hoc menſe Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura ſunt myrti ſemina: cuſtodiendumq; erit, ut ante, quàm baccæ legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus: ſin autem ne, minus triduum ſerenum fuerit, aut certè non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum: multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, diſtringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expoſitam ſiccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri poteſt, iuteriora ſemina integra permaneant: tum per lineum fiſcum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum ſuccum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re ulla immiſta: hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quandiu ſine noxa manet, utilior eſt ad ualetudinem quàm alterius myrtei notæ compoſitio. Sunt qui hunc ipſum expreſſum ſuccum, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant: ſic confectum diutius permanet: ſed quod nõ decoxeris, poterit innoxium durare biennio, ſi modò mundè, & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX.

PAſſum optimum ſic fieri Mago præcipit, ut & ipſe feci. Vuam præcoquem bene maturã legere, acina arida, aut uitioſa reijcere, furcas, uel palos, qui cãnas ſuſtineãt, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum inſuper cannas ponere, & in ſole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in ſeriam conijcere, eòdem mu-*

ſtum quamoptimum, ſic ut grana ſubmerſa ſint, adijcere: ubi combiberint uuæ, ſeq; impleuerint, ſexto die in fiſcellam conferre, & prælo premere, paſſumq; tollere. Poſteà uinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permiſcere, & ſubactam briſam prælo ſubijcere, paſſumq; ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat auſterius: deinde poſt uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex una apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſtea in perticis ſuſpendito, perticæ uti ſemper in ſole ſint facito: ubi ſatis corrupta erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium conijcito, pedibuſq; bene calcato: ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conſpergito, poſtea alterum ſupercalcato, & item uinum conſpergito: eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito, ut ſupernatet, & ſinito dies quinque: poſteà pedibus proculcato, & in fiſcina noua uuas premito. Quidam aquam cœleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt: deinde cum ſic uuas, ut ſuprà ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant: hoc ubi lignorum copia eſt, utiliſſimè conſtat, et eſt in uſu uel dulcius, quàm ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

QVantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat conſiderato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit, addito: eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu confundito, & permiſceto, eamq; intrit am

tritam macerari una nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſtam prælo ſubijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam lorã M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

M*Vſtum lixiuum de lacu ſtatim tollito: hoc autẽ erit, quod diſtillauerit antè, quàm nimium calcetur uua. Sed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo x. & diligenter permiſtum recõdes in lagœna, eamq; protinus gypſabis, iubebisq; in tabulato reponi, ſi plus uolueris facere, pro portione qua ſuprà mel adijcies: poſt trigeſimũ & alterũ diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium. Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliqueſcant cum muſto, & ſit puer, qui ſpatha lignea, uel arundine permiſceat poma, ne poßint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur, eaq;, quæ in colo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat: prius tamẽ quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijciuntur, & ſpatha permiſcentur, ut*

coëant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypſatum altè ſuſpenditur ne pallorem trahat.

De caſeo condendo. CAP. XLII.

CAſei aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato uaſe componito: tum optimi generis muſto adimpleto, ita ut ſuperueniat, & ſit ius aliquanto copioſius, quàm caſeus. Nam caſeus combibit, & fit uitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. uas autem, cum impleueris, ſtatim gypſabis: deinde poſt dies xx. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, eſt autem etiam per ſe non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & ſeruentur. CAP. XLIII.

VVas bumaſtos, uel duracinas, uel purpureas cum deſecueris à uite, continuò pediculos earum impicato dura pice. deinde labellum fictile nouum impleto paleis quàm ſicciſſimis cribratis, ut ſine puluere ſint, & ita uuas ſuperponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato ſicciſſimo compoſita labra paleis ſiccis obruito. Omnis autem uua ſine noxa ſeruari poteſt, ſi luna decreſcente, & ſereno cœlo poſt horam quartam, cum iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarum ſtatim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito, deinde tranſuerſos fuſtes ſpiſſe arctato, ita ut defrutum non contingant: tum ſuperponito fictiles nouas patinas, & in his ſic uuam diſponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij ſimiliter inſtruito

ſtruito, & eadem ratione uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto largè linito, & impoſitum cinere obturato. nonnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas perticas arctare, & ex his uuas ita ſuſpendere, ne defrutum contingant. deinde operculum impoſitum oblinire. quidam uuas cum ita, ut ſuprà dixi, legerunt, doliola noua ſine pice in Sole ſiccant. deinde cum ea in umrbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita ſuperponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiuſdem furfures infundūt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant. idq; faciunt uſq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis compleant. mox opercula impoſita linunt, & uuas ſicciſſimo, frigidiſſimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna ſcobe uirides uuas cuſtodiunt. nonnulli ſicco flore gypſi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerunt uuam, ſi qua ſunt in ea uitioſa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo ſuſpendūt, in quo triticum ſuppoſitum eſt. Sed hæc ratio rugoſa facit acina, & penè tam dulcia quàm eſt uua paſſa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uaſa in modum patinarum fieri iubebat: eaq; intrinſecus, & exterius craſſe picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumaſtos, & numiſianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum ſine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim ſui cuiuſq; generis ita componi, ne uuæ inter ſe contingerent. poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini craſſo gypſo: tum demum pice dura, quæ igni liquata eſſet, ſic picari, ne quis humor tranſire poſſet. tota deinde uaſa in aqua fontana, uel ciſternina ponderibus impoſitis mergi.

Nec ullam partem earum pati extare. ſic optimè ſeruatur uua. Sed cum eſt exempta, niſi eo die conſumitur, aceſcit. Nihil eſt tamen certius, quàm uaſa fictilia facere, quæ ſingulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor anſas habere, quibus illigata uiti dependeant. itemq́; opercula eorum ſic formari, ut media diuiſa ſint, ut cum ſuſpenſa uaſa ſingulas uuas receperint, ex utroque latere appoſiti operculi duæ partes coëant, & contegant uuas. & hæc uaſa, & opercula extrinſecus, & intra diligenter picata eſſe debebunt. deinde cum contexerunt uuas, luto palcato multo adoperiri, ſed uuæ dependentes à matre ſic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes uaſa contingant. Tempus autem quo includi debent, id ferè eſt, quo adhuc ſiccitatibus, & ſereno cœlo craſſa, uariaq́; ſint acina. Illud in totum maximè præcipimus, ne in eodem loco mala, & uuæ componantur, ne'ue in uicino, unde odor malorũ poßit ad eas peruenire. Nam huiuſmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen cuſtodiendorum pomorũ rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ ſunt, ſed pro cõditione locorum, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. antiqui plerunq; ſirculas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæq́; maiores, & duri, & rari acini erant, uaſis condebant, nunc autem circa urbem maximè ad hunc uſum numiſianæ probantur. hæc ſereno cœlo cum iam Sol in rorem ſuſtulit, quarta, uel quinta hora (ſi modò luna decreſcat, & ſub terris eſt) modicè maturæ lectißimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alterum collidat: tum demum ſub tectum referuntur, & arida, uel uitioſa grana forficibus amputantur, & cum paululum ſub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter

picè

pice obturantur,ne humorem tranſmittant:tum uinaceorũ pes bene prælo expreſſus proruitur, & modicè ſeparatis ſcipionibus,reſolutaq; intrita folliculorum in dolio ſubſternitur. & deorſum uerſus ſpectantes ollæ componuntur, ita diſtantes,ut interculcari poßint uinacea,quæ cum diligenter conſpiſſata primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur,expleturq; ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſéq; uinaceis inculcantur.mox uſq; ad ſummum labrum uinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui uaſa empturus eſt, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. Nam utraq; res tranſmiſſo humore uitiat uuam.quinctiam oportebit,cum ad uſum promuntur ollæ, tota ſingula tabulata detrahi. Nam conſpiſſata uinacea, ſi ſemel mota ſunt,celeriter aceſcunt,& uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum ſeruentur. CAP. XLIIII.

SEquuntur uindemiam rerum autumnalium compoſitiones,quæ & ipſæ curam uillicæ diſtēdunt.Nec ignoro plurima in hunc librum non eſſe collata,quæ C. Matius diligentißimè perſecutus eſt. Illi enim propoſitum fuit urbanas menſas,& lauta conuiuia inſtruere.Libros tres edidit,quos inſcripſit nominibus coci,& cetarij, & ſalgamarij:nobis tamen abunde ſunt ea, quæ ex facili ruſticæ ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere. Vti ſunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, ſicuti ſunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia diſpercant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde ſparteis reſtibus arborem cludunt, ne aut

coruis

coruis, aut cornicibus, aliſ'ue auibus pomum laceretur: nonnulli uaſcula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur: alij fœno, uel culmo ſingula inuoluunt, & inſuper luto paleato craſſe linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, uento commoueantur. Sed hæc omnia, ut dixi, ſereno cœlo administrari ſine rore debent: quæ tamen aut facienda non ſunt, quia lædantur arbuſculæ: aut certè non cõtinuis annis uſurpanda, præſertim cùm liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia cuſtodire. Nam & ſub tecto foſſulæ tripedaneæ ſicciſſimo loco fiunt: eóq; cùm aliquantum terræ minutæ repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cœlo granata leguntur cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur, quoniam ſambucus tam apertam, & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. Tum factæ ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eáq; humo, quæ fuerat egeſta, ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue quis uolet reſolutam terram uſque ad dimidium uas elicere, ſeu, quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteráq; eadem ratione peragere. Pœnus quidẽ Mago præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, ſparto'ue illigata paulùm demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari, poſteà loco frigido ſuſpendi, & cùm res exegerit, una nocte, & poſtero die uſque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem autor eſt, creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, et cùm argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. Mox cũ exegerit uſus, in aquam demittere, & cretam reſoluere. Hæc ratio tanquam

quam recentiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili ſubſternere ſcobem populneam, uel iligneam, & ita diſponere, ut ſcobs inter ſe calcari poſſit. Deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perēnitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & creta figulari cùm diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant: deinde ſi qua rimam creta facit, luto linunt, & aſiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruantur. CAP. XLV.

MVlti eadem ratione, qua granata in ſcrobibus, uel dolijs ſeruant cydonea. Nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularem cū amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cùm ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco, & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, ut altera alteram non contingant: nihil tamen certius, aut melius experti ſumus, quàm ut cydonea maturiſſima integra ſine macula, & ſereno cœlo decreſcente Luna legantur, & in lagœna noua, quæ ſit patentiſſimi oris deterſa lanugine, quæ malis īneſt, componantur leuiter, et laxè, ne collidi poſſint: deinde cùm ad fauces uſq; fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur, ut modicè mala comprimant, nec patiantur ea cùm acceperint liquorem, ſubleuari: tum quam optimo, et liquidiſſimo melle uas uſq; ad ſummum ita repleatur, ut pomum ſubmerſum ſit: hæc ratio non ſolùm ipſa mala cuſtodit,

dit.ſed etiam liquorem mulſei ſaporis præbet,qui ſine noxa poßit interdum dari febricitantibus, iſque uocatur melimeli:ſed cauendum eſt, ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur,quoniam cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant,ut uſui non ſint:illud uerò, quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina eximant, quòd putent ex eis pomum uitiari,ſuperuacuum eſt,ſed ratio,quam nunc docui, adeò quidē certa eſt,ut etiam ſi uermiculus ineſt,nō amplius tamen corrumpantur mala, cùm prædictū liquorē acceperint; nā ea mellis eſt natura,ut coërceat uitia,nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium co. ſeruat: itaq; poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata,ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita,nec proprium ſaporem conſeruare,arculæ fagineæ, uel etiam tiliaceæ, quales ſunt, in quibus ueſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent, eæq; in tabulato frigidißimo,et ſiccißimo loco,quò neque fumus, neq; teter perueniat odor,collocantur: deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi,ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent. quemadmodum etiam in arbore nata ſunt,& ne inter ſe alterum ab altero cōtingatur.Ita obſeruandum eſt,ut unumquodque genus ſeparatim proprijs arculis reponatur:nam cùm unà clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius uitiatur. Propter quod etiam conſeminalium uinearum,non tam eſt firmum uinum,quàm ſi per ſe ſynceerum amineum,uel apianum, aut etiam ſecinum cōdideris: uerùm ſic,ut prædixi,cùm diligenter mala fuerint cōpoſita operculis arcularū cōtegantur,& ut luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poßit: atque ea ipſa nonnulli

ſicut

ſicut in alijs generibus, ut ſuprà iã diximus, populnea quidam, etiam abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

INulæ conditura ſic fiet, cùm eius radicem menſe Octob. (quo maximè matura eſt) è terra erueris, aſpero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modicè in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. Poſt hæc in umbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo uel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoq́; cunilæ impoſito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cum radices eius raſeris, taleolas, ut ſuprà, facito, & in umbra triduo, uel etiam quatriduo ſiccato; deinde ſiccatas in uaſis ſine pice, interiecta cunila conijcito, cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quàm minimum amaritudinis reſipiant. Poſteà exemptæ iterum ſiccentur per dies quinque in umbra: tum craſſamentum uini fæculēti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & utriuſq; eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam, quæ cum infer bucrit taleolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectè refrigeſcant. Poſteà transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumq́; pelliculato. Tertia eiuſdem inulæ conditura, Cum radiculas diligenter eraſeris, minutè conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effuſa muria ſorba quàm optima, & maturiſſima ſemine detracto contere, & cum

inula miſce, tum ſiue paſſum, ſeu quàm optimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidā cum condiuerunt inulam, muriaq́; maccrauerunt, exſiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miſcent, atque ita ſuperfundunt paſſum, uel defrutum, & uas operculatum pel liculant.

Sampſa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

Acerbam pauſeam menſe Septembri, uel Octobri, dum adhuc uindemia eſt, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq́; ſeminibus, & lentiſci cum cocto ſale modicè permiſtam reconde in fideliam, & muſtum quàm recētiſsimum infunde. Tum faſciculum uiridis fœniculi ſuperpoſitum merge, ut oliuæ premantur, & ius ſupereminet. Sic curata oliua tertio die poßis uti. Albam pauſeam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primum quanq́;, ne decoloretur, in frigidā muriam demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantum ſatis fuerit implēdæ amphoræ, fœniculi aridi faſciculum ſubſterne in imo: deinde uiridis fœniculi ſemina, & lentiſci diſtricta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuam exprimito, & permiſtam prædictis ſeminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita recentis muſti duas partes, & unam duræ muriæ permiſtas adijcito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno cōmodè uteris. Quidam oliuam non contundunt, ſed acuta arundine inſecant, idq́; operoſius quidem, ſed melius eſt, quia hæc candidior eſt oliua, quàm ea, quæ ex contuſione liuorem contrahit. Alij ſiue contuderint, ſiue inſecuerint oliuas, modico ſale cocto, & prædictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapam, uel paſſum, uel ſi eſt facultas, mellam infundunt. Mella autem

la autem quomodo fiat, paulò antè hoc ipſo libro præcepimus. Cætera omnia ſimiliter adminiſtrant. Poſias oliuas, uel regias ſine macula quàm candidiſsimas manu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphoram conijcito, intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam duram: tum ſpiſſamento facto de arundinum folijs, oliuam premito, ut infra ius merſa ſit & iterũ infundito muriam duram, dum ad ſummum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per ſe parum iucunda eſt, ſed ad eas conditura, quæ lautioribus menſis adhibẽtur, idonea maximè eſt: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contuſa recipit quãcunq; uolueris conditurã. Pleriq; tamen ſectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minutè cõcidunt, & contuſis oliuis miſcent, deinde exiguũ aceti piperati, & pluſculum mellis, aut mulſi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atque ita faſciculo apij uiridis contegitur. Quidam ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent, & adiectis ſeminibus lentiſci, fœniculoq; ſubſtrato amphoram uſq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt baccam, & rurſus acetum uſque ad ſummum labrum adijciunt. Poſteà quadrageſimo die omne ius defundunt, & ſapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiſcent, & amphoram replent. Eſt & illa probata compoſitio, ut cum muria dura pauſea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immiſtis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem cõditura poſſet etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, & duas aceti miſcent, eoq; iure oliuas poſeas colymbadas faciunt: quibus ſi per ſe quo uti uelit, ſatis iucundas

F exper

experietur, quamuis & hæ cum exeunt de muria, conditū ram qualemcunq; recipere poſſunt. Oliuæ *poſcæ, cum iam decolorantur, antequàm muteſcant, cum petiolo leguntur, & oleo quā optimo ſeruantur. Hæc maximè nota etiā poſt annum repræſentat uiridem ſaporem oliuarum.* Nonnulli *etiam cum de oleo exemerunt, trito ſale aſperſas pro* nouis *apponunt. Eſt & illud conditura genus, quod in ciuitatibus Græcis plerunq; uſurpatur, idq; uocant epityrū.* Oliua *pauſea, uel orchita cùm primùm ex albo decoloratur, fitq; lutecola, ſereno cœlo manu diſtringitur, & in uannis uno die ſub umbra expanditur: & ſiqui adhærent pediculi, folia q; aut ſurculi, leguntur: poſtero die cribratur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehementerq; premitur, ut exudet quantulūcunq; habet amurcæ.* Patimur autem non*nunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam baccam uelut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus: itemq; lentiſci ſemen, rutæq;, & fœniculi folia ſub umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidentur conciſa minutè, admiſcemus, patimurq; horis tribus, dum aliquatenus bacca ſalem combibat: tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculū deprimimus, ita ut ius ſupernatet. Huic autem conditura uaſa noua fictilia ſine pice præparantur: quæ ne poßint oleum ſorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aßiccantur. Sequitur autem frigus hyemis, per quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.*

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

P*Rius itaq; (quoniā inchoauimus) de cōdituris oliuarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationem ſubijciemus. Pauſcæ baccæ, uel orchitæ nonnullis regionibus*

etiam

etiam næuiæ cõuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, cùm iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq́; cribrare, & ſecernere, quæcunque maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoris'ue incrementi uidebuntur: deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita uti oliuas contegat, ſicq́; triginta dies pati conſudaſcere, atque omnem amurcam extillare, poſteà in alueum diffundere, mundaq́; ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere: tum in uas adijcere, & ſapa, uel defruto amphoram replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq́; tamen tres partes defruti, aut mellis, & unã miſcent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cùm oliuam nigram legerũt, eadem portione, qua ſuprà, ſaliunt, & ſic collocãt in qualis, ut immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarum, & ſalis uſq́; in ſummum cõponunt, deinde poſt quadraginta dies cùm oliua quicquid habuit amurcæ exſudauit, in alueũ defundũt, & cribratam ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaq́; detergent, nequid adhæreat ſalis: tum in amphorã cõfundunt adiecto defruto, uel ſapa, uel etiam melle, ſi eſt copia, cæteraq́; ſimiliter faciunt. In ſingulos modios oliuæ ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi, lentiſciq́;, & ternos cyathos ſeminis fœniculi: ſi id nõ eſt, ipſum fœniculum conciſum quantum ſatis uidebitur, adijci oportet: deinde in ſingulis modijs oliuarum ſalis cocti, & non moliti ternas heminas admiſceri, & ita in amphoris condi, easq́; faſciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoq́; aut quarto die quicquid amurcæ ineſt mitti. Poſt X L. *dies in alueum diffundi, & à ſale tantummodo*

 ſeparari,

ſeparari,ſic ne ſpongia detergeantur oliuæ,ſed ita ut erunt exemptæ,maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur,& ſpiſſamentis impoſitis ad uſus in cellam reponantur. Matu ram oliuã in ſtatura factam colymbadẽ, de muria tollito, ſpongia tergito:deinde canna uiridi ſcindito duobus,uel tri bus locis,& triduo in aceto habeto, quarto die ſpõgia extergito,in urceum, aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio & modica ruta.Conciſis deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutum uſq; ad os.Lauri turiones in hoc uſu mittito,ut oliuas deprimant:poſt dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

OLiua nigra maturiſsima ſereno cœlo legitur, eaq; ſub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcunq; eſt uitioſa bacca,ſeparatur. Item ſiqui adhæſerãt pediculi, adimuntur, foliaq;, & ſurculi, quicunq; ſunt intermiſti,eximuntur.Poſtero die diligẽter cribratur,ut ſiquid inſit ſtercoris ſeparetur:deinde intrita oliua nouo fiſco includitur,& prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimatur.Po ſtero die inijcitur quammundiſsimis molis ſuſpẽſis, ne nucleus frãgatur.Et cùm eſt in ſampſam redacta,tunc ſal coctus,tritusq; manu permiſcetur cũ cæteris aridis condimẽtis.Hæc autem ſunt,carenũ, cyminum,ſemẽ fœniculi, aniſum ægyptium. Sat erit autem totidẽ heminas ſalis adijcere,quot ſunt modij oliuarũ,& oleũ ſuperfundere, ne exareſcat.Idq; fieri debebit, quotieſcũq; uidebitur aſiccari. Nec dubiũ eſt, quin optimi ſaporis ſit,quæ ex oliua poſia facta eſt.Cæterum ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer.Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos uſus olea calabrica,quam quidam propter ſimulitudinem oleaſtellum uocant.

Oleum

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

MEdia eſt oliuitas plerunq; initium menſis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æſtiuũ, & circa hunc menſem uiride premitur, deinde poſteà maturũ. Sed acerbum oleum facere patrisfamiliâs rationibus nõ conducit, quoniam exiguũ fluit, niſi bacca tẽpeſtatibus in terrã decidit, & neceſſe eſt eam ſublegere, ne à domeſticis pecudibus feris'ue cõſumatur. Viridis autem notæ cõficere uel maximè expedit, cùm & ſatis fluit, & pretio penè duplicat domini reditum. Sed ſi uaſta ſunt oliueta, neceſſe eſt, ut aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus autem in quo cõfici oleum debeat, etiam deſcriptus eſt priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda ſunt, quæ prius omiſeram. Tabulatum, quò feratur olea, neceſſarium eſt, quamuis præceptum habeamus, ut uniuſcuſq; diei fructus molis, & prælo ſtatim ſubijciatur. Verùm tamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorũ uincit laborẽ (ſi labor eſt) eſſe oportet penſile horreũ, quò imponantur fructus, idq; tabulatum ſimile eſſe debet granario, & habere lacuſculos tã multos, quàm poſtulabit modus oliuæ, ut ſeparetur, & ſeorſum reponatur uniuſcuiuſq; diei coactura. Horum lacuſculorum ſolum lapide, uel tegulis oportet cõſterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fiſtulas defluat. Nam eſt inimiciſsima oleo amurca, quæ ſi remãſit in bacca ſaporem olei corrũpit. Itaq; cùm lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſupra ſolũ ponito, & cannas diligenter ſpiſsè textas inijcito, ita ut ne baccam tranſmittere queãt, & oliuæ pondus poſsint ſuſtinere. Iuxta omnes autẽ lacuſculos, ea parte, qua defluet amurca,

ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularũ concauum pauimentum, uel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & unde exhauriri poßit quicquid defluxerit. Prætereà lacus, uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſq; generis amurcam, ſiue quæ ſyncera defluxerit, ſiue etiam quæ ſalẽ receperit: nam utraq; uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autem conficiendo molæ utiliores ſunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & ſolea. Molæ quàm facilimam patiuntur adminiſtrationem: quoniam pro magnitudine baccarũ uel ſubmitti, uel etiã eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem olei uitiat, confringatur. Rurſus trapetum plus operis faciliusq;, quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur: idq; non incommodè opus efficit, niſi quòd frequenter uitiatur, & ſi baccæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. Sed eſt optima molarum, tum etiam trapeti. Hæc antè, quàm de oleo conficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendum eſt, quãquàm multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparanda ſunt, tanquàm lignorum copia, quæ multò antè apportanda eſt, ne cum res deſiderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriã meam refugiunt. Hæc omnia, & multò plura eſſe debent, quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid

ſuo

ſuo tempore defuerit,opus intermittitur. Sed iam quod pol licitus ſum exequar. Cùm primũ baccæ uariare cœperint, & iam quædã nigræ fuerint,plures tamen albæ,ſereno cœlo manibus diſtringi oliuam oportebit,& ſubſtratis tegetibus,aut cannis cribrari,& purgari. Tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri,& integrã in fiſcinis nouis includi, prælisq; ſubijci, ut quantum poßit paulisper exprimatur. Poſtea reſolutis corticulis emoliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certè nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. Quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeũ quadratum,uel ſtructile gemellar) protinus capulator deplcat, & in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ,id eſt primæ preſſuræ oleũ recipiat,alter ſecundæ,tertius tertiæ. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoq; minus tertiationem cum prima preſſura,quoniam longè melioris ſaporis eſt, quod minori ui præli, quaſi lixiuium defluxerit,cum deinde paululũ in labris primis conſtiterit oleũ,eliquare id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequentia uſq; ad ultima. Nam quanto ſæpius translatione ipſa uentilatur, & quaſi exercetur,tanto fit liquidius,& amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi uaſta fuerint olíueta, & maiorem numerum deſyderauerint. Quòd ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto utiq; utẽdum erit. Ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. Neq; uerendum eſt,ne ſalſum fiat. Nam quantumcunq; adieceris ſalis,nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſ-

 ſerunt,

ſerunt,itaq; nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & cõmiſcetur. Ea res eliquat amurcã. *Quidam,quamuis diligentes olearij baccam integrã prælo non ſubijciunt, quòd exiſtimant aliquid olei deperire.* Nam cum *præli pondus accepit,non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit.* Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo,quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. Nam eſt utraque res inimica huic rei, peritiſſimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum ſtatũ cœli & torcular,& cella olearia conſtituenda eſt, qui maximè à frigidis uentis auerſus eſt, quoniam minime uapor ignis deſyderatur. Dolia autem, & ſeriæ, in quibus oleum reponitur,non tantum eo tempore curãda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed ubi fuerint à mercatore uacuata, confeſtim uillica debet adhibere curam, ut ſi quæ fæces, aut amurcæ in fundis uaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſſima lixiuia, ne uaſa ceram remittant,ſed ſemel,atq; iterum eluentur,deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluantur, atq; ita ſpongia omnis humor aſiccetur. Sunt qui cretam figularem in modũ liquidæ fæcis aqua reſoluãt, & cum uaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſteà cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca,deinde aqua uaſa perluunt, & aſiccant,tum conſyderant nunquid ceram nouam dolia deſyderent. Nam ferè ſexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri poſſe non intelligo. Nam quemadmodum noua uaſa ſi cale fiant,liquidam ceram facile recipiant,ſic uetera non crediderim propter olei ſuccũ, ceraturam pati. Quam tamen & ipſam ceraturam noſtrorũ temporum agricolæ

repud

repudiauerunt, exiſtimaueruntq́; ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perlucere, ſiccataq́; ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eamq́; ſuffitionē ſemper faciendam iudicant quotieſcunque uel noua, uel uetera uaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, uel ſerias craſſa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti ſunt. Et ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. Reſpuit enim olei pinguitudo talem materiã, qualis eſt gummi. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda. Nam ſi repoſita in tabulatũ fuerit, celeriter concaleſcet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium quod uno modo uitari poterit, ſi protinus illata de agro bacca cõmolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, ut ſuprà diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato creſcere, quod tam falſum eſt, quàm in area frumenta creſcere: idq́; mendacium uetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq́; fieri. Propter quod cum facti unius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris menſuræ quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantum cuiq; menſuræ defuit ſupplet. Eoq; facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longè plures modios acceperit. Attamen ſi id maximè uerũ eſſet, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et ſic quidem quicquid ponderis, aut menſuræ oleo accedit, ſi portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, ſed

detrimentum ſenties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, præloq; ſubijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. Nam ubi excuſa uermiculis oliua decidit, uel tempeſtatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præſidium aquæ calidæ decurritur, ahenumq; calefieri debet, ut immundæ baccæ eluantur. Sed id non feruētiſsima fieri oportet, uerū modice calida, quò cōmodior guſtus olei fiat: nam ſi excoctus eſt, etiam uermiculorū, cæterarumq; immunditiarum ſaporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſuprà præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis autem non iiſdem improbum & cibariū oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, ſemperq; cùm expreſſerint facta ſtatim feruentiſsima debent aqua bis, aut ter elui: deinde ſi ſit profluens, impoſitis lapidibus, ut pondere preſsi detineantur immergi: uel ſi nec flumen eſt, in lacu, aut piſcina quampuriſsimæ aquæ macerari, & poſteà uirgis uerberari, ut ſordes, fecesq; decidant, & iterum elui, ſiccariq;.

De oleo gleucino. CAP. LI.

QVamuis non erat huius temporis olei gleucini compoſitio, tamen huic parti uoluminis reſeruata eſt, ne parum opportunè uini conditionibus interponeretur: hac autem ratione cōfici debet. Vas olearium quàm maximū, & aut nouum, aut certè bene ſolidū præparari oportet: deinde per uindemiam muſti quamoptimi generis, & quàm recentiſsimi ſextarios ſexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi: tum aromata non cribrata, ſed ne minutè quidem contuſa, uerùm leuiter cōfracta in reticulum iunceum, aut lineum adijci, & ita cum ſaxi pondusculo in olei, atque muſti partem demitti. Sint autem ijs portionibus penſata,

quæ

quas infrà ſubijcimus, calami, ſchœni, cardamomi, xilobalſami, corticis de palma fœni Græci uetere uino macerati, & poſteà ſiccati, atq; etiã torrefacti, iunci radicis, tum etiã iridis græcæ, nec minus aniſi ægyptij pari pondere, id eſt, uniuſcuiuſq; libram, & quadrantem, ut ſuprà diximus, reticulo incluſa demittito, & metretam linito: poſt ſeptimum diem, aut nonum per ſe metretæ ſiquid fecis, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleũ eliquato, nouiſq; uaſis recondito, mox reticulũ eximito, & aromata in pila quammundiſſimè cõtundito, tritaq; in eandem metretã reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in ſole ponito. Poſt ſeptimum diem oleum depleto, & quod reliquum eſt muſti picato cado recondito. Nam id ſi non exhauſeris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. CAP. LII.

OLeum autem ſecundarium non inſuauis odoris quotidianam unctionem præbere poterit dolore neruorũ laborantibus: antè, quàm oliua nigreſcat, cùm primùm decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maximè liciniam, ſi erit, ſi minus, regiã, ſi nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu ſtringito, & ſtatim purgatam prælo integram ſubijcito, & amurcam exprimito, deinde ſuſpenſa mola oliuam frangito, eamq; uel in regulas, uel in nouo fiſco adijcito. ſubuctamq; prælo ſic premito, ne uaſa intorqueas, ſed tantum ipſius præli pondere quantulumcunq; exprimi patiaris: deinde cùm ſic fluxerit, protinus capulator amurca ſeparare, & diligenter ſeorſum in noua labra transferat, eiuſq; eliquet reliquum olei: quod poſteà fuerit expreſſum, poterit ad eſcam uel cum alia nota miſtum

ta miſtum, uel per ſe approbari.

De ſalſura ſuillæ carnis. CAP. LIII.

HActenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipuè ſuem pridie quàm occidatur, potione prohiberi oportet, quò ſit caro ſiccior. Nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit: ergo ſitientē cùm occideris, bene exoſſato. Nam ea res minus uitioſam, & magis durabilē ſalſuram facit: deinde cùm exoſſaueris, cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, & maximè in eas partes, quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalē infarcito, cōpoſitisq; ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter ſalſurā fricato, eamq; cùm uoles reponere, minuto, & trito ſale aſpergito, atque ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſuram fricare, donec matura ſit: quòd ſi ſerenitas fuerit iјs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam ſale cōſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilū, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum ſalſurā deferri oportebit, & ſalē prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui: necubi ſal inhæreat, & paululum aſiccatam in carnario ſuſpendi, quò modicus fumus perueniat, qui ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura luna decreſcēte maximè per brumam, ſed etiam menſe Februario ante Idus commodè fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni poteſt uſurpari, quæ talis eſt. Cùm ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt poſtero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrātur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta conciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modicè (ut ſuprà diximus

mus

mus) infractum: deinde offulæ carnis ſpiſſè cõponuntur, & alternis ſal ingeritur: ſed cùm ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro ſemper cõſeruatur, & tanquã ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

R*Aporum quàm rotundiſſima ſumito, eaq;, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummam cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut conſueuerunt Salgamarij) decuſſatim ferramento lunato incidito. Sed caueto, ne uſq; ad imũ præcidas rapũ. Tum ſalẽ inter inciſuras raporum non nimiũ minutũ aſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria componito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dum exudent: poſt tertiã diem mediã fibrã rapi guſtato, ſi receperit ſalẽ. Deinde cùm uidebitur ſatis recep ſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: uel ſi nõ multũ liquoris fuerit, muriã durã adijcito, & ita eluito: & poſtea in quadratã ciſtam uimineam, quæ neq; ſpiſſè, ſolidè tamẽ & craſſis uiminibus cõtexta ſit, rapa cõponito: deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, ut uſq; ad fundum, ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poſſint. Cum autẽ eam tabulã ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & uno die ſiccari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & ſic infundito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur.* Napi quoq;, *ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores autem inſecti, eodẽ iure, quo rapa condiri poſſunt: ſed curandũ eſt, ut hæc utraq; antequàm caulẽ, aut cymã faciant, dum ſunt tenera, componantur.* Napos *minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quatuor partes diuiſos in uas conijcito, & aceto infundito, ſalis quoq; cocti unum ſextarium in*

congium

congium aceti adijcito: poſt trigeſimum diem uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.

SEmen ſinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua ſinito: Poſteà *tollito, & manibus expreſſum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & piſtillis conterito, cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortariũ contrahito, & comprimito manu plana: deinde cum compreſſeris, ſcarificato, & impoſitis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam ſuffundito, ut omnem amaritudinem eius, & palloreм exaniet: deinde ſtatim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur.* Poſt *hoc album acre acetum adijcito, & piſtillo permiſceto, colatoq́;.*Hoc *ius ad rapa condienda optimè facit. Cæterum ſi uelis ad uſum conuiuiorũ præparare, cũ exanieris ſinapi, nucleos pineos quamrecentiſſimos, & amygdalũ adijcito, diligenterq́; cõterito infuſo aceto. Cætera, ut ſuprà dixi facito.*Hoc *ſinapi ad embammata nõ ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo uteris: nã eſt candoris eximij, ſi ſit curioſe factum.*

Oleris atri & ſiſeris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

PRiuſquàm olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito menſe Ianuario, *uel etiam* Februario, *& diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & ſale componito: deinde poſt diem trigeſimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullam eius conciſam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod ſicuti infrà ſcriptum eſt, fieri debebit. Sumito mentam, & uuam paſſam, & exiguam cepã aridam, eamq́; cum torrido farre, & exiguo melle ſubterito: quæ cum fuerit bene trita, ſapæ, uel defruti duas partes,*

& aceti

& aceti unam permiſceto:atq; ita in eandem fideliam confundito,eamq́; operculo contectam pelliculato:cum deinde uti uoles,cũ ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito:hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione,qua ſuprà condire: ſed cum exegerit uſus, eximes de fidelia,& oxymelli,cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum,uel ut alij,oxygarum quemadmodũ componas. CAP. LVII.

ADdito in mortarium ſatureiam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit uiridem cepam: folia lactucæ,folia erucæ,thymum uiride, uel nepetam, tum etiam uiride pulcium, & caſeum recentem, & ſalſum, ea omnia pariter conterito, acetiq́; piperati exiguum permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris, oleum ſuperfundito. Cum uiridia, quæ ſuprà dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur, inſerito, acetiq́; piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. Seſamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ ſuprà dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſupra oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum, uel cuiuſcunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleosq́; pineos, ſi eorum copia fuerit, ſi minus,nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas equè ſupra condimenta pariter miſceto, acetiq́; piperati exiguum adijcito, & permiſceto, compoſitumq́; oleo ſuperfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetumq́; piperatum, & oleum adijcito, Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres, apij

ſeminis

ſeminis unciæ duæ, laſeris radicis, quod σίλφιον Græci uocant, ſeſcunciam, caſei ſextantem. Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in olla noua ſeruato: deinde cum exegerit uſus, quantulumcunq; ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Liguſtici unciam, paſſæ uuæ detractis uinaceis ſextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, ſi maiorem impenſam uitabis, poſſunt melli admiſceri, & ita ſeruari: at ſi pretioſius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in uſum repones: quòd ſi etiam cum laſer non habueris, pro ſilphio, mellis adijcies pondo ſemunciam.

CLauſulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modò fuerint, qui dignentur iſta cognoſcere: nihil dubitaſſe me penè infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ: uerùm ea, quæ maximè uidebantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunq; ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

*

L. IVN

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

Qui cum tertius eius de re ruſtica librorum haberetur, tum ex ipſius Columellæ uerbis, tum aliis argumẽtis, temerè in alienum locum irrupiſſe deprehenſus eſt, neque inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. CAP. I.

QVONIAM *de cultu agrorũ abunde primo uolumine præcepiſſe uidemur, non intempeſtiua erit arborum, uirgultorumq; cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur, ſicuti Vergilio, nobis quoq; duo eſſe genera ſurculorum, quorum alterũ ſua ſpõte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ eſt magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus: unum hoc itaq; præcipuũ eſt, atq; id ipſum genus tripartitò diuiditur: nam ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut roſæ arundines: uel tertium quiddam, quod neq; arborẽ, neq; fruticem propriè dixerimus, ſicuti eſt uitis. Arborũ, & fruticũ docebimus cultũ, ſi prius de uitibus præceperimus. Qui uineã uel arbuſtũ conſtituere uolet, ſeminaria prius facere debebit, ſic enim ſciet cuius generis uitẽ poſiturus eſt: nam quæ pretio parata diſponitur, certã generoſitatis fidẽ non habet, quoniam dubium eſt, an is, qui uendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo uenit, propter quod difficilius cõualeſcit alienũ exteræ regionis. Optimum eſt itaq; eodẽ agro, quo uitẽ diſpoſiturus es, uel certè uicino*

facere ſeminarium: idq; multum refert loci natura. Nam ſi colles uineis, uel arbuſtis occupaturus es, prouidẽdum eſt ut ſicciſsimo loco fiat ſeminarium, & iam quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humori: aliter cùm transtuleris de humido in aridum locum, uiduata priſtino alimento deficiet: at ſi campeſtres, & uliginoſos agros poſsidebis, proderit quoq; ſeminarium ſimuli loco facere, & uitem largo conſueſcere humori: nanq; exilis, cùm in aquoſum agrum transfertur, utcunque putreſcit: ipſum autem agrum, quem ſeminario deſtinaueris planum, & ſuccoſum, ſat erit bipalio uertere: quod uocant ruſtici ſeſtertium, ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamen quàm duos pedes. Eiuſmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & cliuum modum iugeri continentem, ſi ne minus duobus pedibus altè repaſtinabis operis ſexaginta: uel ſi eodem loco, quo uineã ordinaturus es, facere uoles ſeminarium, tribus pedibus altè repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamen ſi neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas abſumat, parũ certũ eſt. Nos autẽ de terreno loquimur.

Qualia ſemina, & quando legas. CAP. II.

PEracta repaſtinatione, menſe Februario, uel prima parte Martij ſemina legito: ſunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. Nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permiſta denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus, uel pluribus uindemijs eaſdem uites inſpicit: an perſeuerent eſſe fœcundæ. Sic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium, non anni ubertate fructũ prouenire, Si compluribus uindemijs eun-

dem

dem tenorem ſeruarint, ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multum bonumq́; uinum præbebunt: nanq; qualiſcunque generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longè melioris ſaporis uinū faciunt, quàm quæ præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. CAP. III.

SEmina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq́; uinaceis, dulci ſapore. Optima habentur à lumbis: ſecunda ab humeris: tertia ſumma in uite lecta, quæ celerrimè comprehendunt, & ſunt feraciora, ſed & quàm celerrimè ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet: quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitium eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis uitem ſere natura feracem, & ualidam, crebrisq́; acinis. quòd ſi pingui agro ualidas uites depoſueris, pampinis magis eluxuriabuntur, & qualemcunq; fructū tulerint, ad maturitatē non perducent. Rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq́; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium ſeparatim ſerito: ita ſuo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita citò comprehendunt, & ualenter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcunt: at quæ uetere ſarmento panguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiūt: ſemina quàm recētiſſima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus ſtatim ſerantur, quàm diligentiſſimè obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos ſentire poſſint: plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigeſima. Hæc melior eſt uitibus ſatio. Sed cùm ſeris, frigidos uentos

uitato. Malleolũ ſic deponito:uirgam malleolarem nõ am-
plius, quàm ſex gemmarum eſſe conuenit, ita tamen ſunt, ſi
breuia internodia habent:eius imam partẽ,quam in terram
demiſſurus es,acutiſsima falce iuxta nodum, ſic ne gemmã
lædas,rotunda plaga amputato, & ſtatim fimo bubulo li-
nito:tum in terram bene paſtinatam,& ſtercoratam rectũ
ſarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abſcon-
dantur. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina
relinqui:cùm comprehenderint,identidem pampinentur,ne
plura ſarmenta quàm debent,enutriant. Item quàm ſæpiſsi-
mè fodiantur:ferro ne tangãtur. Vigeſimo & quarto men-
ſe reſecentur:poſt trigeſimum,& ſextum menſem transfe-
rantur. In agro requieto uineam ponito. Nam ubi uinea fue
rit,quod citius decimo anno ſeueris:ægrius comprehendet,
nec unquam roborabitur. Agrum antè, quàm uineis obſe-
ras, explorato qualis ſaporis ſit, talem enim etiam guſtus
uini præbebit. Sapor autem (ſicuti primo docuimus uolu-
mine) comprehendetur,ſi terrã aqua diluas, & cũ colaue-
ris,tum demum aquam deguſtes:aptiſsima uitibus terra eſt
arenoſa,ſub qua conſiſtit dulcis humor: probus conſimilis
ager cui ſubeſt tophus. Aequè utilis congeſta, & mota ter-
ra. Sabulum quoq;, cui ſubeſt dulcis argilla, uitibus conue-
nit:omnis autem qui per æſtatem finditur ager,uitibus, ar-
boribusq́; inutilis:terra inferior alit uitem,& arborẽ ſupe-
rior cuſtodit. Saxa ſumma parte terræ,et uites,& arbores
lædunt, ima parte refrigerãt:& mediocri raritudine opti-
ma eſt uitibus terra:ſed ea,qua tranſmittit imbres, aut rur-
ſus in ſummo diu retinet, uitanda eſt. Vtiliſsima eſt autem
ſuperior modicè rara,circa radices denſa. Mõtibus,cliuisq́;
difficulter uineæ conualeſcunt, ſed firmum, probumq́; ſa-
porem uini præbent. Humidis, & planis locis robuſtiſsi-

mæ,

mæ, ſed infirmi ſaporis uinum, nec perẽne faciunt. Et quo-*niam de ſeminibus, atque habitu ſoli præcepimus, nunc de genere uinearum diſputabimus.*

De generibus uinearum. CAP. IIII.

V*ites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedũt, tum et materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt.* Hoc genus *uitiũ arbuſtiuum uocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus.* Vinea-*rum autem ferè genera in uſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ eſt à terra ſubrecta, more arborum in ſe conſiſtens.* Id *genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadam ſuperat.* Iugata *plus aëris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, ſed difficilior eſt eius cultus.* At *hæc ita cõſtituta eſt, ut etiam arari poßit, eoq́; ubertatem maiorẽ conſequitur, quòd ſæpius, & minore impenſa excolitur.* At *quæ protinus in terram proiecta eſt, multum ſed non bonæ notæ uinum facit.* Vi-*nea optimè repaſtinato agro reponitur.* Nonnunquam *tamen uel melius quibuſdam locis, ſulcis committitur.* Inter-*dum etiam ſcrobibus deponitur, ſed, ut dixi, repaſtinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum ſeptuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id eſt, quoquouerſus pedum trium, una opera facit* XVIII. Vel *ſi cui cordi eſt laxius uites ponere, ſcrobes quaternarios, id eſt, quoquouerſus pedum quaternũm, una opera* XII. *facit.* Vel *bipedaneos quoquouerſus una opera* XX. *effodit. Curandum autem eſt, ut locis aridis & cliuoſis altius uites deponantur, quàm ſi humidis, & planis.* Item *ſi ſcrobibus, aut ſulcis uineam poſituri erimus, optimum erit, ante annum ſcrobes, uel ſulcos facere.* Vinea, *quæ angu-*

 ſtißimè

ſtißimè conſeritur, quoquouerſus quinq; pedum ſpatio interpoſito ponitur, laxius uerò inter pedes VII. uel VIII. Sed quæ rariſsimè (ut etiam facilè arari poßit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed ualentißima & fructuoſißima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobē, uel ſulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitem premant, ſed tamen iuxta radices ſint. Prætereà poſt hæc uinaceæ heminā uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcrobem, uel ſulcū cum ſtercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem, uel ſulcum uſque in ſummum completo. ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repāt, lapides præbent, et hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uinaceæ, quæ & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponēdæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

VIncam nouellam omneis gemmas agere ſinito, ſimul atque pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis conſtituendæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi fortè illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uocant: proximo deinde anno, cum putabis uitem, meliorem unam uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera eſt, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiā ſubmittito, ita ut duas gemmas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poßint germinare, deinde tres ſequentes relinquas, reliquam partem

tem uirgæ amputes. Sin autem uitem in ſe conſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectiſſimè formetur. Nam præterquàm quòd ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem, cùm primò brachia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmentis, bidentibus altè, & æqualiter uineam fodito: uel, ſi ita latè diſpoſita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebūt, perſequi: tum demum optimè amputabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. Nam quæ propius abraditur, præterquàm quòd uulnus uiti præbet, eoq; nocet, tum etiam de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; optimum eſt exiguam partem relinqui, atq; ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare, quæ ſic reſectæ inoleſcunt: nec ultrà uitibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi, eò magis quòd frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno maceratiſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitium poſuiſſe conueniet, præterquàm columbinum, quo ſiquid amplius, quàm heminam poſueris, uiti nocebit. Poſt brumam deinde ablaqueationem circunfodito. Ante æquinoctium uernū, quod eſt Octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Poſt Idus Aprilis terram ad uitem aggerato, æſtate deinde quàm potes ſæpiſſimè occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iam conſtitutæ uineæ quatuor ope-

ris putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiuſmodi poteſt aptè finiri, quoniam inæqualitas arborũ nõ patitur operis iuſta comprehendi. Quibuſdã placet uitẽ proximo anno tranſlatam non putare, ſequenti deinde anno purgare, & unam uirgã, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare, tertio deinde, ſi uitis rectè cõualuerit, una plus gẽma ſubmittere: quarto duas gẽmas proximæ putationi adijcere atq; in quinto demum anno uitem iugare. Hunc eundem ordinem culturæ nos quoq; experti comprobauimus.

De reſecanda uinea uetere, & propaganda. CAP. VI.

VEterem uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito, alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectione enata fuerit, uim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neque fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaq; uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optimè ſternitur, atq; ita renouellatur. Sin autem eo uſq; exaruit, ut curuari non poßit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, & certas materias relinquas, & fodias diligẽter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium pòſt dum conualeſcet ſæpius fodies, matremq; ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtremum annum matrem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea duntaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conſpiciantur, eã uineam

uineam,circa Cal.Martias antè quàm reſeces, ablaqueato, & protinus cum altè ablaqueaueris, reſecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito,& ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagam acutiſſimo ferro deleuato,deinde minutam terram mediocriter ſtercoratã ita ſuperponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc icciro *ne ſole inareſcat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet: at quæ mali generis, & infructuoſa uinea eſt,ſummasq́; partes & mucidas,& exeſas habet, ſi radices eius ſatis altè poſitæ ſunt, optimè inſeretur ita ut ablaqueata,& nudata pars ima ſecundum terram ſic amputetur,ne cum aggerata fuerit,ſupra terram extet.*

De propagatione. CAP. VII.

PRopagationũ *genera tria ſunt in uſu maximè: unum, quo uirga edita à matre ſulco committitur: alterum, quo ipſa mater proſternitur, atque in pluris palos per ſuas uirgas diuiditur. Tertium, quo uitis ſcinditur in duas, uel tres partes,ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt.* Hoc *genus tardiſsimè conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amittit.* Et *quoniam genera propoſuimus, unumquodq́; qualiter faciendum ſit,demonſtremus. Virgam cùm à matre in terram deprimere uoles, ſcrobem quoquouerſus quatuor pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas, quæ in imum ſcrobem perueniant,relinquito,ut ex iis radices citentur, reliquam partẽ, quæ continens matri eſt,abradito,ne ſuperuacua ſarmenta procreet.Diuerſæ autem,quæ ſupra terram extare debent, ne paſſus fueris plus,quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere.Reliquas,quæ in terrã abſconduntur, exceptis quatuor imis, ſic abradas, ne in ſummo radices uitis citet:*

G 5 hoc

hoc modo propagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curioſè fodito, & uitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas: cùm eam ſtraueris, & uideris quouſque poßit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitem integram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quàm ut diffluat, curabis, ut quàm acutißima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur: ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis *eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deeſt, neq; eſt tam procera uirga, quæ cùm in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poßit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunq; uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobem peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citent. Tum demum poſt triennium à matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito.* Propaginis *ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſummas radices præcidito: crebrò fodito.*

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. CAP. VIII.

CVm uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum, cùm gemmas agere incipient, uento auſtro à matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotundum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde

nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſſimè ſcapello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quàm inſiturus es reſecato, & plagam leuato, atq; ita findito, et paratos ſurculos in fiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi corticē uitis, æqualiter contingat: quicquid inſerueris uiti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato oblinito, operitoq; plagam, & ita alligato, ne aqua, uentus'ue penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito, & ita religato: ea res præbet humorem, nec inareſcere ſinit: infra inſitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex inſitione ipſa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibuſdam antiquorum terebrari uitem placet, atque ita leuiter adraſos ſurculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus: nam antiqua terebra ſcobem facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: peruſta autem perraro unquā comprehēdit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebram, quam gallicam dicimus, huic inſitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod non ſcobem, ſed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cùm purgauimus, undique adraſos ſurculos inſerimus, atque ita circumlinimus. Talis inſitio facilimè conualeſcit. Igitur ſecundum æquinoctium perfectam uitiū inſitionem habeto, humida loca, de uua alba: ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas uites fœcūdas ſic facito. Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipſumq; codicem eodem cinere linito. At ſi quæ fructū, quem oſtendunt, ad maturitatem non perducunt, ſed priuſquam miteſcant uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur, cùm ſci-

piones

piones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permiſta terra linito, eodemq́; radices rigato, ſæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq́; ſuccum perferunt.

Vt uua complura genera acinorum habeat. CAP. IX.

EST etiã genus inſitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisq́; reperiuntur acini. Hoc autẽ *ratione tali efficitur: quatuor, uel quinq;, ſiue etiam plures uo les, uirgas diuerſi generis ſumito, easq́; diligẽter, & æqualiter cõpoſitas colligato, deinde in tubulũ fictilem, uel cornu arctè inſerito, ita ut aliquantum extent ab utraq; parte, easq́; partes, quæ extabunt reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata, obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cùm inter ſe uirgæ cohæſerint, poſt bienniũ, aut triennium facta iam unitate, diſſolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coiſſe, uitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terramq́; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos ſubmittito, reliquos deijcito, ſic uuæ naſcentur, quales propoſuimus.* Vt autem *uuæ ſine uinaceis naſcantur, mallcolum ſcindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq́; omnem eradito, tum demũ in ſe compoſitum colligato, ſic ne gemmas allidas, atq; ita terra ſtercorata deponito, & rigato: cum coles agere cœperit, ſæpe, & altè reſodito. Adulta uitis tales uuas ſine uinaceis creabit.*

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

VIndemia facta ſtatim putare incipito ferramẽtis quàm optimis, & acutiſsimis, ita plagæ leues fient, neq; in uite aqua conſiſtere poterit, quæ ſimulatq; immorata eſt, corump

corumpit uitē, uermesq́;, & alia creat animalia, quæ materiam excedunt: plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducūt. Sarmēta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria & interdū ſobolem idoneā, ſi iam ſuperficies parum ualebit, ſubmittito, brachiaq́; conſeruato: quamcelerrime poteris putationem perficito; arida, & uetera, falce quæ amputari nō poſſunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & ſicco uineā imbecillam à bruma amputato: quam partē non deputaueris, circa Calen. Febr. repet to: ab Idib. Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborē non conuenit. Cum uitem putabis, inter duas gemmas ſecato: nam ſi iuxta ipſam gemmam ſecueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem ſemper deorſum ſpectet, ita neq; aqua, neq; ſole laborabit, humoremq́; rectè capiet: in agro craſſo, ualidaq́; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium deſyderabis, falce acuta ſemel, aut bis eo loco altè inſtar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas, niſi totum aruerit: uineam nouellam ante brumā ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq́; concipiat. Vites, arboresq́;, quò citius ablaqueaueris, erunt ualentiores. Sed quæcunq; in cliuis erūt poſitæ, ita ablaqueandæ ſunt, ut à ſuperiore parte ſecundū codicem lacuſculi fiant, ab inferiore autem puluinuli altiores excitentur, quo plus aquæ, limiq́; contineant. Vinea uetus neq; ablaqueanda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, inareſcant, neq; aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus ſæpe, & altè fodito æqualiter, & ſtercore, uel palea conſpergito ſolum ante brumam, uel cum circum ipſam uitem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.

De pampinatione. CAP. XI.

Vineam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile eſt: nam & materiæ, quæ fructũ habent melius conualeſcunt, et putatio ſequentis anni expeditius, tũ etiam uitis minus cicatricoſa fit, quoniã quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualeſcit. Super hæc quoque melius uuæ matureſcunt. ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid ſuperuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natum erit decerpito, duntaxat, quæ uuam nõ habebũt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentem ſpectabũt, ne perurãtur ſuo ſibi pãpino tegito.

De foſſura. CAP. XII.

Simulatq; uua uariari cœperit, fodito tertiam foſſuram, et cum iam matureſcet, ante meridiem priuſquam calere incipiet, et cum deſierit, poſt meridiẽ fodito, pulueremq; excitato: ea res & à ſole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terrã, neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde dureſcit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius eſt, quàm aratro. Bidẽs æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd ſcamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdum totas uites frangunt. Finis autẽ fodiendi uineam nullus eſt, nam quanto ſæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

Palearum aceruos inter ordines uerno tempore poſitos habeto in uinea: cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem aſcendat. CAP. XIIII.

Lupinum terito, & cum fracibus miſceto, eoq; imam uitem circumlinito: uel bitumẽ cum oleo coquito,

eo

eo quoq; imas uites tangito, formicæ non excedent.

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat. CAP. XV.

Vites, quæ ſecundum ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur: id ne fiat plenam lunam obſeruabimus, cum erit in ſigno leonis, uel ſcorpionis, uel ſagittarij, uel tauri, & noctu ad lunā putabimus. Genus eſt animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris, peracta putatione ſanguine urſino linito: uel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbuſtis præcipiamus.

De arbuſtis. CAP. XVI.

Vitem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à pleriſq; improbatur. Vlmus autem, quam atiniam uocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multamq; frondem habet, eaq; maximè ſerenda eſt locis pinguibus, uel etiam mediocribus: ſed ſi aſpera, & ſiticuloſa loca arboribus obſerenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ ſunt quàm orni: eæ ſylueſtres fraxini ſunt paulò latioribus tamen folijs quàm cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præſtant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hāc frondem appetunt. Igitur qui arbuſtum cōſtituere uolent, ante annum quàm deponant arbores, ſcrobes faciant quatuor pedum quoquouerſus, deinde circa Cal. Mart. in eandem ſcrobem ulmum, & opulum, uel fraxinū deponant, ut ſi ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locū obtineāt: ſi autē utraq; uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit: ſic enim

& ipſæ

& ipſæ arbores, & appoſitæ uites melius conualeſcent, fructumq; meliorem dabunt. Segetes etiam, quæ in eo erũt, minus umbra laborabũt: arborẽ, quam depoſueris, ſæpius circunfodito, quò celerius adoleſcat, & citra trienniũ ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta mẽſibus ad recipiendã uitẽ formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum ſcalarum relinquens, alternisq; annis, ſexto anno, ſi iam firma uidebitur, maritabis hoc modo: ab ipſo arboris crure pedale ſpatiũ intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres alterum, in dupõdium, & ſemiſſem latũ cũ feceris, patiare minime duobus menſibus eum tẽpeſtatibus uerberari, tum demũ circa Cal. Martias uitem, de ſeminario, ne minorem quidẽ decem pedũ ſternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio uerò ad unã uirgã redigito, paucasq; gẽmas relinquito, ne antequàm inualuerit, in altitudinem repat: deinde ubi amplũ incrementũ habuerit, per omnia arboris tabulata diſponito eius materias, ita tamẽ ne uitẽ oneres, ſed certa, & robuſtiſsima flagella ſubmittas. arbuſtiuã uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet: nam in ea fructus maximè uis cõſiſtit, diutiusq; perẽnat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt: itaq; omnibus annis cõuenit ſubſequi putationem, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

OLea maximè collibus ſiccis, & argilloſis gaudet, at humidis cãpis, & pinguibus lætas frõdes ſine fructu affert. Melius autẽ truncis quàm plantis oliuetũ cõſtituitur. Magoni autẽ placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctium ſeri, aut ante brumã. Noſtræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias ſeruãt. Oportet autem

tet autem

tet autem ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patêre,in imum ſcrobem lapidem, glareamq; abijcere, deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam deponere ita rectum, ut quod à ſcrobe extiterit, in medium ſit:arbuſculum autem à tempeſtatibus tueri diligenter òportet adminiculando,& terræ,quæ in ſcrobe reponitur,ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi,ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq; fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana,pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neque ſpecie, neque oleo ſunt, tam gratæ, quàm quas ſuprà diximus. Si oleam poſueris eo loco, unde quercus effoſſa eſt,morietur, ideo quòd uermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educantur, ijq; maximè ſemina oleæ conſumunt: ſi in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbuſculas prius quàm transferantur, rubrica notare conuenit, ut cùm ſerentur, eaſdem cœli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De pomario conſtituendo. CAP. XVIII.

PRiuſquam pomarium conſtituas, quàm magnum habere uoles circummunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolùm pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina: nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint, quàm adoleſcant,in perpetuum corrumpuntur.Generatim autem arbores diſponere utilius,maximè ne imbecillæ à ualentioribus premãtur,quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pa-

res, neq; pariter creſcunt: terra quæ uiribus apta eſt, eadem quoq; utilis eſt arboribus.

De ſcrobibus faciendis. CAP. XIX.

ANte annum, quàm pomaria diſponere uoles, ſcrobes fodito, ita ſole pluuiaq; macerabuntur, & quod poſueris citò comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris, etiam ſemina ponere uoles, minimum ante duos mẽſes fodito ſcrobes, poſteà ſtramentis eos completo, & incedito. Quò latiores, pateniores ſq; ſcrobes feceris, eò lætiores erunt, uberiores ſq; fructus. Srobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quàm ſummus patẽtior, ut laxius radices euagẽtur, ac minus frigoris hyeme, minuſq; æſtate uaporis per anguſtum os terræ admittant. Tũ etiã cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuijs nõ abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, ut cùm creuerint ſpatium habeant, quò ramos extendant: nam ſi ſpiſſè poſueris, neq; infrà quic quã ſerere poteris: nec ſic ipſæ fructuoſæ erũt, niſi eas inter raſeris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinqui uerſuris.

Quomodo ſemina legas. CAP. XX.

SEmina lege, ne minus craſſa, quàm manubriũ eſt bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro: ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes de ijs potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris, qui ſunt contra ſolem orientem, ut eoſdem decerpas. Si cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt, quàm quæ inſita non eſt, id eſt, quàm quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Prius quàm arbuſculas trãſferas, rubrica, uel alia qualibet re ſignato, ut iiſdem

uentis,

uentis, quibus antè ſteterunt, conſtituas eas, curamq; adhibeto, ut ab ſuperiore, & ſicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent ſupra terram tribus pedibus. In eodem ſcrobe, ſi duas aut tres arbuſculas ponere uoles, curato ne inter ſe contingant. Nam ita uermibus interimuntur. Cùm ſemina depones, dextra, ac ſiniſtra ſingulis uſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachij humani craßitudine deponito, ita ut ſupra terrã paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores, aut radicata ſemina autumno ſerito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere antè, quàm germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem taleam lentiſci, ita ut cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

Quando ficus ſerenda ſit. CAP. XXI.

F*Icum frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro citò conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore, & habitu differunt, tamen uno modo, ſed diſpari differentia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni tẽporibus aquoſis, præcoques ſerito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerotinas ſerito. At ſi uoles ficum quamuis non natura ſeram facere, cùm groſſuli minuti erunt, fructũ decutito. Iterũ alterũ edet fructum, & in hyemem ſerã differet maturitatẽ. Nonnunquam etiã, cùm frondere cœperint arbores, cacumina fici acutißimo ferramẽto ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ſemper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus, rubricã amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorẽ*

riorem fructum,& farctum fici ſpecioſius & plenius.

De nuce ſerenda. CAP. XXII.

NVcem græcam ſeriio arcturi ſigno, uel circa Calen. Febr. quæ pruinam neſcit. Agrum calidum, durum, et ſiccum deſiderat. Nam in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cùm adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, parsq; acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minimè palmo abſit, & anceps ad fauonium ſpectet. Omnis nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cùm ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius ſine putamine nucem græcam, uel auellanam abſcondito, & ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito. uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandum, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet.

De malo punico ſerendo. CAP. XXIII.

MAlum punicum uere uſq; in Calen. Apriles rectè ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinoſum, poſteà uerò etiam dulcem, & apyrenū facit. Nos exiguum admodum laſer cyrenaicum uino diluimus, & ita cacumina

arbo

arboris ſumma obleuimus,ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio ſunt lapides tres,ſi cum ſeres arborem,ad radicem ipſam collocaueris. At ſi iam arborem ſatam habueris, ſcyllam ſecundum radices arboris ſerito: alio modo cũ iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, peciolos, quibus pendent,intorqueto.Eo modo ſeruabuntur etiam anno toto.

De pyro. CAP. XXIIII.

P*Yros autumno ante brumam ſerito,ita ut minimè dies quinque & uiginti ad brumam ſuperſint, quæ ut ſint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito,& in fiſſuram cuneum pineum tedæ adijcito,& ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem ſupra terram ſpargito.*

De malis ſerendis. CAP. XXV.

M*Ala æſtiua cydonea,ſorba,pruna,poſt mediam hyemẽ uſq; in Idus Feb.ſerito.Morũ ab Id.b. Feb.uſq; in æquinoctium uernum rectè ſeres.Siliquam græcam, quam quidam κερἀτιον uocant,deinde perſicum ante brumã per autumnum ſerito.Amygdala,ſi parum feracia erunt, per foratam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Mar.in hortis, ubi & ſubacta & ſtercorata terra eſt,per puluicos arearum diſponere conuenit: deinde cum creuerint,danda eſt opera,ut dũ teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina redigantur:& cum autumnus inceſſerit,antequàm frigus cacumina adurat,omnia folia decerpere expedict:& ita craſſis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habent, quaſi pileolos inducere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt quartum & uigeſimum deinde*

inde menſem,ſiue transferre,& diſponere in ordinem uoles,ſeu inſerere,ſatis tutò utrunq; facies.

D inſitione arborum. CAP. XXVI.

O*Mnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei,cui inſeritur,diſsimilis cortice: ſi uerò fructū etiam eodem tempore fert, ſine ullo ſcrupulo optimè inſeritur. Tria autem genera inſitionū antiqui tradiderunt. Vnum, quod reſecta,& fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos: Alterum,quod reſecta inter librū, & materiā admittit ſemina,quæ utraq; genera uerni temporis ſunt.Tertium, quod ipſas gemmas, cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit,quam uocant agricolæ emplaſtrationem. Hoc genus æſtatis eſt.Quarum inſitionum rationem cum tradiderimus,à nobis quoq; repertam aliam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gēmas agere cœperint, Luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es,uideto ut ſit tenera, & ferax, nodisq; crebris.Et cùm primùm germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt,eos legito. Craſsitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborem,quàm inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, quæ maximè nitida, & ſine cicatrice eſt. dabisq; operam,ne librum lædas.Cum deinde truncum reciderıs,acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum,uel oſſeum inter corticem,& materiem,ne minus digitos tres:ſed leniter demittito,ne lædas, aut rūpas corticem.Poſteà ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam,ne'ue alterius partis corticem lædas: ubi ſurculos paratos habueris, cuneum uellito: ſtatimq; ſurculos*

demittito

demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, uel uimine arborem aſtringito: poſteà paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eò, ut duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si puſillam arborem inſerere uoles, iuxta terram abſcindito, ita ut ſexquipedem à terra extet. Cum deinde abſcideris, plagã diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcal pro modicè findito ita ut fiſſura trium digitorũ ſit. In eam deinde cuneum quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte adraſos demittito, ita ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias: cũ ſurculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborem, ut ſuprà dixi, alligato, & oblinito: deinde terrã circa arborẽ aggerato uſq; ad ipſum inſitum: ea res à uento & calore maximè tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi idoneum eſt: & ferè eæ recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſumq́;, & ualidum librum habent, ſicuti ficus. Nam & lactis plurimum remittit, & corticem rubuſtum habet: optimè itaq; ea inſeritur tali ratione. Ex qua arbores inſerere uoles, in ea quæſito nouellos, & nitidos ramos: in hos deinde obſeruato gẽmam, quæ bene apparebit, certamq́; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut medio gemma ſit, & ita acuto ſcalpello circũcidito, delibratoq; diligẽter, ne gem-

mam lædas: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſsimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circunciſæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, qua gemma liberè germinet. Materia, quam inſeueris, ſi ſobolem, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit, quo poſsit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat. Poſt unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrum. Hoc *genere etiam optimè olea inſeritur. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cùm de uitibus diſputauimus: itaque ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.*

Quòd omnium generum ſurculi omnibus arboribus inſeri poſsint. CAP. XXVII.

S*Ed cùm antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poſsit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplum ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſq; quod genus uolet omni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poſsint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculum deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat.*

fiat. Poſt triennium, aut quinquennium, cùm iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidiſsimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere uoles, relinquito: tum arborem fici detruncato: plagamq; leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, utraque parte adradito, & ita fiſſura fici aptato, cuneumq; eximito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interpoſito triennio coaleſcet ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cùm bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cythiſo. CAP. XXVIII.

CYthiſum, quem Græci aut * ζίτας, aut * κοgυίκηp, aut * ζυφόρὴp uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & omni generi pecudum utiliſsimus eſt, quòd ex eo citò pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſteà arido poſsis. Prætereà in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, cùm tota nocte permaduerit: poſtero die expreſsi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri poteſt. Cùm terram bene ſubegeris, in modum horti areas facito, ibiq; uelut ocymum ſemen cythiſi autumno ſerito: plantas deinde uere diſponito, ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cy-

thiſorum uere diſponito. Stercoratam terram circà aggerato: ſi pluuia non inceſſerit, rigato xv. proximis diebus: ſimul ac nouam frondem agere cœperit, ſarrito. Poſt trien nium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo xv. boui pondo xx. cæteriſq; pecudibus pro portione uirium. Poteſt autem etiam circa Septembrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa menſem Septembris, cùm ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De ſalice, & geniſta, & arundine.

CAP. XXIX.

SAlicem, & geniſtam creſcente luna uere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſyderat, geniſta etiam ſicca, utraq; tamen circa uineam opportune ſeruntur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arundo optimè ſcritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atq; terram bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidam, exilemq́;, & humilem arundinem affert. Melior itaque ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arundinē cecideris, locum altè, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & roſa. CAP. XXX.

VIolam qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus

facti*s*

ſictis ante Cal.Mart.diſpoſitas habeat. Semen autem uiolæ ſicut olerũ in areis duobus temporibus ſeritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut rũcetur, ut ſarriatur, ut interdum etiã rigetur. Roſam fruticibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales conuenit per idẽ tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend.Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

INDEX OMNIVM

FERE' QVAE IN HISCE *Columellæ libris ſcitu digna reperiuntur.*

A

ABlaqueãda uinea quãdo 131.157
Actor 30 Actus 16
Adoreum 49
Africanæ gallinæ 277
Agna quid 166
Agricultores 4
Albuelis 87
Ambulationes 24
Amerina ſalix 160
Amethyſtos 87
Amineæ uites 63.100
Amygdala 200.485
Amurca 96.70
Amurca oleo inimica 453
Anates 303
Anguifer ſydus 375
Anctum 396
Andromeda 377
Anſer 300
Apes 314.315
Apes Iouis nutrices 315
Apes ut reuiuiſcant 328
Apes quomodo à pugna cõpeſcantur 326
Apiana uua 438.85
Apium 394
Apium peſtilentia 330
Apium pulli 317
Apium fugam exploratam præſcire

præſcire 325
Apiarium 318
Ἀποκατάςασις 95
Apothecæ 25.27
Apyrenum 484
Aquila exoritur 56.374
occidit 375
Aquæ bonitas 17
Arator bonus 35
Arbor inſita melior 483
Arborum translatio 482
Arborator 360
Arbuſculæ omnes quomodo transferendæ 481
Arborum inſitio tempeſtiua 486. 482 translatio 483
Arbuſtiuum 469
Arbuſtum 477
Arbutus 192
Arcturus quãdo occidat 377
Area 28
Areæ 389
Argilla 107
Arietis exortus 372
Arietes 484
Argitis 86
Argo nauis occidit 378
Arietum habitus 248
Armoracia 415
Arundinetum 163.368
Arundo 162
Ás 167
Aſinus, Aſellus 245
Ἀσφάλκον 225
Aſparagi ſatiui 397
Aſsis angularis 173
Ἀ϶άφαξις 396
Atrienſes 409
Auara uitis 87
Aues quo tempore párere deſinant 288
Auellana 199
Auenæ ſatio 63
Aurigæ occaſus 380
Autumnalis putatio 133

B

Balneæ 27
Balnearia 24
Bambatæ 434
Battis ſatiuus 417
Beta 396
Bidens 478
Bigemmis 179
Blattæ lucifugæ 321
Boum cura 212
Boum medicinæ 214
Boues quales parandi 207
Boues inter arandum quomodo diſponendi 44.45
Boues ab opere quomodo curandi 44.45

Bra

Brachia uitis 148
Brachiatæ uineæ 179
Branchiæ 310
Braßicæ ſatio 392
Briſa 438
Brutia pix 334
Brumæ tempus 335
Brumæ tempore uitis non colenda 471
Bubilia 25
Bubulci ſtatura 34
Buculus 209
Bulbi ſatio 490
Bumaſti uites 83

C

Cacabus 439
Cadus 432
C. Matius rei ruſticæ ſcriptor 443
Cæſonianum præceptum 19
Calabrica olea 453
Calameta 152
Calcare 288
Calſto ſydus occidit 367
Cammarus 311
Campeſtris, & collina uua 83
Campus 38
Canalis 433
Candida lactuca 392
Candoſocci 180
Candelas ſebare 79
Canicula apparet 292
Canum genera 272
Canis uillaticus 272
Canum admiſſura, & partus 274 cibaria ibid. quomodo appellandi, ibidem
Canna 273
Cannabis 60
Canterioli 400
Canterius 134.402
Capi ſemimares 277
Capillamenta ſeminum 134
Capillorũ cõcinnatores 277
Capparis 399
Capiſterium 53
Caper optimus 261
Caprarum partus 262
Capra ſydus exoritur 372
Caprarum morbi, earundẽ remedia 263
Capreolus ferramentũ 444
Caprarij officium 263
Capitatum porrum 393
Capulator 455
Capitatæ uineæ 179
Caput uitis 100
Carex 377
Carpinus 190
Caſeale 71
Caſei faciendi ratio. 264

Caſeus Gallicus 463
Caſeus quõ ſeruetur 417
Caßiope occidit 381
Caſtratio ouium 261
Caſtaneta caluefcere 163
Catulorum cura 274
Catulo facere 79
Caudarum canum caſtratio 275
Cellæ 25
Centaurus apparet 373. & 378
Centuria quid 167
Centones 33
Cera ex quibus floribus fiat 337. & quomodo conficiatur 339
Κεράτιον 485
Ceparum genera, & quõ reponantur 415
Cepa Aſcolania, & Pompeia 415
Ceuæ uaccæ 230
Chalcis 310
Chareari 333
Chareata 176
Cherephyllum 396
Cibarium oleum 457
Cicera 64
Cicercula 60.64
Cicer arietinum 60
Ciconia quid 112
Cydonia 445.485
Cydoniorum conditura 439
Cynaræ ſatio 393
Cythiſi ſatio 204
Claſſes 36
Claui 223
Claui in ouibus 74
Cochlear 427
Cœleſtis aqua optima 22
Cœnationes 24
Colere quid 40
Colliquiæ 50
Collyria 248
Collis 38
Color aruorum 42
Cocolubes quid 86
Columbarum color qui melior 293
Columbarum ſagina 293
Columbæ ne ſedes mutent 291
Columbinum ſtercus 70
Coloni indigenæ 29
Colus 437
Colymbades 449
Conchæ ferreæ 454
Conſeminales uineæ 446
Conſigillo 215
Coniugij maritalis inſtitutio 402

Contubernalis mulier 31
Cornelius Celſus 13
Corbis 213
Corbulæ 454
Coruda 396
Coriago 221
Cordum olus 417
Coriandri ſatio 390
Corna 415
Coronæ 223
Corona ſydus cœleſte exoritur 381. *Eadem occidit* 375
Corporis membra, eorumq; officia 102
Corticatæ picis uſus
Cortinale 27
Crater ſydus cœleſte apparet 278
Κρεμαςῆρες 131
Cretoſa humus 107
Creta cimolia 225
Cruſtumia pira 200
Cubitor bos quomodo emendandus 210
Cuculli ſagati 32.362
Cucumis 397
Cucurbita 397
Cunila bubula 221
Cunila quæ & Satureia 317
Culina 24
Culex 400
Cuncati agri forma 169
Curgulio 120
Cura ruſticationis apud antiquos Romanos gloriæ fuit 6
Curius Dentatus 18
Cuſtos quid 470
Cuſtos palmes quomodo ſubmittendus 149

D

Dactyli 83
Decacuminare 131
Decemmodiæ 421.454
Decuriæ 36
Decuſſare 148
Defrutum quõ fiat 426
Delibrare 197.185
Delphini occaſus 376
Denſæ glabræq; ſues 9
Diabetes 100
Diradiari 190
Diſrarari 162
Diſtichum ordeum 56
Dodrante tertiari 50
Delabra 46
Dolus Mendeſius 398
Dracontion 88
Δραγκὶ 273
Duramina 143
Dulce uinum qũo fiat 431

E
Effœtum ſolum 3
Effœminatorum geſtus 6
Elices qui 50
Embammata 462
Emarcus uitis genus 87
Emplaſtratio 201.486
Emuſcare oleas 373
Epitomis circunſcribere 13
Epicharmus 258
Epiphora 226
Equa ut marē patiatur quid agendum 233
Equi quomodo ad admiſſuram ſaginandi 223
Equorum indoles & forma 235
Equorum cura, & medicina 236
Ergaſtularij 33
Eruncare 389
Eruum 64.212
Eteſiæ uenti 377
Exoſſare 350
Examina apum ſylueſtria quum inueniantur 323
Euhemerus 315
F
Fabæ 57
Faba an occanda ibidem
Faba an ſarrienda 65
Fabalia 57
Falculæ 152
Falcis figura 152
Far 50
Farrago 63
Fauonius 78
Ferijs quid agricolæ, quidq́; non facere liceat 79
Febris ſigna 218
Fermentare terram 39
Ficus quādo ſerēda 198.483
Ficus ſerotinæ 483
Fici aridæ 418
Ficus ut aſpernentur aues 288
Ficorum genera 198
Ficedula 382
Fidis ſydus cœleſte occidit 470
Filix 371
Filicis extirpatio ibidem
Fiſcellæ 41
Fiſci 455
Flagellum quid 100
Focaneus palmes 148.149
Fœneratio 5
Fœni ſiccandi modus 76
Fœnum græcum 63
Fœminæ uillicæ 29
Formicæ ne uitibus noceant 479

Frigus

Frigus terram excoquit 389
Frondc qua, & quando utendum 213
Fructuariæ partes 25
Fructuarius quis 187
Frutetoſi tractus 40
Frutex 465
Fuligo 400
Fumarium 27

G

Galaticum ordeum 56
Gallinarum genera 277
Gallinaceus mas qualis eſſe debeat 278
Gallinæ albæ uitandæ 278
Gallinaria inſula 277
Gemella uitis 84
Gemellar 455
Glarea & calculus 107
Glecbonites uinum 435
Glocire 277
Græcum, & Tarentinum pecus 254
Graminis extirpatio 129
Grandeſcere frumenta in horreo 78
Granata poma 439
Granata mala quomodo ſeruentur, & quomodo de ijs fiat uinum 443
Gremia ligna 385
Groſſuli 483
Grumi 75
Gummitio 457

H

Halcyonei dies 369
Hal caſtrum 49
Haræ quõ conſtruẽdæ 268
Helucolæ uites 86
Heluenaciæ uites 87
Hedera 317
Hexagonij agri forma 172
Higinus 13
Hinnus 242
Hippomanes 225
Ἱπποσέλινον 394
Hornotinæ uirgæ 188
Hœdi ſydus cœleſte exoritur 378
Horreum 25.406
Horreum penſile 26
Ἱοσκύαμος 244
Hyſſopites uinum 434

I

Ianitores 5
Illiteratus uillicus 32
Incilia 195
Inerticula uitis 87
Inoculatio, & Emplaſtratio 472
Interordinia 177
Indicia frumẽtariæ terræ 43

Inodorare 410
Inſitionnū uaria genera 201
Inulæ ſatio 394. Eius conditura 447
Inſitio arborum 201.486
Inſitio uitis 102
Intybi ſatio 390. Eius conditura 414
Inula 194
Italia unde dicta 207
Iter commodum 16
Iterati, tertiatiq; agri 45
Iugata uinea 469
Iugarius 24
Iugerum quot operis colatur 64. Quot modios ſeminum poſtulet 51. Eius forma & partes 169
Iulius Atticus 13
Iulius Græcinus 13
Iumenta unde dicta 206
Iuſta 50

L

Labellum 432
Laborioſior eſt negligentia quàm diligentia 406
Lactuca 392
Lactucæ genera 392
Lacuſculi 483
Laconica 7
Lacubus diſtinguere granaria 26
Lacus uinarij & torcularij 421
Laſerpitium 225
Lanata aminea 84
Leguminum genera 49
Leguminum ſatio 50
Legumina agros ſtercorantia 69. Et quæ obſint agris ibidem
Lentis ſatio 59
Lepidij ſatio 395
Liber & Libera dij 422
Libella 113
Libra ſydus cœleſte occidit 372
Liciniana iugera 18
Lignatio 21
Linum 59
Lira 391.52
Lirari 374
Loci uitia 145
Loræ confectio 439
Lumbrici: contra lumbricos uitulorum remedia 230
Lupinum 49.65.73
Luna infra terram 391
Luxurioſa uitis 143

M

Macies & languor mularū quomodo curetur 245
Machina

Machina 243
Magiſtri pecoris 32
Mali punici ſatio 200. 484
Mala punica ne rumpantur in arbore 485
Malorũ genera uaria 200
Mallcolus quid 94
Malleoli diſpoſitio 468
Malleorum numerus & electio 94
Marina lactuca 223
Marſica cepæ, quæ et Vnio 415
Maritale coniugium 402
Maſſulæ 436
Materia, palmitis genus 190
Maritare ſtatumina uidua 144
Melampodis doctrina in pecoris cultu 10
Meleagrides gallinæ 277
Mel ſecundarium 416
Mella quid, & quõ fiat ibid.
Mel nemorenſe 317
Mellatio 375
Melliſſa 314
Melimeli quid 445
Mel coërcet uitia 446
Mendeſius Aegyptius 260. 398
Mentaſtrum 395
Menſtruoſa mulier fœtui fruticibusq; nociua 398
Menta 395
Mentigo 262
Merula 309
Mergi 78.180
Mergis purgare, & propagare 126
Meßis tempus 76
Meuaniæ boues 100
Militaris uia 22
Miluinus pes 412
Myrti genera 436
Mnaſeas ſcriptor Græcus 410
Modus in rebus 17
Molæ 454
Mons 38
Mons tranſuerſus ſulcandus 47
Mororum ſatio 200
Mula 244
Mulas parere in Africa ibi.
Mularum morbi & remedia ibid.
Mulſa aqua quõ fiat 416
Mus araneus 224
Murinus color 243
Muriæ confectio 430
Muria dura quõ fiat 411

Mulieris officia 403
Muſcus in uite 147
Muſtela 130
Muſtum lixiuum 432
Muſtum quomodo fiat 433
Quomodo cōdiatur 428
Et quomodo ſemper dulce maneat 433
Mutilus aries 249

N

Næuius Pollio Romanus uir longiſsimus 97
Napus 60.400.461
Natrix 22
Negligentia quàm diligentia laborioſior 406
Nemeturica pix 427.429
Nepæ ſyderis cœleſtis occaſus 371
Nepotes 130
Nomentanæ 85
Nomina optima non appellando fieri mala 29
Nubilarium 28
Nundinarum conuentus 7
Numidicæ gallinæ 302
Nux græca 484
Nux auellana ibid.

O

Occatio 376
Oculorum uitia quomodo ſanentur 239
Odores uino apti 424
Offulæ carnis 461
Olearum genera 192
Oliuarum ſeminaria quomodo facienda 193
Olearius 456
Oleum 27
Oliuitas 453
Oleum quomodo fiat 453
Oleum amurca corrumpitur 453
Olineti ſtercoratio 196
Oleaſtellum 453
Olus atrum 394. Eius conditura 462
Olus cordum 417
Olerum ſationes 388
Olympionicæ equæ 99
Onychina pruna 415
Operculati faui 375
Operculare 418
Ὀφιοῦχος 375
Opimare 290
Opulus 479
Ordeū hexaſtichon & Cantherinum 55
Orchis 192
Ornithiæ uenti 363
Orni 450
Ornus 192

Ortho

Orthociſſos 370
Oſtigo 261
Orthogonij agri forma 170
Oues ne ſcabræ fiant 256
Ouis pulmonaria quomodo curanda 259
Ouium paſcua 246
Oues quales emendæ 246
Ouium natura, pabulum, et curatura 250.251.252
Oues ſi paſcua faſtidiant 252
Ouilia ne à ſerpentibus infeſtentur 255
Oua quæ, quando, & quot ſupponenda 285
Oua ut diu integra ſeruentur 289
Oua ſale minuuntur 289
Oua pauonina & anſerina 285
Oxygala quomodo fiat 413
Oxyporum, ſiue Oxygarum quomodo componatur 463
Ozimum 394

P

Pabulorum genera 49
Paleæ 212
Paluſtris aqua peſtilens 21
Palmare quid 385
Palumborum ſagina 290
Palmipedalis 119
Palmitum longitudo 151
Pali 126
Panis ex milio 55
Pampinaria ſarmenta 467
Pampinarium 101
Pampini 118
Pampinatio 129.479
Pampinator 155
Pampinandi modus 180
Pāpinarius palmes 147.188
Panax 393
Pangendi ratio optima 118
Papaueris ſatio 396
Papiliones quomodo necentur, ne apibus noceāt 334
Paridius Veterenſis 128
Paſſus quid 166
Paſſum quomodo fiat 437
Paſſa uua quomodo fiat 419
Paſtinaca 394
Paſtinum quid 117
Paſtinandi ſoli modus 109. 114.115.368
Patrisfamiliâs uillicíq; officium 300
Pauo mas 296
Pauonum educatio 295
Paxamus autor Græ. 410
Pecunia, & Peculium 205

Pecudum ſtercus 70
Pecuarius canis 273
Pecus aquatile 309
Pedãda quomodo uinea 134
Pedamen quid 160
Pedicularis herba 238
Pelagij piſces 307
Pellis fibri 479
Pelles manicatæ 31.362
Pendula loca 74
Penſile horreum 26
Perſonata herba 224
Perticæ 160
Perticalis ſalix 161
Pes 166
Phaſeli ſatio 56
Phryxonides 315
Pyrorũ uaria genera 200
Pyri ſatio ibid.
Pyra generoſiſſima ibid.
Picanda quõ ſint dolia 422
Picatum uinum quomodo fiat 429
Piſcis aquilonius ſignũ cœleſte 369
Piſcis auſtrinus, ſydus cœleſte 377
Piſces pelagij, et piſces plani 306
Piſces ſaxatiles 307
Piſi ſatio 57
Piſcinæ, lacuſq; memorabiles 331
Plagæ uitis 147
Planities 74
Plumarum anſerũ uulſura bis in anno fit 300
Pluuialis aqua ſaluberrima 21
Porculator quis 9. Eius officium 268
Pollex in uinea 144
Poma cum pediculis legenda, ſi in uetuſtatem reponere uelis 444
Pomariũ quõ inſtituẽdũ 197
Porca quid 166
Porrum ſectiuum 393
Portulaca 417
Poſia oliua, & Regia 448
Pratum quaſi paratum 73
Prata quõ fiant ex aruo ibi. Quomodo colantur 74
Prati ſitu obducti remedia 75
Prodromi uenti flare incipiunt 376
Procyum ſydus exoritur 375
Promercales res 32
Promi & cellarij 409
Propagationũ genera 473
Proſtrata uinea 181
Pruni ſatio 200

Pſythiæ uites 88
Ptiſana 49
Pullicies 294
Pulla terra 8
Pulmonariæ 270
Pultarij 442
Pulueratio 377
Puluinuli 477
Pupinia 19
Puſula quid 260
Putandi tempus 133
Putatio 133
Putatoris officium 139
Puteus quando effodiendus 388

Q

Quadrans 167
Quadrati agri forma 167
Quercus 192

R

Racemarij 118
Radicata ſemina 482
Radula 422
Rami arborũ quomodo diſponendi 486
Ranæ, linguæ uitium 218
Rapa 61
Raporum conditura 463
Raphanus 397
Raripilum 9
Raſsis, picis genus 425
Recraſtinari 73
Regelari 23
Rei ruſticæ ſcriptores græci 12. Latini 14
Repaſtinatæ uineæ 117
Ridica 134
Reſtibilis uinea 106.177
Robuſta frumenta 54
Roſa 498
Roſaria 368
Roſarium ſerotinum 370
Rotare quid 297
Rotundi agri forma 171
Rubrica 8.37
Rubigo ne uineam uexet 478
Rumpotinum, & Rumpotinetum 190
Runcandum quando 64
Ruſtica auis 277
Ruſticæ uillæ partes 24
Ruta 395
Rutabulum 428

S

Sabina ſalix 160
Sabulo, onis 107
Sabuloſa loca quomodo ſtercoranda 73
Sacer ignis 260
Sacra certamina 98
Sagitta quid 105.116

Salgamum quomodo condiendum 410
Salix 160.190
Salictum 161.275
Salitura 427
Salientes riui in uillam perducendi 25
Saliuandum pecus 215
Salutator mercenarius 5
Salſa amaráq; terra peſſima 82
Salubritas cœli in agro potiſſimum 15
Sampſa quomodo fiat 448. 452
Sanguinalis herba 220
Sanguinaria herba 260
Santonica herba 230
Sapa quõ coquatur 424
Sapore bonitatem ſoli dignoſci 42
Sapor terræ quomodo deprehendatur 467
Sationis tempora 390
Satio autumnalis potiſſima 52
Satoria trimodia 53
Satureia 399
Satureiæ conditura 415
Scabies 258
Scalæ 454
Scamnum quid ruſticis 43
Scyllæ ſatio 485
Σκυτάλη 224
Scylliticum uinum 434
Scylliticum acetum ibidem
Scrobs ne ſimilis ſit aluco 128
Scrobs oleæ 481
Scrobes ternarij & quaternarij 370
Scrobs arborũ ſerẽdarũ 198
Scrobibus uineta quomodo ponenda 109
Scrofa 266
Scrupulum 167
Sedum quid 53.400
Sementis prima 50
Semicircularis, & maioris ſemicirculo agri forma 171
Semina quomodo deponenda 198
Semina trifurca 483
Seminum genera, & differentiæ 48
Semina inter quinos, ſenos, ſeptenos, & ternos pedes &c. 173.174
Seminandi tempus 50
Semina quõ legenda 482
Seminarium arborum 125. 198

Semina

Seminarijs uitium prouincias non uti 113. Eorum cura 127
Sentis canis 387
Semis 167
Semuncia 167
Sepes uiua 387
Serendi tempora 390
Serere ne dubita 364
Seris, σέρις 301
Serotini pulli 288
Serpentum afflatus quibus noxius 287
Serpillum 396
Serui quales ad uillam cligendi 32
Seſamorum ſatio 59
Seſquiopera 67
Seſtertium 466
Sextans 167
Siccaneus locus 39.161
Sicilicus 167
Siligo, & eius ſatio 49.54
Siliqua græca 63.200
Silex uitibus amicus 107
Σίλφιον 413.464
Symonianum trifolium 225
Sinapis ſatio 203

Siſer 394. Conditura eiuſdem 462
Σμύρνιον 394
Solſtitium quando fiat 333
Sophortiæ uites 87
Solum uitibus aptum 450
Solſtitialis ſpina 74
Sorba 200.485
Sorices ne uitem lædãt 479
Spadones, ſurculi 103
Spatha lignea 427
Spica Virginis, ſydus cœleſte, exoritur 378
Spionicus 123
Spionia dapſilis 87
Spongiæ 396.454
Spongiolæ 396
Squamoſi greges 308
Stabula 24
Stercus uetuſtũ non probari 70. Et ibidem de generibus ſtercoris
Sterquilinia 28
Stercus auium optimum 70
Stella 153
Stercoranda quomodo ſit terra exilis 48
Sterile ſenium 20

go 157
Suppuratio 220
Suburbanum prædium commodiſsimum 13
Sucularum occaſus 371
Earundem ortus 173
Suffragines 223
Surcularis terra 106
Surculorũ poſitio 115
Surculi inſerendi modus, & an omne ſurculorum genus inſeratur 201
De Suibus & eorum medicinis 266
Sues impatientiſsimæ famis, atq; ob id ſcrofæ aliquãdo fœtus ſuos mandunt 271
Suile 269

T

Tabulata 184
Tabulatum 453
Taleæ 160
Taleæ, & rami quando deponendi 483
Taleolæ 160
Tarentinum pecus 9
Tarentina nux 199
Tauri forma 227
Tellus communis parens 3
Terebra, & terebratio 475
Terebra Gallica 475
Terrarum ſpecies uariæ 8
Terreni genera tria 53
Thaſiæ uites 87
Thalli ceparum 400
Thymum 395
Thymites uinum 435
Τιθύμαλλ☉ 223
Tincæ aruorum 334
Tinũculus, accipitris genus
Tofus 157
Tonſuræ ouium tempus 256. 292
Torculariæ cellæ poſitio 26
Torminum remedia 217
Traduces 188. 158
Trapetum 379
Triãgularis agri forma 170
Tribus unde dictæ 367
Tribula & traha 78
Trifurca ſemina 483
Trimeſtre ſemen 53. 58. 369
Trigemmis ſurculus 119
Tripedaneæ uuæ 63
Triquetri agri forma 170
Trimodiæ 421. 454
Tritici ſatio 51
Triticum omne in loco uligi noſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem 54. 55
Tritura granorum quomodo facienda 77
Tudicula 454

Turdi 309
Tußis remedia 433.ca.32
V
Vaccæ forma, admiſſura, partus, fœtura, paſtus 228
Vacerræ quid 312
Valetudo bona corp. 108
Varia terra uaricoſaq́; 46
Vbertas ſoli potißima 16 cap. 3.
Vennuculum far 49
Ventilare uinum 434
Venucula uitis 83
Vepres ut efficias 388
Veruactum crudum 46
Vergiliarũ occaſus 50. Earum exortus 372
Viatores qui 7
Viciæ ſatio 62
Vicinitas bona in uilla neceſſaria 17
Viæ commoditas ad uillam multum refert 16
Villæ poſitio 24
Villicus qualis eligẽdus 30
Villaticus canis 272
Viminalis ſalix 161
Viminum cura 60.cap.30
Vinearum uberrimus reditus 97
Vinea res infirma, iniuriæ impatiens 127
Vinea uetus nec ablaqueanda nec aranda 478
Vineæ quãdo palandæ 367
Vinea per autumnum ablaqueanda 131. Ablaqueata quomodo putanda 138
Vineæ quomodo in hortulos diuidendæ 140. Ac de reliqua uinearum curã per totum librum tertium & quartum.
Vinitoris officium 146.c.24
Vini acentis, durioris, languentis, remedia 433. cap.30
Vini flos ibid.
Vinũ quibus condituris confirmetur 422
Virginis humeri exoriuntur 377
Viri negotia 403
Viſulæ 86
Vitis inſerendæ ratio 156. 312

Vitiariũ quomodo fiat 93
Vites non ſtercorandæ 73
Vitis fœcunditas quomodo exploranda 95.cap.7
Et quomodo infœcunda fructuoſa reddatur 475
Vitibus quod ſolum eligendum 95.105.467
Vitium ſemina qualia eligenda 374.467
Vites ad eſcam 82
Vites ſi luxuriant ſine fruge 142
Vites per brumam non colendæ 471
Vites ne à ſoricibus, formicis, rubigine infeſtentur 479
Vitium genera 83.84 & 469.cap.4. reliqua de uitibus quæ in uinea, & uua
Viuiradix quo tempore trãſferenda 137
Vligini quomodo medendum 46.53
Vlmus Attinea 182.479
Vlmi ſatio 182
Vlmorum genera 182
Vlmariũ quomodo fiat 182
Vlpicum 390
Vmbratilis mora 15
Vncia 166
Vnciariæ uuæ 83
Vngues annotini 148
Volucra ne uitẽ lædat 479
Vrbana uilla & eius ædificatio 24
Vrina hominis ſurculis apta 70
Vrticam anſerculos necare 302
Vſus & experientia dominantur in artibus 14
Vuæ duracinæ, purpureæ, bumaſti, dactyli, rhodiæ, libycæ, cerauniæ 82
Vuæ ſtephanitæ, tripedaneæ, unciariæ, cydonitæ, uenuculæ, numeſianæ, aminceæ 83
Vua qñ legenda 440.441
Vuæ ollares quomodo ſeruentur 440
Vuas ut aſpernentur aues 288
Vuæ complura genera acinorum habentes 476
Vuæ ſine uinaccis ibidem
Vulcanalia 390
Vulturnus 180

FINIS.

